

ILLUSTRERET
VERDENSHISTORIE

☆

FØRSTE BIND

COPYRIGHT 1927 BY BALTISK FORLAG A/S

ILLUSTRERET VERDENSHISTORIE

UDGIVET AF

BALTISK FORLAG ^{A/s}

UNDER REDAKTION AF

MAGISTER PAUL LÆSSØE-MÜLLER

OG

PROFESSOR J. ØSTRUP

☆

URTIDEN OG OLDTIDEN

DEN FORHISTORISKE TID

DEN NÆRMERE ORIENTS OG GRÆKENLANDS HISTORIE

DET ROMERSKE RIGES HISTORIE

BALTISK FORLAG AKTIESELSKAB
MALMÖ * KØBENHAVN * BERLIN

KROHNS BOGTRYKKERI

URTIDEN OG OLDTIDEN

DEN FORHISTORISKE TID

Rafael: Gud skabte Himlen og Jorden.

FRA TIDERNES BEGYNDELSE

JORDENS SKABELSE

Lige fra de ældste Tider har Menneskets Tanker kredset omkring Problemet: Verdens og dets egen Tilblivelse. Hvor uklar og underlig var ikke vore Forfædres Opfattelse af dette Problem: Jorden var flad eller havde Form som en Kuppel, der var baaret af Støttepiller eller sligt. Og hvordan var Forholdet for kun nogle Generationer tilbage? Da fandtes der vel knap noget Menneske, der vovede at tvivle paa, at Verden og Mennesket var skabt saaledes som den smukke Skabelseshistorie, vi havde arvet fra Orienten, berettede; Jorden var Verdens Centrum, hvor Mennesket traadte ind fiks og færdigt. Hvor ganske anderledes er ikke vor Opfattelse af disse Problemer, nu da man bag Menneskets Optræden paa Jorden ojnser en Udvikling gennem Millioner og atter Millioner af Aar. Mennesket er kun et Led i den store Udviklingskæde. Og hvilken ubetydelig Plads indtager ikke Jorden og Mennesket i Verdensaltet.

For rigtigt at kunne forstaa Verdenshistoriens Udvikling gennem Tiderne er det nødvendigt, først at prove paa at drage Konturerne af Jordens Tilblivelse samt af Plante- og Dyreverdenens Opstaaen og Udvikling, indtil Menneskets første Fremtræden paa Jorden.

Verdener opstaar og Verdener gaar under — saaledes er den evige Lev, som alt bojer sig for. Ifølge den saakaldte Kant-La-placeske Teori var der en Tid, da vor Jord og Sol ikke eksisterede i deres nuværende Form. Som en vældig glodende Gasmasse, en Stjernetaage bevægede hele vort Solsystem sig i det uendelige Verdensrum. Som Følge af Tyngdeloven trak Gas-Stjernetaagen sig sammen og blev hedere samt fik større Rotationshastighed. Da denne havde overskredet en bestemt

Fig. 1. »Kaos, af hvilket Verden skabtes«. Med Dyrekredsens Stjernebilleder. (Amsterdam 1733).

Fig. 2. Sammenstød mellem Solen og en Komet. (Efter et Kobberstik fra Aar 1785).

Grænse, løsnedes der i Stjernetaagens ækvatoriale Egn en Ring, som tilsidst brast og trak sig sammen til et selvstændigt Himmellegeme, en Planet, der fortsatte sin Bane omkring Stjernetaagen. En saadan Udskilning af Ringe gentog sig fra Tid til anden, og derved opstod nye Planeter. En af dem er vor Jord, og den Kærne, der er tilbage af den oprindelige Stjernetaage er vor Sol. Denne er stadig i glodende Tilstand. Ogsaa Jorden var glodende, da den fra Solen udslyngedes i Verdensrummet, men Verdensrummet er koldt, og derfor mistede Jorden, der

er et forholdsvis lille Himmellegeme, i Tidernes Lob stadig mere Varme, og tilsidst stivnede dets Ydre til en fast Skorpe. Dermed var en Afdeling af Jordens Historie forbi, og en ny, Livets Tid, begyndte.

DE GEOLOGISKE PERIODER

Fra den Dag, da Forholdene paa Jorden blev saadanne, at levende Organismer kunde eksistere her, er vældige Tidsperioder svundet hen, mange Hundrede Millioner Aar. Gennem denne umaadelige Tid er Jordskorpens Ydre bleven forandret, inden den har faaet det Udseende, den har i vor Tid. En Plante- og Dyreverden har efterhaanden udviklet sig og taget Jorden i Besiddelse.

Den ældste geologiske Dannelse, der kendes, er det saakaldte Urbjerg. Overalt paa Jorden ligger denne Dannelse dybest nede i Jordskorpen, og den Periode, da det opstod, kaldes Urtiden, den arkaiske Tid. Den har sikkert strakt sig over flere Millioner Aar. I dens sidste

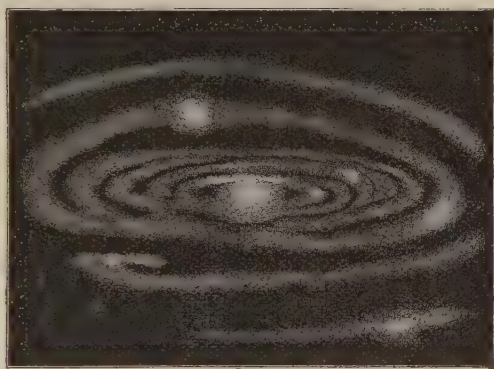

Fig. 3. Planeternes første Udviklingsstadium.

Periode har muligvis de første Væsner taget Jorden i Besiddelse. Hvorfra de er kommen eller hvordan de er opstaaet, ved man ikke. Man har to forskellige Teorier. Den ene er, at Livet skulde være opstaaet ved en saakaldet Selvbefrugtning af dødt Stof. Den anden Teori, den saakaldte Panspermi gaar ud fra, at der altid har været levende Organismer paa et eller andet Himmellegeme i Verdensrummet, og at Livet skulde kunne sprede sig fra den ene Planet til den anden, fra det ene Solssystem til det andet. Ifølge denne Teori skulde altsaa de første levende Organismer paa en eller anden Maade være kommen til Jorden udefra, fra et eller andet ukendt Himmellegeme, og have udviklet sig videre, da Forholdene her var gunstige. Her er imidlertid ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa disse Teorier. Man maa blot tænke sig, at der efter al Sandsynlighed allerede i Urtiden fandtes levende Skabninger paa vor Jord, thi i den følgende Tid moder man

Fig. 4. Vegetationen under Stenkulperioden.

saa højt udviklede Skabninger, at de umuligt kan have været Livets første Frembringelser. Forsteneringer fra Urtiden er der dog ikke fundet.

Fig. 5. Stegosaurus, en skrækkelig Øgle med store Benstykker paa Ryggen og Bentakker paa Siderne. 6—9 Meter lang. (Abel).

Det er først under den følgende geologiske Periode, den saakaldte ældre Tid, den palæozoiske Tid, at de første Forsteneringer findes, ejendommelige krebseagtige Dyr, Koraller, Bløddyr o. fl. Henimod Slutningen af dette Tidsrum findes ogsaa lavt staaende Fiskearter og sælsomme Padder. Det er ogsaa i denne Periode, at mange af vore Stenkulslejer dannedes, og de viser, at allerede dengang var Dele af Jorden dækket af

Fig. 6. Iguanodon, en Kæmpeøgle. Pilen under Dyret angiver et Menneskes Højde. (Dollo).

vældige Skove. Temperaturen maa dengang have været temmelig høj over hele Jorden, da der endogsaa er fundet Stenkulslejer i Polaregnene. Den geologiske Middelalder, den mesozoiske Tid, medførte store For-

andringer indenfor Dyreverdenen. Der er nu mange forskellige Fiskearter. Krybdyrene viser en rig Udvikling; der er mægtige Kæmpeogler

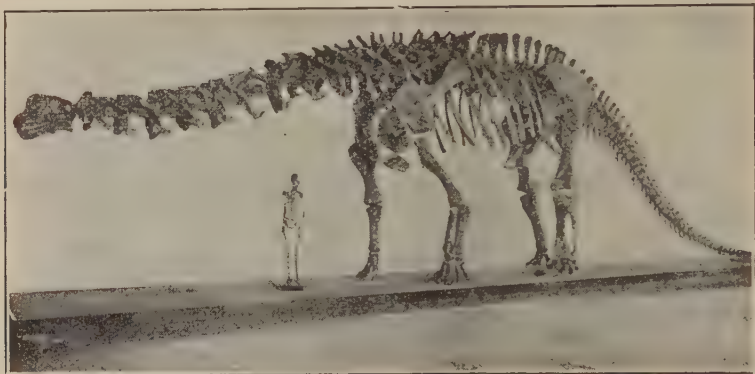

Fig. 7. En Kæmpeøgle (Brontosaurus). Længde 22 m. Sammenlign Skelettet af en fuldvoksen Mand. (Matthew).

paa Jorden og fantastiske Krybdyr i Havet. Luften og Fastlandet tages i Besiddelse. De første Fugle holder deres Indtog, og de første Pattedyr udvikler sig.

Fig. 8. Dragekamp. Jura-Perioden. (Efter »Books of the Sea-Dragons«).

Forst under den sidste af de store geologiske Perioder, den nyere, den kenozoiske Tid naar Fuglene og Pattedyrene imidlertid deres største

Rigdom paa Former. Denne Periode inddeles i to Underafdelinger, den ældre: Tertiærtiden, og den yngre: Kvartærtiden (Nutiden).

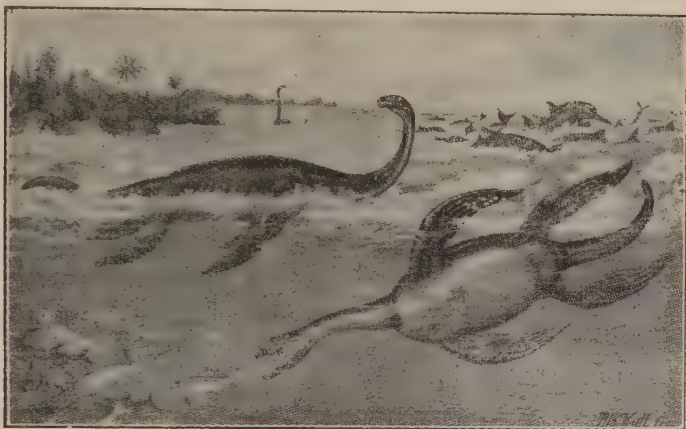

Fig. 9. Svaneøgler og Fiskeøgler. Et idealiseret Billede fra Havet i Jordens Middelalder. (Fraas).

I Tertiærtiden indtraf de store Omvæltninger i Jordskorpen, ved hvilke flere af Europas største Bjergkæder dannedes, som f. Eks. Alperne, Pyrenæerne, Karpaterne o. fl. a. Dyreverdenen fik under denne

Fig. 10. Triceratops, en ejendommelig Kæmpeøgle med 3 Horn paa Hovedet og en Krave besat med Takker om Halsen. Længde 8 m. (Abel).

Periode stadig mere det Udseende og den Udbredelse, den nu har. Men noget sikkert Bevis for, at Mennesket allerede dengang eksisterede, har man dog ikke.

Forst i den tidligere Del af den følgende Periode, Kvartærtiden, findes Mennesket med Sikkerhed i Europa. Ved Begyndelsen af denne Tid indtraadte der en betydelig Nedgang i Temperaturen, det blev koldere og koldere. Tilsidst kom der en saakaldt Istid. Isen fra Nord skød sig frem imod Syd, og hele det nordlige Europa, Asien og Amerika dækkedes af et vældigt Isdække. Lige ned imod Mellemtyskland strakte Indlandsisen sig, og fra de mellemeuropæiske Bjerger flød store Gletschere ned over Lavlandet. I mange Tusinde Aar varede Istiden, men tilsidst begyndte atter et mildere Klima, Isen gav sig til at smelte, for omtrent 15,000 Aar siden strakte dens Sydrand sig paa Tilbagetoget til Skaane. Nu trak den sig efterhaanden tilbage imod Nord og lod endelig Europa helt frit.

Hvornaar forekommer Mennesket nu her i Europa? Fandtes det for Isens Fremrykning eller findes det først under eller efter Istiden? Det er Spørgsmaal, som vi nu i Korthed skal prøve paa at klare.

DEN PALÆOLITISKE TID

DE PALÆOLITISKE MENNESKERACER

Allerede i det 17. og i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede fandt man i forskellige Dele af Europa Menneskeskeletter, der syntes at tilhøre en

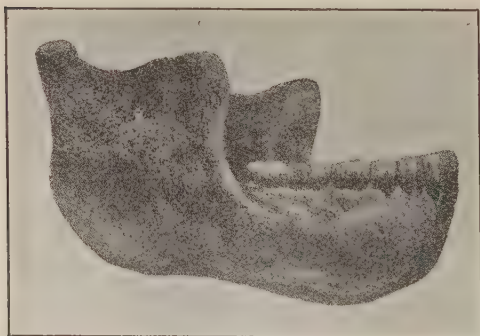

Fig. 11. Det ældste europæiske Fund af en menneskelig Skabning, en Underkæbe, fundet i 1807 ved Maur i Heidelberg-Egnen i et Sandlag fra den varme Tid imellem den første og den anden Ispæriode. Den anslaaes til at være ca. 400,000 Aar gammel.

langt ældre Periode end den, i hvilken Mennesket, ifølge den Tids almindelige Verdensanskuelse, skulde have levet her paa Jorden. Disse Fund bortforklaredes imidlertid paa forskellig Maade. Man holdt fast ved den gamle Tro, at Mennesket var en meget ung Fremtoning paa Jorden. Først omkring Midten af 1850-erne optoges Spørgsmaalet om Menneskeslægstens Alder til fuldt videnskabelig Undersøgelse. Aarsagen hertil var et særlig

interessant og opsigtsvækkende Fund af et aabenbart meget primitivt Menneske i Feldhofer-Grotten ved Neandertal i Nærheden af Düsseldorf

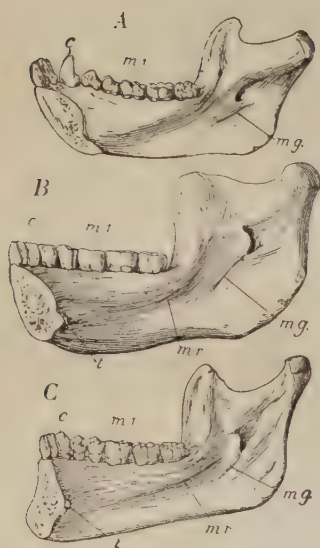

Fig. 12. Tre Underkæber set fra Indersiden. A af en Chimpanse, B af Heidelberg mennesket, C af et Nutidsmenneske. c = Hjørnetanden, m = første Kindtand, t = Fremspring, som viser, hvor Tungemuskulaturen er fæstet, mg = et Hul, hvorigennem en Nerve gaar ind i Underkæben.

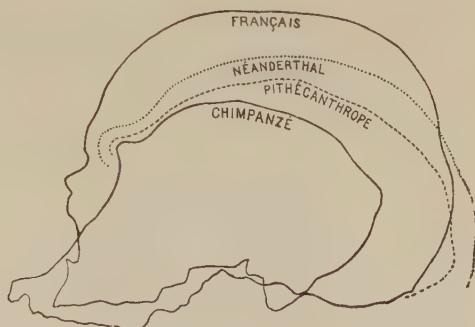

Fig. 13. Profilerne af en Chimpanse, af Pithecanthropus og af en Neandertaler samt af en moderne Franskmand, tegnet over hinanden. (Efter Boule).

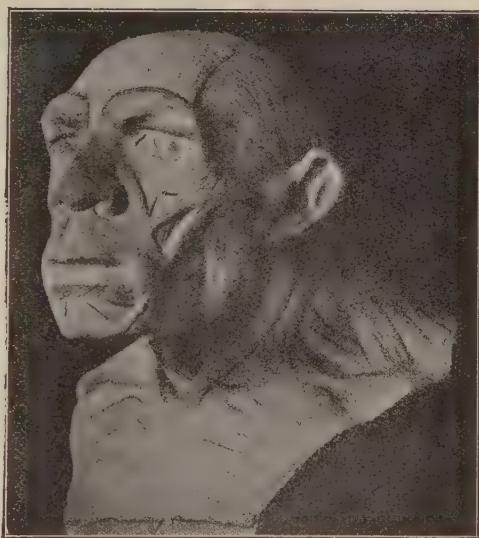

Fig. 14. Et rekonstrueret Brystbillede af Neandertal-Manden, der blev fundet i Hulen ved la Chapelle aux Saints. (Efter Boule).

i Tyskland. Efter heftige videnskabelige Diskussioner, der varede i flere Aartier, og efter at man paa andre Steder havde gjort lignende Fund, naaedes der til stadig klarere Erkendelse af, at der i uendelige Tider

havde levet Mennesker her paa Jorden, og at Mennesket ikke var traadt ind i Verden fiks og færdig, men var Resultatet af en lang Udvikling af visse højere Dyrearter. Denne nye Betragtningssmaaade maa i ikke ringe Grad tilskrives Darwins Udviklingslære. De heftige Kampe, der har staaet omkring Darwins Navn og hans Teorier, har kun været til Nytte

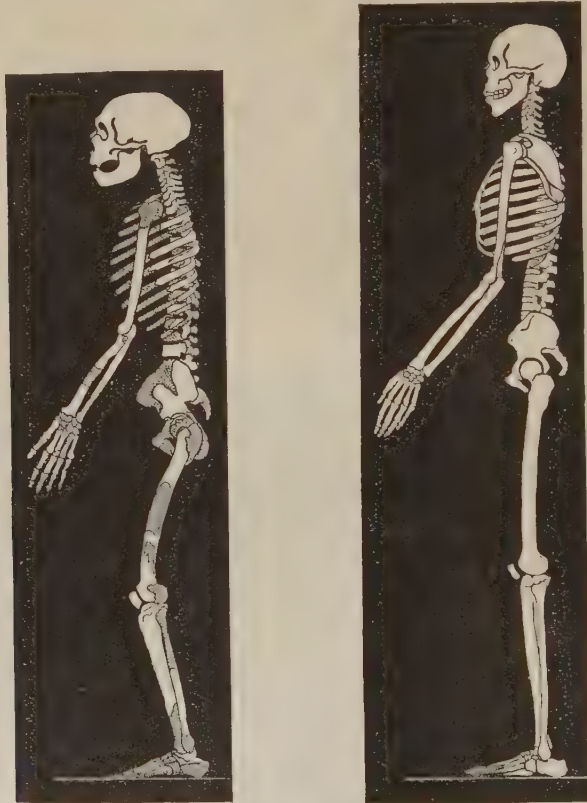

Fig. 15. Til venstre: Skelettet af Neandertal-Manden, funden ved la Chapelle aux Saints. Til højre: Skelettet af en Australneger. (Efter Boule).

for Forskningen i disse Spørgsmaal. — I de sidste Aartier er der gjort en Mængde Fund, som med absolut Sikkerhed viser, at der har eksisteret Mennesker i Europa paa et tidligt Tidspunkt af Kvartærperioden, i Begyndelsen af Istiden, eller muligvis endnu tidligere, i Slutningen af Tertiærperioden.

Som det ældste kendte, fuldstændigt sikre Menneskefund i Europa

regnes en Underkæbe, fundet i Byen Maur i Nærheden af Heidelberg. Den betragtes kulturhistorisk set som tilhørende den ældre palæolitiske Tid, der paa sin Side sammenstilles med Istidens første Halvdel. Desværre er det kun en Underkæbe, der er fundet, men den er særdeles vel bevaret og der er ingen Tvivl om, at den har tilhørt et Menneske. Fundet vakte stor Opmærksomhed, og dette saakaldte Heidelberg-Menneske (*Homo Heidelbergensis*) betragtes nu som Repræsentant for en særlig Art af Menneskeslægten. Hvordan dette Menneske har levet, ved man dog intet om, men paa det Tidspunkt, det optraadte her i den anden af de tre store Mellem-Isperioder, var de klimatiske Forhold relativt gunstige. Heidelbergmennesket har dog rimeligvis ikke eksisteret ret længe. Allerede under Istiden efterfulgtes det af en anden Art Menneske.

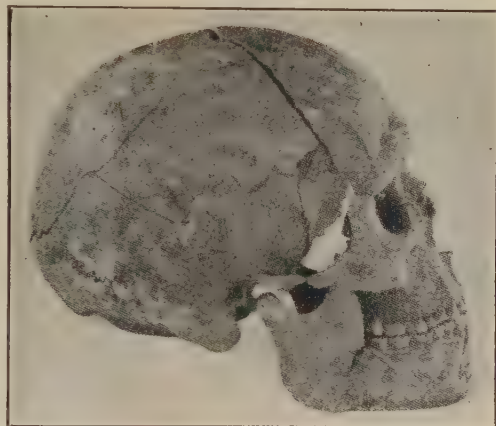
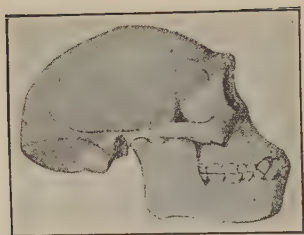

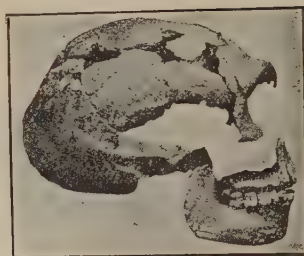
Fig. 16. Kranie af Homo-Aurignacensis.
Hauseri.

Den Menneskeart fra Istiden, som gennem det største Antal Fund er bleven bedst kendt, er det allerede omtalte Neandertalmenneske, (*Homo Neandertalensis*). Denne Race har rimeligvis allerede eksisteret omkring Midten af Istiden og er uddød før Istidens Ophor. Dets Boplads har rimeligvis været Sydfrankrig. Neandertalmennesket har været meget grovlemmet med korte Overarms- og Laarben. Benene var lave, Gangen rimeligvis ikke helt oprejst, men noget synkende i Knæene. Kraniet er meget typisk, Panden lav og skraaner stærkt tilbage. Øjenbrynsbuerne er særlig stærkt udviklet; de skyder frem som to store Valker over Øjenhulerne. Disse var temmelig store, Næsen flad med store Aabninger. Den grove Underkæbe manglede Hagefremspring. — Efter Hjerneskallens Lidenhed at domme har Neandertalmennesket sikkert kun haft ringe Intelligens. Talecentret synes at have været daarligt udviklet. Imidlertid har det dog utvivlsomt været et virkeligt Menneske og har ved sine Aandsevner hævet sig højt over de omgivende Dyr, mod hvilke der maatte kæmpes om Herredømmet paa Jorden. Dette Væsen

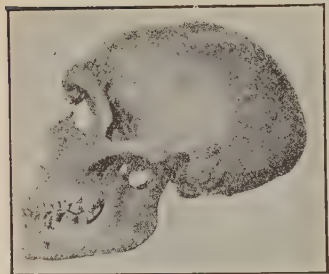
MENNESKETS OPRINDELSE

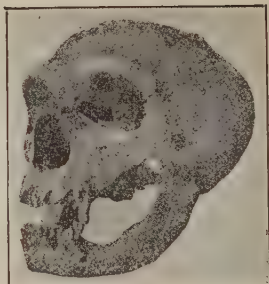
1

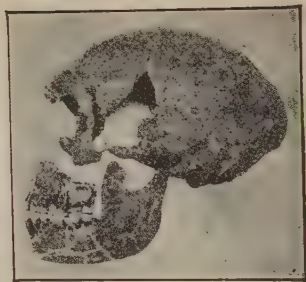
2

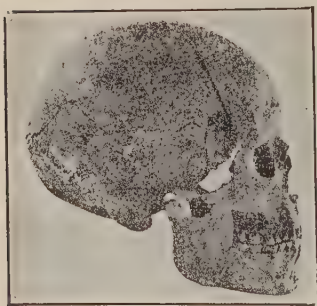
3

4

5

6

7

8

Kranier af Urtidens Mennesker.

Fig. 17. 1. Picecantropus erectus, efter Dubois, restaureret, den mørke Tone betegner de bevarede Dele af Kranierne. 2—5. Neandertalskaller: 2. fra Spy, efter Fraipont; 3. fra Chapelle aux Saints, efter Boule; 5. fra La Quina, efter Martin. 6. Hovedskal fra Combe-Chapelle. 7. Grimaldi-Racen, den unge Mands Hoved efter Verneau. 8. Cro-magnon-Racen: Hovedet af den høje Mand fra Barnegrotten, efter Verneau. $\frac{1}{8}$ Legemsstørrelse.

har repræsenteret den ældre palæolitiske Kulurperiode. — Paa en Mængde forskellige Steder i Europa er der fundet Skeletter af Mennesker, tilhørende Neandertal-Racen. Her skal blot foruden Neandertal

Fig. 18. De to Menneskeskeletter, tilhørende den negeragtige Grimaldi-Race, fundet i Bjørnehulen ved Menton. Til højre ses Skelettet af en ung Mand, til venstre af en gammel Kvinde. Skeletterne laa tæt sammen med bøjede Ben. Paa Mandens Hoved laa Rækker af Konkylies, der havde smykket hans Hovedbeklædning. Paa Kvindens venstre Arm laa to Konkylie-Armbaand. (Efter Verneau).

Fig. 19. Skelettet af den 1,94 m. høje Cro-magnon-Mand, der blev fundet begravet i Bjørnehulen ved Menton. Skelettet laa paa Ryggen med udstrakte Ben og bøjede Arme. Ved Siden af Skelettet ligger Flintredskaber som den Døde har faaet med sig i Graven. (Efter Verneau).

nævnes Le Moustier og La Chapelle-aux-Saints i Frankrig, Spy i Belgien, Tilbury i England og Gibraltar i Spanien.

Hen imod Istidens Slutning, i den senere Del af den palæolitiske Tid optræder i Europa paa Neandertal-Racens Omraade tre andre

Menneskeracer, der ikke synes at nedstamme fra denne, lige saa lidt som nogen af dem fra en af de andre. Det er Aurignac-Mennesket, der har staaet paa betydeligt højere Kulturtrin end Neandertalmennesket. Muligvis er denne Race indvandret østfra. De vigtigste Fund af dette Menneske er gjort i Dordogne i Frankrig. — Den anden Race repræsenteres af det saakaldte Grimaldi-Menneske, et Negerlignende Menneske, sandsynligvis indvandret fra Afrika, *Homo niger*. Det kendes især fra de saakaldte Børnegrotter i Menton.

Og tilsidst moder man Cro-magnon Racen, den, der muligvis har været Ophav til det moderne europæiske Menneske. Det var et langskallet (dolikocefal) Menneske, som af nogle Forskere anses for at være Stamfader til den nordiske Race. Denne Race havde rank Holdning, var temmelig høj og lignede i det hele taget det vesteuropæiske Nutidsmenneske. Ansigtet var finere og havde mindre Øjenbrynsbuer og mindre Øjenhuler end Neandertalmennesket. Næsen var mere markeret, Underkæben havde fremspringende Hage, Panden var høj og Issen hvælvet.

DE PALÆOLITISKE KULTURPERIODER

Vi har altsaa set, at der har eksisteret Mennesker i den største Del af Istiden. Hvorvidt de har været til tidligere, er ikke sikkert bevist. En Del fundne Flintsager, de saakaldte Eoliter (Morgenrødens Sten), anses af nogle Videnskabsmænd for at være Redskaber, der har tilhørt en i Tertiærtiden levende Menneskerace.

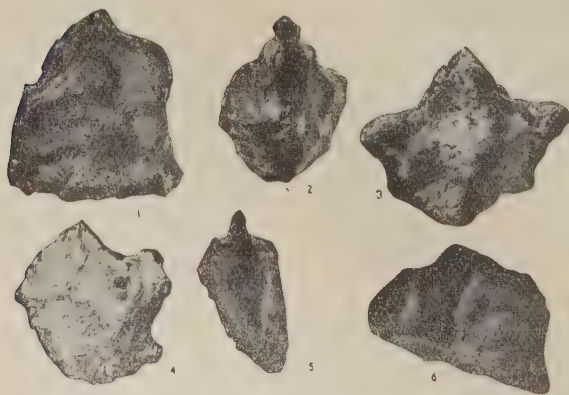

Fig. 20. Eoliter fra Puy Courny, Beachy Head, Spiennes og Laugerie basse. (Michelis Unsere ältesten Vorfahren).

Da Mennesket begyndte sin Vandring her paa Jorden, havde det mange Vanskeligheder at overvinde. Det var ikke blot det haarde Klima, der skulde kæmpes mod, men ogsaa de vilde Dyr. I lange Tider har Kampen staaet mellem Dyret og Mennesket, inden dette gik ud af den som Jordens Herre. Aarsagen til at Mennesket, der ikke af Naturen er udrustet med

særlige Forsvars- eller Angrebsvaaben, gik ud af Striden som Sejrrherre, skyldes naturligvis at det, takket være sin Forstand, formaaede selv at skaffe sig passende Vaaben. De ældste Vaaben har sikkert været uforarbejdede Sten, afbrækkede Grene o. l. Det næste Skridt var, at Menneskene valgte og vragede blandt Stenene. De indsaa, at Sten af en bestemt Slags og Ydre passede bedre end andre, og især var de, der havde Spids eller Æg, nyttige. Den Slags fandtes ude i Naturen, men Mennesket begyndte snart selv at fremstille dem. Formodentlig er en Flintesten kastet mod en anden. Flinten, som er skor, er bleven sprængt i mange Stykker. Enkelte af disse Stykker har haft en passende Æg eller Spids; disse er bleven samlet sammen og de andre efterladt paa Jorden.

Det er disse udvalgte Flintstykker, der kaldes Eoliter; de er fremkommet ved, at en større Flintesten er slaaet i Stykker, enten dette nu er sket ved Menneskehaand eller ved en Tilfældighed i Naturen. Nogle Videnskabsmænd anser alle disse Flintesten for rene Naturprodukter, andre holder paa, at de er Menneskeværk. Sandheden ligger

rimeligvis midt imellem disse to Opfattelser. Det er urimeligt at betragte enhver itusprængt Flintesten som Eolit, men det er ogsaa urimeligt at benægte den Mulighed, at saadanne Flintstykker kan have været primitive Redskaber i et Oltidsmenneskes Haand.

Af denne Slags Flintstykker, Eoliter, er der fundet Eksemplarer i tertiære Lag. Dette skulle synes at bevise, at der har eksisteret Mennesker allerede i denne fjerne Periode, Millioner af Aar før vor Tid. Fuldstændig sikre Beviser for Mennesketilværelse findes der dog ikke fra denne Tid. — Den Kulturperiode, der omfatter denne Tid, kunde man kalde præ-palæolitisk (før palæolitisk).

Det er ganske naturligt, at man indenfor det Tidsrum, der omfatter de palæolitiske Menneskefund, kan skelne mellem flere Kulturafrnit, der følger efter hverandre. Og det saa meget lettere, som det Materiale, der

Fig. 21. Grundtyperne for den ældre Stenalders Værktøj.

tjente til Fremstilling af Redskaber og Vaaben, i hele denne Tid saa godt som kun bestaar af Flint, Ben og Horn. Man inddeler næsten udelukkende Kulturaftsnittene efter Flintredskabernes fremadskridende Udvikling i Type og teknisk Udførelse. Selvfølgelig er ogsaa Træ blevet anvendt i stor Udstrækning, men Redskaber og Vaaben af dette Materiale har naturligvis ikke kunnet bevares til vor Tid.

Det mest karakteristiske Redskab fra det ældste Kulturaftsnit, opkaldt efter *Chelle* ved Marne, er Haandkilen. Den er groft tilhugget,

kun den forreste Del er bearbejdet. Den forreste Del er spids, den bageste noget afrundet. Redskabet er, som Navnet angiver, brugt som et Slags Haandvaaben.

Klimaet var varmt paa dette Tidspunkt. Det er den anden Mellemisperiode. Dyreriget repræsenteres af Flodhesten, enkelte Elefantarter, Næsehorn, Vildheste og Hjorte. Mennesket lever paa aaben Mark som Jæger og Nomade. Det er først Heidelbergmennesket, og i en derefter følgende tredje Mellemistid — Neandertalmennesket, der befolker Omraaderne i det nordlige Frankrig og Belgien.

I det næste Kulturaftsnit faar Haandkilen en meget smuk Udformning og en omhyggelig Afslibning. Kulturaftsnittet har faaet Navn efter Findestedet Saint Acheul. Fra dette Tidsrum saa vel som fra sidste Del af det foregaaende er der fundet en Mængde Smaaredskaber af Flint, der kan betegnes som Skrabere, Knive og Syle. Disse Smaating er ofte forarbejdet uden Omhu. I Løbet af Acheul-Perioden bliver Klimaet koldere. I Begyndelsen fortsætter Menneskene Livet paa de aabne Marker, men da Klimaet bliver for barskt, opsøger de Huler, især dem, der vender mod Syd, mod den livgivende Sol, eller som beskyttes af fremspringende Klipper, det bedste Værn mod de isnende Storme og Snemasserne. Dyrene fra den fore-

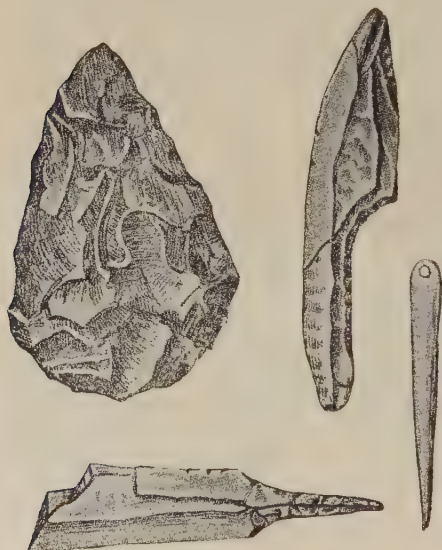

Fig. 22. Værktøj fra den ældre Stenalder. Øverst til venstre, Økse, t. h. Pilespids, Bennaal. Nederst Dolk.

gaaende Periode er uddøde og efterfulgt af nye, blandt hvilke man bemærker Mammuten. Den fremherskende Menneskerace er stadig Neandertaleren.

Den saakaldte Mousterien-Tid afslutter den ældre palæolitiske Periode. Haandkilerne har naaet deres højeste Udvikling og er nu ved at forsvinde. De spiller kun en underordnet Rolle. I Stedet er der kommen en Mængde Smaaredskaber af Flint, saasom Skrabere, Bor og Syle, ofte

Fig. 23. Mammuten fra Berezovka i Sibirien, rekonstrueret i den Stilling, hvori den blev funden.

smukt afslebne. Klimaet er stadig bleven koldere, man er nu i en Istid. Mennesket har fuldstændig opgivet Livet paa de aabne Marker og søgt Tilflugt i Grotterne. Faunaen er helt ny og repræsenteres af Mammuten, Uroksen, Vildhesten og Renen. Disse Dyr lever paa de udstrakte Stepper og Tundraer. Ilden, som Mennesket sikkert langt tidligere har taget i sin Tjeneste, kommer nu godt til Nytte. — Fra denne Tid har man endelig de ældste kendte, bevidst anlagte Grave. Neandertal-Racen eksisterer endnu.

Den yngre palæolitiske Kulturperiode begynder med Aurignac-Afsnittet. De store Forandringer i kulturel Henseende, der indtræder i og

med denne Periode, har man tilskrevet Indvandringen af en ny Menne-
skerace, Aurignac-Mennesket. Endnu bruges der en Del Flintredskaber,
især smaa, ofte med Forarbejdning kun paa den ene Side, Genstande
af Horn og Ben er meget almindelige. — Klimaet er endnu koldt, og
Menneskene bor stadig i Hulerne.

Karakteristiske for denne Tid er Smykker af Konkylier, Ben og Horn
samt de første Spor af Kunst, i Begyndelsen blot geometriske Mønstre
f. Eks. Streger, Punkter og Kvadrater. Til samme Tid hører de første
frie Billedskærerarbejder, Statuetter af Kvinder med stærkt understreget
Kønskarakter, muligvis Frugtbarhedsgudinder. Endelig er der ud-

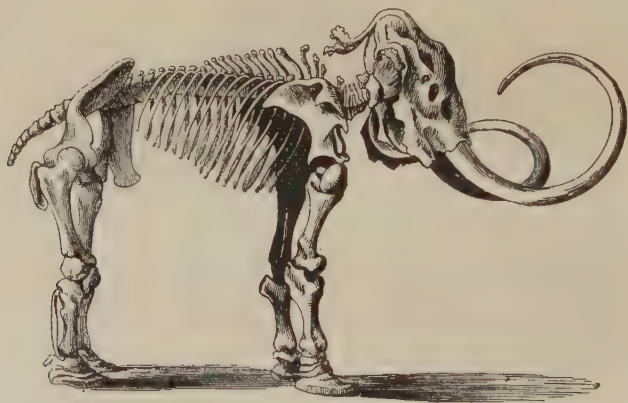

Fig. 24. Mammut-Skelet (*Elephas primigenius*).

skaarne Elfenbensgenstande, der forestiller Mennesker, Rensdyr o. s. v.
Disse Sager er fra Afsnittets sidste Del.

I Solutré-Perioden fortsættes Kulturudviklingen ad den Vej, som det
tidligere Tidsafsnit var slaaet ind paa. Men desuden findes ganske
overraskende Redskaber af Flint, den palæolitiske Tids fineste Arbejder,
nogle tynde, særdeles velformede og slebne bladformede Flinter, der
minder om den yngre Stenalders fineste Spydspidser her i Norden.
Flinttekniken naaer sit Højdepunkt i den palæolitiske Tid. Dens Forfald
indtræder i det sidste Afsnit og den følgende efter-palæolitiske Tid. Des-
uden er der stadig en Mængde Redskaber af Ben og Horn. Her skal blot
nævnes den ældste Synaal af Ben, af samme Type som Naalene i vor
Tid. Klimaet er i denne Periode meget bedre. I Dyreverdenen findes
stadigt Mammuten, Huleloven, Hulebjørnen, men der er tillige store

Fig. 25. Et Rensdyr indgraveret i Væggen i Grotten ved Limeuil, Dordogne, udført af Cro-magnon-Folk i Frankrig. (Efter Boyssonie og Capitan).

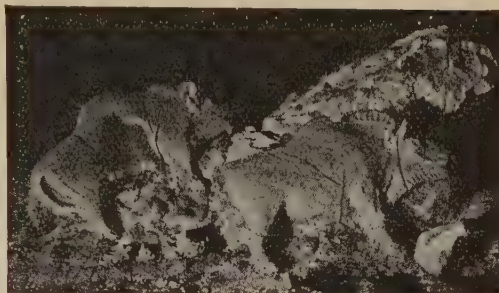

Fig. 26. To Bisonokser, modelleret af Ler i Grotten ved Tuc Audoubert, Ariège, udført af Cro-magnon-Mennesket i Frankrig. (Efter Begouen).

Fig. 27. Et Næsehorn, malet med rød Farve Grotten ved Fort de Gaume, Dordogne, udført af Cro-magnon-Mennesker i Frankrig. (Efter Breuil).

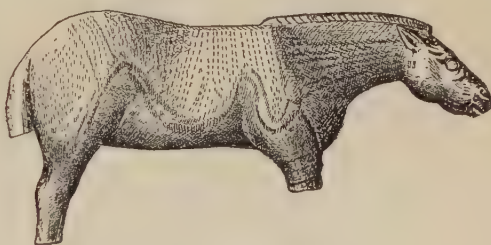

Fig. 28. Billede af en vild Hest, udskåret i Elfenben, fra Grotten ved Espelugues Lourdes, udført af Cro-magnon-Mennesker i Frankrig. (Efter Piette).

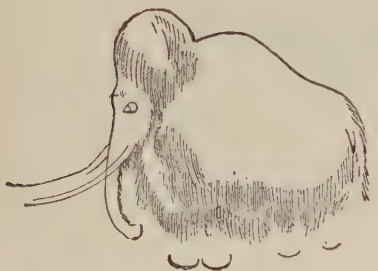

Fig. 29. En Mammut, indgraveret paa Væggen i Grotten ved Fort de Gaume, udført af Cro-magnon-Mennesker i Frankrig. (Efter Breuil).

Fig. 30. En Bisonokse med Pile, malet med sort Farve i Grotten ved Ariège, udført af Cro-magnon-Mennesker i Frankrig. (Efter Breuil).

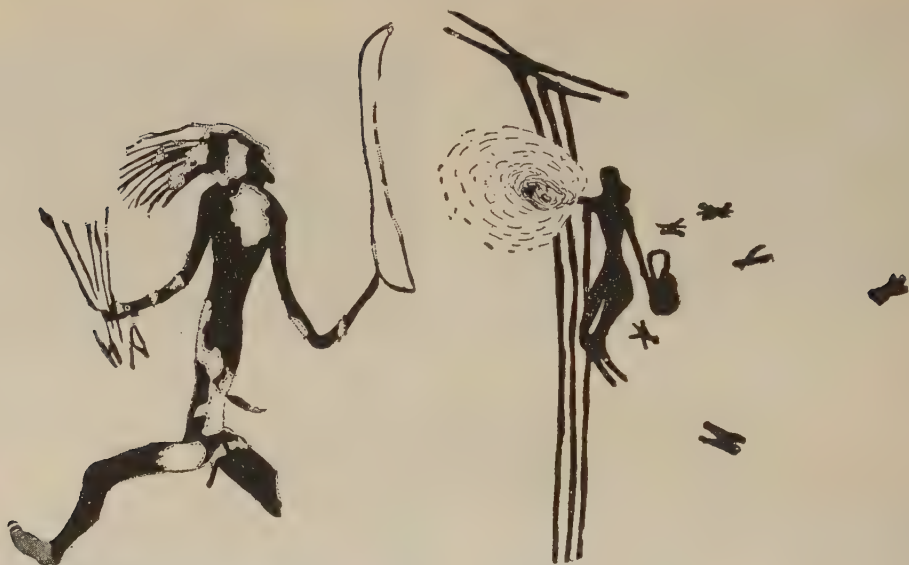

Fig. 31 a. En dansende Kriger fra Alpera, Albacete. T. h. en Mand, der samler Honning, omsværmnet af Bier, fra Cuevas de la Arana, Bicorp. Malinger i spanske Klippegrøtter af Cro-magnon-Mennesker. (Efter Obermaier).

Fig. 31 b. En saaret Kriger fra La Saltadora, Castellon. Maling i spanske Klippegrøtter af Cro-magnon-Mennesker. (Efter Obermaier).

Hjorde af vilde Heste, Hjorte og Elsdyr.

Hvad Kunsten angaar, er de frie Billedhuggerarbejder forsvunden. I deres Sted er kommen Fremstillinger i Højrelief. Desuden konturtegnede Helleristninger. Der lægges stort Arbejde i Udsmykningen af Ben- og Hornredskaberne. Paa disse Arbejder findes ofte Billeder, der forestiller Heste og Rensdyr. Ofte er disse Billeder meget realistiske og naturtro og vidner om et sikkert Øje og store kunstneriske Anlæg.

Kulturens Bærere i det sidste palæolitiske Tidsafsnit er en ny Menneskerace, Cro-magnon-Racen, — ifølge en Del Videnskabsmænds Mening — den, fra hvilken de nordiske Folk nedstammer. Perioden kan betegnes som den palæolitiske Rensdyrtid. En Forværring indtræder i Klimaet. Man befinder sig i den sidste Istid. Indenfor Dyreriget eksisterer foruden Rensdyret, Mammuten, Næsehornet, Hjorten og den vilde Hest. Mammuten og Næsehornet forsvinder inden Periodens Afslutning. — Flintarbejder bliver sjældnere og erstattes af Ben- og Hornredskaber. Fra denne Tid findes Harpuner.

Denne Periode kan ogsaa kaldes de skønne Kunsters Tidsalder. Der forekommer en stor Rigdom af Former; Lavrelieffet erstattes af gra-

Fig. 32. Før vor Æra begyndte, fiskedes der med saadanne Stenkroge. Nr. 1 er fundet ved Menton, de to andre i Danmark.

Fig. 33. Gamle Fiskekroge af Ben, Træ og Sten. 1 Træ og Muslingskal (fra Sydhavet). 2 Ben og Flint (fra Grønland) og 3 Elsdyr-Ben (fra Brandenburg).

Fig. 34. Rensdyrjagt.

verede Arbejder. — De mærkeligste Frembringelser indenfor Kunsten er imidlertid Klippemalerierne, Billeder af Mennesker og Dyr, fremstillet i Farver paa Hulernes Vægge. Tre Farver er brugt: rodt, gult og sort; til Fremstilling af Farve brugtes forskellige Slags Okker. Billederne er meget realistiske og sikkert tegnede, de vidner om, at det har været Kunstnere, der har udført Arbejdet. Stilisering forekommer aldrig. Paa Kunstens Omraade er denne saakaldte Magdalenien-Tid den mærkeligste indenfor hele den palæolitiske Periode.

Fig. 35. Karakteristisk Scene fra Livet i den ældre Stenalder. Hulebjørnene angriber. (Efter Hutchinsons »History of the Nations«).

Den mærkelige Kultur fra palæolitiske Tid, som her er skildret i løst Omrids, forsvinder eller uddør fuldstændigt, inden den europæiske Stenalder begynder under Isens Smeltningstid. Fra den mesolitiske Tid findes der ingen Arbejder af kunstnerisk Værdi. Forøvrigt uddør i denne Mellemtid hele den rige Ben- og Hornkultur; kun Harpunerne lever videre. — Man har prøvet paa at forklare denne Tilbagegang ved Menneskets Uddoen paa de gamle Kulturomraader, samtidig med at Vandringen mod Nord begynder. Fra nu af bliver man atter Vidne til Kulturens Genfodelse. Det er denne, der skal skildres i de følgende Kapitler.

DEN ÆLDRE NEOLITISKE TID. DEN ÆLDRE STENALDER I NORDEN

MENNESKET INDVANDRER TIL NORDEN

Som allerede fremhævet var paa et Tidspunkt store Dele af Nord-europa dækket af en mægtig Landis. Det var den store Istid. Efterhaanden begyndte Isen, paa Grund af gennemgribende klimatologiske Forandringer, at smelte — om Aarsagen dertil ved man kun lidt. Isranden trak sig mere og mere nordpaa. Ifølge Professor de Geer skal Isranden være trukket bort fra Sjællands Breddegrader for ca. 15,000 Aar siden. Efter andre 5000 Aars Forløb naaede den til et Sted i Mellemssverrig. To Aartusinder senere var hele Sverrig isfrit. Hvis denne Beregning holder Stik, har Isen rimeligvis brugt adskillige Aartusinder til at drage sig tilbage fra det nordlige Frankrig til Skaanes Sydkyst.

Store gennemgribende geologiske Forandringer staar i Forbindelse med Isens Smeltning. Paa Grund af Isens stærke Tryk var Jordskorpen presset ned. Da Isen smeltede, laa derfor store Dele af de nuværende Kyststrækninger under Havets Overflade. Paa dette Tidspunkt — Yoldia-tiden — var Østersøen et Ishav, som ved brede Sunde stod i Forbindelse med Nordsoen og næredes af vældige Floder, der havde deres Udspring ved Isranden i Skandinaviens indre, mellemste Del. — Men snart hævede Landet sig, og det saa stærkt, at Skaane blev landfast med Tyskland over de danske Øer og Jylland. Der blev slaaet Bro mellem Skandinavien og det europæiske Kontinent. Paa Grund af Østersøens næsten fuldstændige Afspærring fra Nordsoen blev dens Vand snart ferskt. Denne Tid kaldes Ancylus-Tiden efter Ferskvandssneglen *Ancylus fluviatilis*, der dengang levede i Østersøen.

Jordskorpens Hævning havde imidlertid været for stærk. Følgen deraf blev en ny Landsænkning. Havet brod ind over Kyststrækningerne. Minder om den Tid har vi i de høje Kyster. Nu er den saakaldte Litorinatid inde, den er opkaldt efter Saltvandssneglen *Litorina litoria*, der paa Grund af Landsænkningen indvandrede i Østersøen. Denne blev nu et Saltvandshav. Litorinasænkningen fulgtes af en ny Landhævning, der endnu fortsættes i vor Tid. Det er i Lobet af den for omtalte Ancylustid, at Mennesket — efter hvad man antager — for første Gang er indvandret til Norden. Indvandringen er formodentlig foregaaet over den Bro, som Naturen dengang havde slaaet over de danske Øer. — Nogle Videnskabsmænd anser det ikke for udelukket, at der har levet Mennesker i Norden

endnu tidligere, allerede under den sidste Mellem-Istid. Helt sikre Beviser har man dog ikke.

Inden Mennesket kom til Norden, var naturligvis en stor Del af vor Plante- og Dyreverden indvandret. Med den tilbagevigende Is fulgte de første arktiske Planter. Af dem findes der Rester i Bunden af Torvemoserne, hvor man kan studere, naar og i hvilken Orden Planter og Dyr er indvandret. Der kan man saaledes se, at Birk og Asp var de første af Skovtræerne, der kom her til Norden. Saa tog Fyrren og til sidst ogsaa Egen Landet i Besiddelse. Langt senere indvandrede Bøgen, og Nord fra over Finland trængte Granen ind paa den skandinaviske Halvo. Sammen med disse Træer udbredtes en Mængde andre Planter.

Fig. 36. Nedlæggelse af en Mammut. (Efter Maleri af V. Kr. Vasnetzoff).

Meget tidligt kom Renen til Skaane. Den fulgte den vigende Is imod Nord, idet den kom fra Egne i Mellemeuropa, hvor den havde levet under Istiden. — Det er meget sandsynligt, at Mennesket har fulgt dette vigtige Vildt, da det drog nordpaa, men om Mennesket er kommen til vore Lande i Følge med Rensdyret, ved man ikke med Sikkerhed.

I Menneskets første Tid her i Norden fandtes her en rig Dyreverden, Uroksen, Bjørnen, Vildsvinet, Kærskildpadden samt Mængder af Hjorte, Raadyr o. s. v. Soer og Floder var fiskerige. De første Mennesker kom altsaa til Lande med store Naturrigdomme, da de tog Skandinavien i Besiddelse.

Mennesket er som sagt rimeligvis indvandret i Løbet af Ancyclus-Perioden, da Skandinavien var landfast med Kontinentet. Dette kan

være sket for en 8—9000 Aar siden. Montelius mener, at der har været Mennesker i Norden lige siden den Tid, og at den nuværende Befolkning kan betragte disse første Indbyggere som Stamfædre, skønt man ikke tør benægte, at der er kommen nyt Menneskemateriale til i Løbet af senere Tider.

De Mennesker, der er indvandret i denne fjerne Tid, anses for Efter-

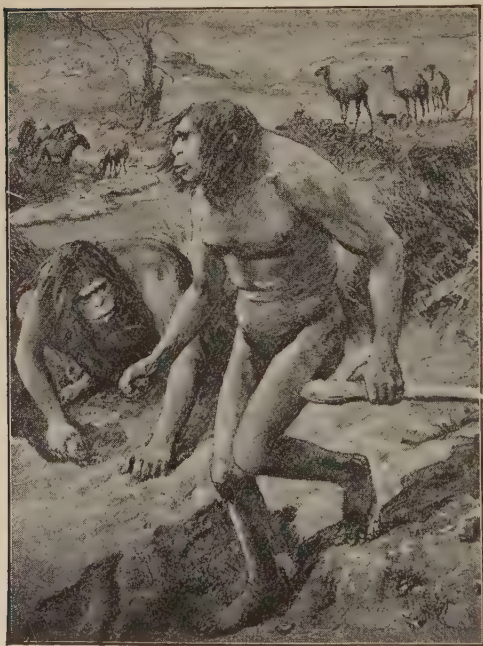

Fig. 37. En Stenaldermand forsvaret sin Kvinde. (Efter »Ljus«).

kommere af den Vest- eller Mellemeuropæiske sen-palæolitiske Race, den langskallede Cro-magnon Race. Som Støtte for denne Formodning anføres det, at de tidligst forekommende Mennesker her i Norden har vist sig at være Langskaller. I Danmark er der gjort enkelte Fund, som med temmelig stor Sikkerhed kan henføres til en meget tidlig Periode af den ældre Stenalder. Man har ogsaa Spor af en kortskallet Race, men hvorfra denne er kommen, ved man ikke; denne Races Oprindelse har man søgt i Asien eller Østeuropa. Om begge disse Racer er indvandret til forskellig Tid, eller om der har fundet Raceblanding Sted allerede inden

Mennesket er kommen til Norden, er det umuligt at afgøre med Sikkerhed.

Fund af Mennesker fra den ældre Stenalder er som sagt yderst sjældne. En af Grundene hertil er rimeligvis den, at store Dele af det i Ancylos-Tiden beboede Kystomraade i Litorinatiden sank i Havet med alle sine Grave og Rester af Lig.

KULTURAFSNIT INDENFOR DEN ÆLDRE STENALDER I NORDEN

Fra Menneskets første Tid i Norden er der kun fundet forskellige løse Genstande, ingen faste Fortidslevninger. De ældste Fund er rime-

ligvis tre, af Menneskehaand forarbejdede Rensdyrhorn, der har været brugt som Hakker. Lignende Redskaber er fundet i Brandenburg og forskellige Steder i Landene ved Østersoen. De omtalte Redskaber menes at tilhøre en Tid, da Renen under sin Vandring mod Nord levede i den sydlige Del af Skandinavien og Danmark; de skulde altsaa stamme fra Ancyclus-Perioden. De omtalte Renhornshakker ligner ingen af de mange Redskabsformer af Renhorn, som man kender fra den palæolitiske Tid i Vesteuropa. Dette betragter Knut Stjärna som et Bevis for, at Nordens første Jægerbefolkning ikke har haft noget at gøre med Vesteuropas palæolitiske Befolkning.

Et særligt interessant Fund fra Menneskets første Tid er der gjort ved Vig paa Sjælland. Her er fundet et helt Skelet af en Urokse nedlagt af Menneskehaand. Den er bleven dræbt af et Vaaben med Flintspidser. Dette Fund viser, at Mennesket ingenlunde har betænkt sig paa at angribe Naturens Sturvildt. Sikkert har man ogsaa jaget Bjørne og Vildsvin. Den Lyst til Jagt

Fig. 38. Skandinavien i Ancyclus-Perioden. Kortet viser, at Skaane paa det Tidspunkt var landfast med Kontinentet via de danske Øer. Ad denne Bro er de første Mennesker, Cro-Magnonracens Efterkommere indvandret. Paa dette Billede ser man desuden, at der endnu laa Is i de indre Dele af Landet.

Efter »Rig«.

og Æventyr, som altid har præget Nordboerne, har de aabenbart faaet i Arv fra længst forgangne Tider.

Til de løse Redskaber kommer snart faste Oldtidslevninger, Bopladser, hvor Mennesker har haft deres Boliger og Værksteder, og hvor de har lavet deres Vaaben og Redskaber. Som den ældste Boplads i Norden betragtes Maglemose ved Mullerup i Holbæk Amt. Det mest karakteristiske for denne Boplads er dens store Rigdom paa Horn- og Benredskaber; Flintsager forekommer, men forholdsvis faa. Blandt Redskaber

af dette Materiale kan nævnes smaa Skærpere til Økser, Skrabere o. a. Lerkar mangler fuldstændigt. Disse Træk — den store Mængde Redskaber af Horn og Ben samt Savnet af Lerkar — knytter Mullerupfundet til den sen-palæolitiske Kultur, hvor de samme Forhold findes.

Bopladsfund af den rene Maglemose-type er temmelig sjældne. I Danmark er der nogle faa Steder og en Del andre ved Østersøens Sydkyst. En Kultur i nær Slægt med Maglemose er fundet ved Kunda i Estland. Paa denne Boplads er der fundet et særlig interessant og rigt Materiale. Dens Eksistens-tid har sikkert været Slutningen af Maglemose-tiden. Baa de Maglemoses og Kundas Civilisationspræg i Nordeuropa er under stærk Indflydelse af den palæolitiske Kultur.

Fig. 39. En Urokse, nedlagt af Pile, fundet ved Vig i Danmark. Stenfliser sidder fast i Ribbenene. Fra Nationalmusæet i København.

redskaberne har indtaget deres Plads. Desuden findes for første Gang Lerkar. For øvrigt er Levningerne fra de omtalte Bopladstyper af saadan Art, at man kan betragte Køkkenmodding-Kulturen som en direkte Udvikling af den ældre fra Maglemose.

De vigtigste Økseformer fra Køkkenmoddingsbopladserne er Skiveøkser og Kerneøkser. De sidste er tildannet efter lignende enkle Principper som de tidligere omtalte Haandkiler fra Vesteuropas palæolitiske Tid, skont der naturligvis ikke er nogen Forbindelse mellem disse to Oldsagsformer.

Et senere Kultursnit indenfor den nordiske ældre Stenalder er den saakaldte Køkkenmøddingstid, i Danmark særligt karakteriseret ved sine Aflejringer af Østersskaller fra Maaltider. Det mest typiske for denne Kultur i Sammenligning med den ældre fra Maglemose er, at Redskaber af Horn og Ben delvis er forsvundet og at Flint-

Fig. 40. Gennemsnit af en Køkkenmødding. Aflejring, der for Størstedelen bestaar af Østersskaller. Fra Nationalmusæet i København.

Fisk indtog en fremskudt Plads paa det ældre Stenalderfolks Spiseseddel. Derom vidner de Fiskeredskaber, der er fundne fra dette Tidsrum, foruden de omtalte Pilespidser ogsaa en Del Harpuner og Fiskekroge. De vilde Dyr efterstræbtes ikke blot for at tjene til Føde, men ogsaa for Hudernes Skyld. Disse brugtes til Klæder, men sikkert ogsaa til Hytterne.

Fritstaaende Hytter har der dog næppe været i denne fjerne Tid. Hvis Menneskene boede i Nærheden af en Skov, har de vel opsøgt et hult Egetræ eller søgt Beskyttelse bag en jordfast Sten eller

Desuden findes paa Køkkenmøddings-Bopladserne Masser af andre Flintredskaber, som f. Eks. Skrabere, Knive og fremfor alt Pilespidser. De brugtes baade til Jagt og Fiskeri. Flintredskaberne faar en finere og finere Tilslibning, et Bevis for, at man i denne Periode stadig gaar fremad i Flintteknik.

Lerkarrene er ganske enkle. De er meget grove og forfærdigede af svagt brændt Ler. Leret formedes til en Pølse og af denne dannedes Lerkarret paa den Maade, at den rullede op i en Spiral, og den underste Vinding pressedes til de øverste med Fingrene. Mærker af Neglene ses ofte paa disse Kar.

Boligerne fra Køkkenmøddingperioden findes dels ved Havet og dels ved Søer og Aaer;

Ferskvandsomraaderne har været særligt søgte. Det daglige Liv gik hen med Jagt og Fiskeri, og

Fig. 41. Fuglepil, Hornøkse og Ben-Harpun fra Menneskets tidligste Indvandring i Norden. Alle Sagerne er fra Skaane og findes nu i Statens historiske Musæum i Stockholm.

en Klippevæg. Boede de ved Søer eller Aaer har de søgt Beskyttelse paa Flaader, forankrede paa lavt Vand eller ved en Krumning i Læ for det strommende Vand. — Paa saadanne Steder levede Menneskene her i Norden deres fattige Liv gennem flere Aartusinder. De kulturelle Fremskridt var faa og ubetydelige.

DEN SENERE NEOLITISKE TID. DEN YNGRE STENALDER I NORDEN

VAABEN OG REDSKABER

Den yngre Stenalder i Norden kan fremvise en Mængde forskellige Vaaben og Redskaber. I denne Mængde kan man forfølge den kronologiske Udvikling fra de endnu helt primitive Former, ligetil de i teknisk Henseende mest fuldendte i Stenalderens sidste Tid. De kan ligesom i den palæolitiske og ældre neolitiske Tid tages som Udgangspunkt for en almindelig Inddeling i Perioder. — Ganske vist kan man i det europæiske yngre-Stenalders Materiale adskille et vældigt Antal Typer, der er mer eller mindre lokale, men man kan dog i alle disse fastholde visse Hovedtyper, der er fælles for hele det europæiske Omraade eller store Dele deraf. Her skal kun de almindeligste Typer og deres mest karakteristiske Træk behandles i en vis Tilknytning til det rent nordiske.

Kerneoksen samt dens Aflægger, den spidsovale Økse, kan betragtes som de oprindelige Typer for hele den yngre Stenalders Økse-materiale. Disse to Former er saa primitive, at de genfindes overalt paa Jorden, hvor der har eksisteret en Stenalderkultur, enten denne har været samtidig med vor nordiske eller fra en langt senere Tid. Den første, Kerneoksen, har i Reglen faaet en temmelig grov Tilhugning uden egentlig Slibning. Den spids-ovale derimod er ofte meget velformet og smukt forarbejdet.

Allerede i den ældre neolitiske Tid begynder man paa nogle Steder at slibe Redskaberne. I Begyndelsen sleb man kun Redskaber og Vaaben af Gronsten, d. v. s. det Stenmateriale, som ikke er Flint. Dette Materiale lod sig let slibe. Anderledes forholdt det sig med Flinten. Naar og hvor man først er begyndt at slibe den, vides ikke bestemt. Muligvis er man begyndt samtidigt paa forskellige Steder. Her i Norden begyndte man først at slibe Flinten i Begyndelsen af den yngre Sten-

Fig. 42. Flintdolke, ca. 4000 Aar gamle. Nationalmusæet. Danmark.

alder. Slibningen er af største Betydning for hele Flinttekniken. Ved Hjælp af den er der bleven fremstillet de smukkeste tænkelige Ting, fremfor alt i Økser.

Økserne skifter, som allerede omtalt, hurtigt Type. Meget snart findes i den yngre Stenalder Økser med rektangulært Tværsnit. Alle Overgangsformer mellem Økser med spids-ovalt og rektangulært Tværsnit kan paavises, hvorfor man kan betragte de sidste Typer som udviklede af de første. — I Begyndelsen er Nakkepartiet ganske tyndt, senere rektangulært eller kvadratisk. I Norden kan man skelne mellem to store Grupper, de tyndnakkede og de tyknakkede. De samme Øksetyper findes næsten overalt i Europa, skønt der er mange stedlige Variationer.

Disse Øksetyper, de spids-ovale, de tynd- og tyknakkede repræsenterer ifølge Montelius de tre ældste Afsnit i den yngre Stenalder i Norden: Den spids-ovale Økses Tid, Stendyssetiden og Jættestuetiden.

Nogle faa andre Øksetyper skal nævnes. Der er den tyndbladede, en Type, som er stærkt paavirket af Metalkulturen i Syden. Den samme Slags Økser findes baade i Kobber og i Sten. Denne Økse tilhører Stenalderens sidste Tid. Det samme er sikkert Tilfældet med den hulslebne Økse. Denne Økse er meget almindeligt udbredt og findes især i en bestemt Slags Jordgrave fra Stenalderens sidste Tid. Den nordiske Økse med buet Æg er mindre udbredt end de andre.

Igennem hele Stenalderen bliver Økserne ved at være enten helt uslebne, delvis tilslebne eller helt slebne. I Reglen kan

Fig. 43. Økser af prima Flint.

man ikke efter Slibningen bedømme, fra hvilken Periode de stammer. I det store og hele kan man sige, at der henimod Stenalderens Slutning findes meget faa helt uslebne Økser, men samtidigt meget faa smukt tilslebne. De smukkeste slebne Flintøkser er fra den spidsovale Økses

Tid og fra Stendyssetiden. Til Økseslibning brugtes Slibestene, Sand og Vand. Slibestene er af to Hovedtyper, plane og flersidige; de sidste har rimeligvis været brugt til Slibning af hulæggede Økser.

Karakteristiske for den yngre Stenalder er ogsaa Stridsøkserne af Grønsten med Skafthul. Allerede i Stenalderens tidligere Perioder havde der eksisteret Stridsøkser med Skafthul, men de var forfærdiget af Horn eller Ben. Skafthulene til disse Økser var dannet ved Boring, enten med en hul Knogle (hvorved der indvendig dannedes en Tap) eller med en Træpind; i begge Tilfælde anvendtes Sand og Vand som Hjælpemiddel.

Det er ikke alene Økserne, der spiller en Rolle i den yngre Stenalderes Vaaben- og Redskabsformer. Blandt andre Ting ses Dolke og Spydspidser, der

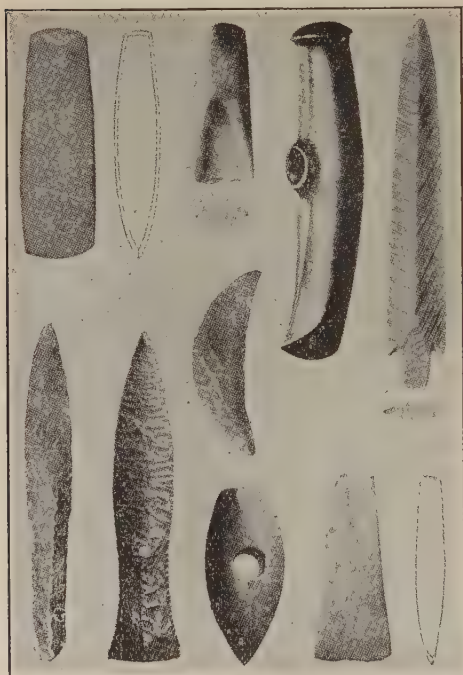

Fig. 44. Vaaben og Redskabsformer fra den senere Stenalder, de i den øverste Række er fra Jættestuetiden (efter Aar 2500 f. Kr.), de nederste er fra Stenkistetiden (de Aarhundreder, der gik forud for Bronzealderens Begyndelse, 1800 Aar f. Kr.). Stockholm.

ikke blot brugtes til at dræbe Vildt, men ogsaa har tjent som Stridsvaaben. Allerede i den palæolitiske Tid fandtes der i Vesteuropa smukt formede og i teknisk Henseende fuldendte Redskaber, fremfor alt nogle tyndbladede Spydspidser. Disse meget gamle Spydspidser maa ikke betragtes som Forbilleder for tilsvarende Former i den yngre neolitiske Flintkultur; der ligger altfor lang Tid mellem disse to Redskabsformer. Nogle Videnskabsmænd mener, at den rige palæolitiske Flintestenstek-

nik var uddød, og det er svært at finde Materiale til at udfylde den Tid, der ligger imellem den rene palæolitiske Periode og den, der svarer til den ældste og ældre Stenalder i Norden, den mesolitiske Tid. Man er gaaet saa vidt som til at antage, at Mennesket, efter at Udvandringen til Norden har fundet Sted, skulde være uddød i store Dele af de fra ældgammel Tid beboede Egne i Mellemeuropa. I den sidste Tid er der dog gjort en Del Fund, der taler imod en saadan Antagelse. En Del primitive Redskaber tilskrives denne Tid. — I Norden, især i Danmark og Skaane samt i Nordtyskland naar den yngre Stenalders Teknik m.H.t. Dolke og Spydspidser det fuldendte. I Danmark er der fundet Dolke med smukt udformede Haandtag, hvis Lige ikke findes i noget andet europæisk Land. Det er en uventet Luksus, man her støder paa. Fra hele Stenalderen er der sammen med de smukke Flintarbejder fundet en hel Del Genstande af primitiv Type og enkel Forarbejdning, saasom Knive, Skrabere, Bor og meget andet. Disse primitive Redskaber blev brugt til Skrabning af Huder, Forarbejdelse af Træ og Ben samt til alle Slags Arbejder fra det daglige Liv. De samme Redskabsformer har sikkert været brugt langt ud over Stenalderen ind i den følgende Metaltid.

Fig. 45. Lerkar fra Skarpsalling ved Løgstør. En ren og ædel Form, der godt taaler Sammenligning med en græsk Vase. Dekorationen med fint beregnet Skiften mellem kompakte Mønstre, og blanke, jævne Flader.

Et stort Arbejde blev lagt i de Redskaber, der skulde bruges til Jagt og Fiskeri, nemlig Pilespidserne. De er ofte smaa Mesterværker; Forarbejdelsen af dem har krævet en sikker Haand og en Kunstners Øje.

Til en hel Del Redskaber har man foruden Sten sikkert ogsaa brugt Træ, Horn og Ben, om end ikke i samme Udstrækning som under de foregaaende Perioder. En af Grundene hertil er vel den, at de store Dyr blev sjældnere og vanskeligere at faa fat paa, jo længere Tiden gik. En anden Grund er den, at Flinten og Stenen i mange Retninger er mere hensigtsmæssige til Redskaber og Vaaben end Horn og Ben.

LERKAR OG SMYKKER

Den ældre Stenalderes Keramik standsede paa et primitivt Udviklingsstadium saavel med Hensyn til teknisk Udførelse som til Form og Udsmykning. I den yngre Stenalder faar Lerkarfabrikationen en stærk Udvikling og naaar sit Højdepunkt i hele den forhistoriske Tid.

Der findes de mest udsøgte Former lige fra den lave Skaal til det langhalsede, flaskeagtige Kar. Der findes Kar med snæver eller vid skaalformet Hals, runde eller skarpt profilerede Skaale, Kar med rund, flad eller spids Bund, kort sagt Kar af alle mulige Former.

I den tekniske Udførelse hersker samme Mangfoldighed. Der er grove Lerkar og Lerkar med en yderst fin og glat Flade, ofte en glinsende eller mat Overflade med forskellige Farvenuancer.

Med Hensyn til Ornamenteringen er det samme Rigdom. I Begyndelsen indskrænkes Udsmykningen til enkelte Dele af Karrets Overflade, fremfor alt Halspartiet, senere dækkes det hele. Ornamenterne er dels langagtige, dels runde, de sidste er almindeligst i Syd-

Fig. 46. Fra Oldnordisk Musæums Samlinger af Ravsmykker fra Stenalderen, Halskæder og store, enkle Hængesmykker. Rav var efterspurgt i Syden og var hele Oldtiden igennem en Rigdomskilde for vore Forfædre.

europa. Man tor næsten sige, at alle tænkelige Ornamenteringsmonstre er brugte.

GRAVE OG RELIGION

I den palæolitiske og den ældre neolitiske Periode gravlagdes de Døde i simple Jordgrave; man gravede den Døde ned paa aaben Mark under flad Jord uden hverken at vedlægge Gravsager eller rejse noget Mindesmærke paa det Sted, hvor Gravlægningen var foregaaet. Ofte

anbragtes disse Grave i umiddelbar Nærhed af Boligerne. Den Slags Bopladsgrave er enkelte Gange fundet i Danmark, men aldrig i Sverige.

Fig. 47. Opførelsen af en Jættestue.

Den yngre Stenalder indfører helt ny Gravskik. Da rejser man store Gravbygninger, opførte af vældige Stenblokke, for de Afdode. Denne

Fig. 48. Den bekendte Begravelsesplads fra Salisbury i Sydengland.

Skik at lægge de Afdodes Legemer i saadanne Gravbygninger stammer sandsynligvis fra Orienten, hvor man byggede lignende Gravmonumen-

ter. Man kan sikkert ikke helt benægte, at der har været en vis Forbindelse mellem Ægyptens Pyramider og »Nordens Pyramider« — Jættestuerne.

Yngre Stenalders ældste Type af Stenkammergrave kaldes Stendysser. De er opført af, ofte mandshøje Stenblokke, der er stillet paa Kant. Stenene staar i Kreds eller i Firkant; Taget dannes af en eller

Fig. 49. Ophobede Skeletdele i en Jættestue.

flere Stenblokke. Den Slags Dysser har man fundet i forskellige Dele af Europa og langt udenfor Europas Grænser. De findes i Indien, i Kaukasuslandene, ved det Sorte Hav, i Palæstina, i Bulgarien, langs Nordafrikas Kyst, i den største Del af Vesteuropa, som f. Eks. i Frankrig, Nederlandene, England, Danmark, det sydlige Skandinavien samt det nordlige Tyskland. Disse Stendysser findes derimod ikke i det mellemste og i store Dele af det sydlige Europa. Denne Gravform, der alt-saa har været anvendt i saa store Dele af Europa, har rimeligvis bredt

sig langs den gamle Kulturvej, der gik fra Østerland, langs Nordafrikas Kyst, via Vesteuropas Kyststrækninger lige til Nord- og Østersøens Landomraader. Denne Kulturvej kom i den følgende Periode, Jættestuetiden, til at spille en endnu større Rolle.

Stendysserne afløstes nemlig af en ny Gravtype, som kaldes Jættestuer. Denne maa sikkert ikke betragtes som en Udvikling af den ældre

Fig. 50. Det Indre af en Jættestue.

Gravform, i alle Tilfælde ikke paa nordisk eller vesteuropæisk Omraade. Man kan følge den ad samme Vej som Stendysserne, fra Orienten til Vesteuropa og derfra til de nordiske Egne. I Lighed med Dysserne findes de ikke i Mellemeuropa.

Henimod Stenalderens Slutning afløses Jættestuerne af en ny Gravtype, Hellekisterne. Disse Gravbygninger, der er rektangulære og af meget varierende Størrelse, er udbredt over et endnu større geografisk Omraade end de før omtalte Dysser og Jættestuer og strækker

Fig. 51. Grav fra Stenalderen omgivet af Sten. Hist og her findes en Enkeltgrav fra Stenalderen i Bunden af Højen. Her ses en saadan Grav. Liget har ligget paa et Leje af Smaasten. Paa Billedet ses Resterne. I Reglen hviler den Døde paa venstre Side (her paa højre) og med optrukne Knæ. Denne Benstilling findes for øvrigt ogsaa i Enkeltgrave i den flade Jord. Foran Ansigtet ligger en Stridsøkse, rimeligvis har den Døde holdt Skaffet i den ene Haand; bag Nakken ligger en anden Økse, denne er af Flint. Ved Midjen ligger i Reglen nogle Flinteskærver. De har siddet i et Bælte omkring Livet. — Længs den smukke rektangulære Stenhøj er der en stenfri Rand. Her har der været nedrammet tykke Planker til Beskyttelse for Liget. Stenen udenfor har støttet Træplankerne. Alt har været dækket af horizontale Træplanker, Gravens Loft. Naturligvis har den Døde ikke altid faaet en saa udmærket Beskyttelse som i denne Grav. I Reglen har man nøjedes med et enkelt Lag Rullesten, i andre Tilfælde med en Røse o. s. v. Denne Grav er ca. 4.500 Aar gammel.

sig langt ind i den følgende Metaltid. Nogle Stenkister, der er fundet i det mellemste Sverige, og som har en rund eller oval Aabning i den ene Gavlsten, stammer rimeligvis, som Type betragtet, fra England, et yderligere Bevis for Teorien om den vestlige Kulturvej her til Norden.

Gravtyperne afspejler Menneskets Opfattelse af Livet efter Døden. Den Tro, der laa til Grund for Bygningen af de omtalte Gravmonumenter, var sikkert den, at Mennesket skulde bygge evigtvarende Boliger til de Afdøde, for at de uforstyrret kunde fortsætte det nye Liv under Forhold, der lignede Jordens. Derfor fik de Døde alle mulige Vaaben og Redskaber med sig, Smykker og Lerkar, de sidste til Mad og Drikke. De Dødes Boliger har rimeligvis i en vis Forstand været en Efterligning af den jordiske Bolig, f. Eks. har Dyssen med Stenene, der var sat i Rundkreds, efterlignet Boligerne, der i Stenalderen vistnok var runde. Kun Materialet var et andet: Sten i Stedet for Træ. Men Gravene skulde jo ogsaa være Boligen

i al Evighed. I en vis Forstand kan man sige, at Maalet blev naaet. Gennem fire Aartusinder har disse Gravmonumenter staaet urokket, og mange vil sikkert blive staaende endnu i Aartusinder.

I disse Gravbygninger lagdes den Døde ubrændt, i alt Fald her i Norden; den Døde blev i Reglen lagt udstrakt. Dog er der paa forskellige Steder konstateret, at den Døde blev anbragt i siddende Stilling. Dette er Tilfældet med en Jættestue i Halland, i hvilken der blev fundet Nischer til Ligene, hvori disse var anbragt siddende.

Disse Grave var fælles Begravelsespladser, for saa vidt som man i dem gravsatte Mænd, Kvinder og Born. Men hver Gravbygning har rimeligvis været beregnet for en enkelt Slægt eller Familie. Det har været Hovdingene og deres Familiemedlemmer, der blev begravet paa denne hædrende Maade. Menigmand begravedes formodentlig stadig i den flade Jord med eller uden Gravgods.

Udenfor Indgangen til Jættestuernerne findes ofte et Lag med ituslaaede Lerurner samt en Mængde Oldsager, anbragt saadan, at man maa formode, de er ofret paa Stedet, enten det nu har været et Offer til den Afdøde eller til en eller anden Gud — Solguden. Ofringen kan enten være foregaaet ved selve Gravlægningen eller ved visse Aarsfester. Efter Offerfesten slog man de Genstande, der var bleven brugt, itu. Samme Skik har man ogsaa iagttaget ved Grave i Grækenland.

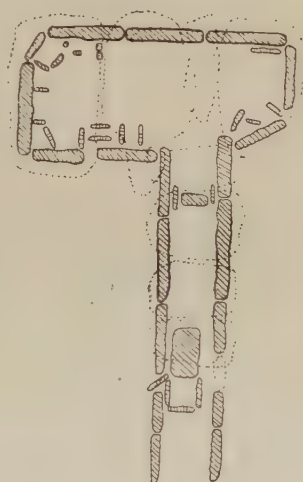

Fig. 52. Plan af en Jættestue.

Som sagt har det rimeligvis været til Solguden, man ofrede i Stenalderen. Solen var den livgivende Kraft; Solen skilte Dagen fra Natten. Der er fundet flere Beviser for Soldyrkelsen, især Hjul med fire eller flere Eger samt Økser af forskellige Typer, især den dobbelttægede. Øksen var i forhistorisk Tid paa store Kulturomraader Symbolet paa Solguden, Forløberen for Thor, som ogsaa havde Øksen til Symbol. Samme Kultus og samme Symboler fandtes i Norden, som f. Eks. i Grækenland.

Det er allerede paapeget, at kun en Del af Stenalderens Mennesker fik deres Hvilested i de store Stengrave. I de Egne, hvor Stengravene aldrig trængte ind, vedblev man at grave de Døde ned under den flade

Jord. Men man anbragte dog et eller andet Minde, som f. Eks. Stenrammer til Ligene, Roser eller lignende, og man gav den Døde Grav-gods med paa samme Maade som i Stengravene. Denne Begravelsesmaade findes især i det mellemste og sydlige Tyskland, i Østrig, Ungarn og paa flere Steder. Selv i Norden findes den Slags Gravlægninger.

DET DAGLIGE LIV I DEN YNGRE STENALDER

Naar man prøver paa at tegne de vigtigste Træk fra det daglige Liv i den yngre Stenalder, saa maa det ikke glemmes, at dette kun kan ske ud fra nogle enkelte Synspunkter, idet saa meget fra den Tid er bleven

Fig. 53. Pælebygninger som de endnu findes paa Sydhavsoerne.

odelagt, saa godt som alle Genstande af letforgængeligt Materiale, Træ, Læder, Skind, Tøj m. m., og vi ikke har nogen som helst skriftlig Kilde at holde os til, som kunde give Oplysninger om disse Ting. Men ud fra det, ganske vist ensidige, Raamateriale, der er opbevaret, kan man dog danne sig nogle ganske gode Forestillinger om det daglige Liv i den yngre Stenalder.

Fra den foregaaende Periode ved man kun lidt om, hvordan Mennesker boede. Rimeligvis har de søgt Tilflugt i Huler, hvor der fandtes saadanne, eller i hule Træstammer, ved Klippevægge og bag store Sten. Fritstaaende Bygninger er der næppe opført i hin fjerne Tid. Heldige

Forhold har skaffet os noget mere Kendskab til, hvordan Menneskene boede i den yngre Stenalder. Saaledes er der i enkelte Torvemoser fundet saakaldte Pælebygninger, idet Torven har bevaret dem gennem Aartusinder lige til vor Tid. Saaданne Pælebygninger opførtes ved Bredden af en So eller en halvt overgroet Mose. Fra Bredden kom man ud til disse Pælebygninger ad en Bro af en eller anden Art, der kunde trækkes op ved Nattetid eller naar Fjender trueede, eller ogsaa ved Hjælp af smaa Baade. Pælebygningerne opførtes paa forskellig Maade. Den almindeligste var følgende: Stolper af passende Storrelse rammedes

Fig. 54. Scene fra en Pæle-By. (Bildersaal deutscher Geschichte).

ned i Bunden af Soen. De naaede et Stykke over Vandskorpen og fornedes ved Hjælp af Træstammer, som blev lagt horisontalt i Vandskorpen; dette var Underlaget for et Gulv af mindre Træstammer. Paa disse Gulve opførtes de primitive Hytter, og dér fandtes Ildstederne, der sov man og der forfærdigede man Redskaber og Vaaben. Menneskene forlod kun Pælebygningerne, naar Forholdene krævede det, naar de skulde paa Jagt eller Fiskeri eller foretage andre nødvendige Arbejder. — Ogsaa andre Slags Pælebygninger er der fundet; nogle bestod af forankrede Flaader.

Pælebygninger er fundet paa flere Steder i Europa. Særlig kendte og omtalte i Historien er de schweiziske, der stammer fra Sten- og delvis fra Broncealderen. Lignende Pælebygninger findes ogsaa udenfor Europas Grænser, og hos nogle Folkeslag bruges de stadig. I Sverige er der fundet Rester af Pælebygninger ved Alvastra.

Men man boede ogsaa paa anden Maade i den yngre Stenalder. Grotter var stadig yndet. Her skal blot nævnes den interessante Grotte »Stora Förvar« paa Stora Karlsø nær ved Gotland. I denne er der fun-

Fig. 55. Brugen af Ild hos Pælebyggerfolket i Stenalderen.

det et mægtigt Kulturlag, der viser, at der har boet Mennesker i denne Grotte i lange Perioder af den yngre Stenalder.

Hvor der ikke har været Adgang til Grotter eller passende Søer, har Menneskene været nødt til at bygge deres Hytter paa den aabne Mark, muligvis ogsaa i Skovbrynet; Rester af den Slags Bygninger er der fundet paa flere Steder. Det har været runde eller langagtige Huse, der har mindet om Nutidens lerklinede Huse. Væggene var opført af Træstolper med indflettede Grene og Kviste; Yder- og muligvis ogsaa Indersiden, har været klinet af Ler. Taget har bestaaet af Huder eller Græstørv. Naar en saadan Hytte brændte ned, blev der tilbage dels

Bunden, som undertiden bestod af et Stengulv, hvor Ildstedet havde haft Plads, dels den haardtbrændte Lerklining med Spor af Grene og Kviste. Det er disse Rester, der er bevarede til vor Tid; fra Danmark er dog kun et enkelt Sted fundet Klining fra et saadant Hus.

Om Stenalderens Klædedragt ved man kun lidt. At Menneskene har været iført Klæder, er ganske naturligt i det nordlige Europa, og Huder og Skind var der ingen Mangel paa. Men ogsaa Klæder af Stof har man haft. I nogle af de ældre Bronzealders-Grave i Danmark er der fundet velbevarede Mands- og Kvindedragter, lavet af groft Uldtojt. Det er mere end en Formodning, at saadanne Klæder har været brugt langt tidligere, især da man ved, at Faaret i den yngre Stenalder var et almindelig udbredt Husdyr. I enkelte Pælebygninger i Schweiz er der fundet Stumper af Lærredsstoffer.

Livet gik hen med alt Slags Arbejde. Jagt og Fiskeri dreves natur-

Fig. 56. Germansk Baad, 6 m lang, 68 cm bred. Fundet i Østpreussen.
Det er usikkert, om den er fra Stenalderen.

ligvis i stor Udstrækning. Derom vidner Masser af Pilespidser, Medekroge, Spyd og Harpunspidser. Fisken fangedes paa Krog, i Net eller med Lyster. Fiskeriet foregik ikke alene ved Havbredderne, i Aaer og Bække, men ogsaa ude paa det aabne Hav. Ved Bopladserne er der fundet Ben af Fiskearter, der lever paa dybt Vand, langt fra Land. Til Farterne paa Havet tjente ikke blot mindre, udhulede Egestammer, hvoraf en Del er bevaret til vor Tid, men ogsaa større Baade, saadanne som findes afbildede i Bronzealdrens Helleristninger. Den Slags større Baade eller Fartøjer har nok ogsaa været brugte i Kamp.

Jagten og Fiskeriet var forbeholdt Mændene, og dette var deres Hovedbeskæftigelse. Hvis man kan domme efter den Arbejdsfordeling, der findes hos Folkeslag fra en langt senere Tid, som staar paa samme Niveau som vore Stenaldermennesker i Europa, saa har Kvinderne udfort alt det grovere Arbejde, der horer til Agerbruget og Kvægavl.

Stenalder-Folkene drev nemlig ogsaa Agerbrug og Kvægavl. Der er fundet Rester af Hirse, Byg og Hvede. Noget intensivt Agerbrug har

det dog ikke været; derom vidner de primitive Agerbrugsredskaber, som f. Eks. Flint-Seglene; der er fundet en saadan i Danmark. Til Mad brugtes alle Slags Urter samt Æbler og Olden. De vigtigste Husdyr var Heste, Hornkvæg, Faar, Geder og Svin. Man maa formode, at baade Kvægavl og Agerbrug er bleven indført i Europa fra Orienten. rimeligvis samtidigt med at de første store Grave, Stendysserne, blev byggede.

Af ovennævnte fremgaar altsaa, at en Mængde særdeles vel forarbejdede Redskaber af Sten og Flinte anvendtes i den yngre Stenalder. Den tekniske Udførelse viser, at disse Ting er forarbejdede af kyndige Folk, der har været paa Højde med Opgaven. Allerede dette beviser, at der i det mindste til en vis Grad har eksisteret en Arbejdsdeling i Stenal-

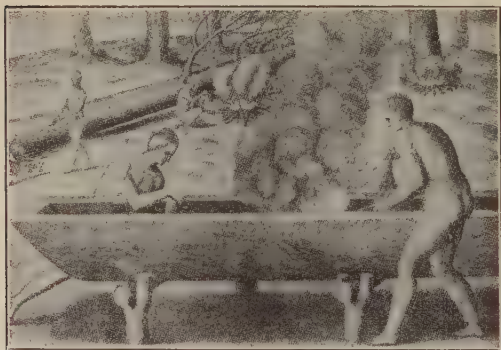

Fig. 57. Billedet viser, hvordan man ved Hjælp af Ild udhuler Træstammer til Baade.

aldertiden. Det er ikke sandsynligt, at hvert eneste Stenaldermenneske har forstaaet sig paa at bygge Stenalderens mægtige Gravmonumenter, især ikke Jættestuerne, der har krævet uddannede Mestres. En Arbejdsdeling forekommer altsaa sandsynligt, og en vis Klasseforskel har der sikkert ogsaa eksisteret.

Hvad der her er fortalt om Agerbrug og Kvægavl, viser, at ogsaa Stenalder-Fol-

kene havde fast Bopæl, idet de havde opgivet det omflakkende Liv fra den ældre Stenaldertid. Nogen almindelig eller tættere Bebyggelse har der dog ikke været. Spredte Stammer eller Familier har boet ved Havets eller Aernes Bredder samt paa andre bekvemme Steder. Der har de haft deres smaa Agre og deres Kvæghjorde. I umiddelbar Nærhed har Stengraven eller Gravfeltet ligget, hvor de begravede deres Dode. En vis bestemt Samfundsordning maa have eksisteret i Stenalderen.

BRONCEALDEREN

METALLERNES OPDAGELSE. KOBBERALDEREN

Gennem Aartusinder og atter Aartusinder har Mennesket levet her paa Jorden uden mindste Kendskab til Metaller. Stenen og Flinten var de vigtigste Raamaterialer til Redskaber og Vaaben. Tillige brugtes i stor Udstrækning Horn, Ben, Træ og meget andet. Skont Mennesket i denne Periode — den egentlige Stenalder — opnaaede en temmelig høj Kulturudvikling, kom det dog aldrig ud over et vist Stadium, over hvilket alene Kendskabet til Metallerne kunde hæve det. Hvorledes kunde man tænke sig vor egen Tid uden Kendskab til Metaller?

Allerede for ca. 6000 Aar siden maa de første Metaller være kommen til de gamle Kulturlande ved Eufkrat og Tigris, men de har sikkert været kendt langt tidligere i nogle Dele af Asien. Fra disse Lande er Kendskabet til Metallerne senere bleven udspreidt til de øvrige Kulturlande i Orienten og videre til Europa. Det Metal, som paa denne Maade først blev kendt, var Kobberet. Man har ofte grundet over, hvorfor det netop var dette Metal og ikke Jernet, der først blev taget i Brug. Grunden er, at Kobberet forekommer betydeligt renere i Naturen end Jernet. Dernæst er Kobberet lettere at smelte ud af den Malm, hvori den findes, end Jernet af sin.

Den Periode, da Kobberet var det egentlige Raamateriale til Vaaben og Redskaber, kaldes Kobberalderen. En Kobberalder har der været i de fleste europæiske Lande, skont dens Varighed og Magtperioder har været af ulige Længde. I de gamle Kulturlande ved Middelhavet har Kobberalderen sikkert været ganske kortvarig. Tinfattig Bronze findes nemlig her allerede i Begyndelsen af det 3. Aartusinde for Kristus. I Ægypten er der udpræget Bronzealder omtrent paa samme Tid. Ren Kobberalder har der, som sagt, været i de fleste europæiske Lande, saavel i Grækenland, Italien og andre Dele af Sydeuropa, som ogsaa i den mellemste og nordlige Del af vor Verdensdel. Men jo længere man kommer mod Nord, des fattigere paa Kobbergenstande bliver den omtalte Kulturperiode. Flinten og Stenen indtager endnu en vigtig Plads i Dagliglivet. I Sverige blev Kobberet aldrig saa almindeligt, at det fortrængte eller blot naaede op i Højde med Flinten som Materiale til enklere Redskaber og Vaaben.

At der blev anvendt saa lidt Kobber her oppe skyldes, at hvert

Gram Kobber maatte indføres fra Syden. Men hvis der kun findes ganske faa Genstande, forarbejdet af dette kostbare Metal, saa er Paavirkningen af denne Metalkultur paa Sten- og Flintarbejderne desto stærkere. Det viser, at Norden paa dette Tidspunkt stod i livlig Forbindelse med Kulturlandene ved Middelhavet og i Orienten. Her skal kun nævnes nogle af de vigtigste Redskabs- og Vaabenformer, som er bleven paavirkede af Metalkulturen. Det er fremfor alt nogle Stridsøksetyper, deriblandt de velkendte baadformede Økser. Dem kunde man knap tænke sig uden Metal-Forbilleder. En baadformet Økse af Kobber er funden i Rusland. En meget lignende Type findes i Malmö Musæum. En anden Øksestype, som viser Paavirkning fra Metalkulturen,

Fig. 58. Lurblæsere.

er den dobbeltæggede. Dobbeltæggede Økser af ren Kobber har vi blandt andet faaet fra Grækenland.

Den rene Kobberalder har som sagt, rimeligvis været kortvarig. Man har hurtigt indset, at Kobberet paa Grund af sin store Blødhed ikke var anvendeligt til Red-

skaber, især ikke til Huggeværktøj. Ved ivrig Eksperimenteren med Blanding af andre Metaller har Mennesket snart opdaget, at en Blanding med Tin havde en god Virkning paa Redskabets Haardhed. Først forekommer Tinnets i meget smaa Kvantiteter, senere rigeligere. Til sidst har man fundet den bedste Blanding: en Del Tin til ni Dele Kobber. Det er dette Blandingsmetal, der gaar under Betegnelsen Bronze og som anvendes i alle Lande i den egentlige Bronzealder. Bronzen er Resultatet af mange og udholdende Forsøg paa at opnaa et passende Metal til Vaaben og Redskaber, især Økser og Sværd. For Nordens Vedkommende kan Bronzealderens Begyndelse ansættes til Tiden omkring 1800 før Kristi Fødsel; danske Forskere antager dog, at den snarest ligger ved 1500.

BRONCENS ANVENDELSE TIL REDSKABER, VAABEN o. s. v.

Egentlig Bronzealder havde man i Ægypten straks efter Aar 3000 for Kristi Fødsel. I Grækenland og Italien regnes Bronzealderen fra omkring Aar 2000, og i det mellemste og nordlige Europa fra Tiden nærmest efter dette Aar. I Norden begyndte Bronzealderen, ifølge Montelius' Beregninger, 1800 Aar før vor Tidsregnings Begyndelse og sluttede et Tusind Aar senere. Bronzealderens rigeste Udvikling foregaar paa Kreta og i Grækenland, og allerede i Italien har Bronzealderen Karakter af barbarisk Kultur. I det øvrige Europa tilhører hele Bronzealderen den forhistoriske Tid.

Fig. 59. Bronzeøkse.

Kendskabet til Broncen udbredes i Europa langs de gamle Kulturveje. Til Norden er den meste Bronze sikkert kommet sydfra, ad de østtyske Floder, til Østersøens Kyster og videre nordpaa. En Del er ogsaa kommen ad den vestlige Kulturvej, fra Spanien og de Britiske Øer. Denne Bronze er letkendelig derpaa, at den indeholder noget Nikkel. Den meste Bronze stammer sikkert fra Østrig og Ungarn. Broncen modtoges i Bytte for det hos de sydlige Folk meget efterspurgte Rav.

Fig. 60. Spydspidser af Bronze.

Det ensartede Præg, der kendetegner de ældre europæiske Bronze-genstande, især Økser og Dolke, viser, at det i Begyndelsen har været stobte Bronze-genstande, der er udført fra Syden til de andre Lande i vor Verdensdel. Men meget snart kan man paa forskellige Omraader iagttagte en national Bronzeindustri. For Nordens Vedkommende staar denne ikke i Forbindelse med noget nyt Folks Indvandring, men maa tilskrives den livlige Handelsforbindelse og den vigtige Vareudveksling, der fandt Sted mellem de nordiske Lande og Syden. Som Følge heraf

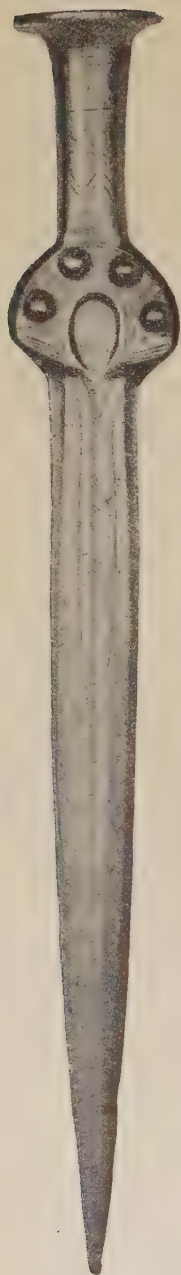

Fig. 61.
Broncesværd.

er rimeligvis nogle Mestre, der har været inde i alle Broncestøbningens Mysterier, flyttet til Norden. De senere Broncer med deres lokale Præg viser, at den indenlandske Broncestøbning snart er bleven af den allerstørste Betydning. I Stedet for færdigstøbte Bronceing importeredes Raamaterialet: færdigblandet Broncemasse — ikke Kobber og Tin hver for sig. Al den Bronze, der er fundet i Norden, og som stammer fra denne Tid, er importeret, især fra de rige Gruber i Mellemeuropa.

Kendskabet til Bronzen lægger Grunden til et stærkt Opsving i Vaaben-, Redskabs- og Smykkefabrikationen. Et nyt Vaaben kommer til, nemlig Sværdet. En Forudsætning for den indenlandske Bronzeindustri var det noje Kendskab til Bronzens Behandling baade under Støbning og Ornamentering. Bronzeegenstandene krævede Mestre med en helt anden Uddannelse end Stenalderens. Forst og fremmest maatte de være godt inde i Støbningsprocessen; samtlige Bronzeegenstande er nemlig støbte. Dertil krævedes Digler og Mulighed for at udvikle stærk Varme, da Bronzens Smeltepunkt er temmelig højt. Og saa maatte man have Støbeforme.

Disse er sikkert fremstillede paa forskellig Maade. De enklere Bronzeegenstande, som Økser, Save o. s. v. er vel som Regel støbte i Forme af Sten, Ler eller lignende Materiale. De ønskede Bronzeegenstande udformedes i Leret eller i Stenen. Der blev lavet et negativt Billede af Genstanden, og for Nemheds Skyld blev Formen udført i to Halvdele. Fordelen ved denne Slags Forme var, at samme Form kunde anvendes mange Gange. Der er fundet en Mængde af den Slags Forme og talrige Genstande, der er bleven støbte i dem. Man har tilmed, oftest paa samme Sted, fundet flere Økser, der er bleven støbt i samme Form. Ved Brugen af den Slags Forme opstod saakaldte Støberande. En Del af den smeltede Broncemasse trængte ind i Sprækken mellem de to Støbeformshalvdele. Dette var naturlig-

vis en Ulempe, men temmelig let at afhjælpe, idet hver Genstand maatte gennemgaa en Efterbehandling, hvorved Mærkerne fra Støberanden udslettedes ved Afslibning eller Hamring.

Det var imidlertid kun mindre Genstande, der kunde udføres i den Slags Støbeforme. Til Sværd og andre større Genstande, samt til Støbning af fine Broncekar maatte man anvende en ganske anden Metode: Sværd, Dolke og Spydspidser er sikkert i Reglen støbte i Sandforme. En Model er bleven udført i Træ eller et andet blødt Materiale. Med denne er der saa bleven gjort et Aftryk i det vaade Sand. Den Slags Forme kunde naturligvis kun bruges en Gang, og der maatte laves en ny Form for hver Genstand. For at spare paa Broncen støbtes der omkring en Kærne af Ler. En saadan sidder ofte i de fundne Broncesager.

Støbningen af f. Eks. et Broncekar med ofte yderst tynde Sider krævede atter en helt anden Metode. Der dannedes en Voksmodel af Genstanden. Denne blev derpaa indhyllet i vaadt Ler. Det hele opvarmedes, hvorved Leret brændtes og Vokset flød ud gennem et særligt dertil indrettet Hul. For at forhindre, at den indvendige Form skulde presses mod den ydre, hvorved Støbningen vilde blive ødelagt, blev der anbragt smaa Broncestifter, der holdt den indvendige Form skilt fra den udvendige. Mærker efter saadanne Stifter findes af og til. Selvfølgelig krævede Støbningen af Broncekar og den Slags Ting, som f. Eks. de interessante Broncelurer, der er Mesterværker i mere end en Henseende, den største Omhu og Paapasselighed. Det har været særligt uddannede Mestre, der har udført disse Arbejder.

Broncerne støbtes i *et* Stykke. Hvis en Bronze-genstand gik i Stykker, eller fik et Hul, var man nødt til at smelte Tingen om, hvis man da ikke kunde reparere den ved Nitning eller ved at hælde Bronce-masse paa. Reparationer blev derfor tit temmelig klodsede og uhold-

Fig. 62. Økse med Træskaft fra den ældre Bronzealder. Danmark. (B. Schnittger En Helle-ristning ved Bergtuna i Södermanland).

bare. Der er fundet saavel reparerede som halvfærdige Ting, der viser, at Fremgangsmaaden har været, som her er skildret.

Nordboernes Smag og Dygtighed til Broncestøbning og -Udsmykning staar ingenlunde tilbage for Sydboernes. Dette viser sig ikke blot i Formen, men ogsaa i Ornamentiken. En Del Ornamentier støbtes, men de fleste graveredes. Ved Hjælp af et lille mejselformet Bronzeinstrument blev Ornamenterne indhugget paa den Maade, at man ved lette

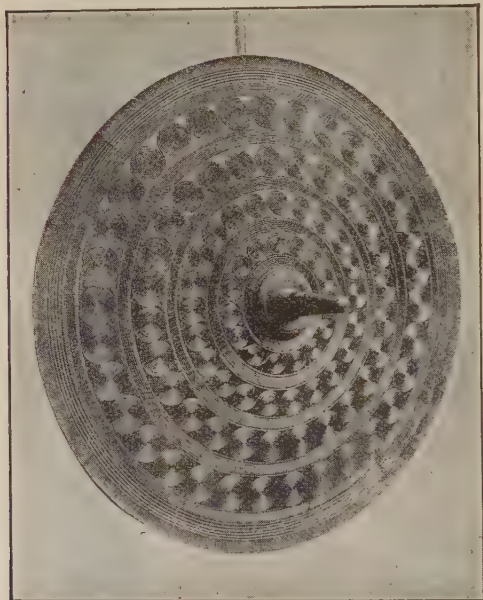

Fig. 63. Bæltesmykke af Bronze. Et smukt Eksempel paa Bronzealderens Ornamentik ved Punsel. Nationalmusæet, København.

Slag paa Mejselen dannede Linjerne, enten det nu var Streger, Cirkler eller Spiraler. — Dyre- og Menneskebilleder ses sjældent paa de nordiske Broncearbejder, Plante- og Bladmotiver mangler fuldstændigt. Anderledes forholder det sig i Grækenland, hvor Blade- og Planteornamenter indtager en vigtig Plads i Bronzealder-Arbejdernes Udsmykning.

Fremfor alt faar Vaaben og Redskaber en rig og alsidig Udvikling gennem Bronzealderen. Som allerede omtalt kommer der et nyt Vaaben til, nemlig Sværdet. Største Omhu anvendes paa Udsmykningen baade af Sværd, Spydspidser og Dolke. Klin-

gen faar ophojet Ryg og prydes med støbte eller graverede Linjer. Sværd- eller Dolkheftet nittes til Klingen med stærke Nagler. Fæstet udsmykkes særligt pragtfuldt ved Indlægning af Harpiks, Rav eller lignende, eller ogsaa ved støbte eller indgraverede Ornamenter.

Vaabnene indtager en fremtrædende Plads gennem hele Bronzealderen. I mangfoldige Grave fra ældre Bronzealder findes et Sværd eller en Dolk. Ikke blot Mændene, men ogsaa Kvinderne bar disse Vaaben, skont Kvindernes er mindre og vel nærmest maa betragtes som Smykkesager. Bronzevaaben var saa almindelige, saa man næsten

tør paastaa, at de fandtes i hvert eneste Hus og Gaard. Broncealderen bliver afgørende for Smykke- og Toiletgenstandenes Udvikling. I Stenalderen havde man maattet nøjes med meget enkle Smykker som Perler, Naale o. s. v. Toiletsager var saa godt som ukendte. I Bronzealderen bliver Formrigdommen stadig større, samtidig med at der lægges et umaadeligt Arbejde i Udsmykningen. Blandt Smykkesagerne findes Diademet, Halsringen, Halskraven, Ben- og Armringe, Fingerringe, Hængesmykker, Knapper og meget andet, Spændet ikke at forglemme.

Imellem Bronzealderens Toiletsager bemærker man især den lille Ragekniv. At Mændene paa dette Tidspunkt ragede sig, bevises af nogle Fund i Danmark. I Egekister er der fundet velbevaret Haar, men aldrig Rester af Skæg. Til Bronzealderfolkenes Toilet hørte desuden Sylen og Pinsetten, begge Dele muligvis brugt ved Tatovering. Øreskeen o. s. v. Altting viser, at Menneskene paa dette Tidspunkt anvendte en vis Omhu paa at gøre deres Ydre saa tiltalende som muligt.

GRAVE OG RELIGION

Jættestuernes og de store Stenkisters Tid er forbi; Bronzealderens Grave er af en hel anden Type end Stenalderens. Det samme gælder Gravskikkene. I Begyndelsen gravlagdes den Døde paa den gamle Maade, det vil sige ubrændt. Men senere indtræder en ny Gravskik: den Døde brændes paa Baal, inden Levningerne nedlægges i Graven. Ligbrænding har rimeligvis først fundet Sted iblandt Sydens Folkeslag, hvor den blev meget almindelig i Bronzealderen. Hos Ægypterne og Semiterne trængte den dog aldrig igennem, hvilket er Grunden til, at den kristne Gravskik blev ved at være den gamle med ubrændte Lig. Til Norden kom Ligbrændingen paa Grund af den stærke Indflydelse sydfra, under hvilken

Fig. 64. Lur fra Rørlykke Mose ved Tryggelev paa Langeland Fundet 1886 sammen med en anden Lur. Mens ellers de to Lurer, der hører sammen, har Sving til modsat Side som et Par Dyrehorn, saa har begge de langlandske Lurer Sving til samme Side. Lurformen er her ikke fuldt udviklet. Lydpladen er ganske smal og Rørets Sving er ikke helt gennemført.

de nordiske Lande paa det Tidspunkt befandt sig. — Denne nye Gravskik genspejler en ny Opfattelse, en ny Vurdering af Døden og et Liv efter dette. Den gamle Opfattelse fra Stenaldertiden var, at Mennesket i Graven vedblev at føre et Liv Måge til Livet paa Jorden, at det trængte til Mad og Drikke og fortsatte de Arbejder og Kampe, det havde begyndt under sin Vandring her paa Jorden. Derfor fik den Døde alle Slags Kar til Mad og Drikke, Smykker og meget andet med i Graven. Den nye Gravskik med Lighbrænding indeholdt en helt ny Opfattelse af

Fig. 65. Typiske Gravhøje fra Bronzealderen. Der ligger ofte flere Høje sammen. Billedet er fra Kvarnby i Skaane.

alle disse Spørgsmaal. Den Afdøde levede ikke videre i Graven, men i Verdensrummet langt borte fra Jorden. For at fremskynde Sjælens Frigørelse fra Legemet, brændes Liget. Frigjort for Legemet kunde den Afdødes Sjæl lettere naa den ny Verden; thi Forraadnelsen i Jorden kunde kun forsinke dette. En lignende Forestilling — Sjælens Frigørelse gennem Legemets Brænding — spores hos mange Folkeslag, bl. a. hos Grækerne paa Homers Tid samt hos flere Folkeslag i Amerika. Gravlægningen fandt Sted enten i Høj eller under den flade Jord. Gravhøjene betegner den nye Gravform. Naar Liget var lagt i en Træ- eller Stenkiste eller paa anden Maade lukket inde, opførtes med Liget som Midtpunkt en Jord- eller Stenhoj. Ofte findes nærmest over og omkring Liget en større eller mindre Stendynge. Den kan være af Mandslængde eller mindre, men ogsaa have betydelige Dimensioner, mange Meter i

Gennemsnit og flere Meter i Højden. I nogle Tilfælde dækkes denne Stendyng ikke af Jord. Saa faar vi en Stenhoj. Men i Reglen dækkes den af Jord. Dette Jorddække kan have meget forskellig Tykkelse. — Gravlægning i Høj foretages baade i den Periode, da Ligene brændes og i den, da de ikke brændes, skont den forekommer hyppigst i den sidste. — Gravhøje og Stenhøje fra den omtalte Tid findes i store Dele

Fig. 66. Egetræskiste fra Broncealderhøj i Danmark. Den udhulede Stamme hviler paa et Leje af Rullesten paa Bunden af en Gravhøj.

af Europa fra de sydlige Lande og op til Norden. I Sverige er de meget almindelige.

Gravlægning under den flade Jord er meget almindelig i nogle Dele af Europa, især under Ligbrændingstiden; den forekommer især i Mellemuropa og Italien.

Som omtalt blev Ligene i Reglen lagt i en Træ- eller Stenkiste. Kisterne var dels af Mandslængde til de ubrændte Lig, dels ganske smaa til de brændte Ben. I Brændingstiden erstattes Kisten ofte af en Urne af

brændt Ler. — Særlig mærkelige er Egetræskisterne fra den ældre Bronzealder. En Mængde af den Slags er fundet i Danmark i særdeles velbevaret Stand. En Egestamme af passende Størrelse kløvedes og begge Halvdele udhuledes. I disse Kister er der fundet Mands- og Kvindedragter, som senere skal omtales.

Fig. 67. Saakaldt Husurne fra Bronzealderen. Saadanne Urner, Efterligning af Boligen, brugtes til Gemmested for Benene i den Periode da Ligene brændtes. Nationalmusæet, København.

Den nye Gravskik med Ligbrænding betyder ikke, at Menneskene holdt op med at tro paa et Liv efter dette. Det tyder snarere paa en højere Opfattelse, et Liv frigjort for jordiske Mangler. — Der blev ofret til Guderne og til de Afdødes Sjæle. Ligesom under Stenalderen staar Soldyrkelsen højt. Det er der fundet uomstodelige Beviser for paa flere Steder i Europa. Baade i Danmark og Sverige er der fundet smaa Vogne, den danske forestiller en Solskive forspændt med en Hest, hvilket anskueliggør Menneskenes Forestillinger om Solen. Paa en af Stenene i det interessante saakaldte Kiviksmonument i Skaane er der en Afbildning af en lignende Vogn, men der kører Guden i Menneskeskikkelse. — Øksen, Solgudens Symbol, ses temmelig ofte paa Billeder fra Bronzealderen, en Bekræftelse paa, hvad der ovenfor er anført om Soldyrkelsen i Bronzealderen.

Forøvrigt er der fra Bronzealderen bevaret meget, der tyder paa, at denne Periode har betegnet ikke blot et kulturelt, men ogsaa et aandeligt Opsving.

DET DAGLIGE LIV I BRONCEALDEREN

Takket være heldige Fund, ved man betydeligt mere om Dagliglivet i Bronzealderen end i Stenalderen. Menneskene boede stadig i Pælebygninger. De vigtigste Pælebygninger fra denne Tid er fundet i

Schweiz. Hytterne var stadig meget enkle. Hele Hytter er naturligvis ikke bevaret til vor Tid, men Rester af dem. Dertil kommer, at man i Grave har fundet saakaldte Husurner, Menneskeboligen i Miniatur. Paa Grundlag af saadanne Fund, der er gjorte ikke blot i Sverige og Danmark, men i Mellemeuropa og Italien, ved man temmelig nøje, hvordan Bronzealderens Hytter var opførte og saa ud. Formen var den gamle, rund eller afrundet. Hytter med 4 Vægge har der næppe eksiste-

Fig. 68. Grav fra Bronzealderen i Spanien.

ret i Bronzealderen i Norden, og rimeligvis heller ikke i den største Del af Europa. Rom var paa det Tidspunkt en By, der bestod af runde og ovale Hytter. I Grækenland havde man dog allerede paa denne Tid og endnu tidligere Bygninger med 4 Vægge af en mere sammensat Type. Det samme var Tilfældet i Østerland.

De nordeuropæiske Bronzealderhytter kan betragtes som Klinehuse. Væggene var opførte af vertikale Stolper med Indfletning af Grene og Kviste og tættede med Ler. Dor fandtes, og Taget var ofte højt og havde

Pyramideform. Det har rimeligvis været dækket af Halm, Huder eller Græstørv. Gulvet var enten af Ler eller lagt af smaa Sten. Et eller andet Sted i Hytten var der et lille Ildsted, der tjente til Opvarmning og Kogning af den nødvendigste Føde.

Trods den primitive Opførelse og ringe Plads har der dog ikke manglet Bohave i disse Hytter. I Danmark og i Nordtyskland er der fundet smaa Feltstole af Træ, hvis Sæde har været af Skind eller Læder. Der er ogsaa fundet Ler- eller Trækar til Brug for baade flydende og

fast Føde. I Danmark er der fundet særligt smukke Træskaale med Ornamenter af indslaaede Broncestifter. Hvis Trækarrene skulde bruges som Drikkekar, tættedes de med Harpiks. Disse Harpiks-tættede Skaale findes meget tit i Gravene. De omtalte Feltstole viser, at der har været Forbindelse mellem Norden og Ægypten i denne længst forsvundne Tid. I Ægypten er der nemlig fundet lignende Stole.

Meget tyder paa, at Menneskene i Bronzealderen har boet i smaa Landsbyer. Ofte findes nemlig flere Hundrede Grave paa samme Sted. I disse Begravelsespladser har man ikke

Fig. 69. Mands- og Kvindedragt fra Bronzealderen i Danmark. Til Dragterne horte en Del Broncesmykker. Nationalmusæet, København.

blot gravlagt Medlemmer af en Familie, men af flere, af en hel Bybefolkning. I Gravhøje, der ligger nær ved hinanden, findes ofte parallelle Rækker af Grave, hvilket tyder paa det samme. Hver Familie har haft sin egen Gravhøj. Da Boligerne laa i umiddelbar Nærhed af Gravhøjene, har der her ligget mindst lige saa mange Huse og Gaarde sammen, som der var Høje.

Bronzealderens Klædedragt var ganske »moderne«. I danske Egekister er der opbevaret hele Mands- og Kvindedragter lige til vor Tid. Egens Garvesyre, der udlostes af Vand, har bevaret saa godt som alt organisk i disse Grave. Saaledes findes i Egekisterne foruden selve de

Dragter, de Døde har været iført, Dele af Muskulaturen, Negle og meget andet. Et Par særlig interessante Grave af den Slags er fundet i Borum-Eshøj og Trindhøj.

Paa det første Sted fandtes en velbevaret Egetræskiste, der indeholdt Liget af en Kvinde. Underst i Kisten var bredt en Hud, rimeligvis en Kohud. Paa denne hvilede den fornemme Kvinde, iført sin Dragt med alle Slags Smykker. Haaret holdtes sammen af et Net af Uldtraade. Dragten bestod af en Troje med lange

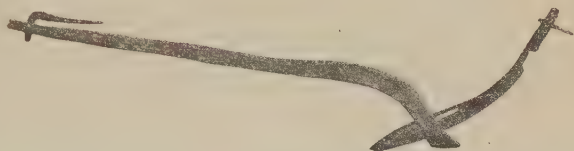

Fig. 70. Træplov fra Bronzealderen. Nationalmusæet, København.

Ærmer og en Nederdel; Trojen har et enkelt Snit. Nederdelen er ikke syet, men holdes sammen omkring Livet af et uldent vævet Bælte. Paa Fodderne sad Resterne af Sandaler. Til dissé Kvindedragter hørte alle Slags Smykker. Trojen holdtes sammen i Halsen af et Spænde eller almindelig Naal. Bæltet ender tit i Kvaster med Bronzeprydelser. Desuden bar Kvinderne en Ben- eller Bronzekam som Haarsmykke, en Halsring eller Halskrave og en eller flere Ringe paa Fingre, Arme og Ben. Ogsaa store Bronzeplader blev baa- ret som Bælteprydelser.

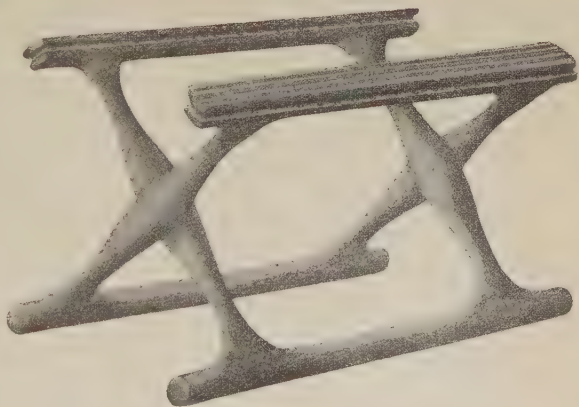

Fig. 71. Feltstol af Træ, fundet i en dansk Bronzealder-Grav. Nationalmusæet, København.

Ved Egtved i Jylland fandtes i 1921 en særlig interessant

Kvindegrav. Det var en ung Kvinde mellem 18 og 25 Aar, middelhøj og spinkelt bygget. Haaret, der hængte lost, var kort afklippet over Panden. Hun var iført Troje med korte Ærmer. Nederdelen, der dannedes af nedhængende Frynser, naaede nedenfor Knæene. Paa Fodderne havde hun en enkel Fodbeklædning. Alt var af Uld. Liget laa paa en Kohud og var dækket af et Uldtæppe. En Del Smaasager og Smykker havde

fulgt hende i Graven. Dragten fra Egtved-Graven skiller sig i ret væsentlige Ting fra den ovenfor omtalte. Disse Kvindedragter er forøvrigt de eneste, der er bevarede hele fra Bronzealderen.

Mandsdragter er der fundet flere Steder. Her skal kun nævnes en, der er fundet i en Egetræskiste ved Trindhøj. Paa Hovedet havde den Døde en ulden Hue. Dragten bestod af en Kappe, der var kastet over Skuldrene, og som foran holdtes sammen af et Spænde, desuden en

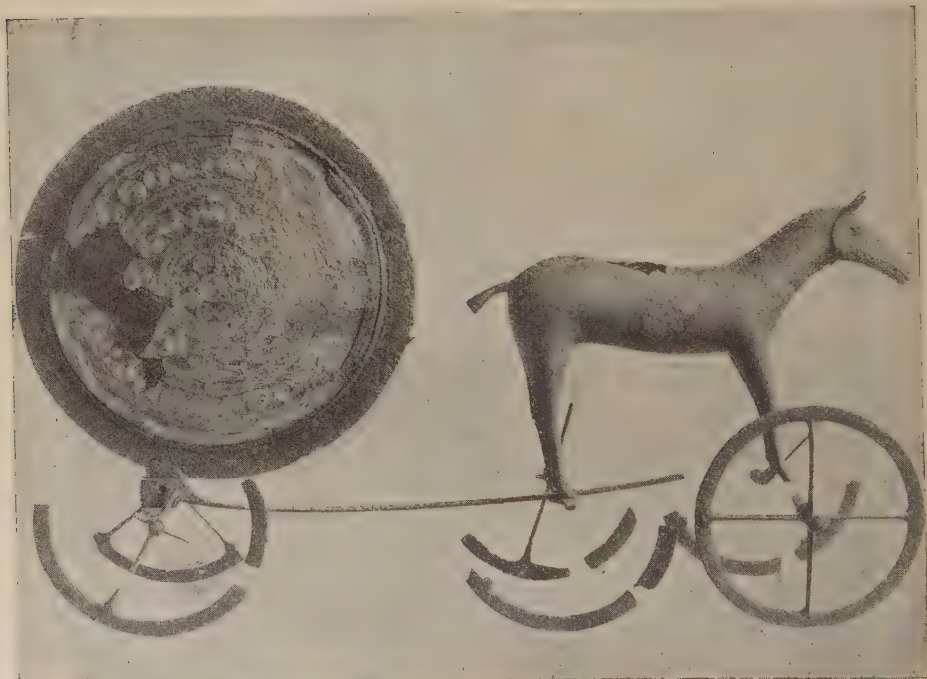
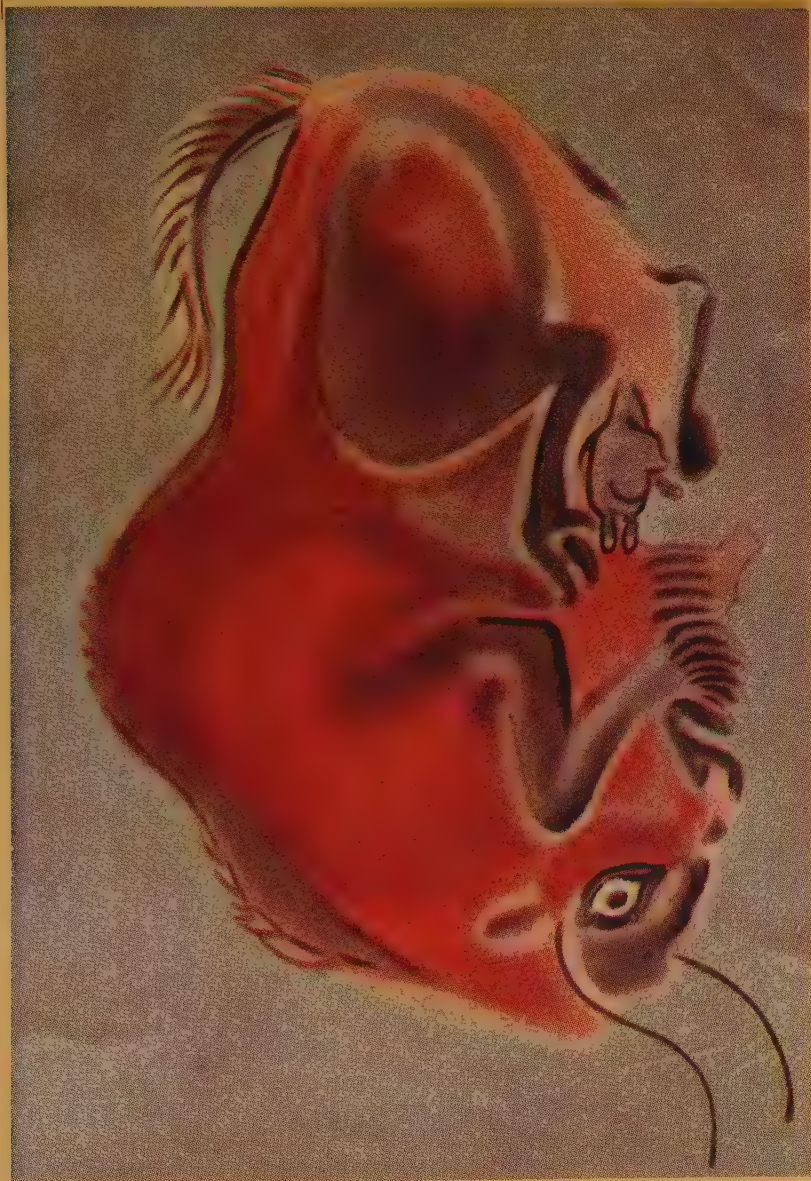

Fig. 72. Det berømte Solbillede fra Trundholms Mose paa Sjælland. Solskiven er af Bronze med tynd Guldbelægning.

Klædning, der omtrent naaede til Knæene. Benene har været indsvøbt i en Uldvævning. Paa Fodderne sad en Slags Sandaler. Til Dragten horte i Reglen et eller flere Smykker. Sværdet eller Dolken hang ved Siden. — Disse Kvinde- og Mandsdragter, der her er skildret, har sikkert kun været brugt ved Højtider af fornemme Personer. De Fattige var i Bronzealderen rimeligvis klædt i enkle Dragter af Dyrehuder ligesom Stenalderens Mennesker.

Dagliglivet gik hen med alt Slags Arbejde. Selvfølgelig har der

LIGGENDE BISONOKSE.

Et over femten Tusind Aar gammelt Maleri, udført af Cro-magnon-folket.
Billeder af denne Slags findes i franske og spanske Klippehuler.

ALFRED WEGNERS REKONSTRUKTION AF JORDENS OVERFLADE.
Øverst mod Slutningen af Stenkulsperioden, midterst ved Begyndelsen af
Tertiærtiden, nederst ved Begyndelsen af den nuværende Jordperiode.

eksisteret en vis Arbejdsdeling, ikke blot indenfor Familien, men ogsaa indenfor Samfundet i videre Forstand. Kvinderne har rimeligvis udført alt det Arbejde, der havde med Hjemmet at gøre. De har syet Klæderne, tilberedt Maden, dyrket Jorden og passet Kvæget. I Bronzealderen fandtes de samme Husdyr og samme Slags Sæd som i den sidste Del af Stenalderen. Faareavl har sikkert været meget udbredt.

Mændene beskæftigede sig mest med Jagt og Fiskeri, førte Krig og byggede Gravene. Skont Agerbruget var bleven mere udbredt og Besætningerne større, krævede Jagt og Fiskeri megen Tid og stort Arbejde. Folkestammen var stor, og der var ikke saa rigeligt med Fisk og Vildt som i tidligere Tid.

Meget Arbejde og megen Tid krævede Opførelsen af Bronzealderens Grave. Det var vældige, ofte højt beliggende Jordhøje eller Stendysser, der rejstes over de Afdøde. Hertil kommer, at det var en utrolig Mængde Grave, der blev anlagt i Løbet af nogle Aarhundreder i den ældre Bronzealder. Skaanes Tusinder og atter Tusinder af Gravhøje og Stendysser gaar næsten alle tilbage til denne Periode. Det har været et uhyre Arbejde at opføre disse Tusinder, ofte meget store Høje. Denne Arbejdspræstation minder meget om den, der blev ydet i den ældre Middelalder, da der alene i Skaane i Løbet af godt et Aarhundrede blev opført henimod tre Hundrede

Kirker. — Alligevel havde Bronzealderfolkene Tid til overs til Kamp. Derom vidner alle Slags Krigsscener i Helleristningerne. Disse Helleristninger, Indgraveringer i Klipper og lose Stenblokke, giver et vist Indblik i Bronzealdermenneskenes Liv og Tænkemaade. Utallige Forsøg er der bleven gjort paa at tyde disse Billedgaader, men til noget sikkert Resultat desangaaende er man endnu ikke naaet. Igennem losrevne Scener kan man dog faa et ganske godt Indblik i nogle Enkeltheder. Helleristningerne giver en Idé om Bronzealderens Skibe, Vogne, Vaaben og meget andet. Et særlig rigt Billedmateriale findes i Stenene, der omgiver den saakaldte Kongegrav i Kivik i det østlige Skaane. Det er aabenbart en Offerscene, der her er gengivet. Der findes Skibe, Heste,

Fig. 73. Sten med Indristninger fra det bekendte Kiviksmonument, en Stengrav fra Bronzealderen. Paa Stenen ses Hornblæsere, Kvinder, der frembærer Ofre
O. S. V.

Mennesker, Solsymboler, Gudevogn, Hornblæsere m. m. Paa en Sten, Villfarastenen fra det østlige Skaane, ses Gudevognen forspændt med to Heste. Paa de vestsvenske Helleristninger er der gengivet alle Slags Scener fra det daglige Liv samt Kampscener Mand og Mand imellem, til Lands eller til Søs. Masser af Skibe, der ligger i Rækker, viser, at Kampene er udkæmpet mellem hele Flaader. — Nogen mundtlig Tradition eller skriftlig Meddelelse, der kunde fuldstændiggøre det Billede af Dagliglivet fra Broncealderen, som man faar ved Hjælp af Fund eller Billederne i Helleristningerne, eksisterer dog ikke.

JERNALDEREN

DEN FØRSTE BRUG AF JERNET

Jernet er ligesom Kobberet og Broncen opdaget i de sydlige Lande. I Ægypten kom Jernet i Brug i Løbet af det 12. Aarhundrede f. Kr. og omtrent samtidigt findes de første Genstande af Jern i Kulturlandene

Fig. 74. Grav fra den ældre Jernalder. Den Døde er bleven gravsat med en hel Del Lekar. De har indeholdt Mad og Drikke.

Fig. 75. Danske Vikinger gør for første Gang i Historien Aar 515 Strandhugst paa den franske Kyst under Kong Hygelak, men besejres af den frankiske Konge Theoderik.

ved Eufrat og Tigris samt i Lilleasien. I Grækenland er man midt i Jernalderen i det 11. Aarhundrede. Tidligere var den Opfattelse almindelig, at Jernet var betydelig ældre end det i Virkeligheden er. Den gængse Mening var, at Pyramiderne kun havde kunnet bygges ved Hjælp af Jernredskaber, men det antages nu, at de har eksisteret mindst et Tusind Aar før Jernets Opdagelse.

Ogsaa den tidligere Opfattelse, at det skulde have taget Aarhunderder for ikke at sige Aartusinder, inden Jernet naaede her op til Norden fra de gamle Kulturlande, er fuldstændig urigtig. Blot for nogle Aartier siden troede man, at Jernalderen begyndte ved Kristi Fødsel eller i et af de nærmest foregaaende Aarhundreder. Nu regnes Jernalderens Begyndelse i Norden til omkring 600 Aar før Kristi Fødsel. Samtidig med at man saaledes har skudt Jernalderens Begyndelse her i Norden stadig længere tilbage i Tiden, er dens Begyndelse i Syden flyttet frem. Den nøjagtigere Bestemmelse af Jernalderens Begyndelse i de forskellige Lande maa tilskrives Montelius' Undersøgelser af disse Spørgsmaal.

Fra Grækenland udbredtes Kendskabet til Jernet langs Middelhavets

Kyster og derfra til flere af Europas Egne. Italien og Mellemeuropa blev tidligt vigtige

Centrer for den ældste Jernalderkultur. Over Alperne naaede Jernet i Slutningen af det andet Aarhundrede før Kristus. — Den ældre Jernalderkultur er bleven kaldt Hallstatt-Kulturen, paa Grund af at et af dens vigtigste Centrer var Hallstatt i Østrig. Her fandtes i Aaret 1846 flere tusinde Grave fra denne ældste Jernalder. Hallstatt-Kulturen omfatter Tiden mellem Aar 1000 og 500 før Kristi Fødsel.

Skønt denne Kulturs største Magtomraade laa i Mellemeuropa, udbredte den sig dog i flere Retninger baade imod Øst og lige til Atlanterhavet mod Vest, samt mod Nord til Østersø-Egnene. Ogsaa Norden fik Føling med denne mægtige Kulturstrøm, skønt det kun var enkelte Oldsager, der fandt Vej herop. Forøvrigt fortsattes Broncealderen her.

Et noget yngre Kulturafsnit indenfor Jernalderen, der svarer til Tiden fra Aar 500 indtil Kristi Fødsel, har faaet Navn efter La Tène i Schweiz. Den tilsvarende Tid i Norden kaldes den før-romerske Tid. Det var en højt udviklet Jernalderskultur, præget af de keltiske Stammer, som havde deres Hjem paa det nævnte Sted. Latène-Kulturen har sat dybe Spor i den ældre Jernalder i Norden.

Fig. 76. Nordisk Krieger fra Midten af det 1. Aarh. efter Kr.

Fig. 77. Broncestatuet fra Jernalderen. Nationalmuseet, København.

I nogle Henseender kan den europæiske Jernalder betragtes som afsluttet med Romernes voksende Magt og Herredomme omkring Tiden ved Kristi Fødsel. Den rent forhistoriske Tid er forbi. Historiske Kilde-

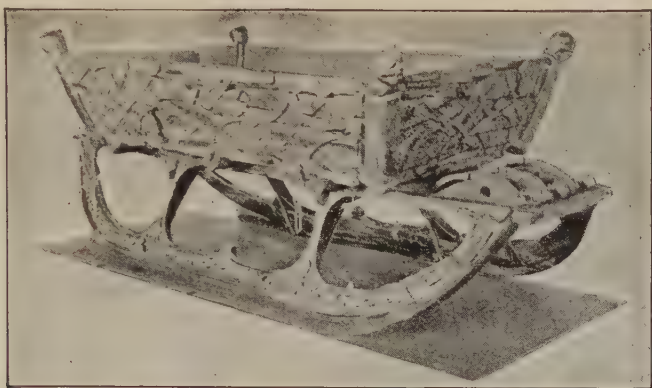

Fig. 78. Slæde fra Jernaldertiden, fundet i Osebergskibet i Norge.

skrifter erstatter løse Fund og Grave, naar det gælder om at faa Kundskab om en svunden Tid. Hvad Norden angaar, regner man imidlertid Jernalderen lige til omkring Aar 1000. Denne Tid omfatter tre store Perioder. Den ældste, den romerske Jernalder, var den Tid, da den

Fig. 79. Vogn fra Jernalderen, funden i Osebergskibet.

romerske Kultur gjorde sig kraftigt gældende paa det nordiske Omraade. Denne Periode regnes til omkring Aar 400 og følges af Folkevandringstiden, der varede til omkring Aar 800. Denne Periode er betydningsfuld paa Grund af de store germanske Folkevandringer. Den sidste Del af Hedningetiden kaldes Vikingetiden. I Lobet af den foretager de nordiske Vikinger mægtige Hærtog til næsten hele Europa.

NORDEUROPA UNDER ROMERSK INDFLYDELSE

Tiden fra Kristi Fødsel til omkring Aar 400 karakteriseres af en mægtig Kulturindflydelse fra Europas stærkeste Rige, det romerske. I Norden kaldes denne Tid i arkæologisk Henseende den romerske Jernalder.

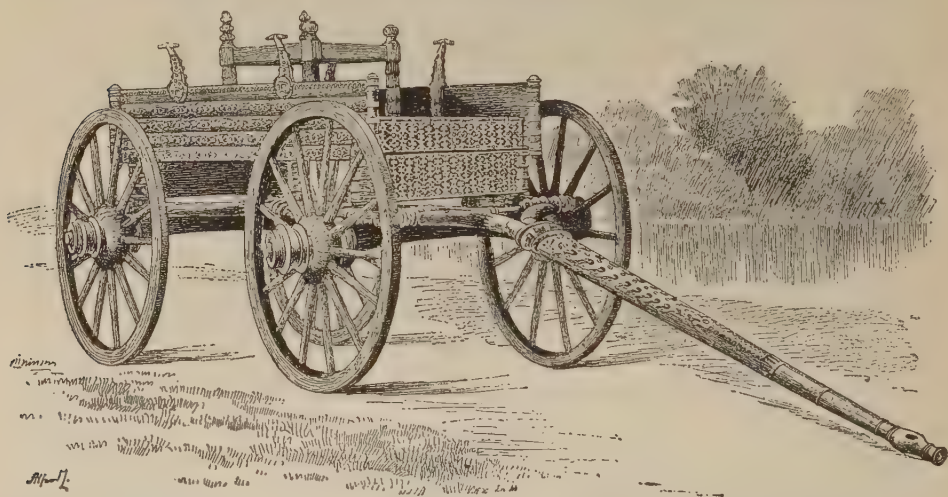

Fig. 80. Bronzebeslaet Vogn fra Dejbjerg Mose i Danmark. Fra Tiden omkring Kristi Fødsel.

Efter at Romerne omkring Tiden ved Kristi Fødsel havde underlagt sig alle Middelhavslandene, kom Turen til Mellemeuropa. Først indlemmedes Gallien i Romer-riget og derefter Dele af Storbritannien. Landene ved Rhinen og syd for Donau fik samme Skæbne. De erobrede Lande fik naturligvis mere direkte Del i den romerske Kultur, men de ikke erobrede Nabolande undgik ikke en stærk Paavirkning af denne Kultur. Ganske vist trængte Romerhæren aldrig helt frem til Skandinavien, men en romersk Flaade skal have sejlet rundt om Jyllands Kyster.

Fig. 81. Tyrebillede af Bronze, vistnok fra den tidlige Jernalder. Lunds Musæum.

Skandinavien blev dog fri for direkte Underkastelse og Erobring af det mægtige romerske Rige.

Befolkningen i disse nordeuropæiske Egne kom paa mange Maader i Berøring med Romerriget. Direkte derved, at Skarer af germanske

Fig. 82. Keltiske Sølvmonter fra Krain. (Originalerne i Laibach).

Krigere lod sig hverve til den romerske Hær, men ogsaa ved livlig Handelsforbindelse. Derom beretter mange af Fortidens Forfattere. Men det er dog Fundene af romerske Arbejder og Monter i Norden, der er de bedste Beviser paa den livlige Kulturforbindelse mellem begge disse Omraader.

De mærkeligste Fund fra denne Tid, som taler deres tydelige Sprog, er en Mængde romerske Monter, der er fundet i de nordiske Lande, de fleste af Sølv, færre af Guld og Kobber. Desuden alle Slags Skaale af

Bronce og Ler, Kunstsager og meget andet. De romerske Arbejder stammer fra næsten alle Romerrigets Provinser. Fundene er kommen hertil ad forskellige Veje, de fleste ad de gamle Kulturveje ad Oder og Weichsel, men ogsaa en Del fra Landene omkring Rhinen. Norden stod

Fig. 83. Det ene Bæger fra Hobyfundet.

Fig. 85. Guld-Brakteat med Rytter. Med Runeindskrift nederst i Kanten.

altsaa i livlig Forbindelse med det romerske Rige baade ad en sydvestlig og en mere sydøstlig Vej.

For Resten er romerske Arbejder spredt over store Dele af Europa. Fabrikationsmærkerne viser, hvorfra de stammer. I forskellige Lande

Fig. 84. Guldhornene, der blev fundet ved Gallehus i Sønderjylland. Aar 1802 blev de stjaalet og omsmeltet. Nu findes der kun Kopier af dem udført i forgyldt Sølv.

kan der findes Arbejder fra det samme Værksted, hvilket vidner om den store Udbredelse nogle af de romerske Værksteders Arbejder havde fundet.

Mærkelige er vore ældste Glassager, som ogsaa er romerske Arbejder. Det er Drikke- eller Vinbægre. Paa dette Tidspunkt gjorde Nordboerne for første Gang Bekendtskab med Vinen. I et Broncekar, der er

fundet i Danmark, har man opdaget Rester, en tynd Belægning, som ved kemisk Undersøgelse viste sig at bestaa af en Mellemting mellem Øl og gæret Frugtvín.

I denne Periode, da heftige Kampe udkæmpedes mellem Romerne og de omkringboende Folkeslag, stod Krigerens Haandtering særligt højt. Talrige Fund fra denne Tid viser, at Nordboen i

Krig var iklædt fuld Rustning: Ringbrynje, Hjelm, Sværd og Spyd. Særligt mærkelige er de Fund af Rustninger, der er gjort i Torsbjerg og Nydams Tørvemoser i Sønderjylland. Masser af Spyd og andre Vaaben er her ofret efter at Kampen er sluttet. Dragterne bestod især af Uld, men ogsaa Linned er brugt.

Strejftog saavel i krigerisk som i fredeligt Øjemed foretoges ikke blot til Lands ad de gamle Færdselsveje langs Floderne, men ogsaa til Søs paa det aabne Hav. Dette bevises ved mærkelige Fund af store Krigsskibe samt ved Helleristninger. I den ovenfor nævnte Tørvemose ved Nydam fandtes en velbevaret Træbaad med 14 Par Aarer. Baa-den var 24 Meter lang og var spids i begge Ender.

Forbindelsen med Kulturfolkene ved Middelhavet skylder Nordboerne deres første Skrift, Runerne. En Del Arbejder, smaa Metalgenstande og Stene med Runeindskrifter viser, at Nordboerne allerede paa dette

Fig. 86. Broncesmykker fra den yngre Jernalder, trefliget Spænde og oval Spændebojle. Malmø Museum.

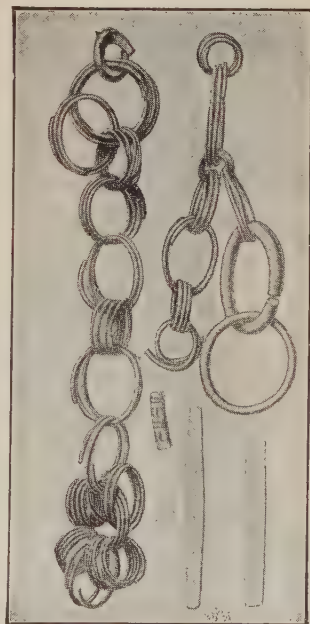

Fig. 87. Guldfund fra Tunbyholm i Sverige, bestaaende af Guldringe, Guldbarrer m. m. Statens Museum i Stockholm.

Konstantinopel maatte betale til de fremtrængende Hunner og Goter. — Den mægtige Guldstrøm, der kom her til Norden, fulgte Weichselens Bredder. I Sverige er der fundet store Skatte saavel af møntet som af uforarbejdet Guld fra denne Tid. Det viser den Rolle, Norden har spillet ved de germanske Stammers Fremtrængen mod det romerske Rige.

NORDEN I SLUTNINGEN AF DEN FORHISTORISKE TID

Det sidste Afsnit af Jernalderen, Vikingetiden, karakteriseres for Nordens Vedkommende dels af de Vikingetog, der udgaar herfra til forskellige Dele af Europa, dels af Kristendommens Indførelse. Ganske vist kan man allerede under den foregaaende Periode, Folkevandringstiden, tale om Vikingetog, men disse er af en helt anden Slags, og i Sammenligning med Vikingetidens ganske ubetydelige. Aarsagen til Nordboernes Vikingetog var dels den store Overbefolkning i Hjemlandet, men dels ogsaa Nordboernes Stræben efter at vinde Berømmelse og tilvende sig rigt Bytte. At Vikingetogene tog af henimod Slutningen af det første Aartusind maa nærmest tilskrives Kristendommens Indførelse i de nordiske Lande. Vikingetogene gik dels mod Vest, til Frankrig, England og det vestlige Tyskland, ja ogsaa til Spanien, dels østpaa til forskellige Dele af Rusland, lige ned til Sortehavet.

De nordiske Runestene, som for største Delen stammer fra Vikingetiden, taler om Nordboernes Erobringstog til forskellige Lande, og fra andre skriftlige Kilder ved man ikke saa lidt om denne Tid, der danner Overgangen til den historiske Tid, Middelalderen.

GRAVE OG RELIGION

Overgangen fra Bronze- til Jernalderen medfører ingen Forandring i Gravskikkene. Man blev ved med at brænde Ligene. De brændte Ben blev lagt i Lerurner eller i Sten- eller Trækister, som derefter blev

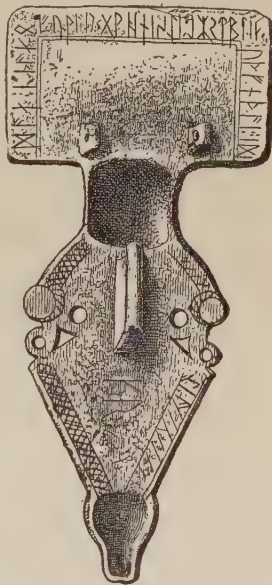

Fig. 90. Sølvspænde med Runeindskrift fundet i Bourgogne.

nedsat i fælles Begravelsespladser under flad Jord, eller i Jord- eller Stenhoje. Gravgodset forandres selvfølgelig, især hvad Materialet angaar. Jernet erstatter Bronzen. I Begyndelsen kun med Hensyn til smaa Genstande, senere ogsaa i Vaaben og Redskaber. En hel Del Smykker forfærdiges dog hele Jernalderen igennem af Bronze eller af de ædle Metaller. Guldsager er ganske almindelige. Den Slags er imidlertid fundet langt tidligere, men kun i ringe Mængde. I Norden træffes nu for første Gang Sølvgenstande.

Ligbrænding var, som sagt, meget almindelig i store Dele af Europa under den yngre Stenalder. Det samme var Tilfældet i den første Del af Jernalderen. For Nordens Vedkommende forblev dette Forhold uforandret lige til Tiden omkring Kristi Fødsel. I Lobet af den romerske Jernalder findes begge Begravesskikke baade med brændte og med ubrændte Lig. Til sidst sejrer dog Gravlægningen med ubrændte Lig, og dette maa tilskrives Kristendommens Indførelse.

Fra Jernalderen findes mange interessante Grave. Især i Norden, hvor den hedenske Gravskik med Gravgoods uforstyrret levede videre længe efter at Kristendommen havde faaet Indpas i Mellem- og Syd-europa. — I Danmark er der fundet særligt rigt udstyrede Grave fra den ældre Jernalder, især fra den romerske Tid. I samme Grav er der mangfoldige Gange funde talrige Lerkar, indtil 14—15. De er bleven sat ned med Mad og Drikke til den Døde. I Vikingetiden faar denne ofte sin Hest og Hund m. m. med sig.

Til Ligbrændingstiden horer de tre vældige Kongshoje ved Gamle Upsala. Disse Hoje, Odins, Tors og Frejas, stammer fra det første Aartusindes Midte. Disse mægtige Hoje er bleven rejst som Gravmonumenter over et Lig, der er bleven gravsat i Hojens Bund. Gravgodset i de to undersøgte Hoje var meget ubetydeligt, men af stor videnskabelig Værdi til at tidfæste Hojene.

Skibssætninger og Baadgrave er sikkert specifikke Jernalder-Grave, skont enkelte af Baadgravene kan være noget ældre, fra Slutningen af Bronzealderen. Den Døde gravlagdes enten i en virkelig Baad af Træ eller i en efterlavet Baad af Sten, eller tilsidst i en Indhegning af Sten, der var rejst i Baadform, den egentlige Skibssætning. Disse Grave, Skibssætningerne, gaar i Sverige tilbage til Bronzealderens sidste Tid, men de fleste er dog fra en langt senere Tid, Vikingetiden.

I Sverige er der fundet ikke saa faa Baadgrave. De vigtigste er Vendelgravene i Uppland. I Nærheden af Kirken i Vendel fandtes en

Mængde Grave, der indeholdt Rester af Skibe. Den Døde var bleven lagt i sit Skib iført Rustning og Vaaben; Gravene er fra Tiden efter Aar 500. — Fra en noget senere Tid stammer Norges vigtigste Baadgrav, Osebergskibet. Det er rimeligvis fra Begyndelsen af Vikingetiden. I et rigt udsmykket Lystfartøj er en fornem Kvinde, rimeligvis en Dronning, bleven gravlagt fuldt udstyret med alt, hvad der behøvedes til Rejsen til den anden Verden og et fortsat Liv der. Blandt disse Genstande ses en Vogn paa fire Hjul, tre Slæder, en Seng og meget andet. Denne Udrustning afspejler Datidens Forestilling om Rejsen til de Dodes Rige. Denne præges i Reglen af den Maade, hvorpaa en virkelig Rejse maatte foretages i det Land, hvor den Døde havde levet sit Liv. Hvis den Døde havde levet ved en stor Flod, gaar Farten over denne. Ved Hjælp af de medbragte Ting i Osebergsgraven skulde den fornemme Kvinde rejse til det ukendte Land saavel til Sos som til Lands, og Rejsen til Lands skulde foretages dels med Vogn, dels med Slæde.

Man antager, at denne mærkelige Gravskik er opstaaet paa den Maade, at man først lagde den Døde i hans Skib og lod dette drive for Vinden ud paa det aabne Hav. Senere blev det Skik at gravlægge den Døde i et Sten- eller Træskib, som blev sat ned i en Gravhøj. Til sidst bliver Skibet kun eftergjort paa den Maade, at man i Graven rejser Sten i Form af et Skib. Det er denne Gravskik, der kaldes Skibs-sætning i egentlig Forstand. Den Slags Grave er ganske almindelige i Sverige, og lignende findes langt udenfor Nordens Grænser. De fleste stammer som sagt fra Hedningetidens sidste Del.

Kristendommens Indtog i Norden foraarsager en fuldstændig Omvæltning i Gravskikkene. Den gamle Skik at gravlægge den Døde under store Gravhøje eller paa aaben Mark forsvinder fuldstændig. I Stedet for samler man de Døde i Kirken eller i dens umiddelbare Nærhed. Samtidig er Begravelsen af ubrændte Lig igen bleven almindelig og vedbliver med at være det lige til vore Dage, da Ligbrænding igen er begyndt at komme til Ære og Værdighed. Det er især i Norden, der saa sent blev kristent, at Gravlægningen kan studeres lige til Slutningen af det første Aartusind. Ganske anderledes er Forholdet i andre Lande, hvor man allerede langt tidligere samlede de Døde paa Kirkegaarde eller i selve Kirkerne.

URTIDEN OG OLDTIDEN

DEN NÆRMERE ORIENTS OG
GRÆKENLANDS HISTORIE

ÆGYPTENS GUEDESKIKKELSER.

Amon.
Solgud.

Ptah.
Skabergud.

Osiris.
Dødgud.

Isis.
Osiris Hustru.

Horos.
Solgud.

Neftys.
Underverdenens
Gudinde.

Anubis.
Underjordisk
Gud.

Toth.
Maanegud,
Gudernes Skriver.

Ra.
Solgud.

Chnum.
Skabergud.

Sechmet.
Krigsgudinde.

Sobek.
Vandgud.

DEN STORE SFINX VED GHIZEH.

Kæmpefigur med Menneskehoved og Løvekrop; nu tildels skjult af Sandet; udgjorde en vigtig Del af det oprindelige Anlæg omkring de store Pyramider.

Fig. 1. De store Pyramider ved Ghizeh. Den mindste og tillige den seneste er opført af Menkaure. De største er opført af Chufu og Chafra og er ca. 145 m høje.

ÆGYPTEN

Allerede den græske Oldtids Historieskrivere betragtede med ærbødigt Undren de stolte Mindesmærker, der i længst forsvundne Tider var bleven opført af mægtige ægyptiske Herskere. Disse Kæmper havde allerede trodset Sekler og Aartusinder, da den store, græske Historieskriver Herodot ca. 450 for Kristus første Gang stod foran de vældige Bygninger, hvis Lige ingen havde set. Man kan ikke bebrejde den, der vandrede omkring i Ægyptens Vidunderland, at han ikke formaaede at beherske sin Fantasi. Alt var saa nyt og fremmed, saa uendelig uligt alt andet. Alle Maal svigtede, alle sædvanlige Begreber om Tid og Afstand forsvandt, Ord slog ikke til og Billeder manglede, thi hvormed skulde man sammenligne det, man her havde for Øje. Der eksisterede intet at sammenligne det med. Ægypten var det enestaaende. Det var Vidunderlandet. Man skulde ikke tro, at man bevægede sig paa Virkelighedens faste Jord, men i Digtningens Rige.

Saaledes har der over Ægyptens Land hvilet et Æventyrskær, som endnu ikke er forsvundet. Nutidens Videnskabsmænd har givet os et Billede af det gamle Ægypten, der er meget forskelligt fra det, som

Antikens Skildrere tegnede. Mange Fejltagelser er rettet og mange sælsomme Beretninger har maattet vige Pladsen for mere ædruelige og mindre fantasifulde Skildringer. Kendskabet til de ejendommelige ægyptiske Skrifttegn's Indhold, der forsvandt med den sidste ægyptiske

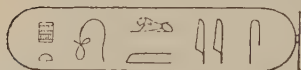

Fig. 2. Kongenavnet Ptolomis i Hieroglyfskrift.

Præst, genvandtes for omtrent et Hundrede

Aar siden. Gætningen kunde altsaa erstattes med Viden, der var grundet paa sikre Kilder.

Ogsaa Udgravernes Spader har bragt Fund for Dagens Lys, der har givet os et stadig

dybere Indblik i det Liv, som levedes ved Nilens sivkransede Bredder for maaske mere end fem Aartusinder siden. Men vort Kendskab til Landets og Folkets skiftende Skæbne er dog langt fra fuldstændig. Alene Tidsbestemmelsen er et Problem, der har faaet ret ulige Løsninger. Nye Fund kan muligvis ogsaa tvinge os til at slippe en eller anden vedtagen Opfattelse, og Hullerne i vor Kundskab kan en skøn Dag fyldes af rigt og betydningsfuldt Stof, der i høj Grad vil forandre vort Syn paa ægyptiske Forhold. Ingen ved jo, hvad Ægyptens Jord endnu gemmer i sit Skød.

LANDET.

I Oldtiden bestod det egentlige Ægypten af et Omraade, der laa omtrent mellem den 31. og 24. Breddegrad og mellem 33. og 30. Længdegrad, regnet fra Greenwich. Imod Nord begrænses dette Omraade af Middelhavet. Ogsaa mod Øst satte Havet Grænsen, hvis man ser bort fra den smalle Landstrimmel, der dengang forbandt Ægypten med Sinai-Halvøen. I vor Tid er denne Forbindelse mellem Afrika og Asien bleven brudt ved Anlæggelsen af Suezkanalen, i hvilken Middelhavets Vande blandes med det Røde Havs. Imod Syd hævede Nubiens Bjerge sig, og imod Vest laa den mægtige libyske Ørken. Det er dog kun en Del af Landet, der kan betragtes som dyrkeligt. Imod Vest rejser sig en høj Kalkstensmur som et Værn mod Saharas Sandmasser. En lignende Kalkstensmur findes mod Øst. Det ufrugtbare Højland, den arabiske Ørken, som begynder her, ender i en mægtig Bjergkæde, bestaaende af Granit og Porfyr, der gaar langs med det Røde Hav og har Toppe paa indtil 2000 Meters Højde. Den bebyggede Del af Landet udgøres af en lang, smal Dalsænkning, som dannes af Nilen.

Denne Flod er som bekendt Jordens næststørste. I Oldtiden kendte man ikke dens Kilder. Men nu har man lært det Højland lige under

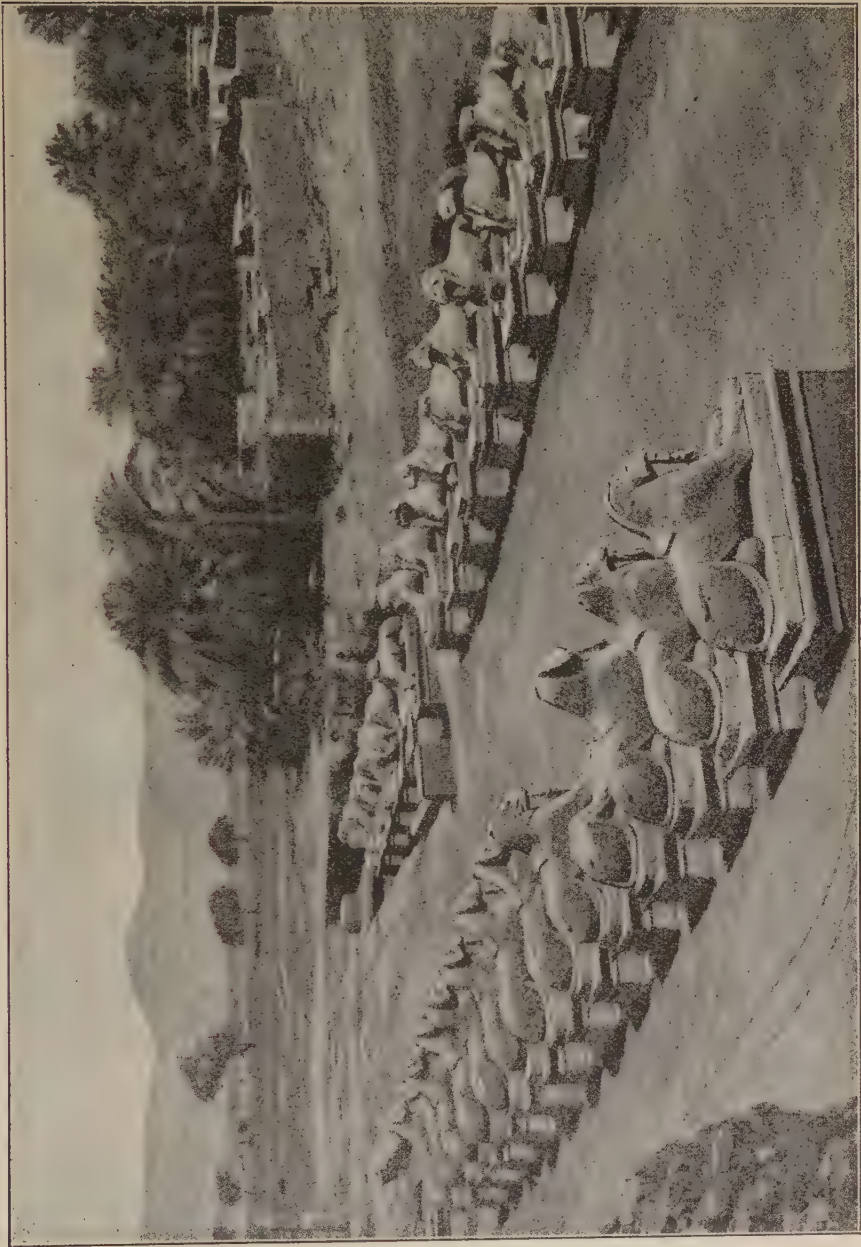

Fig. 3. Sfinks-Allé af Sten i Karnak.

Ækvator at kende, hvorfra Nilens første Vandmasser kommer. Nilen rinder mellem lave græsbevoksede Kyster lige til Egnene ved Khartum, hvor den mødes med den Blaa Nil, som kommer fra Abessiniens Bjerge. Floden, der saaledes faar en stærkt oget Vandmasse, maa nu presse sig frem mellem haarde Klipper. Som Folge af denne Kamp mod Grundfjeldet opstaar der en Række Stromhvirvler, de saakaldte Katarakter. Af dem er der seks, og de regnes fra Flodmundingen i Retning mod Udspringet. Den 6. Katarakt ligger et Stykke nord for Khartum. Den første — altsaa den sidste, hvis man følger Flodens Lob mod Havet, ligger ved det nuværende Assuan, der er beromt for sine Dæmninger. Denne Stromhvirvel har særlig Interesse. Her ligger den hellige Ø, File, med storartede Mindesmærker. Her laa Byerne Syene og Elefantine og her troede man, at det egentlige Ægypten havde sin Sydgrænse. Jo længere man derefter følger Floden mod Nord, des bredere bliver den Fure, der er skaaret ud af Bjerggrunden. Ved det nuværende Kairo deler Floden sig i tre Hovedgrene, der hver især udsender mindre Floder, som i forskellige Retninger søger mod Havet. Nu har man naaet Deltaet, der har faaet Navn efter det græske Bogstav D, som ved sin Triangel-form minder om Nilens ejendommelige Udstrømning.

I sin berømte Skildring af disse Egne siger Herodot, at »Ægypten er en Gave af Nilen«. Dette er Sandhed. Nilen har ikke blot besejret Klipperne og Ørkenen, den har skabt et frugtbart Land, der hvor man synes, at alle Forudsætninger mangler. Floddalen, som ikke er over tredive Kilometer bred, men henimod 900 Kilometer lang, er paa Grund af Flodens aarlige Oversvømmelser ganske overordentlig frugtbar. Og imod Nord danner den det frugtbare Deltaomraade, der gaar ud i det aabne Hav. Saaledes har Floden i et ellers øde og dødt Land frembragt rige og frugtbare Jorder, hvis samlede Overflade udgør et Areal omtrent saa stort som Belgien. I Forhold til Ægypten som Helhed er det ganske vist kun et lille Omraade, der kan dyrkes, men Mulden er til Gengæld saameget mere frugtbar. I Roms Stormagtsperiode var Ægypten Rigets Kornkammer.

Ægypten er altsaa Nilens Værk. Men det er dog ikke simpelthen Vandets Tilstedeværelse, der har forvandlet Dalen til et smilende Landskab med grønne Marker. Den Blaa Nil, der har sit Udspring i Abessiniens Højland, medfører i sit stride Lob Jord og Grus, som opslæmmes i Floden. I Sommerens Lob forøger de tropiske Regnskyl i høj Grad Vandmassen. Og idet Vandet blandes med en stadig større Mængde

Dynd, kræver Floden mere Plads og stiger over sine Bredder. Fra Juli til Oktober er den i langsom Stigning og Bredderne oversvømmes af Vand. Derefter synker Vandstanden lige saa langsomt. Men saa er de oversvømmede Jorder dækket af et Lag af det sorte Dynd, der forøvrigt har givet Ægypten dets Navn. Indbyggerne kaldte deres Land »Kemt«, hvilket betyder sort, og hentyder til Jordens Farve til Forskel fra Ørken-sandets.

Oversvømmelserne indtraf fuldstændig regelmæssigt, og Aaret inddeltes efter Nilens skiftende Adfærd. Kun Oversvømmelsens Højde kunde

Fig. 4. Ramses II's Statue liggende i en Palmelund.

veksle. Forskellen mellem lav og høj Vandstand er temmelig forskellig i de sydlige og de nordlige Landsdele. Oldtidens Folk ønskede sig helst en Oversvømmelse paa henimod 10 Meter. Hvis Floden overskred dette Maal med kun en halv Meter, kunde der indtræffe alvorlige Ulykker. Dæmninger svigtede og tilsaaede Marker odelagdes. Hvis den høje Vandstand blev en Meter for lav, havde det ligesaa skæbnesvangre Følger. Det betød Misvækst og Hungersnød.

Selvfolgelig sogte man saa godt, det lod sig gore at inoarbejde Nilens Nykker. Et omhyggeligt Kanalsystem blev anlagt, for at Vandet kunde ledes i de ønskede Baner. Der byggedes Sluser og anlagdes Dæmnin-ger. Alt for at kunne regulere Vandingen. Staten havde Opsyn med

Anlæggene og beregnede endogsaa Skatterne efter Oversvømmelsens Højde.

Ægyptens Klima er hedt og tørt, men sundt. Jo nærmere man kommer Havet, des fugtigere bliver Luften. Regn er overhovedet sjælden i hele Landet. Flere Ting tyder paa, at Vejrforholdene i gamle Dage har været anderledes. Der findes saaledes storslaaede Ruiner i Egne, hvor man nu kun med Vanskelighed kan naa hen.

I Ægypten fandtes ingen Skove. Landet var fattigt paa Træ. Af Palmer var der flere Slags, hvoraf den vigtigste er Daddelpalmen. Der dyrkedes Vin, Figen og Granatæbler. De vigtigste Kornsorter var Hvede og Byg. Den skønneste af Blomsterne var Lotusen. Den nyttigste af alle de vildtvoksende Planter, der kransede Flodbredderne, var Papyrus, hvis Rodder og Marv kunde bruges til Føde, og af hvis høje Stængler der tilberedtes et ypperligt Materiale til Fremstilling af Tæpper, Sejl, Sandaler og fremfor alt Papir.

Ægyptens vigtigste Husdyr var i Oldtiden Æslet, Kamelen, den tæmmede Gazelle, Oksen og Boffelen. I Ørkenegnene havde Løverne deres Hjem, og det var en af Kongernes Yndlingsforholdelser at holde store Jagter paa dem. Hyæner og Sjakaler strejfede om i Ørkenen og Ræven ved Menneskenes Boliger. Inde mellem Sivene strøg Ichneumon eller Faraorotten omkring. Og Sumpegnene var Opholdssted for uendelige Skarer af Fugle, som enten boede der til Stadighed eller om Vinteren søgte Tilflugt fra det kolde Nord i dette Fuglenes Paradis. Storke og Svaler f. Eks. rekreerede sig der. Den hellige Ibis og Flamingoen vandrede gravitetisk langs Bredden. Og prægtige fede Gæs og Ænder faldt som Ofre for Jægerens Boomerang. Men der var Fare ved en saadan Jagt, for ved Bredderne lurede lumske Krokodiller, og en ophidset Flodhest var det ikke behageligt at møde. Man maatte passe godt paa, naar man var paa Vandring der, thi der fandtes en Mængde giftige Slanger, deriblandt den med Rette frygtede Brilleslange. Ogsaa Insekterne havde deres berømte Repræsentanter, den hellige Skarabæ, en Slags Skarnbasse, samt de hærgende Græshopper.

FOLKET.

Med Hensyn til Urindbyggernes Afstamning er Meningerne temmelig delte. Ved den historiske Tids Begyndelse er Ægypterne et samlet, særpræget Folk. Man antager, at den oprindelige Befolkning har været

i Slægt med de nord- og østafrikanske Folkeslag, der i vore Dage repræsenteres af Bedscha, Galla og Somali. Senere er rimeligvis semitiske Folkestammer trængt ind over den Landstrimmel, der forbinder Ægypten med Sinaihalvoen. Indvandrerne er senere smeltet sammen med Urindbyggerne til en ensartet Masse, det ægyptiske Folk. Tidspunktet for denne Indvandring kan naturligvis af gode Grunde ikke fastslaaes.

HISTORIE.

Det er forskellige Veje, der har ført os til Kendskab om det gamle Ægyptens Historie. Landets Tempelruiner, Pyramider, Grave og Minde-mærker har lært os meget om Rigets skiftende Skæbne, om Menneskenes Liv og deres Tro for Aartusinder siden. Men de Indskrifter, der

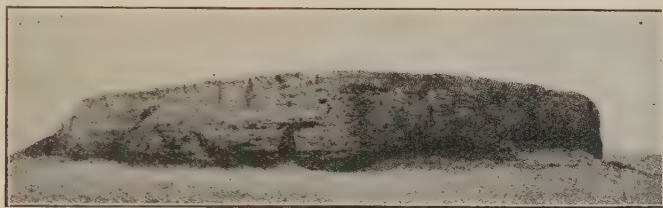

Fig. 5. Kongegrav fra en tidligere Periode. (Efter Maspero).

er bevarret paa Templernes Vægge eller i Gravenes Indre, giver dog i langt højere Grad Oplysninger om Folkets religiøse Forestillinger og Skikke end om politiske Begivenheder. Hvad man tænkte om Liv og Død, hvilke Guder man paakaldte, det ved vi temmelig nøje Besked om. Talrige Fund har endogsaa sat os i Stand til ret indgaaende at studere det daglige Livs Forløb i forskellige Tidsperioder. Vi kan saaledes udtale os om Brødbagning, om Guldsmede, vi kan give Oplysning om, at man lettest udrydder Røtter ved at anbringe »Oljen af en Kat overalt«, og vi kan berette, hvorledes Datidens Studenter »strejfedes omkring fra Knejspe til Knejspe«. Kendskabet til Landets politiske Historie har man derimod i knap saa høj Grad faaet fra ægyptiske Kilder. Det ser ud, som om Ægypterne ikke har haft samme Sans for historiske Dokumenter som Babylonierne og Assyrierne. Derimod har de græske Historie-skrivere Herodot og Diodoros beriget os med megen Viden. Deres Meddelelser maa dog modtages med Kritik. Af stor Betydning er de sparsomme Rester af den ægyptiske Præst Manethos Fremstilling af sit

Lands Historie. Omkring Aar 250 f. Kr. fik denne Mand af sin Konge Ptolemaios Philadelphos det Hverv at skildre Ægyptens Historie. Han skrev da et omfattende Værk paa græsk. Dette er imidlertid gaaet tabt, saa vi maa være meget taknemlige for de Uddrag, andre Forfattere har gjort af hans Arbejde. Et højst værdifuldt Bidrag til vor Kundskab om Ægyptens Forhold til de asiatiske Naboer i Perioden 1475—1350 f. Kr. fik man i Aaret 1888, da der ved Tell-el-Amarna fandtes et kongeligt Arkiv paa henimod tre Hundrede Lertavler, fyldte med assyriske Kile-skrifttegn. Gennem disse Breve, som vestasiatiske Lyd-Fyrster har skrevet til deres Herre og Konge, faar man et godt Begreb om Datidens Handelsforbindelser, om Skikkene ved Hoffet samt om nogle, fra historisk Synspunkt, yderst vigtige Krigsforetagender.

Til Trods for de ofte mangelfulde Kilder og det vanskeligt tilgængelige Stof er det nu lykkedes Ægyptologerne at give en tydelig Fremstilling af Ægyptens saavel politiske som kulturelle og religiøse Udvikling.

POLITISK HISTORIE.

Præsten Manetho har sikkert ment, at Ægyptens Historie var »dets Kongers«. I det ovennævnte Værk inddeler han nemlig Rigets Historie i 31. Afsnit, svarende til det Antal Kongeslægter, der har hersket over Landet. Denne Inddeling i Dynastier er bleven bibeholdt af Nutidens Historikere til Trods for de Mængder og Modsigelser, der findes i Manethos Kongerækker. For bedre at faa et Overblik plejer man desuden at inddele de politiske Begivenheders Forløb i tre større Dele: *Det Gamle Rige* fra omkring Aar 3400, *det Mellemste Rige* fra omkring Aar 2100 og *det Nye Rige* fra 1580. Man faar saa følgende Inddeling, idet man dog maa erindre, at Tidsangivelserne er omtrentlige:

1. Den før-dynastiske Tid.
2. Det Gamle Rige 3400—2500. Dynastier 1—6.
3. En lidet kendt Periode 2500—2100. Dynastier 7—10.
4. Det Mellemste Rige 2100—1780. Dyn. 11—12.
5. Hyksostiden 1780—1580. Dyn. 13—17.
6. Det Nye Rige 1580—1000. Dyn. 18—20.
7. Forfaldet 1000—525, da Riget erobres af
8. Perserne.

Om det ældste Riges Historie ved man intet. Der er imidlertid Grund til at tro, at Landets har været udstykket i en Mængde mindre Om-

raader, som har ligget i Strid med hverandre. Midtpunktet i et saadant lille Rige eller »Grevskab« var det Sted, hvor den jordejende Adel boede. Disse Smaastater forenedes i Tidernes Lob til to større Riger, uden at Smaastatsvæsnet af den Grund helt forsvandt. Saaledes opstod der i den sydlige Del et Kongedomme, Øvreægypten med 22 Provinser. Hovedstaden var her Buto med den paa den anden Side Nilen beliggende By Pe, hvad der minder om Buda og Pest i vore Dage. De 20 nordlige Provinser forenedes til Kongeriget Nedreægypten, som til Hovedstad havde Necheb med den paa den anden Kyst beliggende By Nechen. Kongerne i Øvre- og Nedreægypten havde hver sine Kendetegn paa deres Værdighed. Saaledes bar Kongen af Øvreægypten den hvide Krone og havde Lotusblomsten til Vaaben. Nederægyptens Hersker var kronet med den røde Krone og førte Papyrus i sit Skjold.

Omkring Aar 3400 regerede i Øvreægypten en Konge der hed Mena, eller som Grækerne kaldte ham, Menes. Han førte heldige Krige mod Nedreægypten og det lykkedes ham tilsidst at lægge hele Norden under sit Scepter. Af den Grund betragtes Menes som Ægyptens første Konge og som Grundlæggeren

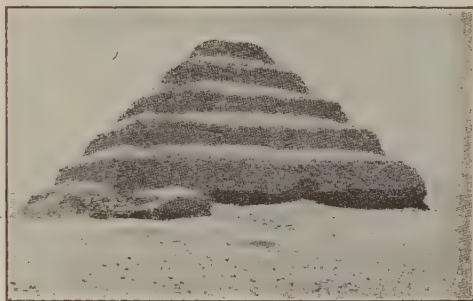

Fig. 6. Pyramide i Trappetrinsform. Den henføres til Kong Zoser.

af det første Dynasti. Fra den Tid førte de ægyptiske Herskere Titlen: Konge af Øvre- og Nedreægypten, og smykkede sig med Dobbeltkronen.

Kong Menes, der havde haft sin første Residens i Tis, en By i Nærheden af Abydos, grundlagde lige ovenfor Deltaet en Rigshovedstad, der helligedes med Guden Ptahs Navn, og som i det hellige Sprog kaldtes Ha-Ra-Ptah, »Ptahs Bolig«. I Historien er den kendt under Navnet Memfis.

Da Samlingsværket tilsidst var udført, vendte Kongen sig mod Syd og kæmpede mod Nubierne, som havde gjort deres Magt gældende lige op til Egnene omkring den første Katarakt.

Om de følgende Regenter af denne Slægt har Historien intet at berette. I Forbund med Præsteskabet og ved Hjælp af en god og fast organiseret Embedsmandsstand lykkedes det dem yderligere at befæste

deres Magtstilling i Landet. Det andet Dynasti, der ogsaa stammer fra Tis, har ligesaa lidt som den foregaaende Kongeslægt efterladt Indskrifter til Vejledning for os. Skrivekunsten var imidlertid opfundet, og de første sælsomme Hieroglyfer var ristet. Man begyndte at bygge Grave i Form af Pyramider, og den vidunderlige Sfinks stod maa-ske allerede nu færdig.

Fig. 7. Sfinksen med den store Pyramide i Baggrunden.

Omkring Aar 2980 kom en Herskerslægt fra Memfis paa Ægyptens Trone. I Almindelighed anses Zoser for at være den første Konge af dette, det tredje Dynasti.

Under hans Regering lader det til, at Nubierne er bleven drevet tilbage hinsides den første Katarakt, som nu indlemmedes i Ægypten. Omtrent paa samme Tidspunkt slog man ind paa den Vej,

Under hans Regering lader det til, at Nubierne er bleven drevet tilbage hinsides den første Katarakt, som nu indlemmedes i Ægypten. Omtrent paa samme Tidspunkt slog man ind paa den Vej,

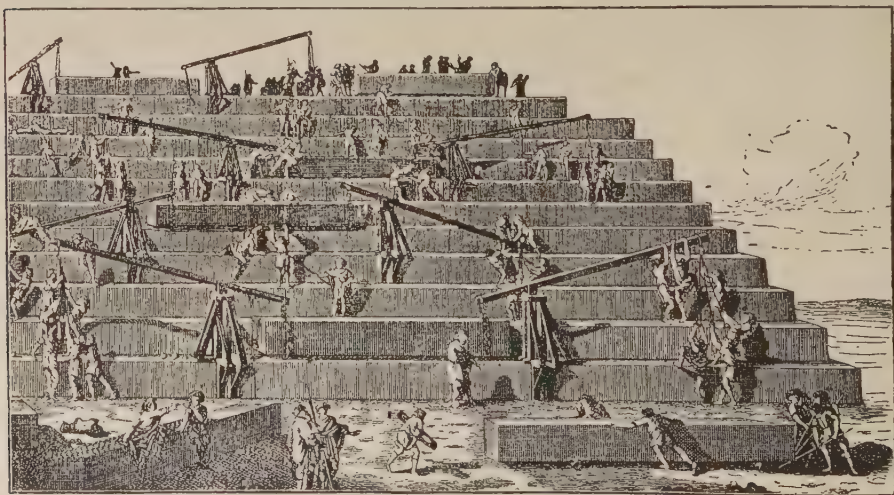

Fig. 8. Hvordan man tænker sig, at de store Blokke er hævet.

der skulde føre til Magtens Tinder, og som tilsidst skulde blive Vejen til Fordærvelsen. Der indlededes en Udenrigspolitik, som først og frem-

mest tog Stilling til Asien. Paa Sinaihalvoen fandtes rige Kobberlejer. De lokkede stærkt, og Farao (Ægyptens Konge) vendte sit Blik i denne Retning.

Baade det tredje og det fjerde Dynasti udmærker sig især ved Kongernes absolute Magtfuldkommenhed. Her kan man tale om Enevoldskonger. Kongen, der betragtedes som den højeste Guds Søn, havde en Magtstilling, hvis Lige vel aldrig senere er faldet i nogen Fyrstes Lod. Og takket være en velordnet Administration kunde disse Herskere ud-

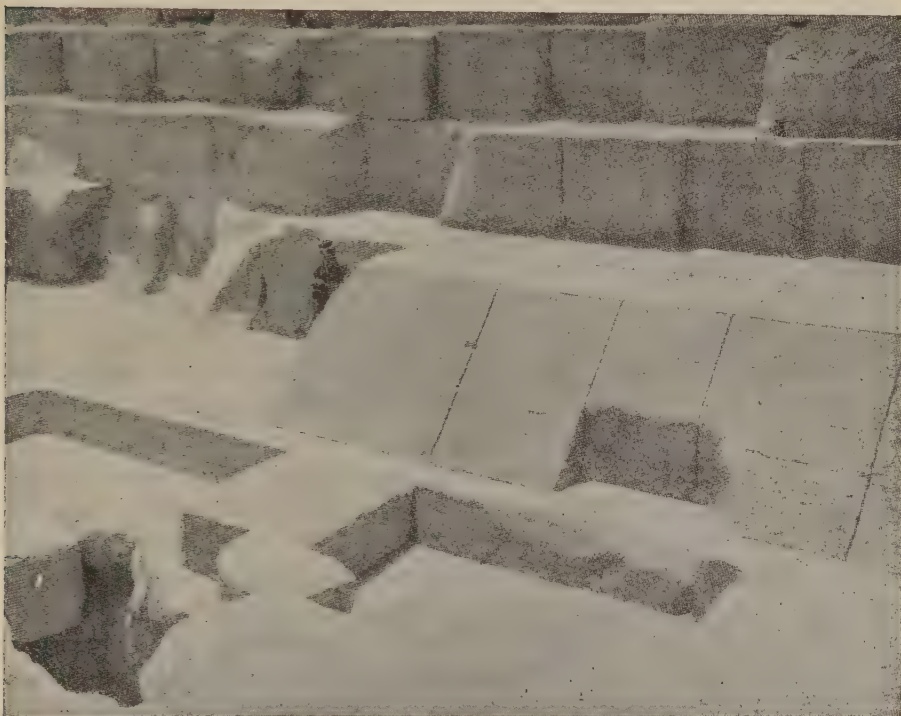

Fig. 9. Nogle af Blokkene i den store Pyramide.

nytte Folkets hele Kraft til det yderste. Kun under saadanne Forhold var det overhovedet muligt at rejse de vældige Pyramider, hvis Maal og Masser tvinger selv vore Dages erfarne Teknikere til Ærbødighed.

Kong Snofru betragtes i Reglen som det første Medlem af det fjerde Dynasti. Udenrigspolitikken i hans Regeringstid præges især af Interesse for Grænsen mod Asien. Der anlagdes saaledes stærke Fæstninger, som skulde forhindre en Invasion over Landtangen mellem Middelhavet og det Røde Hav, og Kobbergruberne paa Sinaihalvoen bearbejdedes med

forøget Kraft. Krigen mod Nubien fortsattes, og hvad der var endnu mærkeligere, der sendtes en Flaade mod Fonikiens Kyst.

Snofru er ligesom sine Efterfølgere Chufu, Chafra og Menkaure, eller som Grækerne kalder dem, Cheops, Chepren og Mykerinos, især beromt paa Grund af det stolte Gravmæle, han lod rejse for sig. Hermed indledes et Tidsrum i den ægyptiske Kulturhistorie, som man med Rette har kaldet Pyramidetiden. Kongerne lod deres Grave indrette under

Stenmasser, som det tog 20 Aar at opføre med en Arbejderhær paa 100,000 Mennesker — hvis man da kan tro, hvad Herodot

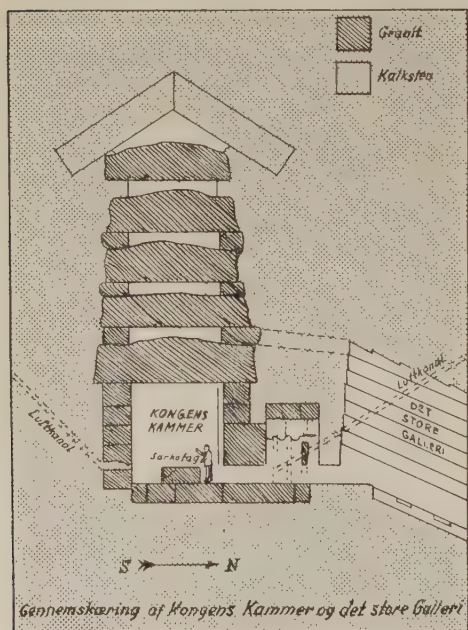
siger. Efter Menkaures Død gled Magten langsomt ud af Kongernes Hænder. De formaaede ikke længere at optræde som Selvherskere overfor Adelen, der havde vundet større Indflydelse i Staten. Samtidigt viste der sig Mangler i den indre Administration. Man kan altsaa allerede nu, trods de Fordele Udenrigspolitikken havde bragt, spore Tilbagegangen. Det Gamle Rige havde aabenbart haft sin Glansperiode.

Udadtil røbede dog intet Tegn den indre Svaghed. Ægyptens Vaaben havde Frem-

Fig. 10. Gennemsnit af den store Pyramide, det viser den Konstruktion, der aflaster Stenmassernes Tryk.

gang. Sinaihalvoen blev mere afhængig af Ægypten. Imod Syd rykkede Faraos Tropper frem, og nyt Land blev lagt under Kongens Scepter.

Menkaures Efterfølger var Kong Schepsekaf, eller med det græske Navn, Diodoros giver ham, Sasychis. I det Gamle Riges Historie er han især kendt som Lovgiver. Der udstedtes Love med Hensyn til Gudstjenesten. Den topografiske Opmaaling ordnedes omhyggeligt. Den astronomiske Forskning fremmedes og understøttedes. Nøjagtigt udmaalte Agre og en omhyggeligt udarbejdet Kalender var af største Vigtighed

i dette Oversvømmelsesland. Af de økonomiske Love kan vi ikke undlade her at anføre følgende Bestemmelse: En Son kunde pantsætte sin Faders — Mumie —, og denne kunde beslaglægges af Kreditor. Hvis Gælden ikke betaltes, fik hverken det dode Legeme eller noget andet Medlem af Skyldnerens Familie, en Grav. Truslen var frygtelig. Om Virkningen af denne Lov kan vi dog ikke udtale os.

Det 5. Dynasti kom fra Elefantine. Dets første Konge, Userkaf, regerede kun kort Tid, men hans Efterfølger, Sahure, var en fremragende Kriger, som gjorde det ægyptiske Navn frygtet i vidt adskilte Dele af Verden. Han førte saaledes Krig ikke blot i Libyen og Nubien, men ogsaa i Fonikien og Palæstina. De libyske Stammer, der stadig truede den vestlige Grænse, tuggedes. Og imod Syd, hvor Nubierne var en alvorlig Trusel, trængte han sejrrigt frem til Egnene omkring den anden Katarakt. Men vigtigere end disse Krigstog var dog Togterne mod Øst. Det er det Verdenshjørne, der lokker. Der søges Magten og Herligheden. »Till Österland vil jag fara« kunde sættes som Motto over alle de følgende Faraoners Politik. Sahure sendte sit Folk imod den fonikiske Kyst og ind imod Libanon. En Mængde asiatiske Fanger og et rigt Krigsbytte giver Indtryk af, at Ægypterne ved denne Lejlighed er trængt ind paa syrisk Omraade. Der er ogsaa Billeder, som viser, at asiatiske Fæstninger er bleven belejrede.

Det sidste Medlem af dette Dynasti, Una, udvidede Grænsen mod Syd.

Ægyptologerne har god Grund til at være denne Hersker taknemlige. Han lod nemlig i sin Pyramide ved Sakkara indriste Dødsritualet, der siden har haft en meget stor Betydning for vort Kendskab til Srpøgets og Religionens Historie. Fra denne Tid stammer ogsaa det ældste kendte Payrusskrift, der nu findes i Louvre-Musæet i Paris.

Teti var den første Konge af det sjette Dynasti, der stammede fra Memfis. Af dettes Konger er Pepi den betydeligste.

Den krigerske Udenrigspolitik, der var rettet mod Nubien, Sinaihalvoen og Sydpalæstina, fortsattes med Held. Kongen havde en fremragende Hærfører, Una, til sin Raadighed. Han blev sendt mod Øst. I den sydlige Del af Palæstina og i Syrien vandt han saa glimrende Sejre over de semitiske Nomadefolk, der længe havde fristet Faraos Taalmodighed, at denne gav sin dygtige General det højest tænkelige Æresbevis. Una fik Tilladelse til at nærme sig Gude-Kongen med Sandaler paa Fødderne.

Fig. 11. Statue fra det tredje Dynasti.

Handel og Erhverv blomstrede, og den ægyptiske Kultur trængte ind i Ørknens afsides Oaser og udbredte sig hinsides det Røde Hav. Der blev anlagt Veje, og Kobbergruberne omkring Sinai bearbejdedes med større Udbytte end nogensinde før.

Men Landets indre Forhold var knap saa lykkelige. Kongemagten truedes paa det alvorligste af Embedsmandsadelen. Guvernørerne ude i Provinserne kom i Besiddelse af store Jordejendomme og fik en saadan Magt, at de turde tillade sig en meget selvstændig Optræden. Og da det efterhaanden var lykkedes Adelen at omdanne sine Administrationsomraader til arvelige Grevskaber, bød den aabenlyst Kongen Trods. Under Pepis Sønner, Rameren og Raneferka, forværredes Forholdene stadig. Smaafyrsterne bekæmpede hverandre, sejrede og besejredes. I Løbet af den følgende Tid, der omfatter Perioden fra det 7. lige til det 10. Dynasti, raadete kun Splitelse og Forvirring. Landet opløstes i en Mængde Smaastater, som kæmpede om Magten. Ingen bekymrede sig om »Kongen over Øvre- og Nedreægypten«; han havde jo ingen Magt længere. For gæves søgte Fyrsterne i Theben at hindre, at Riget fuldstændigt skulde gaa til Grunde. I lang Tid kæmpede de mod uovervindelige Van-

skeligheder, men efterhaanden som heldige Kampe forøgede deres Magt, kunde de besejre stadig stærkere Modstandere. Tilsidst kom hele Øvreægypten i deres Magt, og nu kunde Smaafyrsterne i Deltaomraadet ikke længere yde varig Modstand.

Omkring Aar 2100 underkuede Mentuhotep af Theben Nedreægypten. Efter den Splittelses- og Svaghedsperiode, der i henved 400 Aar havde raadet i Nillandet, forenedes nu atter begge Rigerne. Et nyt Tidsafsnit begynder med det *Mellemste Riges Historie*.

Det 11. Dynasti grundlagdes altsaa af Mentuhotep. De fleste Konger var fuldt optaget af at ordne Rigets indre Forhold, og havde kun lidt Tid til at vinde krigersk Berømmelse. Det lykkedes dog den sidste Hersker, Sanchkara, at gøre det Røde Hav til Ægyptens Østgrænse. Under hans Regering udvidede Riget sine Handelsforbindelser, paa den Tid kom Punt ved Somalikysten i nær Berøring med Ægypten.

Amenemhet I. indledede det 12. Dynasti, der henimod Aar 2000 kom i Besiddelse af Dobbeltkronen. Kongerne af denne Slægt, der ligeledes stammer fra Theben, foretog en vigtig Forandring i den offentlige Gudsdyrkelse. Guden Ra fra On (Heliopolis), der lige siden det 5. Dynastis Tid havde indtaget den

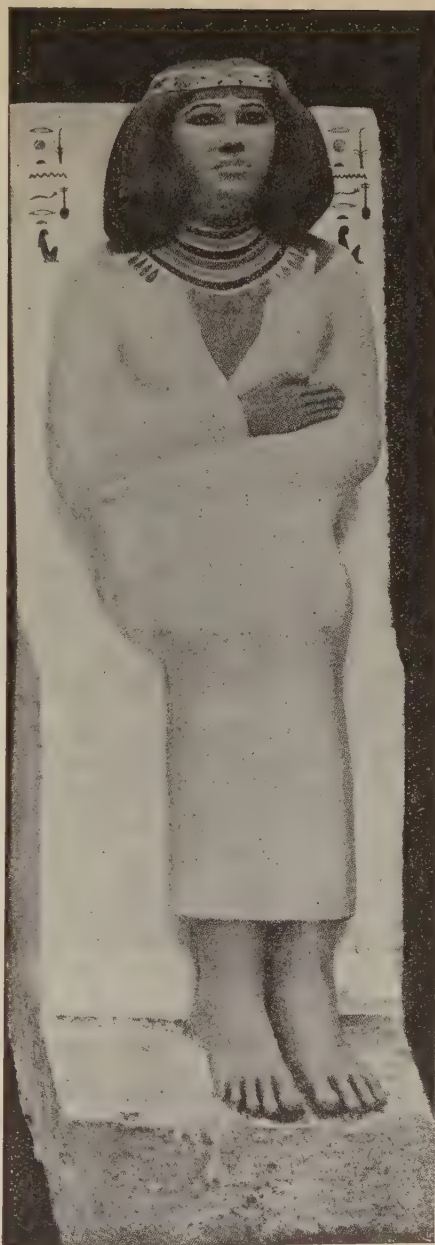

Fig. 12. Statue fra det tredje Dynasti.

første Plads i Statsreligionens Gudekreds, maatte nu vige Pladsen for Amon, Thebens Statsguddom. Amenemhet I. byggede et storslaaet Tempel til Guden og gav hans Præster rige Gaver.

Amenemhets politiske Maal var at sikre Rigets Grænser. Hans Opmærksomhed var især rettet mod Rigets Sydgrænse, hvor de nubiske Folk stadig var en Kilde til Bekymring. Libyerne imod Vest blev tvunget til at forholde sig roligt.

Under sine 10 sidste Regeringsaar havde Amenemhet I. sin Son Usertesen I eller, som han kaldes paa græsk, Sesostris den I, til Medregent. Denne fortsatte som Konge Faderens Udenrigspolitik. Hans

Fig. 13. Tungt bevæbnede Soldater og Bueskytter. Gravfund. (Efter Maspero).

Hære trængte frem til den anden Katarakt, hvilket ogsaa havde været Sehures Maal.

Amenemhet II og Usertesen II behovede ikke at foretage større Krigstogter. De kunde ofre deres Kræfter for fredelige Erobringer. Kanaliseringssystemerne forbedredes, man begyndte at træffe Foranstaltninger til at regulere Nilens Oversvømmelser.

Usertesen III (ca. 1887—1849) forte derimod igen Krig. Og atter var det Nubierne, der tvang Farao til at gribe til Vaaben. Han foretog flere heldige Krigstog mod Kusch, som Nubien kaldtes, og anlagde de stærke Grænsefæstninger Semne og Kumne, der skulde beskytte hele Omraadet Nord for den anden Katarakt mod Negrenes Besøg. Ogsaa mod Beduinerne sogte han at beskytte sig ved at foretage et Krigstog mod Palæstina.

Takket være disse Sikkerhedsforanstaltninger kunde Amenemhet III uforstyrret fortsætte Forfædrenes storslaaede Opdykningsværk. Ved Hjælp af store Dæmninger og Sluseanlæg lykkedes det Kongen at om-

danne Moiris-Soen¹⁾ til et vældigt Vandreservoir til Brug i Tørkeaar. Kongen, der flyttede sin Residens til denne Egn, lod opføre et prægtigt Slot, som i den Grad forundrede de græske Rejsende, at de fremkom med de mærkeligste Fortolkninger med Hensyn til Meningen med denne »Labyrint«.

Da Amenemhet III døde omkring Aar 1800 var den lykkelige Tid forbi. Tunge Prøvelser skulde hjemsøge Ægypten. Hans Son, Amenemhet d. IV og dennes Søster Sebaknefrura var de sidste Skud paa Stamtræet.

Sebakhotep I var den første Konge af det trettende Dynasti. Om denne Slægt ved man kun lidt ud over det, at Theben mistede sin Indflydelse som Hovedstad. I Stedet for kom det politiske Tyngdepunkt til at ligge i Mendes, Sais, Bubastis og Tanis. Der mødte ogsaa det fjortende Dynasti sin Skæbne.

I lang Tid havde Adel og Embedsmænd

voldet Kongerne Vanskeligheder. De stadigt voksende Rigdomme havde givet disse Stænder en saadan Magt, at Farao levede paa deres Naade. Splid og Kiv og gensidig Misundelse svækkede atter Rigets Kraft. Og der

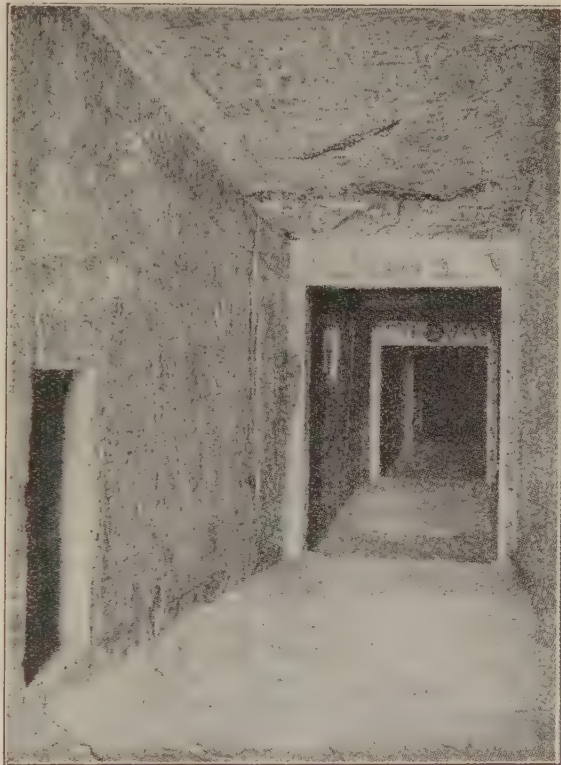

Fig. 14. Indgang til Ramses II's Grav. Man skal lægge Mærke til Inskriptionerne paa Murene. (Efter Howard Carter: Tut-ankh-Amon).

¹ Moiris er en græsk Forvanskning af Mer, der betyder Sø, saa naar vi siger Moiris-Soen, fordobles Fejlen. Et andet ægyptisk Navn var Pa-iam, der betyder Hav. Det forandrede Araberne til Faijum, der betyder Oase.

fandtes ingen, som Folket kunde samle sig om, da *Hyksos* brød ind over Grænsen.

Omkring Aar 1780 brast de sidste Forskansninger i den østlige Del af Deltaet og Hyksos væltede ind. — Hvem var Hyksos? — Det er et Spørgsmaal, der stadig venter paa et afgørende Svar. Ægypterne kaldte dem enten *Mentiu Satet*: Ørkenfolket fra Barbarlandet, eller ogsaa *Aad*,

Fig. 15. Konge af det 12. Dynasti.
(Glyptoteket, København.)

hvilket sidste Navn ikke saa meget giver Oplysning om deres Herkomst som om Ægypternes Følelser overfor dem. Ordet betyder nemlig Pest. Rimeligvis er Hyksos oprindeligt udvandret fra Arabien og har senere udbredt sig op imod Palæstina. Da indre Stridigheder allerede havde svækket Ægypten, kunde Landet ikke længere modstaa det stærke Pres mod den østlige Del af Deltaet, hvortil Vandrefolket var trængt ind fra Sinaihalvøen. Hærgende og plyndrende drog de frem. Fæstningen Avaris stormedes og Memfis blev indtaget. Modstand mødte Fjenden først ved Theben, der ikke kunde betvinges.

I omtrent to Aarhundreder var den største Del af Ægypten afhængig af disse Erobrere. Tapre havde de været, men ogsaa uvidende. I Ægypten stødte de paa en Kultur, en nedarvet Dannelse, som de ikke kunde overvinde. Hyksos lærte meget i Ægypten. Men selv bragte de Gaver til Gengæld. Ægypterne lærte nye Vaaben at kende og et nyt Slags Panser, en skældannet Brynje. De gjorde ogsaa Bekendtskab med et Dyr, et underligt firføddet Dyr, der kunde bruges baade i Krig og Fred; for første Gang saas Hesten i Ægypten.

Det var aldrig lykkedes de fremmede Erobrere at bemægtige sig Theben. Der mødte de en Modstand, som snart blev Kamp paa Liv og Død. Omkring Aar 1580 rejste det sydlige Ægypten sig og Hyksos blev jaget ud af Landet.

Befrieren var den thebanske Fyrste Ahmes, der generobrede Avaris

og forfulgte Fjenderne ind i Palæstina. — Ahmes grundlagde *det at-tende Dynasti* og skrev de første Linjer af *det Nye Riges Historie*.

Hans Efterfølger, Amenophis den I, som kun regerede nogle faa Aar, førte Krig mod Kusch og Libyen. Sonnen, Thutmes I, udstrakte under et etaarigt Felttog Rigets Grænse mod Syd til den fjerde Katarakt. Den erobrede nubiske Landsdel blev stillet under en Visekonge, der fik Titlen »Kongesonnen af Kusch«.

Erfaringerne fra Hyksos-Tiden havde lært Kongerne, hvorfra den virkelige Fare truede. Og allerede Ahmes havde søgt at vinde Indflydelse i Asien. Ægypten var dog endnu for svagt paa dette Tidspunkt til at vove at fore Angrebspolitik; man var nødt til at nøjes med Forsvarsforanstaltninger. For Thutmes var Forholdene langt gunstigere. Riget havde nu vundet i Styrke, og man var parat til at indjage Skræk i de vestasiatiske Stammer, der var en stadig Kilde til Uro og Bekymring. Staterne omkring Eufrat, Mittanni og Babylonien var for svage til at kunne bide Faraos Hære synderlig Modstand, og Syrien kunde ikke alene tage Kampen op mod Ægypten. Krigen blev da ogsaa kort. Syrien og Palæstina var snart undertvungne, og Farao førte sine Tropper mod Eufrat, hvor han vandt betydelige Sejre og lod rejse et Mindesmærke over sine Bedrifter.

Fig. 16. Thutmes III.
(Efter Maspero).

Ved Thutmes Død udbrød der Tronstridigheder, der en kortere Tid gjorde Thutmes den II til Konge. Han efterfulgtes af sin Søster Hatschepsowet, som var gift med sin Halvbroder, Thutmes III. Søster-Hustruen havde de ældste Krav paa Tronen, og det lykkedes hende at holde sin Gemal helt udenfor Rigets Anliggender. Hun lader ogsaa til at have været et meget mandhaftigt Kvindemenneske, der selv anførte sine Tropper. Landet Punt's Rigdomme fristede hende til et Besøg, der indbragte prægtige Edelstene og kostbare Træsorter. Endelig havde Thutmes III den Glæde at kunne begrave sin Søster og kom nu alene i Besiddelse af Ægyptens Trone.

Thutmes III er en af de største Skikkelser i den ægyptiske Historie. Han er først og fremmest den store Krigerkonge, der ved glimrende Sejre grundlagde Rigets Stormagtsstilling.

Hans første Foretagende var at rette et Stød mod de syriske Fyrster.

der under Kongen af Kadesch Ledelse havde sluttet sig sammen mod Farao. Sejrrigt trængte denne frem over Askalon, Asdod og Karmel og naaede Slettelandet ved Esdrelon, hvor Syrerne blev slaadet. Da Fæstningen Megiddo kort Tid efter faldt, laa Vejen aaben for Farao gen-

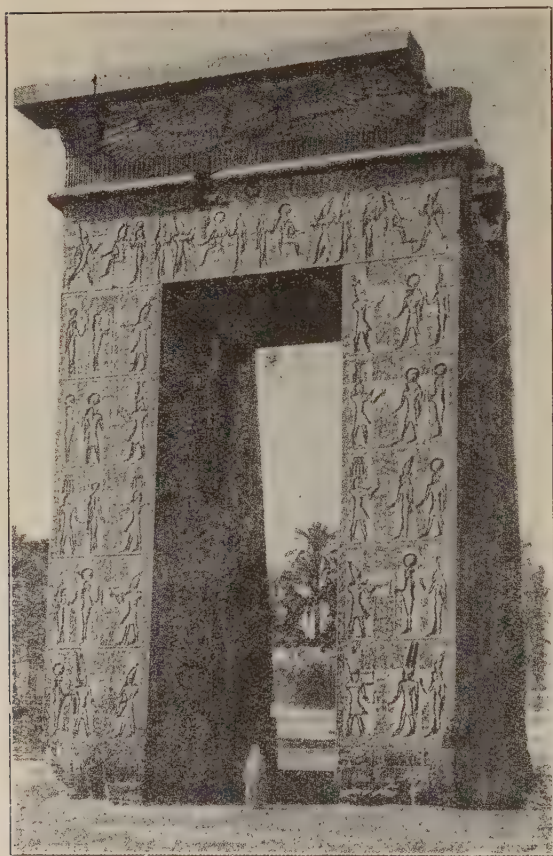

Fig. 17. Indgangen til Templet i Karnak.
En saakaldt Pylon.

nem det nordlige Palæstina. Nu vendte han sig mod Kadesch ved Orontes-Floden. Cheta-Folket eller Hettitterne, som vi senere kommer tilbage til i en anden Sammenhæng, blev besejret, og Kongen af Mittanni maatte ved Karke-misch gøre et ubehageligt Bekendtskab med ægyptisk Feltherrekunst.

I de sytten Felttog, der var gaaet forud for Sejrene over Cheta og Mitanni, som havde banet Farao Vej til Eufrat, havde knust Fønikien og gjort Cypren skattepligtig, havde en ny Kampmaade hjulpet Ægypterne til Sejr. Vældige Belejningsmaskiner havde undervundet Fæstningerne, og Stridsvogne havde udbredt Skræk i Fjendernes Rækker. Rig paa Ære og Guld, vendte Thutmes tilbage til

sit Land. Opfyldt af Taknemlighed byggede han ved Karnak et herligt Tempel til sin Gud Amon, hvis Tjenere fik de kostbareste Gaver. Amons Præster blev rige. Det var maaske den eneste virkelige Dumhed, der kan bebrejdes Thutmes.

»Kleopatras Naal« er en Mindestøtte, som de fleste i hvert Fald kender af Navn. Det er maaske ikke saa almindelig kendt, at denne Obelisk

aldeles ikke har noget at gøre med den skønne Dronning. Kleopatras Naal er en Sejrsstøtte for Thutmes. Et Minde om en Stormandsgerning, der afsluttedes Aar 1447.

Det var ingen let Arv, der tilfaldt Amenophis II. Fyrsterne over Mitanni og det nordlige Syrien havde regnet med den store Erobrers Død som en passende Lejlighed til Oprør. Det viste sig dog ret hurtigt, at denne Beregning var fejlagtig. Amenophis tugtede med Lethed Oprørerne.

Under Thutmes IV's Regering foregik der vigtige Forandringer i den udenrigspolitiske Stilling. Hettiternes Indflydelse var stadig vokset, og de var bleven en Fare for alle Nabofolkene. Den fælles Fare forenede Ægypten, Babylonien og Mitanni.

Kongen over det sidste Land tilkendegav den nye Farao Amenophis III sine venskabelige Følelser ved en lille Gave, der bestod af en Prinsesse og 317 Haremsdamer. Ogsaa fra det babyloniske Hof kom en lignende Forsendelse.

Amenophis anvendte sine Kræfter til en storslaet Byggevirksomhed. For Guden Amon opførtes et vældigt Tempel, og til sig selv byggede denne Fyrste et Palads og et Dodstempel, af hvilket de saakaldte Memnonsstøtter kun er en ubetydelig Rest.

Amenophis II havde forholdt sig fuldstændig uvirksom i udenrigspolitisk Henseende. Han stolede paa selve Klangen i det ægyptiske Navn.

Fig. 18. Søjler fra Thutmes III's Tempel i Karnak.

og viste ikke den Aarvaagenhed, der krævedes af de politiske Forandringer i Lilleasien. Statsarkivet i Tell-el-Amarna fortæller om store Magtforskydninger i Asien.

Hele det udstrakte Omraade, der laa imellem Ægyptens nordostlige Grænse og Floden Euftrat, var inddelt i en Mængde Smaariger, der stadig

laa i Fejde med hverandre. Der herskede ikke blot politiske, men ogsaa kulturelle og etnologiske Modsætninger. Overfor en bosiddende Befolkning stod jordgraadige Noma-stammer, ofte tilhørende en fremmed Race. Kraftige ægyptiske Herskere havde draget Fordel af denne Tingenes Tilstand. Men da den ægyptiske Indflydelse svækkedes, kastede de syriske Smaafyrster sig i Armene paa Hettiterne og paa Chabiri, et Hyrdefolk, der fra den arabiske Ørken var trængt op i Palæstina og havde indtaget Jerusalem og Megiddo. Alle Tegn tyder paa, at Chabiri er Navnet paa Hebræerne, der paa denne Maade for

Fig. 19. Søjlegang i det store Tempel i Karnak

første Gang optræder i Historien. — Den ægyptiske Konge Amenophis IV ofrede ikke synderlig Opmærksomhed paa Forviklingerne i Asien. Han var optaget af en gennemgribende Reform af den ægyptiske Religion. Han forsøgte at samle den officielle Gudsdyrkelse omkring den eneste Gud, Aton, Solen. Formodentlig er det ikke udelukkende religiøse Bevæggrunde, der har ledet Kongen. Amons Præster havde faaet saa rige Gaver, at deres Magt begyndte at blive en Fare for Staten. Derfor

skulde Amon-Dyrkelsen udryddes og afloses af Atons. Kongen forandrede sit Navn, der mindede om den hadede Guds, og kaldte sig Chuenaten, Solskiivens Glans.

Efter denne mærkelige Drommers Død opstod der indre Uroligheder. Amons Præster viste deres Magt, og efter et Par hurtige Tronskifter satte Haremheb ca. 1350 Dobbeltkronen paa sit Hoved. Denne Konge blev nodt til at ordne Rigets indre Anliggender og kunde ikke gribe ind i den asiatiske Politik.

Da Haremheb dode, besteg Ramses I Tronen; det senere saa beromte *nittende Dynasti* havde dermed taget Ledelsen. Efter Ramses lykkelige syvaarige Regering, der fremmede alt, hvad der tjente til Landets indre

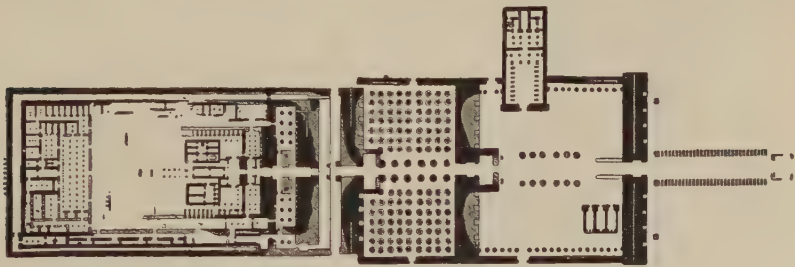

Fig. 20. Tempelplan.

Tarv, besteg Seti I Tronen. Seti havde straks fra sin Tronbestigelse store Vanskeligheder at bekæmpe. De udenrigspolitiske Forhold var under de foregaaende Konger bleven i høj Grad forværrede for Ægypten. Landets indre Svaghed havde hindret Faraerne i at hævde dets Stormagtsstilling. Desuden havde de ægyptiske Hære paa Grund af flere uheldige Forhold mistet meget af deres tidligere saa frygtede Kampkraft.

De ægyptiske Faraoner, der hidtil havde kæmpet med nationale Tropper, var begyndt mere og mere at anvende fremmede Folkeslag i Hæren. Libyske Soldater kæmpede sammen med Negre. Det er en Selvfølge, at saadanne Tropper ikke havde nogen Interesse for Faraos Politik og Erobringer. De kæmpede for Sold og ønskede intet højere end en Krig, som aldrig fik Ende. En anden og lige saa stor Fejl var den, at Ægypten aldrig optraadte som Somagt. Ægypten var en Fastlandsstat og var kun optraadt som en saadan. Der manglede Forudsætninger til at Ægypterne kunde blive en sofarende Nation. De Træer, hvoraf der kunde bygges Skibe, voksede ikke indenfor Landets Grænser. Mellem Nilens Bredder kunde man klare sig frem i skrobelige Fartøjer, men

Middelhavets vrede Bolger vovede Ægypterne ikke at trodse. Ægyptens Styrke havde beroet paa Modstandernes Svaghed. Naar Fjenderne stod splittet, da kunde Farao optræde som den strenge Tugtemester. Men hvis de enedes under et Felttegn, hvis de for en Tid samlede sig om en

Fig. 21. »Memnonsstøtterne« opført af Amenophis III.

stor Opgave og i et fælles Had, da blev Faraos Magt kun et tomt Blændværk, som ingen frygtede.

Da den indre Splittelsestid var overstaaet, prøvede Seti paa at genvinde den tabte Anseelse i den udenrigske Politik. Ganske vist blev Palæstina bragt under ægyptisk Indflydelse og mangen statelig Ceder-

træstamme førtes fra Libanon til Nilenis sivkransede Bredder. Men da Farao prøvede paa at udstrække sin Indflydelse over Orontes, stødte han paa en uovervindelig Hindring i Hettiterne, der tungt og sejt trængte stadig længere sydpaa mod den syriske Ørken. Ægypten kom her i Berøring med en af de store Fjender. Imod disse Krigstogter kunde Felttogene mod Libyen knap regnes for andet end Smaaæventyr. Det politiske Tyngdepunkt var forlagt mod Øst. Det var der, Skæbnen ventede.

Det var ingen let Arv, Seti overlod sin Søn Ramses II, ca. 1292—1225. Denne Farao har vel i højere Grad end nogen anden ægyptisk Regent

Fig. 22. Ramses II mellem Amon og Mut. (Efter Maspero).

Fig. 23. Paakaldelse af Solguden.

Fig. 24. Amenophis IV.

fængslet de græske Historieskriveres Interesse. De omfattende Krige, han førte mod Hettiterne og deres Forbundsfæller, og de vældige Mindesmærker, han lod rejse som uforgængelige Vidnesbyrd om sin egen Magt og Herlighed, kom i lange Tider til at give Fantasien Næring.

Nutidens Videnskabsmænd nærer ikke den samme udelte Beundring for ham, ja mange af dem er tilbøjelige til at spore et begyndende Forfald i Ramses Bygningsværk — en Opfattelse, der dog ikke deles af en saa fremragende Kender af ægyptisk Kunst som Gaston Maspero. Mindesmærkerne i Luxor, Karnak og Abu-Simbel til Forherligelse af Sejren

Fig. 25. Haremhebs Tempel i Luxor.

ved Kadesch er Mesterværker; Forfaldet kan snarest spores paa et andet Omraade.

Ramses opnaaede under sin 67-aarige Regering ikke de udenrigs-politiske Resultater, som definitivt kunde underbygge Ægyptens Magt i Asien. Hettiternes Konge Mutallu mødte Farao med store og velrustede Hære. Farao havde foretaget nogle forberedende Øvelser i Palæstina og Fønicien, da han ganske uventet stødte sammen med Mutallus Hære ved Kadesch ved Orontes. Derved kom Ramses i den vanskeligste Situation og maatte for at redde Hæren efterlade

sin Lejri Fjendens Hænder; Kongen blev tvungen til at drage sydpaa, og Palæstina gik tabt. I de nærmest følgende Aar kæmpede han i de samme Egne og trængte efter al Sandsynlighed frem paa den anden Side af Kadesch. Men det nordlige Syrien blev dog ved at være i Mutallus' Besiddelse. Ramses formaaede ikke engang at udnytte den midlertidige Svaghedstilstand, som et Regeringsskifte foraarsagede i Hettiterriget. De to Rivaler havde i tilstrækkelig Grad lært hinandens Kræfter at kende, og ca. 1272 sluttede Ramses et Forsvarsforbund med Hettiterkongen Chatuschil, eller, som hans ægyptiske Nayn var, Chetasar.

Dette Fredsdokument eksisterer endnu, affattet paa to Sprog, ægyptisk og babylonisk. Begge Stater afstod fra yderligere Erobringer i Syrien og forpligtede sig til at respektere de bestaaende Grænser. Til Bekræftelse paa det gode Forhold mellem de tidligere Modstandere ægtede Ramses en hettitisk Prinsesse.

Ved dette Forlig blev Freden vundet, og Ramses fik Tid til at ofre sig for sit Riges indre Forhold. Vældige Tempelbygninger opførtes, og der blev anlagt en ny Residensstad, Tanis, i Deltaets østlige Del. I Rigstyrelsen mærkedes paa dette Tidspunkt stadig stærkere den Indflydelse, som Embedsmænd af libysk eller asiatisk Herkomst havde vundet. Hæren bestod jo for største Delen af Lejetropper, ved Hoffet var mange Udlændinge Indehavere af høje Stillinger, og i Kongens og

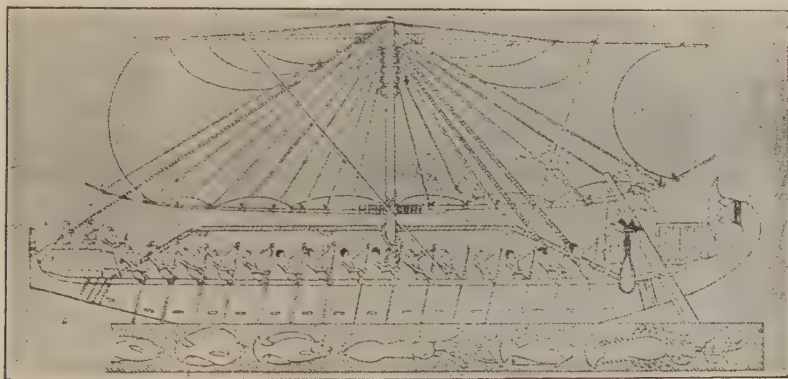

Fig. 26. Ægyptisk Skib.

Præsternes Tjeneste var der en Mængde asiatiske Slaver. Til dette uheldige Forhold kom desuden et andet. De rige Gaver, som Faraonerne havde skænket Præsteskabet, havde skaffet dette en Magt og en Indflydelse, der kunde blive særdeles farlig for Kongemagten. Under en af Ramses Efterfølgere ejede Amons Præsteskab i Theben 2393 Kvadratkilometer Jord, 421,963 Kreaturer og 12,963 Undergivne. Det var intet Under, hvis en saadan Stat i Staten blev farlig.

Merneptah, der fulgte efter Ramses, fik ved sin Tronbestigelse svære udenrigspolitiske Problemer at løse. En Folkeholge, der kom fra Europa, skyllede ind over Lilleasien og Libyen. Dette »Sofolk«, der paa deres Skibe nærmede sig Ægyptens Kyster, tvang Farao til at rette hele sin Opmærksomhed mod Landets vestlige Del. Det politiske Tyngdepunkt forskod sig altsaa. »Sofolket« sluttede Forbund med den libyske Konge

og truede Ægyptens Grænse i det vestlige Delta. Farao drog imod de Indtrængende, og det lykkedes ham i en 6 Timers Kamp at slaa dem i Bund og Grund.

Efter Merneptahs Død udbrod der Tronstridigheder, der først fik Ende, da det lykkedes Setnacht efter nogle Aars Forløb at komme i Besiddelse af Kronen. Han tog sin Søn Ramses III til Medregent, og denne besteg snart Tronen. Paa dette Tidspunkt foregik der store Om-

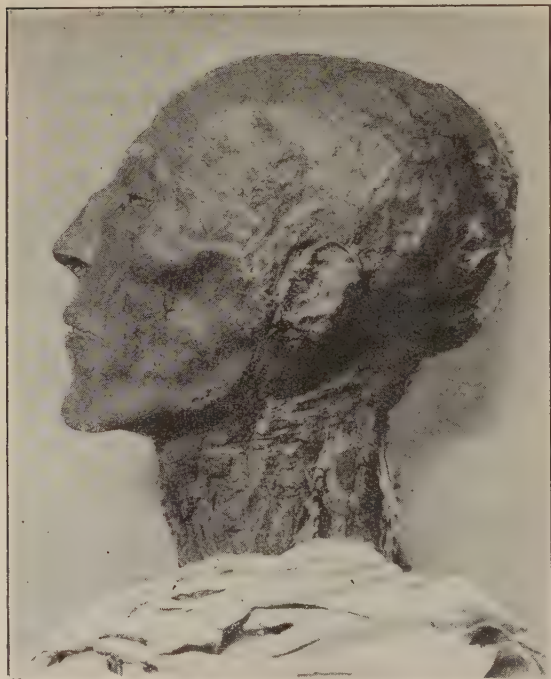

Fig. 27. Hovedet af Ramses II's Mumie.

grupperinger af Folkene i de østlige Middelhavslande. Indoeuropæiske Indvandrere var trængt ind i Hettiternes Rige og havde udsat det for alvorlige Prøvelser. »Søfolkene«, der havde truet Merneptahs Magt, drog frem til nyt Angreb, trængte over Cypern ind i Syrien og sejlede langs den fönikiske Kyst lige til Ægypten. Samtidig udbrod Uroligheder ved den vestlige Grænse, hvor Libyerne søgte at trænge frem. Ramses vendte sig først mod dem og havde Held med sig. Men Faren var overhængende paa den østlige

Front, og Kongen maatte nu sende sine Hære og Flaader ad den Kant. Det lykkedes ham i store So- og Landkampe at besejre de indtrængende Folk. Ved disse Sejre blev deres Angrebskraft brudt. Men atter truede Libyerne mod Vest og Ramses maatte for anden Gang stække deres Erobringsplaner.

Ved sine glimrende Sejre havde Ramses III værget Rigets Grænser, men i den indenrigske Politik havde han ikke samme Held med sig. Indre Uroligheder, religiøse Partistridigheder og uklare politiske Forhold talte tydeligt om det truende Forfald. Den følgende Tid staar ogsaa

helt i Forvirringens Tegn. I de 60 Aar, der fulgte efter Ramses Død, var 8 Regenter ved Navn Ramses Indehavere af Tronen. Saa gjorde en Fyrste af Tanis sig til Herre over Nedreægypten, og Amons Ypperstepræst Hrihor bemægtigede sig den sidste Ramses-Ætlings Krone. Ved et Ægteskab med Herskerhuset i Tanis lykkedes det Medlemmerne af dette nye 21 Dynasti atter at samle Ægypten til et Rige. Men Storhedstiden var forbi, Riget begyndte at splittes, Ætiopien rev sig løs, og Ægypten kunde ikke længere forsvare den vestlige Grænse. Det nye Herskerhus, det *to og tyvende* Dynasti ca. 950 var ganske betegnende af libysk Herkomst. Schoschenk I (Sesonchis) raadede over gode og dygtige Tropper og Ægypten kunde atter gøre sig gældende paa Krigsskuepladserne i Lilleasien. Der var det imidlertid nu en anden Stat, der var den ledende, nemlig Assyrien. Schoschenk, der faldt i et Felttog i Palæstina, havde ikke formaaet at sikre Ægypten Magten i Syrien. De libyske Lejesoldater blev stadig mere besværlige, og deres Anførere svang sig op til uafhængige Fyrster. Schoschenks Efterkommere, der residerede i Bubastis, en By i den østlige Del af Deltaet, havde kun Magten i Nedre- og Mellemægypten; Øvreægypten beherskedes af Amons Præster i Theben, og Nubien var helt skilt fra Riget og sogte under Pianchi at faa Overtaget i Øvreægypten. Under det *tre og tyvende* Dynasti var Riget i en saadan Oplosningstilstand, at det ikke var muligt at yde Modstand mod et kraftigt Krigerfolk som Nubierne, der nu gennem et Tusind Aar havde haft Ægypterne til Læremestre. Pianchi tvang hele Ægypten til Underkastelse, men da han igen trak sig tilbage, blussede Striden op mellem de talrige Smaaafyrster i Deltaet. I denne havde

Fig. 28. Statue af Ramses II.

Fig. 29. Ramses II's Dødstempel i Theben

loniske med Hovedstaden Babylon, og det assyriske med Hovedstaden Assur. Disse to Riger kæmpede gennem Aarhundreder om Magten, som snart tilfaldt det ene og snart det andet. Paa det Tidspunkt, der her er

Fig. 30. De fire hovedløse Statuer i Ramesseum. Man ser Kendemærkerne paa Kongeværdigheden: det løse Skæg, Svøben og det krummede Scepter.

især Fyrsterne i Sais Held med sig.

Omkring et andet Flodomraade var der opstaaet en mægtig Kultur, nemlig den babylonisk-assyriske. Omkring Aar 4000 f. Kr. var der ved Eufrats og Tigris' Bredder begyndt en Kulturudvikling, ud af hvilken der efterhaanden opvokse-

de to Riger, det babyloniske og det assyriske. Den første Stat. Herskeren der, Sanherib (705—681) søgte under gentagne Felttog at undertvinge Babylonien. Vanskelighederne ved dette Foretagende fik det assyriske Riges Fjender til at haabe, at det skulde mislykkes, og at det assyriske Herredømme kunde blive styrtet. Da Sanherib derefter blev myrdet, troede Folkene i Palæstina og Syrien, at det gunstige Øjeblik var kommen, og gjorde derfor Oprør. Bag den Politik, som disse Smaariger førte mod Assyrien, stod Ægypten understøttende og ophidsende. To Stormagter havde faaet Føling med hinanden, og en Krig

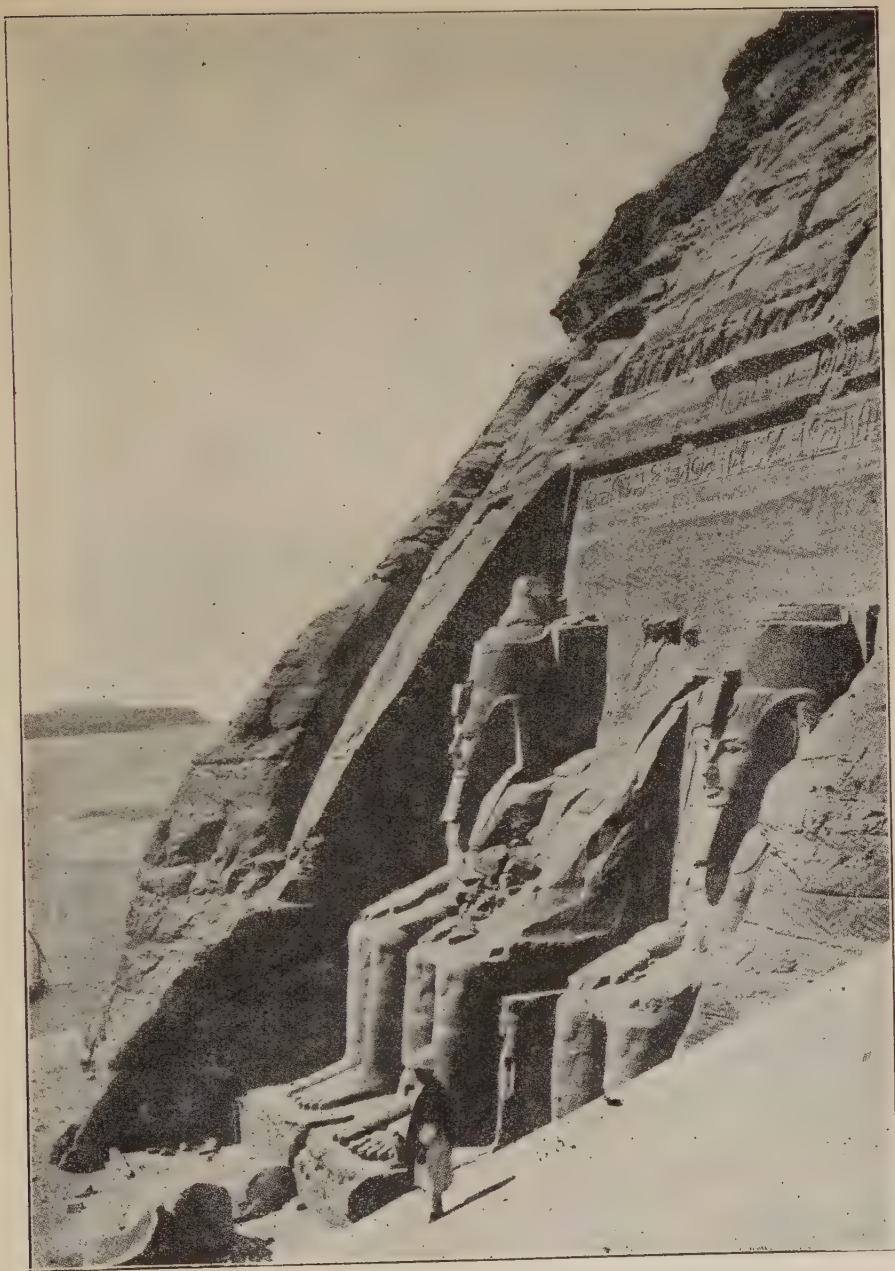

Fig. 31. Statuer fra Klippetemplet ved Abu-Simbel. De forestiller Ramses II. Her ses den dobbelte Krone og den hellige Uræusslange, Hoveddugen, der falder ned paa Skuldrene og det løse Skæg.

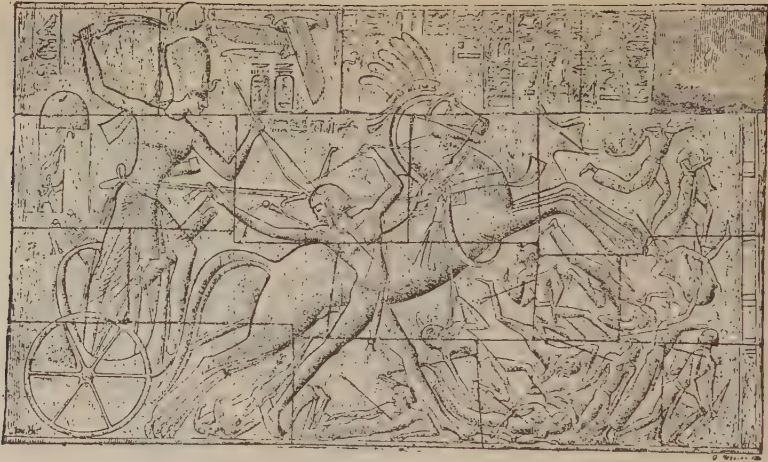

Fig. 32. Ramses II i Kamp med Hettiterne.

Fig. 33. Glasseret Platte fra Ramses III's Tid. Nu i Musæet i Kairo. (Efter Maspero).
maatte blive Følgen, naar deres Interesser kom i Kollision med hinanden.

I Modsætning til Pianchi lykkedes det den ætiopiske Fyrste Scha-

RYGGEN AF TUT-ANKH-AMONS TRONSTOL.

Den her afbildede Fylding af Rygstødet er beklædt med en fint ciseleret Guldplade, indlagt med Glas, Fajance og farvede Sten. Den fremstiller Kongen og Dronningen, der ifører sig deres Galadragt (omtr. 1300 f. Kr.).

beka af det *fem og tyvende Dynasti* at knuse Smaafyrsterne i Delta-området. Her vilde han mode de Angreb, der ikke kunde udeblive. Sanheribs Efterfølger paa Tronen, Assarhaddon, vendte sig ogsaa mod Nildalen. Der var ca. 690 Tirhaka kommen i Besiddelse af Kronen. Assarhaddons forste Forsøg gav ikke det onskede Resultat, men under det andet Krigstog lykkedes det ham ikke blot at indtage og afbrænde Memfis, men endogsaa at rykke frem imod Theben og fordrive Tirhaka, der maatte trække sig tilbage til ætiopisk Omraade. To Aar senere havde denne energiske Fyrste imidlertid Held med sig, og den assyriske Besætning blev drevet ud af Landet. Assarhaddon foretog straks en Straffeekspedition mod Ægypten, men døde inden der var sket noget afgørende. Assyriens Trone tilfaldt nu (668) Assurbannipal, Grækernes Sardanapal. Denne følte det som sin vigtigste Opgave at fortsætte Krigen mod Ægypten. Tirhaka besejredes og døde kort Tid efter. Hans Stedson, Tanutamoni, sejrede flere Gange over Assyrien, og det lykkedes ham at trænge Fjenden tilbage til den anden Side af Memfis. Ætioperfyrstens Fremgang blev dog af kort Varighed. Assurbannipals Hære indtog Theben, og Ætioperne fordreves for bestandig fra ægyptisk Omraade.

Nu hjalp Assurbannipal Psammetik I til Ægyptens Trone; hermed indlededes det *seks og tyvende Dynasti* og den Tid, der kaldes *den sailtiske* (663). Den assyriske Konge var paa det Tidspunkt i en meget vanskelig Situation. Hans Rige truedes baade af Elamiterne, et Folk fra Bjergegnene langs Tigris sydøstlige Bred, og af Babylon. Disse Vanskeligheder bortledte hans Opmærksomhed fra Psammetiks Foretagender. Da denne syntes, at det belejlige Øjeblik var kommen, opsagde han Assurbannipal Huldskab og Troskab og gjorde sig uafhængig. Hans Son Necho (609) spekulerede yderligere i Assyriens Vanskeligheder og i Begyndelsen med et vist Held, saaledes genvandtes de tidligere ægyptiske Besiddelser i Palæstina og Syrien. Men — og dette Udtryk kan som bekendt ofte bruges netop naar det ser ud, som om Lykken smiler venligst — Necho havde ikke taget alle Faktorer med i Beregning. Han havde fulgkommen rigtigt regnet med Assurs dalende Magt som med et meget vigtigt Plus, men han havde helt glemt det maaske endnu større Minus, der indbefattedes i den politiske

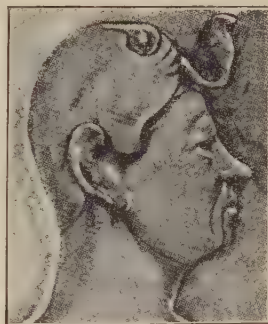

Fig. 34. Psammetik I.
(Efter Maspero).

Kalkule. Tyngdepunktet blev forskudt fra Assur til Babylon, og da Babylonierne i Aaret 606 havde taget Ledelsen, gjorde de Krav paa de Egne, som Necho havde generobret. Det følgende Aar stod der et Slag ved Karkemisch, hvor den babyloniske Kronprins Nebukadnesar — kendt fra den bibelske Historie — vandt en stor Sejr, og for bestandig betog Necho al Lyst til den Slags Æventyr. Psammetik II havde lært Selvbeherskelsens svære Kunst og gav Afkald paa Krigerlaurbær. Hans Efterfølger Uhabra eller paa Græsk Apries var af et andet Temperament. Hans Hu stod tværtimod til krigerske Bedrifter. Ægypten prøvede atter paa at hævde sin Ret i Syrien, og Juda Rige blev lokket til et Oprør, der endte med en i Verdenshistorien ringe Episode, nemlig Jerusalems Ødelæggelse 586. Nebukadnesar turde dog ikke gaa angrebsvis frem mod Ægypten, saa af den Grund kunde Uhabra godt have regeret i Fred og Ro over et Rige, der var ifærd med at komme til Kræfter. Hans Skæbne skulde dog blive anderledes. I de Sø- og Landkampe, som havde sikret Uhabra de Fordele, der unægtelig var opnaaet, havde Grækerne spillet en meget stor Rolle, og det var dette sovante Folk, der havde skaffet ham nogle af hans største Resultater. Da han paa Grund af nogle Klager fra Libyen vendte sig mod den græske Koloni, Kyrene, rejste det ægyptiske Folk sig mod sin Hersker og kaarede i hans Sted Amasis, der i Aar 568 blev Ægyptens Konge. Hans Regeringstid præges af Fred. Men

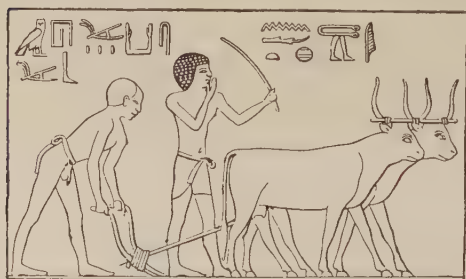

Fig. 35. Ægyptiske Agerdyrkere.

en stadig voksende Skygge formørker den. Babylon synker i Grus, og Forgængelighedens tunge Lod rammer selv det ældgamle Ægypten. Aar 525 slaar dets Skæbnetime.

Psammetik III maatte overgive den mere end to Tusindaar gamle Krone til en ung Konge og en ung Magt — Kambyses og Perserne. Ægyptens Saga var ude. Persiens Skæbne er nu Ægyptens.

KULTURENS HISTORIE

Lad os begynde med Afslutningen, med Døden og Graven. Thi i Ægypten er det netop Døden og Graven, der lærer os mest om det, der var gaaet forud, om Livet, som det var levet fra ældgammel Tid.

Vi maa tænke os de ældste Ægyptere som et sejt og stræbsomt Bondefolk, der bearbejdede Jorden med enkle Sten- og Træredskaber. Husgeraadet dannedes af Ler, som derefter fik en nødtorftig Brænding. Folket boede i lerklinede Sivhytter, til hvilke Materialet hentedes ved Flodbredderne.

Vor Kundskab om den forhistoriske Tid gjorde et stort Fremskridt i 1910, da tyske Videnskabsmænd fandt en stor Gravplads ca. 10 Mil syd for Kairo. De Døde sad her med Knæene trukket op under Hagen og Ansigtet vendt imod Syd¹⁾. Snart lærte man at gøre Graven rummeligere, og at beklæde dens Indre med Sten- eller Murstensplader. Til sidst hævdede Graven sig over Jorden, voksede og udbredte sig til, hvad

Fig. 36. Musikalsk Underholdning for den Døde.

man kan kalde et vældigt Tag, en firkantet massiv Stenskive, som med et arabisk Ord for »Bænk« kaldes Mastaba. Naar flere saadanne »Bænke« blev sat ovenpaa hinanden, og hver ny »Bænk« blev gjort mindre end den foregaaende, opstod Trinpyramiden (se Billede Side 97). Naar man saa bagefter afglattede den ujævne Overflade, fremkom den bekendte Pyramide.

Der er fundet Rester af ca. 60 saadanne Pyramider. De største er Chufus og Chafras, den skønneste er Menkaures, hvis Ydre er beklædt med Rosengranit fra Bjergene ved den første Katarakt, og hvis Indre rummede en herlig Sarkofag af brun Basalt. Det Skib, der skulde føre denne Kiste til England, forliste, og det, der skulde gemmes, blev atter gemt.

Det var imidlertid et kostbart Foretagende at bygge Pyramider. Hvis man kan tro Herodot, skulde alene Maden til Arbejderne under et af disse store Byggeforetagender have kostet henimod 7 Millioner Kr. Man

*) Denne siddende Stilling hedder paa tysk »hocken«, og af den Grund er disse Grave bleven kaldt »Hockergrave«.

byggede stadig mindre Pyramider. Og omkring det 12. Dynastis Periode valgtes en ny Form for Grave. Man huggede sig ind i Bjerget og skabte de saakaldte Klippegrave.

Ægypternes kærlige Omsorg for de Døde har lært os meget om Folkets daglige Liv. Den Døde — som vi jo siger — var ikke død. Han levede, maaske ikke helt paa samme Maade som vi, men han havde samme Behov som vi, samme Sans for det, der behøvedes til Livets Nødtorft. Man gjorde det hjemligt for ham i Graven, gav ham Mad og Drikke, Sminke og kostelige Salver. Man indrettede et lille Køkken, hvor der bryggedes og kogtes. Hvis han var en tapper Kriger, fik han en lille Hær at føre til Kamp, og hvis han blev træt af Skjoldenes Brag, kunde han lytte til Harpens indsmigrende Toner.

Fig. 37.

Da den franske General Napoleon Bonaparte i Aar 1798 blev sendt til Ægypten, havde han med sig flere Videnskabsmænd, der studerede Landets Mindesmærker. Kort efter Aarhundredskiftet lykkedes det at tyde nogle af Hieroglyfernes Gaader. Den svenske Gesandt, Åkerblad og Danskeren Zoëga, havde ved vigtige sproglige Arbejder forberedt Franskmanden Champollions geniale Udtydning. Først nu kunde man læse Ægypternes Historie paa deres eget Sprog. Nu fik Stenene Mæle, og tusindaarige Papyrusblade fortalte om svundne Tider. Man lærte det ægyptiske Folk, dets Tro og dets Vaner at kende og fik Kendskab til den ægyptiske Stats indre Bygning.

Den centrale Personlighed i den ægyptiske Stat var, efter at Menes havde skabt Righeden, Farao, paa ægyptisk Pero: »det store Hus«, en Betegnelse for Hoffet, der rimeligvis er bleven overført paa Herskeren. Kongen betragtedes som en Gud og omgaves af mange højtidelige Skikke. Naar han efter en lang og lykkelig Regering lukkede sine Øne, da stængtes Templerne, alle Ofre ophørte og i

72 Dage herskede Landesorg. Dog var det ikke alle Herskere, hvem en saadan Ære blev til Del.

Tegnene paa Kongeværdigheden var Øvreægyptens hvide og Nedreægyptens røde Krone med den hellige Slange (se Fig. 38), det ejendommelige Lænde-klæde, der paa Ryggen prydedes med en Love-hale samt det krummede Scepter og Svøben (se Fig. 46).

De græske Historie-skrivere beretter, at Folket var inddelt i Kaster. Dette var dog ikke Tilfældet; de forskellige Klasser var ganske vist strengt adskilt, men man var ingenlunde absolut bundet til Faderens Næringsvej eller Samfundsstilling.

Nærmest Hoffet stod Præsterne. De var inddelt i flere forskellige Klasser. Profeterne, hvis Udtalelser havde størst Gyldighed, var de fornemste, i deres Kreds valgte Kongen ofte sine højeste Embedsmænd. Derefter fulgte Stolisterne, der vaagede over de

hellige Kar og Ofrene, saa kom Hierogrammaterne, den videnskabelige Forsknings Mænd, Horoskoperne, der dyrkede Astronomi og Stjernetydning, derpaa Sangerne og Musikerne og tilsidst Pastoforerne, en Gruppe, der udførte de mest forskelligartede Arbejder, saasom Balsamering og Pasning af de hellige Dyr.

I det Gamle og det Mellemske Rige fandtes der en Adel, der havde

Fig. 38. Relief, der viser den hvide Krone (t. h.) og den endnu ejendommeligere røde Krone (t. v.) samt den dobbelte Krone, der er dannet af dem begge. Her ses ogsaa Løvehalen, der pryder Kongens Lænde-klæde.

sin Oprindelse i den ovennævnte Provinsinddeling. I Begyndelsen udnævnte Kongen sine »Landshovdinge«, men Værdigheden blev efterhaanden arvelig. I det Mellemske Riges Tid tiltog Adelen i Rigdom og Magt. I det Nye Rige mister denne jordejende Klasse al Betydning.

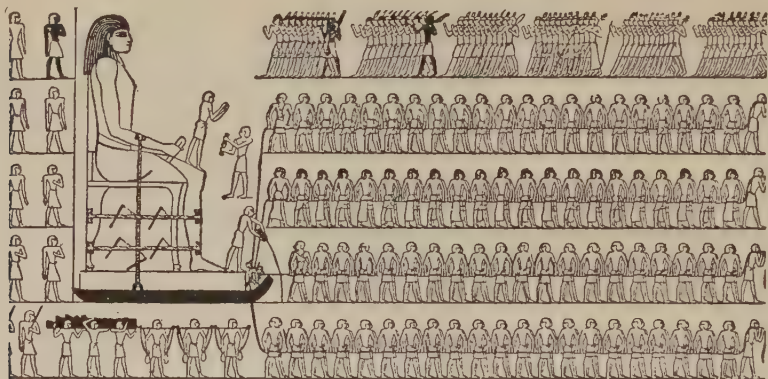

Fig. 39. Slaver transporterer en ægyptisk Statue. Læg Mærke til den Mand, der hælder Olje paa Kørebanelen for at lette Transporten.

Mellem de øvrige Samfundsklasser herskede der ogsaa en vis Rangforordning. Handelsfolk, Haandværkere og frie Bønder betragtede de Livegne og især Hyrderne med Foragt.

I Rigets Styrelse mærkedes i høj Grad den gamle Adskillelse mellem

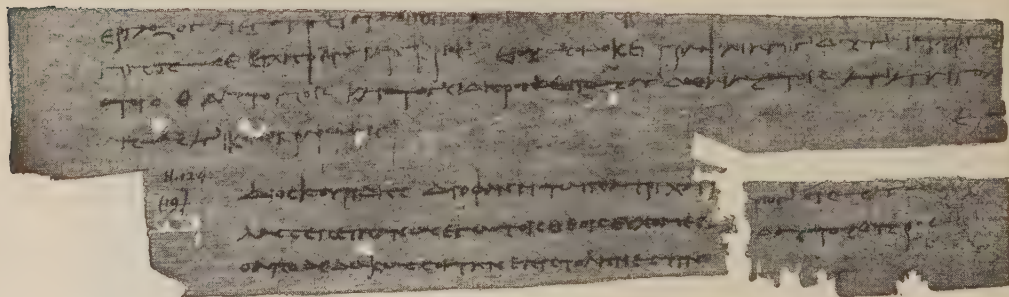

Fig. 40. Papyrusbrev. Papyrus blev fremstillet af Stilkens Basthinder og var i Oldtiden en af Ægypternes vigtigste Eksportartikler.

Øvre- og Nedreægypten. Saaledes havde Kongen i den ældre Tid to Residenser og to Grave. Efter Kongen og Kongehuset fulgte i Rang Vesiren, der havde Overopsyn med Administrationen, var den højeste Dommer og Rigsskatmester. Retsvæsenet var i store Træk ordnet saa-

ledes, at Byernes frie Borgere valgte et Nævn, der under Ledelse af en Embedsmand afsagde Domme og skiftede Ret. Den højeste Dommermyndighed udøvedes af de »seks store Huse«, hvor Vesiren var Ordfører. I det Mellemste Rige var der endogsaa en Domstol med 30 Medlemmer.

Blandt Næringsvejene var Agerbruget og Kvægavlen de vigtigste. Ogsaa Havedyrkningen stod højt. Der var ogsaa en højt udviklet Industri. Fra Kobber-, Solv- og Guldgruberne bragtes Raa-materialet til kunstfærdige Smede, fra Stenbruddene kom vældige Blokke, som bearbejdedes af dygtige Stenhuggere.

Det ægyptiske Lærred var vidt berømt og ligeledes de smuktfarvede Tæpper. Blandt Udsmykningsgenstande var ægyptiske Vaser og Skaale af Ler, Metal, Glas og Porce-læn meget efterspurgt. Ægypterne forstod at give deres Keramikvarer en overordentlig smuk Farve, som den Dag i Dag vækker Fagmænds Beundring og maaske Misundelse.

En af Ægyptens aller-vigtigste Udførselsartikler var Papyrus. Papyrus var den Plante, som fik den mest forskelligartede Anvendelse. Af dens Bast flettedes Maatter og Sejl, den brugtes til Fod-

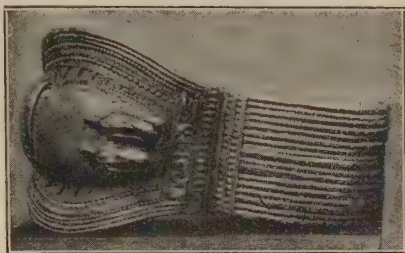

Fig. 41. Armbaand, som har tilhørt Ramses II.

Fig. 42. Nedgangen til Tut-ankh-amons Grav.
(Efter Howard Carter).

beklædning, og man lærte at fæste sine Tanker og Iagttagelser paa dens sammenføjede Hinder.

Den ægyptiske Kunst prægedes i det store og hele af Monumentalitet og Stilisering, som ofte førte til Stivhed. Det er dog fejlagtigt, naar man fremstiller den, som om den manglede Bevægelse og Liv. Portrætkunsten stod meget højt, og fra det Nye Rige findes der Buster af den ædleste Form. Smykker og Husgeraad er udført med en Sans for Stil og Stof og en Ynde, der klart vidner om Mesterskab selv i Begrænsningen.

I Vinteren 1922—23 fandt Lord Carnarvon og hans Sagkyndige i

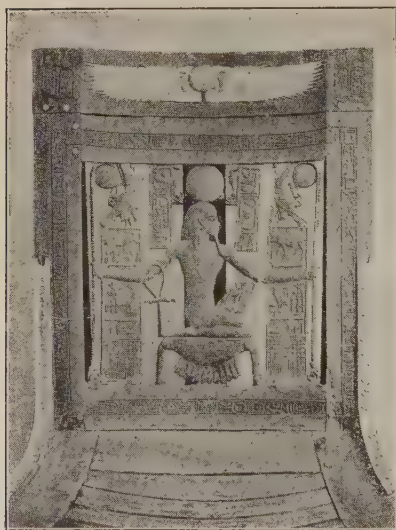

Fig. 43. Tronstol af Cedertræ fra Tut-ankh-Amons Grav. Den vingeprydede Solskive og Randlisterne er af drevet Guldblik. (Howard Carter).

Kongernes Dal ved Theben en særdeles vel bevaret Kongegrav, der næsten var undgaaet Gravplyndrernes Opmærksomhed. Det var Tut-anh-Amons Hvilested, der var fundet. Fra dets Gemmested er der hentet vidunderlige Pragtgenstande, tydelige Beviser paa, hvor højt man i det trettende Aarhundrede før Kristus var naaet i kunstnerisk Dygtighed.

Højt i Ære blandt Videnskaberne stod Astronomien. Man havde f. Eks. iagttaget visse Planeters Bevægelse og man havde fastslaaet Fiksstjerner Forekomst. Den vigtigste af alle Stjernerne var Sirius, som Ægypterne kaldte Sothis. Efter dens Stilning paa Himlen beregnedes Nilens Stigning. Og allerede tidligt havde man beregnet Solaaret til $365\frac{1}{4}$ Dag.

Derimod inddeltes det borgerlige Aar i tolv Maaneder hver paa 30 Dage. Da dette Aar ikke passede, blev der lagt fem Skuddage til den sidste Maaned.

En anden Videnskab, der nød stor Anseelse, var Lægevidenskaben. De Syge behandledes med Lægemidler fra Plante- og Dyreriget, med Salte og Metaller, med Urin og Gødning. Hypnose og Kirurgi praktiseredes, men magiske Besværgelser benyttedes stadigt af Lægerne.

Af det Gamle Riges litterære Efterladenskaber er der kun lidt tilbage. Pyramidernes Indskrifter tyder paa en tidlig litterær Virksomhed,

Fig. 44. Statue af Tut-ankh-Amon. (Efter Howard Carter).

og den følgende Tids Frembringelser forudsætter en lang Udvikling. Det Mellemske Rige repræsenterer den klassiske Periode i den ægypt-

tiske Litteraturs Historie. Ægypterne havde en ganske særlig Forkærlighed for Æventyr og Fabler. Moraliserende Fortællinger var meget yndede, og Amenemhet I.s Leve regler til hans Søn samt »Historien om Bonden og den uretfærdige Embedsmand« har sikkert tiltalt Folket. Man satte ogsaa Pris paa Skildringer af underlige Æventyr i fremmede Lande, som f. Eks. »Beretningen om den Skibbrudne, der boede hos en Drage«. I Drikkeviserne, Hyrdesangene og Kærlighedsdigtene kommer Ægypternes digteriske Evner bedst til deres Ret, og selv vore Dages Finsmagere nyder de gamle Sanges naturlige Ynde.

Fig. 45. Skaberens. Vidsommens Gud, Ptah.

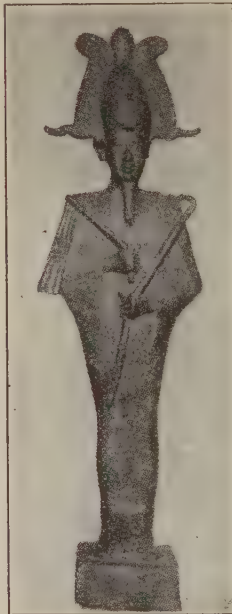

Fig. 46. Osiris.

Fig. 47. Iris med den lille Horos. Sammenlign Motivet i Jomfru Maria med Barnet.

RELIGIONENS HISTORIE

I Ægypten var der ingen Mangel hverken paa Guder eller Gudinder. De forskellige Byer og Provinser havde fra gammel Tid deres egne Guddomme. Paa den Maade opstod en Skare Skytsguder af helt lokal

Karakter. Den politiske Forandring, der første Gang fandt Sted, da Provinserne sluttedes sammen til 2 Riger, og anden Gang, da Syden og Norden forenedes, førte til en Forandring ogsaa i den offentlige Religion. Mange Lokalguder kom til at staa i Skygge, selv om de maaske for bestandig beholdt deres Plads i Folkets Hjerter i den Egn. Andre Guder kom til Ære og Værdighed, og nogle faa blev det forundt at blive Rigsguder. Man naaede dog aldrig frem til en ensartet Religion. Man kan med en vis Berettigelse sige, at den ægyptiske Religions Historie er en haabløs Kamp for at sætte Gud i Gudernes Sted.

Den politiske Udvikling, Kongernes Statsmandsklogskab og Præsternes Spekulationer formaaede aldrig at skabe den religiøse Enhed, der saa ivrigt eftertragtedes.

Hver Provins havde altsaa fra Begyndelsen sine egne Guder. Disse Lokalguder fik i høj Grad Præg af den omgivende Natur. Ligeledes modtog de stærke Indtryk af Egnens Dyreliv, og Guden udrustedes med Træk, der mindede, snart om Krokodillen, Nilhesten, (Flodhesten), Løven, Sjakalen og Katten, snart om Ibis, Falken eller simpelthen om Gaasen.

Ved Siden af disse rent lokale Guder, lader det til, at der allerede

Fig. 48. Den Døde foran Osiris

Fig. 49. Hjertet vejes.

tidligt har eksisteret Guder, som har sprængt alle snævre Grænser, og har været dyrket i den største Del af Landet.

Ra, det Gamle Riges vigtigste Gud, var oprindeligt Lokalgud i On (Heliopolis). Under det femte Dynasti lykkedes det hans Præster, ikke blot at ophøje denne Solgud til Rigsgud, men ogsaa at give den ægyptiske Statsreligion et Præg af Soltilbedelse, som aldrig helt udslettedes.

Da de thebanske Fyrster havde befriet Landet fra Hyksos, ophøjede de deres Hjemstavns Gud, Amon, til Rigsgud. Det lader til, at denne

oprindeligt har været Frugtbarhedsgud. I det Mellemste Rige skiftede han sandsynligvis Erhverv og fik Stilling som Solgud. Man forbandt ham med Solguden Ra og fik en ny Guddom Amon-Ra.

Kong Amenophis IV fuldbyrdede denne Solkultus og gav den heltigennem naturalistisk Karakter. Solskiven selv blev Gud. Solen det var Livet, Guden, og Ich-en-Aton var det Navn, Amenophis antog, ligesom Tut-anch-Aton havde taget dette for Tut-anch-Amon.

I denne brogede Gudeverden var der kun en Guddom med mere alment Præg, og som blev dyrket over hele Ægypten; det var Osiris. Oprindeligt en Lokalgud ligesom de øvrige var han paa to Omraader bleven alraadende og uundværlig: som Solgud og som Dødsrigets Konge. Til den sidste Forestillingskreds, som sikkert var den oprindelige, hører den Myte, der har gjort ham

Fig. 50. Bes.

berømt, en af de faa Myter, vi ejer fra Ægypten, og som var kendt over hele Landet. Osiris, Hersker over Busiris, havde længe regeret som en mægtig og lykkebringende Konge i de frugtbare Deltaegne og glædede sig ved Livet sammen med sin Hustru Isis og deres Søn Horus, som paa mange Statuetter afbildes som et lille Barn paa sin Moders Skød. Osiris Broder Seth gjorde Ende paa denne Lykke ved at myrde sin kongelige Broder, og Isis flygtede ud i Deltaet med sin unge Søn for at skjule ham for Onklens Forfølgelse. Det gjaldt ogsaa at finde Gema-

lens Lig, og da dette var lykkedes, opfyldte Horus den sonlige Pligt at balsamere Liget. Derved vækkedes det og blev i Stand til at leve videre, og Osiris fortsatte Livet i Underverdenen, hvor han blev indsat til Konge og Dommer.

Denne Myte fortolkede Grækerne som Symbol paa Naturens Gang i Ægypten: Nilen, som stiger og velsigner al Grøde, indtil Ørkenvinden dræber al Fugtigheden, og Isis, Vegetationen, søger at genvinde denne. Andre har fortolket Myten som en Solmyte: Solens Liv over Jorden, som om Natten fortsættes under Jorden. I Virkeligheden er Balsameringen og den Dødes Genopvækkelse Hovedsagen; man vil indpræge Betydningen af denne hellige Handling og af det Løfte, som den indeholder for enhver, der lader sig balsamere »paa Horus' Vis«.

Men ogsaa et andet Løfte gav Osiristroen. Det var ikke nok at dø som denne Gud, man skulde ogsaa leve som Osiris: i Renhed, i Godhed, tro mod Religionens og Moralens Forskrifter. Ja, den fromme Sjæl skulde gaa op i Osiris, i mystisk Enhed med dette guddommelige Ideal. Saa skulde Mennesket finde Frelsen. Da skulde det efter Døden, naar det i Underverdenen stilledes for Osiris' Trone, hvor Hjertet vejedes paa den skæbnesvangre Vægt, frifindes for sine Synder og indgaa til det evige Liv. Der skulde Mennesket nyde alle de Livets Herligheder, som den ægyptiske Fantasi kunde udmale: altid leve i en frugtbart Egn, dyrke Jorden, høste Sæden og bære den ind og glædes over Livet under Fester og Sange, Dans og Spil.

Ægypterne var et lykkeligt Folk, og de priste deres Lykke selv efter

Fig. 51. Anubis. (Glyptoteket, København).

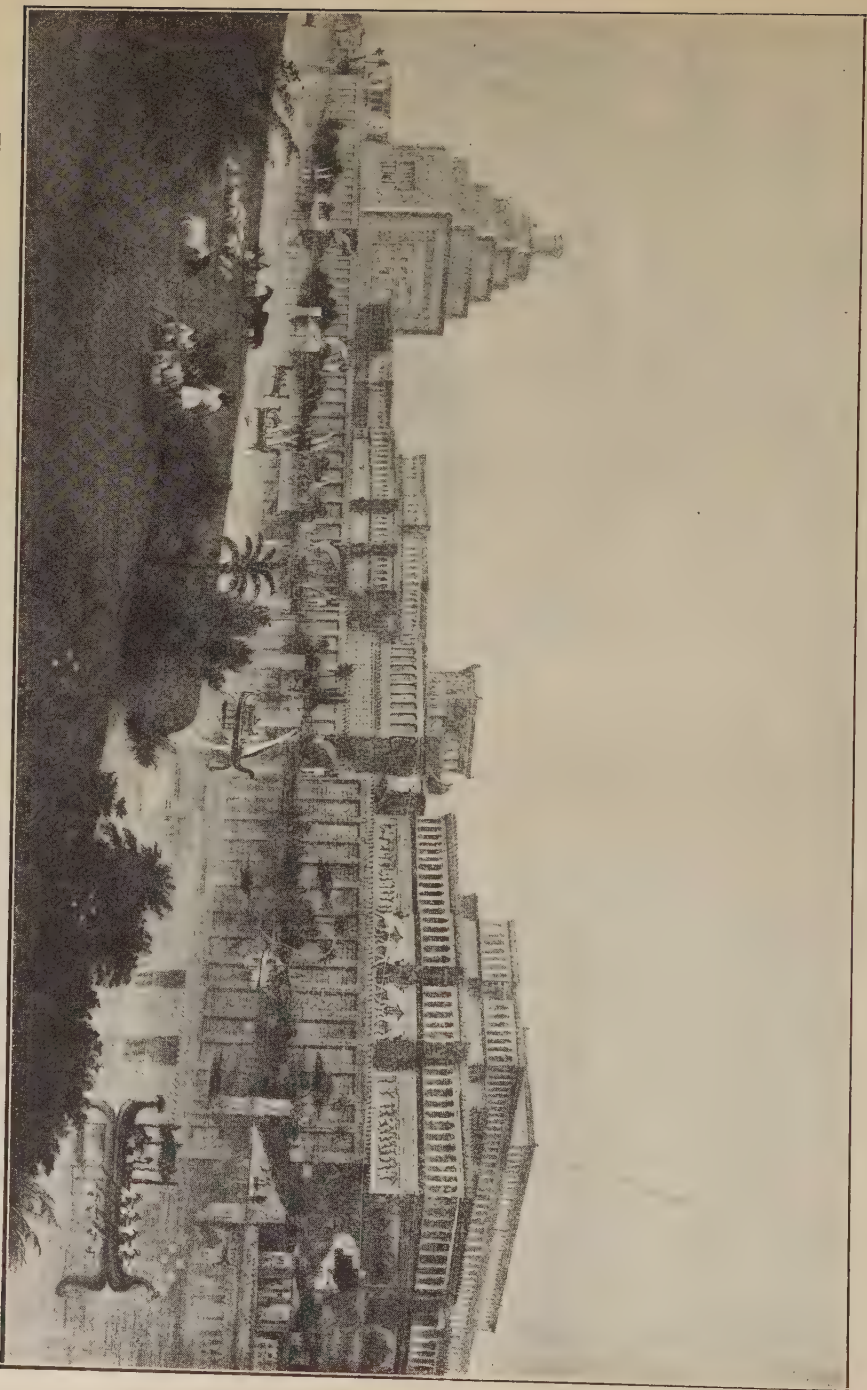

Fig. 52. De assyriske Kongers, Asurnanipals, Tiglat-pileser III's og Asarhaddons Palads ved Nimrud.

Doden. Selv Spog og Latter har faaet Udtryk i deres religiøse Fantasi, hvad man kan se af den barokke Gudeskikkelse Bes, men samtidig talte Dodens Alvor altid til dem, naar de saa Dodsguden Anubis med det ligædende Sjakalhoved sidde paa sin Trone, sikker paa sin Sejer.

BABYLONIEN OG ASSYRIEN

ÆGYPTEN OG BABYLON

Ægypten og Babylonien ser ved første Blik ud, som om de var hinandens Lige. Det er jo ogsaa den almindelige Opfattelse, at de var det. Disse to gamle Kulturer, der taler til os gennem gaadefulde Mindesmærker, som senere Tider har bragt for Dagens Lys, med en Skrift, som man først nu har lært at udtyde, med uddøde Religioner, som man

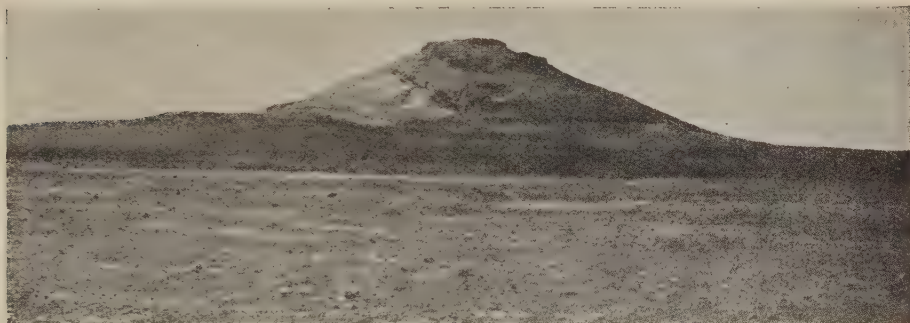

Fig. 53. Ruinhøjen, der gemmer en af de ældste Byer, der er kendt, nemlig Kish i Mesopotamien, som for Tiden udgraves af Englænderne. (Efter »Ljus«).

først nu forstaar. Mægtige Stater, hvis Herredomme en Gang udstrakte over mange af Forasiens Folk, og som vi gennem det Gamle Testamente lærer at kende som Jodernes frygtede Naboer. Hertil kommer desuden, at begge var rige Agerbrugslande, beliggende ved store Floder og beherskede af forskellige Folk, der aftvang dem de Naturrigdomme, hvormed de opbyggede deres Kultur.

Alt dette er baade sandt og rigtigt. Men der eksisterer dog en Forskel mellem de to, som er let at paavise. Ægypten laa i Virkeligheden afsides, afskaaret fra Omverdenen dels af Ørkner og Bjergkæder, dels af Havene. Det var heller ikke noget stort Land, dets opdyrkede og brugbare Omraade var ikke større end vor Tids Belgien, skont det laa

langs med en stor Sirækning af Nilens Lob. Ægypten levede ogsaa mest sit Liv for sig selv. De Krige, der førtes, var især Grænsekrige for at værgе Landet. Der manglede ganske vist ikke større Erobringstog, men de førte aldrig til noget varigt Resultat og betegner kun korte Perioder i Landets lange Historie. Ægypterne var et Bondefolk, og Fyrsterne var store Godsejere. Det mægtige Præsteskab havde ingen Forbindelse med Verden, og Templerne blev aldrig andet end lokale Helligdomme. Det var i Virkeligheden et idyllisk Liv, som levedes her. Og den Aands-

kultur, der blomstrede ved Flodens Bredder, fik sit højeste Udtryk i en fantasifuld Kunst og en højt udviklet Industri. Paa os gør disse Mindesmærker og Fortidslevninger et langt stærkere Indtryk end Babyloniens, dels ved deres Skønhed, dels paa Grund af det prægtige Stenmateriale, som Ægypten ejede og som har bevaret disse Mindesmærker, der desuden skærmedes af et mildt Klima.

Det, der ses af Babylonien, tiltaler ikke Øjet paa samme Maade. I lange Tider var det kun store Grus- og Sandhøje, der mødte Blikket, og naar man gravede i dem, fandtes for Størstedelen nogle Lermure, der undertiden prydedes

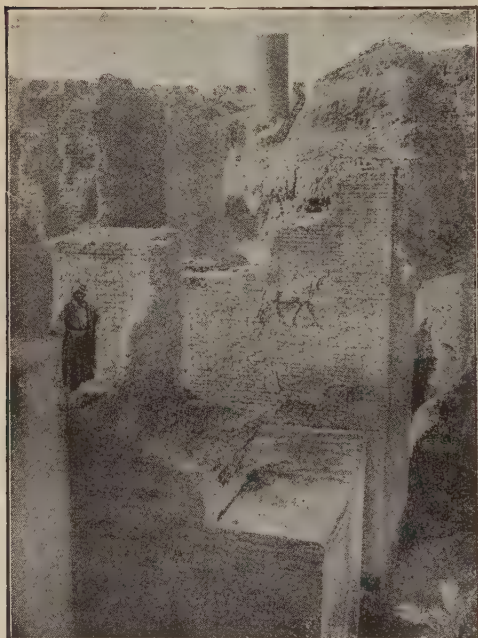

Fig. 54. Murene omkring E-sagila-Templet til Ære for Guden Marduk. Udgravningerne som denne foreligger. (Efter »Ljus«).

af store, men plumpt udhuggede Skikkelser. Kun den senere assyriske Tid taler til os i et skønnere Billedsprog. Ulykken var, at Babylonierne var henvist til Jordens Ler som eneste Byggemateriale, ja endog Skrivemateriale, og kun sjældent kunde benytte Sten, Træ eller Glasur i deres Kunst og derfor heller ikke lagde sig efter den Slags Fremstillinger. At deres Bygninger maa have gjort en mægtig Virkning, kan man formode, men kun sjældent faar man dem at se i deres Helhed. Heller ikke deres Skrift har haft de ægyptiske Hieroglyfers fantastiske

FRA DEN GRÆSKE SAGNHELT ODYSSEUS OMFLAKKEN.

Homer lader i Odysseus tiende Sang sin Helt komme til et Land, beboet af
Kæmper (Læstrygonerne), der angreb hans Skibe og Folk.

Billedformer og pralende Farver, den bestod blot af en Mængde ensartede Kiletegn, indpræget i Leret.

Heller ikke i deres Stilling i Verden var de to Lande Ligemænd. Babylonien var ganske vist et Agerbrugsland ligesom Ægypten, men det kan ingenlunde kaldes et Bondeland. Dets mægtige Kornrigdomme ernærede store Byer, af hvilke nogle og især Babylon svang sig op til at blive Verdensstæder. Floderne tjente ikke blot til Overrisling af store Jordomraader, men ogsaa til Transport af vigtige Varer, der fandt Vej ud i den vide Verden. Babylonien blev først og fremmest en Handelsmagt, Oldtidens største. Landet var alt andet end aflukket og afstænget. Det laa midt i en Verden, der overalt var i livlig Bevægelse, omgivet af lutter Kulturlande, aabent for Udforsel til disse, men ogsaa aabent for Angreb fra dem, hvad de rige Handelsstæder ofte bittert maatte erfare. De stod i livlig Forbindelse med Nabolandenes Kultur, og især Babylonienens egen Kultur fik sin store Mission baade i Øst og Vest, fremfor alt i Lilleasien, der gennem Aarhundreder, ja sikkert gennem Aartusinder har haft Babylonien til Kulturcentrum.

Netop paa dette Punkt fremtræder den afgørende Modsætning mellem Babylonien og Ægypten. Alt hvad der er sagt om ægyptisk Kultur og Religion som Grundlægger saavel for den græske som for den israelitiske Verden har været Fantasier, skabt af Uvidenhed om de virkelige Forhold. Det er derimod den babyloniske Indflydelse, der har været bestemmende for hele Forasien. Den skabte et mægtigt Samkvem, der understøttedes af saa elementært nødvendige Ting som

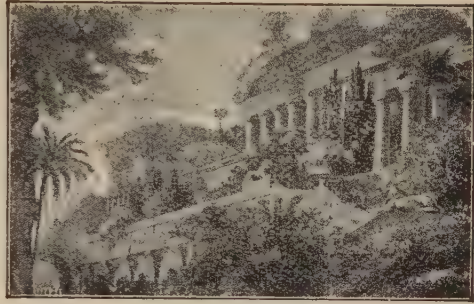

Fig. 55. Babylons hængende Haver.
Rekonstruktion. (Efter »Ljus«).

Fig. 56. Tronsalen i Nebukadnesars Palads
i Babylon. (Efter »Ljus«).

Mont, Maal og Vægt, og den ordnede Tiden kalendarisk i Aar, Maaneder og Uger. Den udbredte et Skriftsprog, som, hvor svært det end var, dog naaede saa langt frem i Verden, at det ikke blot beherskede de nærliggende Lande, Elam, Medien og Persien, men ogsaa brugtes i den største Del af Lilleasien, ja tilmed i Ægypten, naar dette Land vilde

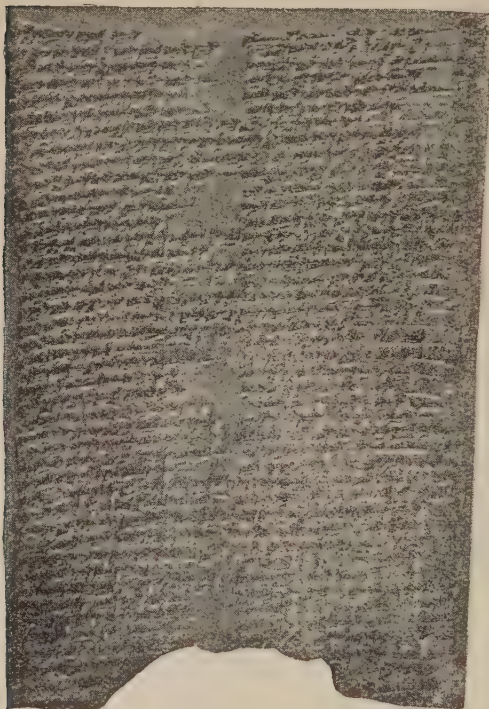

Fig. 57. Babylonisk Kileskrift. Beretning om Kampen mellem Marduk og Tiamat.

knytte Handels- eller diplomatisk Forbindelse med asiatiske Riger, hvilket tydeligt fremgaar af det Arkiv, som er udgravet i den ægyptiske By, Tell-el-Amarna. Men ogsaa det Indhold, Skriften udbredte, fik stor Betydning. Først og fremmest gælder dette den babyloniske Verdensopfattelse, den, der kom til at beherske hele den antikke Verden, som gennem Biblen er naaet til os og som i Europa først blev afløst af den kopernikanske. Alerede den babyloniske Religion er i sig selv et af denne Kulturs Størværker, men skønt vi er godt paa Vej til at kunne omfatte den med vor Forstaaelse, har Forskningen endnu ikke helt klarlagt hverken dens Indhold eller dens Betydning.

VOR KUNDSKAB OM BABYLON

Kundskab om Babylon og Assur har man haft længe før man fandt disse Byer og tydede deres Indskrifter; thi paa Grund af Babylons Verdensstilling maatte Fortidens Historieskrivere nødvendigvis beskæftige sig meget med dette Land. Dette gælder især den græske Historieskriver Herodot (ca. 450 f. Kr.), men i endnu højere Grad den kaldæiske Præst Berossos, som født i Babylonien og kyndig i Landets Skrift, tillige var velbevandret i sit Fødelands gamle Historie og ned-

skrev denne Viden i et udførligt græsk Værk, ca. 280 f. Kr. Men disse Oplysninger fra gamle Dage er nu i høj Grad bleven forøget og berigtiget ved de Afsløringer, som Kileskriftlitteraturen har bragt os. Babylonierne og især Assyrierne interesserede sig — i Modsætning til Ægypterne — i høj Grad for deres Lands Historie. Kongerne forkyndte stadig deres Bedrifter i lange Inskriptioner, som beretter om en Mængde Navne og Hændelser og samtidig giver kronologiske Støttepunkter, saa at vi nu er i Stand til at overskue hele Udviklingen og endda har et temmeligt nøje Kendskab til de vigtigste Tidsafsnit i denne. Dette støtter igen vor Forstaaelse af Biblens Meddelelser om denne fjerne Tid, da det israelitiske Folk stadig stod fjendtligt overfor disse Stormagter, som af den Grund ofte omtales i dets historiske og profetiske Skrifter, ikke mindst fra den Periode, da Folket var bortført til det babyloniske Fangenskab og derfra medbragte yderligere Indtryk af Verdensstadens Kultur og Religion.

Begyndelsen til Kileskriftens Udtydning skete i Aaret 1802. Udgangspunktet blev ikke den assyriske, men derimod den persiske Kileindskrift fra Kongegravene ved Persepolis og den lange Behistunindskrift paa tre Sprog. Ved Hjælp af persiske Ordlistor og de Formodninger, som den danske Biskop Münter var fremkommen med angaaende enkelte Kilegruppers Betydning, sluttede den geniale tyske Forsker Grotefend sig til

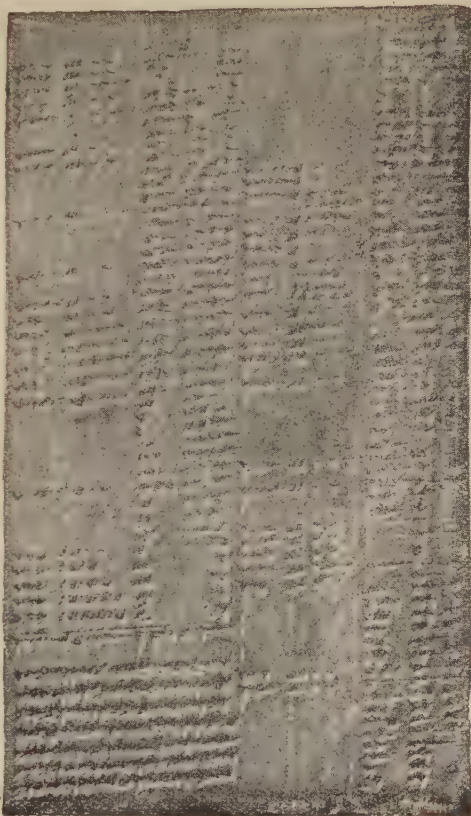

Fig. 58. En babylonisk Tegnliste med Angivelse af Tegnernes Navn, Udtale og Betydning.

de første Tegns Betydning. Gennem de persiske Tegn naaede man efterhaanden til de babyloniske. Et stadigt større Materiale til Tydningen

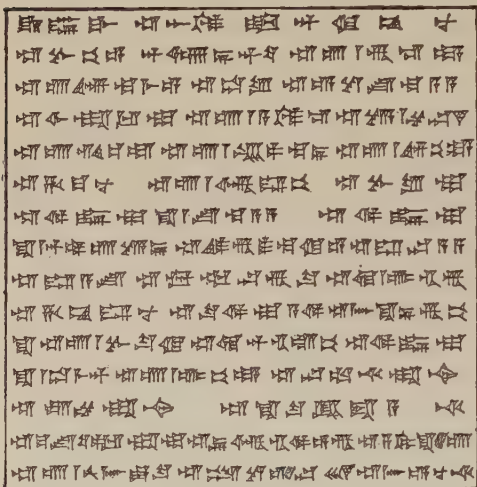

Fig. 59. Assyrisk Skrift i en moderne europæisk Videnskabsmands Afskrift.

der udføres stadig store Arbejder for at bringe disse Fortidslevninger for Dagens Lys. Det vigtigste Fund, der er gjort, og som maa betragtes som et helt Mirakel, er det saakaldte Assurbanipals

kom til, efterhaanden som Babyloniens og Assyriens Ruinbyer blev udgravede. Efter mindre og spredte Forsøg begyndte Tolkningen i større Udstrækning fra Aaret 1842, da den franske Konsul i Mosul, Botta, fandt det store Sargon-Palads i Ninive og lod det udgrave. Det var især Englænderen Rawlinson, som ogsaa i høj Grad bidrog til Tydningen af Kiletegnene og Sproget. Henimod Aarhundredets Slutning kom der ogsaa amerikanske og tyske Ekspeditioner til, og

Fig. 60. Ur-Ba'ens Signetcyylinder, gammelbabyloniske (sumeriske) Skikkelser.

Bibliotek i Ninive, ca. 10,000 Lertavler, dækket af Kileskrift. En hel Del af dem var Kopier af ældre babyloniske Skrifter og Dokumenter, dertil kom selve den assyriske Litteratur med dens historiske og reli-

giose Tekster, ja endogsaa Ordlister og Lærebøger, altsammen systematisk opstillede som i et moderne, velordnet Bibliotek — man kan forstaa, at det var en uendelig rig Kilde for den historiske og filologiske Forskning.

HISTORISKE TIDSAFSNIT

Allerede ad rent sproglig Vej er man naaet til Erkendelsen af, at den babyloniske Historie har gennemgaaet forskellige Stadier, som har medført lige saa mange Omvæltninger i Landets Befolkningsforhold. Babylonierne selv var ligesom Assyrierne af semitisk Race og talte et semitisk Sprog, men bag deres Litteratur ligger der en anden paa et andet Sprog, som man først ansaa for at være en Slags hemmelig Skrift, men som tydeligt viser sig at være et selvstændigt Sprog, det sumeriske. Da disse Indskrifter er i Fler-tal i hele Syd-Babylonien, drager man deraf den berettigede Slutning, at dette Land paa et tidligere Tidspunkt har været beboet af et Folk, som i høj Grad har skilt sig fra Babylonierne, nemlig Sumererne.

Nu kender man dette Folk ogsaa i det rent Ydre, deres Legemsbygning og Klædedragt, og man forstaaer deres Sprog. Men hvilken Race de har tilhørt, om de har været Mongoler eller Turaner eller maaske endog Indoeuropæere, det kan man ikke afgøre. Man ved ikke, hvorfra de er kommen eller om de har været de oprindelige Indbyggere i disse Egne. Man kan imidlertid, dels takket være Indskrifterne, dels gennem geologiske Beregninger med en vis Sikkerhed afgøre, at deres Hovedstad, Eridu, som tidligere laa ved Flodernes Udløb i den

Fig. 61. Sumerisk Billedhuggerarbejde.
(Glyptoteket, København).

persiske Havbugt, men nu ligger højt oppe i Landet, skilt fra Havet gennem Aartusinders Landdannelse, maa have haft sin bedste Tid omkring Aar 6000; og hele den mesopotamiske Kulturs utrolige Alder staar klart for een, naar man tænker paa, hvor lang Tid der maa være forløbet, inden denne Kultur naaede sit Højdepunkt.

Sumererne har staaet højt baade med Hensyn til ydre Civilisation

og aandelig Kultur. De var ikke alene Agerbrugere, men ogsaa Handelsmænd og Søfolk, havde en udviklet Industri og fremfor alt baade en Religion og en Litteratur, som Babylonierne for stor Del tog i Arv efter dem. Dette gælder afgjort Kileskriften, som passer godt til sumerisk, men kun daarligt til de semitiske Sprog, der alligevel benyttede den. Formodentlig har Sumererne ogsaa udformet det Verdensbillede og den Astrologi, som Babylonierne senere udviklede.

Begivenhederne kan antages at have udviklet sig paa følgende Maade: I det store Flodland, som dannes af Eufrat og Tigris og som strækker sig ned mod den persiske Havbugt, er der i ældgammel Tid opstaaet noget man kan kalde en Vandbygningskultur: det frugtbare Slam, der afsættes af Floderne, har dannet et Agerland, som hverken behøvede at pløjes eller gødes, men kun ved Regulering af Vandet at beskyttes mod Tørke eller Oversvømmelse ligesom ved Nilens Bredder. Alt beror paa denne Regulering; hvis den forsømmes, bliver Landet enten til Ørken eller Sump. Allerede

Fig. 62. Statuen af Gudea, der herskede i Sumerernes største By Lagash i Midten af det 3. Aartsind f. Kr. Nylig erhvervet af Glyptoteket.

paa Alexander den Stores Tid var Babylon blevet en meget usund By, og den store Erobrer fandt sin Død i dens Sumpluft. Heraf kan man slutte sig til, hvor dygtige de oprindelige Indbyggere maa have været, og man forstaar den vældige Kraft, som Babylonierne maatte sætte ind for at opretholde Landet.

Ved den historiske Tids Begyndelse har Sumererne boet og bygget ved Flodernes nedre Løb. De har formodentlig ogsaa været bosat læn-

gere oppe, men der er de bleven trængt tilbage af en semitisk Indvandring, som kom nordfra og grundlagde Riget Akkad. Dette kan være sket i Begyndelsen af det tredje Aartusinde.

De semitiske Stammer, som nu optræder i disse Egne, er efter al Sandsynlighed kommen langvejs fra, fra det fjerne Syd i den vestlige Del af Asien, hvor Semiterne herskede gennem hele Oldtiden — maaske fra Arabien, hvor de stadig er de herskende. Derfra er disse Nomadestammer vandret nordover fra Oase til Oase og er over Kanaan naaede til Syrien. Nord for dette Land er de imidlertid stødt paa et kraftigt Folk, der ikke lod sig fordrive af omvankende Stammer, nemlig Hettiterne, som havde dannet et mægtigt Rige i Lilleasien, og som ifølge Bibelens Fremstilling dør optraadte som farlige Naboer overfor Syrer og Israeliter. Hettiternes Modstand har tvunget de semitiske Vandrere imod Øst, og de har gerne ladet sig lokke ned imod den frugtbare Floddal, hvor Landets og Byernes Rigdomme havde skabt svage og fredelige Folkeslag.

Den ene Bølge efter den anden af disse semitiske Folkestrømme er skyl-

let ind over Landene: Akkaderne, Amoriterne, Babylonierne og Assyrierne. Lavlandet truedes desuden stadig af mægtige Naboer imod Nord og Øst, de krigerske Kassiter eller Kosseer (paa assyriske Kassis, hebræisk Kasdim, hvilket i Almindelighed oversættes ved: Kaldæerne), en Bjergstamme af indo-europæisk Race, som lever videre i vor Tids Kurder, samt i det østlige Bjergland af Elamiterne, der tidligt havde

Fig. 63. Babylonisk Konge.

dannet en velordnet Stat med det senere saa mærkelige Susa som Hovedstad. Det ene Rige efter det andet opstod og gik under. Men netop denne Uro fremmede Udviklingen, de forskellige Folkeelementer og deres Kulturer blandedes og indsmeltedes i den store Kultur, der betingedes af Naturen og som med et Ord kan kaldes den babyloniske.

Det vigtigste Skridt i denne Retning var den Forening af Sumer og Akkad, der fandt Sted, da den mægtige akkadiske Hersker Sargon i Aaret 2775 erobrede

Fig. 64. Gammel-babylonisk Maaltid.
(Glyptoteket, København).

Sydlandet. Men Sargon nøjedes ikke med dette, han underkuede Elam, besejrede Amoriterne og kunde saaledes kalde sig Herre over fire Verdensdele. Senere Tider lovpriste ham ogsaa som Verdenshersker og Grundlægger af det semitiske Enevælde i Mesopotamien. Det forenede Sumer og Akkad kaldes i Bibelen Sinear og kan betragtes som det egentlige Babylonien.

Men denne Sammenslutning maatte opretholdes gennem stadige Kampe, og Herredømmet skifter. Sumererne var endnu stærke nok til at rejse sig imod

fremmed Herredømme. Og under Kong Gudea i Lagash dannedes der (ca. 2600) et blomstrende Rige; det var maaske ikke helt uafhængigt af Akkad, men gjorde dog Erobringstog mod Elam og udstrakte sine Handelsforbindelser til hele Mesopotamien. Dette Riges Kultur var fuldstændig sumerisk, og Gudeas Indskrifter, af hvilke en hel Mængde er funden i Byen Tello (Girsu), er alle affattede paa sumerisk. De beretter ikke blot om hans Magt og Sejre, men ogsaa om praktiske Forhold i Riget samt om hans Religion. Han var efter gammel Skik Præstekonge ligesom Bibelens Melchisedek og havde Titlen Patesi, der betegnede Herskerne, inden Semiterne indførte Kongeværdigheden. Han ofrede til

Guderne og byggede Templer til dem, men forsomte derfor ikke at anlægge Kanaler og sikre sit Rige mod Fjenderne. Kunsten har staaet forholdsvis højt paa Gudeas Tid, hvad de Statuetter, der er fundet i Tello, vidner om. Man kan i det hele taget danne sig en klar Forestilling om Sumerernes Udseende med deres korte Hals og spidse Næse, deres runde Hovedbedækning og mærkelige Klæder. Af Kong Gudea selv har man flere Billeder; paa et Relief træder han sammen med sin Skytsgud Ningishzida, hvis Dyrkelse han indførte i Tello, frem for Himlens Gud for at modtage Livets Vand, der overrækkes ham i en prægtig Vase.

Fra »Ur i Kaldæa« siges Abrahams Slægt at stamme. Ogsaa denne By var sumerisk, og den blev Midtpunkt i et Rige, som nogen Tid efter Gudea blev Tyngdepunktet i det sydlige Rige. Gennem disse stadige Kampe om Herredømmet svækkedes Dobbelttriget, og igennem en længere Periode var det helt eller delvis erobret af Elamiterne. Et Vid-

nesbyrd om dette findes i Bibelen, hvor der (1. Mosebog 14) tales om den elamitiske Konge Kedorlaomer, der trængte frem gennem Landene ved Eufrat og ned gennem Syrien, for tilsidst, ifølge Biblens Udsagn, at blive besejret ved det Dode Hav, takket være Abrahams Hjælp. Kileskrifterne derimod beretter om en Kong Rimsin, der hævdede den elamitiske Magt i Sumer og Akkad til ubetinget Herredømme, og som i Aaret 2127 gjorde Ende paa Dobbelttrigets Selvstændighed.

Men selv denne stærke Magt skulde bukke under. Netop paa dette Tidspunkt skulde en hidtil kun lidet omtalt By i Babylonien, som

Fig. 65. Hettitisk Figur. (Glyptoteket, København).

sikkert var ligesaa gammel som de andre gamle Byer, nemlig Babel eller Babylon, træde frem i første Række, og den skulde i over 1500 Aar indtage denne fremskudte Stilling. Her findes omkring Aar 2100 en Herskerslægt, af hvilken et Medlem, som man først i den senere Tid har lært nærmere at kende, er en af Fortidens mærkeligste Skikkelser.

Det er Hammu-rabi (2123—2081), hvem vi nærmest kender som Lovgiver, men som sikkert var en endnu større Erobrer. Ifølge Indskifterne lykkedes det ham nemlig i Lobet af fem og tyve Aar at gennemføre den Plan at erobre Sumer og Akkad fra Elamiterne, og i Aar 2094 at fordrive Kong Rimsin fra hans sidste Tilflugtssted og lægge Dobbelttriget under sit Scepter. Han ordnede nu med stor Dyg-

Fig. 66 a. Efterhaanden som det babyloniske Rige splittedes, fjernedes de mange Gudebilleder. Paa dette Billede har Babylonierne selv for 3500 Aar siden gengivet, hvordan fremmede Krigere bærer deres Guder bort.

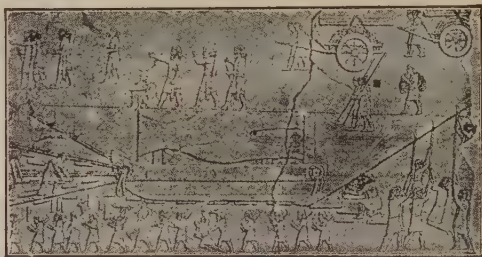

Fig. 66 b. Slaver i Hundrede- ja, i Tusindvis brugtes af de babyloniske og assyriske Herskere, naar de opførte deres kolossale Paladser og Templer. Slavefogder drev Slaver til Arbejdet med Pisken.

tighed hele Riget, samlede fordrevne Indbyggere, byggede Templer og lod grave den store Hammurabikanal, og det var som Led i dette Genopbygningsarbejde at han lod Rigets Love samle og ordnede dem til en virkelig Lovbog. Den er vi saa heldige at eje, tilmed i Original-eksemplaret, da den kan læses paa en Statue, som Kongen lod rejse over sig selv, men som under et senere elamitisk Plyndringstog førtes til Susa, hvor den i Aar 1901 opdagedes af en fransk Ekspedition. Med Hammurabi faar baade Stat og Regering »moderne« Karakter, hvor alt faar en saa vidt mulig saglig og fornuftig Begrundelse. Han afskaffer det gamle Præstekongedømme, og hans Retsordning hviler paa sig selv, hvis man ser bort fra den Omstændighed, at Kongen har modtaget Lovbogen af sin Guddom, og truer Lovens Overtræder med Gudens Vrede.

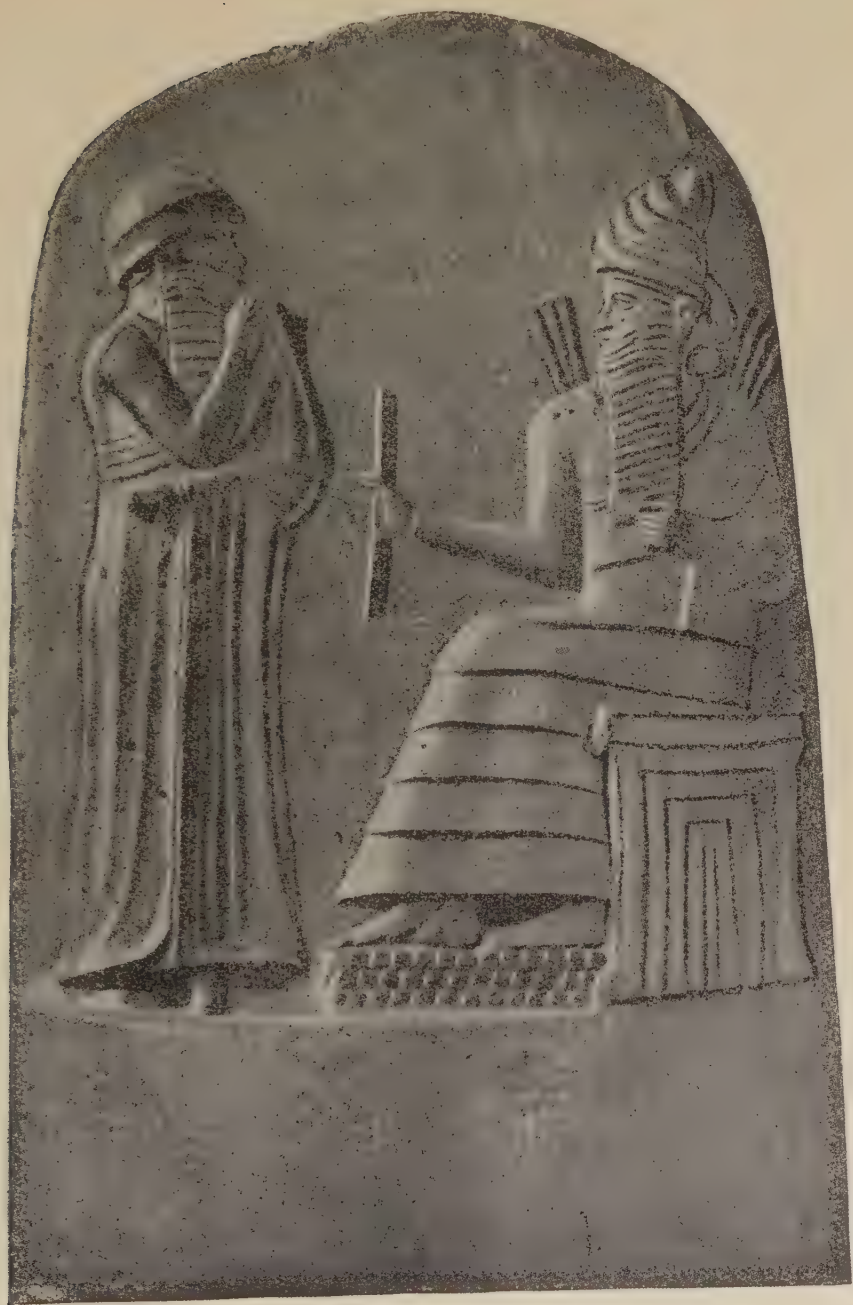

Fig. 67. Solguden Samas overrækker Kong Hammu-Rabi af Babylonien de babyloniske Love. Dioritblok fra Louvremusæet i Paris.

Hvor stærkt hans Rige end var, undgik det ikke i den følgende Tid en Splittelse i et nordligt og sydligt Dynasti, hvilket atter førte til Underkastelse under fremmede Herrer. Denne Gang var det Kassiterne, det tidligere omtalte indo-europæiske Bjergfolk, der trængte frem, og som omkring Aar 1730 gjorde Ende paa begge Dynastierne og

Fig. 68. Cylinder med Haandtag og Metalakse.

grundlagde et Herredomme, der varede over 5000 Aar til omkring 1150. De kraftige nye Stammer besejrede let de gamle Kulturfolk; til Kassiternes Sejr har den Omstændighed nok bidraget i væsentlig Grad, at de førte Hesten med sig i Krigen, dette hurtige og modige Dyr, som ogsaa skulde faa afgørende Betydning for de Kassiterne nærstaaende Perseres Sejrstog. Babylonierne selv kendte kun Æslet som Træk- og Ridedyr. Det omtales sammen med Oksen, Faaret og Svinet som deres Husdyr og afbildes paa Monumenterne spændt for Vognene.

Det gik som ofte før: de fremmede Erobrere forstod bedre end Landets egne Born at holde Riget sammen. Derom vidner det kassitiske Babylons langvarige Bestaaen. Trods dette opførte Babylonien dog ikke at være sig selv. Det fortsatte uforstyrret sit indre Liv, og det herskende Folk indsugede dets Ejendommelighed og optog dets Kultur, saaledes som Mandshurerne, der i det 17. Aarhundrede erobrede Kina, snart blev gode Kinesere.

LANDETS OPDYRKNING

Saaledes er den babyloniske Kultur gaaet fra Haand til Haand. Den fælles bærende Grundvold var som sagt Flodlandets Natur og dets Frugtbarhed. I dette godt opdyrkede Land avledes store Mængder Hvede og Byg, som ifølge gamle Beretninger gav baade to og tre Hundrede Fold; og desuden den i Fortiden saa højt skattede Sesam, af hvilken der tilberedtes Olie. Hertil kom Dadelpalmen, som stadig moder os i den babyloniske Billedkunst, den gav dengang som nu Folket dets vigtigste daglige Føde; man ser endogsaa Guderne deltage i Palmens Behandling og egenhændig befrugte Hunblomsten ved Hjælp af Hanblomsten (Fig. 69). I Haver og paa Marker dyrkedes Vin, Figen,

Æbler og anden Frugt. Semiterne kunde for saa vidt fortsætte det oprindelige Nomadeliv i det nye Land, som der fandtes Mængder af Geder og Faar. Hos Sumererne var Geden det almindeligste Offerdyr, hvilket kunde tyde paa, at de oprindeligt var kommen fra mere bjerg-rige Egne. Naar man derimod stadig tænker sig, at Guderne skænker Menneskene Vand af mange og store Krukker, er dette helt naturligt et Billede, der er hentet fra Flodlandet.

Foruden Agerbruget var Jagt og Fiskeri yndede Beskæftigelser, det sidste var endogsaa en vigtig Næringsvej. Man jagede Vildsvin, Hjorte,

Fig. 69. Livstræet i babylonisk Fremstilling.

Gazeller og Antiloper, desuden alle Slags Fugle — Jagt med Falk var kendt — og af vilde Dyr Ulv og Ræv, Panter og Sjakal. Den ældste Jagt var alligevel Lovejagten, som Kongerne livligt tog Del i, efterhaanden under den kunstlede Form, at fangne Lover blev slupne ud af Bure og drevet hen imod Kongen, som dræbte Dyret med en Kolle, eller staaende i Sikkerhed paa sin Stridsvogn skød paa det med Pile.

Det vrimlede af Fisk i Vandet. Paa Billederne genkender man lettest Karpe og Aal. Om nogle babyloniske Stammer berettes det, at de udelukkende levede af torret Fisk, som hakkedes fint og bagtes til Brød.

Opdyrkelsen og Bebyggelsen af Landet har ikke blot tvunget Folket til strengt Arbejde, men har ogsaa virket samfundsmæssigt opdragende paa det. Saa store Foretagender kunde kun udføres ved et fast reguleret Samarbejde, som hurtigt maatte forandre Nomadernes Væsen, opløse deres Stammeliv og gøre Ende paa deres vilkaarlige Optræden. Af den Grund ser man ogsaa, at disse ældre Samfundsformer, der endnu bestaar uforandret hos Nutidens semitiske Ørkenstammer i Arabien, var fuldstændig forsvundet fra det babyloniske Retsliv. Blodsslægtskab med Blodhævn erstattedes af lokalt Fællesskab; og Jordejendom — senere Penge- og Vareejendom — bliver Grundlaget for Ejendomsretten.

Fig. 70. Gudinden Ichtar.

Medens saaledes den gamle Inddeling af Samfundet forsvandt, opstod en anden, der dog ikke betegner noget Skridt fremad mod menneskelig Lykke, nemlig Forskellen mellem Besiddende og ikke-Besiddende, især mellem Herrer og Slaver. Uden Slaver kunde Agerbruget og især Overrislingen ikke drives. For det var ikke nok med Kanalisering. Vandet maatte stadig tilføres eller bortskaffes, dette fandt Sted ved Hjælp af haanddrevne Indretninger med Spande paa Stænger, som hævedes og sænkedes ligesom vore Brøndvipper. I den næsten tropiske Hede har dette Arbejde paa Marken været utrolig trættende og kostet mange Menneskeliv. Man maatte derfor stadig erhverve Slaver. Dem tog man blandt de underkuede Folk og blandt den fattige Befolkning. Men Slaverne selv forplantede sig jo ogsaa, og man saa naturligvis gerne, at de blev talrige. Jo mere man fik Øje for, at Slaverne var uundværlige og en værdifuld Ejendom, des større Humanitet vistes i Behandlingen af dem — her som overalt.

Ogsaa et andet Arbejde har krævet uendelig Menneskekraft — og utallige Menneskeliv, nemlig Bygningsvirksomheden. I disse Egne rejstes efterhaanden Stæder, ja Storstæder, og de skulde bygges. Men Bygningsmaterialet i hele Mesopotamien bestod næsten udelukkende af Mursten af Ler, der skulde udgraves og stryges, blandet med Hakkelse — som Hebræerne maatte gøre det i Ægypten. Da man i det længste Tidsrum ikke forstod sig paa at brænde Stenene — Brændsel maa det forovrigt have skortet paa — og maatte nøjes med at tørre dem i Solen,

saa kan man tænke sig, at de Huse og Byer, der blev opført paa den Maade, var let forgængelige i et Land, hvor man naar som helst kunde blive udsat for Oversvømmelser, saa at Arbejdet maatte gores om fra Begyndelsen. Man begriber, at de fattige og især Hyrderne ude paa Engene foretrak at leve i Sivhytter, som hurtigt og billigt kunde rejses igen.

De vældige Paladser og Templer klarede sig bedre, skont de var bygget paa samme Maade, og de er jo ogsaa delvis bleven bevaret til vor Tid. Her boede den besiddende Overklasse. Ogsaa Templerne havde store Ejendomme. Præsterne var en Magt i Staten og ejede, som Stand betragtet, vældige Jordegodser. Disse blev, ligesom Kongernes og andre

Fig. 71. Signetcylinger. Gilgamesh og Ea-bani dræber Tyren og Løven.

Rigmænds Domæner, drevet af Forpagtere, — om en egentlig Bondestand kan der knap være Tale. Der fandtes alligevel privat Jordejendom, og Forlening af Krongods kunde gaa i Arv fra Fader til Søn. Alle saadanne Ejendomsforhold var omhyggeligt ordnede i Lovgivningen, og der findes en Mængde lovformeligt affattede Kontrakter. Disse Kontrakter var ligesom Brevene skrevet paa smaa Lertavler, og for at undgaa Forfalskning, blev disse meget snildt forsynet med en Kopi paa den Maade, at man, naar den oprindelige Tavle var tør, indsvøbte den i en Lermasse, paa hvilken Kontrakten gentoges. Hvis der skulde være foretaget Forfalskning, kunde man slaa det ydre Lag i Stykker og læse den oprindelige Tekst.

HANDELSLIVET

Den Slags Tekster og Dokumenter giver os et godt Indblik i det babyloniske Handelsliv, ja det er betegnende for den babyloniske Kultur, at man i Grunden faar flere Oplysninger om disse praktiske Forhold end om de historiske Begivenheder — Babylonierne var jo Købmænd. Profeten Ezekiel kalder Kaldæa et Kræmmerland, og Babylon en Købmændenes Stad; Profeten Nahum siger, at Ninive havde flere

Købmænd end Himlen havde Stjerner.

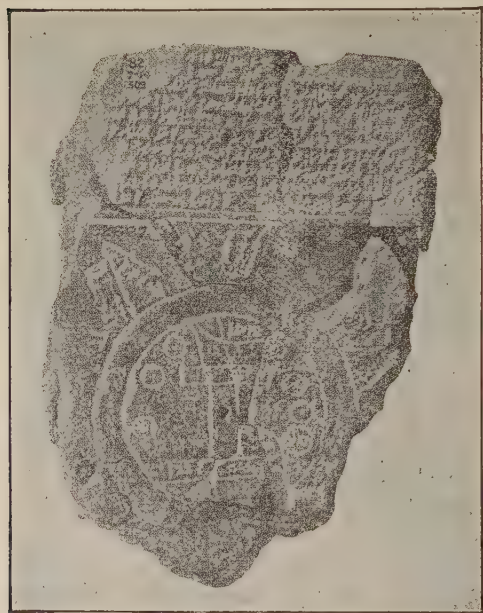

Fig. 72. Babylonisk Verdenskort, tegnet paa en Lertavle.

At Landet blev en Handelsmagt skyldtes dets Beliggenhed. Intet Samkvem mellem den østlige og den vestlige Del af Verden kunde finde Sted i Oldtiden undtagen ved Passage gennem dette Lavland, og man benyttede i Reglen dets Flodveje. Men det var især Karavanevejene, der gik i denne Retning. Produkterne fra det rige Indien og Persien førtes ad denne Vej til Middelhavslændene. At denne Handel har været meget gammel, kan man se deraf, at der i Indiens ældste religiøse Tekst, Rigveda, nævnes det babyloniske Navn paa den største

Montenhed: Mina, samme Ord, som senere forplantedes til Grækenland (Mine). Indiske Navne paa Handelsvarer findes hos Homer, og naar disse Varer tilmed er bleven fort til vort skandinaviske Norden, kan det kun være sket via Babylonien. Af Kileskrifterne fremgaar det, at allerede Kong Gudea lod sine Karavaner hente Cedertræ fra Syrien, Sten fra Fonikien og Østarabien, Kobber og Guld fra Vestarabien. Senere hen indførtes andre Metaller, Perler, Krydderier, Vin m. m., mens Udførslen bestod af Korn, Frugt, Lædervarer og vævede Tojer. Naar her til føjes Keramik, som dog ikke opnaaede nogen større kunstnerisk

OLDÆGYPTISK MALERI.

Nubiske Hovdinge bringer Farao Gaver. Graymaleri fra det 18. Dynasti.

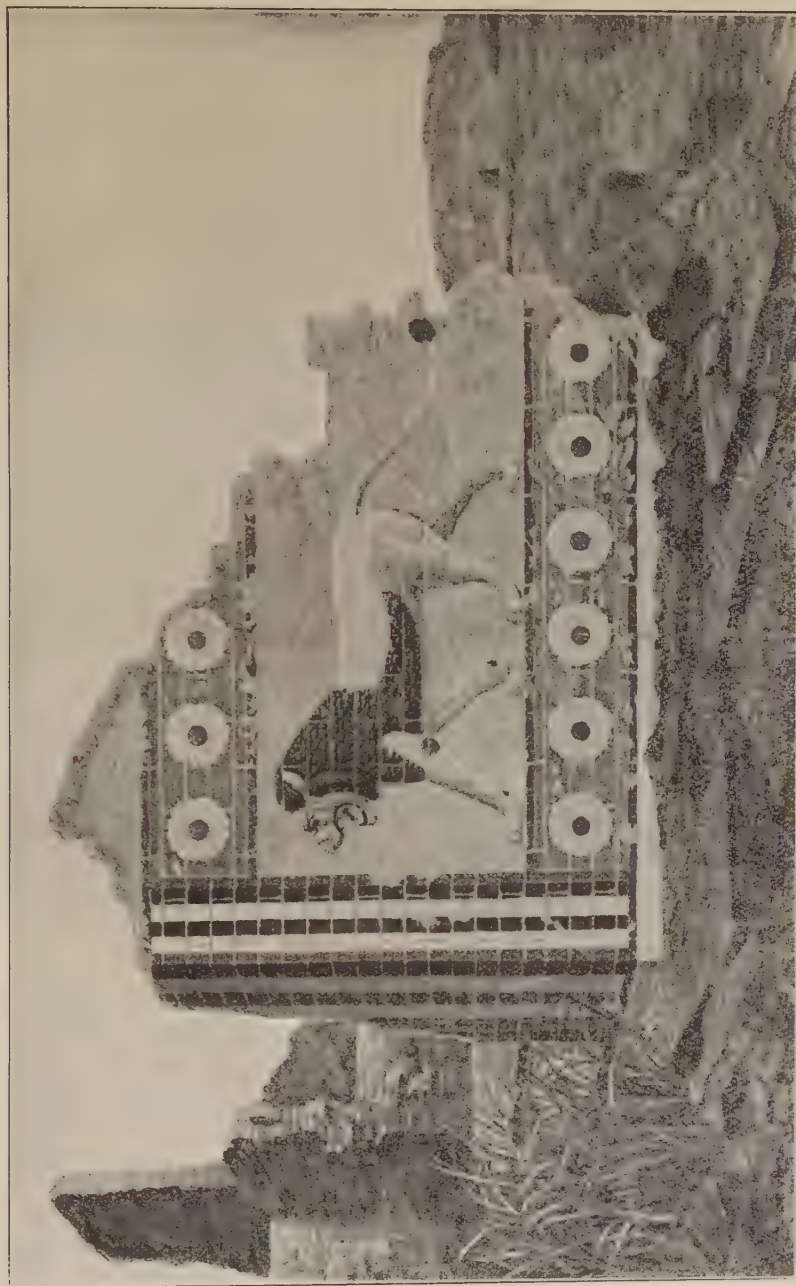

Fig. 73. Babylonisk Løve, Mosaik af glasserede Mursten, udført i pragtfulde Farver.

Værdi, er næsten alt det nævnet, som den babyloniske Industri kunde udvinde af et Land, der manglede de vigtigste industrielle Forudsætninger, Metal, Træ og Stenarter.

En stor Del af denne Handel foregik til Sos og Babylonierne havde oprettet en Baadtrafik, som egnede sig for de stride Floder. De befordrede en Del af Varene i runde Fletværksbaade, der var betrukket med Huder og overstroget med Asfalt. Den Slags Fartøjer bruges endnu. En saadan Baad kan snurres rundt af Strømmen, men den kæntrer

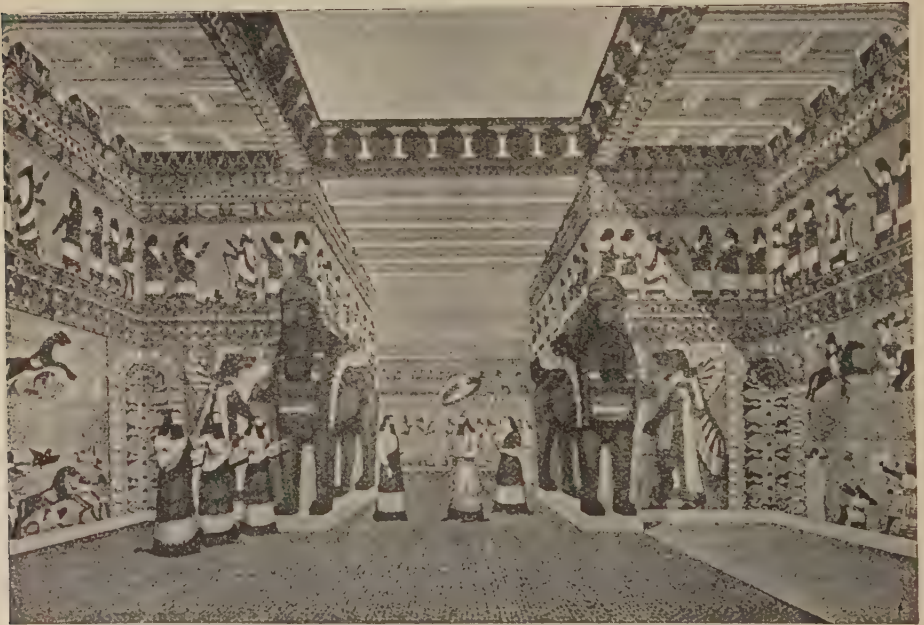

Fig. 74. Rekonstruktion af et assyrisk Palads.

ikke let. Den kunde dog kun gaa *med* Strømmen. Hjemfærden foretoges til Fods, naar man havde læsset den lette Baad paa et Æsel. Paa Mindesmærkerne ser man Baade paa indtil 16 Aarer samt Sejlfartøjer. Babylonierne foretog ogsaa Langfarter fra den persiske Havbugt, og Kystbyen Eridu synes at have været et Slags Venedig efter Datidens Forhold. Guden Ea, som særligt dyrkedes her, var Vandets Gud, men tillige Skibsfartens og Industriens. Og ligesom Venedigs Doge aarligt trolovede sig med Adriaterhavet ved at kaste en Guldring i dets Bolger, saa ofrede man hvert Aar i Eridu til Ea, en Fisk og en Baad af Guld, som kastedes i Havet.

RETSVÆSNET

Baade det storartede Jordbrug og det endnu rigere Handelsliv og Byliv krævede en fast Retspleje, og Hammurabis Love giver os et Begreb om det høje Standpunkt, hvortil man paa denne Tid var naaet. I Guden Marduks Tempel i Babylon lod Kongen opstille vældige Stenblokke af Diorit, i hvilke hele Loven var indgraveret, og som ved et vidunderligt Tilfælde er kommet i vor Besiddelse. Støtten prydes af et Relief med Fremstilling af, hvordan Solguden Shamas, Akkadernes højeste Gud og tillige Guden for Lov og Ret, overrækker Kongen Lovbogen. Først nævnes de Velgerninger, som Kongen har øvet mod det Land, han har samlet og hvor han har oprettet Fred, og dets Indbyggere formenes til at bøje sig for Loven og ikke forandre den, hvis de vil undgaa at nedkalde Gudernes Forbandelse over sig. Saa indledes der med en Beskrivelse af hele Rettergangen. Deraf ser man, at de tidligere Præste-Dommere er afskaffede og erstattede dels af Byernes »Ældste«, dels af Domstole, oprettede af Kongen, og hvis Medlemmer synes at være uafsættelige. I Babylon findes som højeste Instans for hele Landets Retsvæsen en højeste Domstol, som Parterne kan appellere til. Man faar at vide hvilke Straffe, der skulle ramme den falske Anklager eller det falske Vidne og den uretfærdige Dommer. Det eneste gammeldags er den Forordning, at den, der beskyldes for Trolddom, skal proves ved Gudsdom (Vandproven). Derefter følger særlige Bestemmelser for Samfundslivet: Ejendomsret, Krigernes Pligter og Besiddelser, andre Jordejeres Pengesager samt nojagtige Forskrifter angaaende forskellige Slags Fordringer (Udlaan, Depositum, Gældsfordringer og Skyldner-Trældom), og derefter en udforlig Familieret. Ved Manddrab og legemlige Beskadigelser, som derpaa behandles, findes den samme Gengældelseslov som hos de gamle Israeliter: »Øje for Øje, Tand for Tand«, ja tilmed Læger og Bygmestre kan risikere at komme til at lide for den Skade, som de under deres Gerning tilføjer andre. I Bestemmelserne om Køb og Salg, om Udlejning af Kvæg, om Jord-

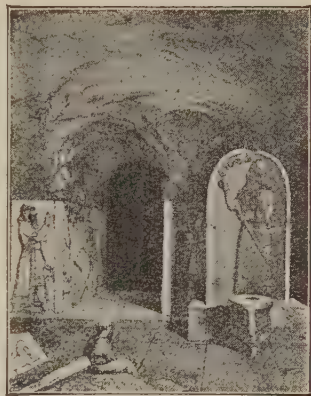

Fig. 75. Billede af et af Værelserne i Assurnasirpals Palads, udgravet af Layard i Ruinhøjen Birs-Nimrud.

arbejde, om Udlejning af Fartøjer og Slavepriser mærker man tydelig en Bestræbelse for at regulere Priser og Lønninger ved Hjælp af Statsmagtens Autoritet, at bestemme Rentefoden og forhindre uretmæssig Fortjeneste. Alt skal være klart og bestemt, og Loven skal være enkel og let at forstaa. »Den, der har en Retssag, skal træde frem for mit Billede som for Rettens Konge, læse min Indskrift og høre mine værdifulde Ord; da skal min Indskrift bringe ham Klarhed, han skal skue sin Ret og han skal frydes i sit Hjerte.«

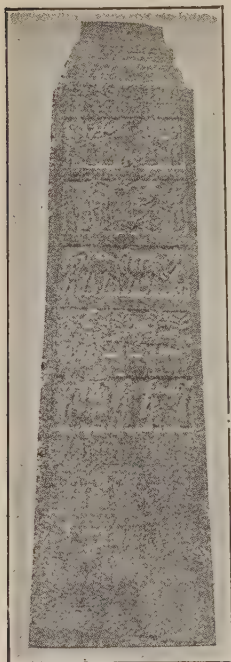

Fig. 76. Den berømte »sorte Obelisk«, som Layard fandt i Højen Birs-Nimrud. Den beretter om Kong Salmanassar II's Felttog.

RELIGION OG VIDENSKAB

Det babyloniske Retsliv lader ikke til at have haft synderlig Indflydelse paa de omkringliggende Lande, som alle i denne Henseende staa lavere. Fra Babyloniernes Religion og Videnskab derimod er der udgaaet meget stærke Impulser, saa stærke, at de endnu kan spores paa adskillige Punkter i vor Kultur og vort daglige Liv.

Hvis vi først betragter Religionen, aabenbarer denne tydeligere end noget andet, i hvor høj Grad den babyloniske Kultur er grundlagt af Sumererne. Alle de ældste religiøse Tekster er sumeriske, og dette Sprog vedblev i lang Tid at være det hellige Sprog, ligesom Latin er det i den romerske Kirke. Man kan endogsaa iagttage, hvordan Gudeverdenen for en stor Del oprindeligt har været sumerisk og hvordan den er bleven antaget af de semitiske Indvandrere, som efterhaanden har sat deres egne Guder ind paa de gamles Plads.

De øverste sumeriske Guder udgjorde en Trefoldighed, som omfattede hele Naturen: Anu, Himlens Gud, En-lil, Jordens og Luftens Gud, og endelig Ea, Vandets Gud. Anu var den overste af dem. I sin Haand havde han Skæbnens Tavler, med hvilke han bestemte alle Skabningers Lod. En-lil har aabenbart fra Begyndelsen været en Bjergguddom — atter et Vidnesbyrd om, at Sumererne er kommen fra Højlandet — hans Templer var nemlig bygget i Lighed med et Bjerg, d. v. s. som en afstumpet Kegle. Det er dette Tempel, der laa

i Babylon, som vi kender under Navnet Babelstaarnet og som Israeliterne betragtede som et Bevis paa Hedningenes Overmod. At Keglen manglede Spids ansaa de for at være en Himlens Straf. De mange Sprog, der krydsedes i en Handelsstad som Babylon, har vel ogsaa givet Anledning til Forestillingen om den babyloniske Sprogforvirring. En-lil var Jordens egentlige Herre, som raadede over Vejret, og hvem Menneskene dyrkede. Men i Sostaden Eridu havde Vandguden Ea større Krav paa Hyldest og fik efterhaanden stor Magt i hele Babylonien, hvor jo Vandet spillede en vigtig Rolle og tillige var Præsternes Element, da en stor Del af de præstelige Handlinger bestod i Renselser med dertil hørende Besværgelser. Ea betragtedes som Menneskenes Skaber og Ven, den gavmilde og frelsende Guddom, som gav sine Børn deres Rigdomme og beskyttede deres Arbejde.

At disse gamle Guder oprindeligt var sumeriske, modbevises ingeniende af den Omstændighed, at man finder dem afbildet med semitisk Ydre, langskæggede, med store Næser og iført Semiternes folderige Dragt.

Dette kan bero paa senere kunstnerisk Indflydelse nord fra. Sikkert er det imidlertid, at da Akkaderne kom til Magten gav de endogsaa Religio-

Fig. 77. Lercylindren med 6 Sider, der beretter om Sancheribs Felttog (deriblandt Belæjringen af Jerusalem) og hans Byggearbejder.

nen deres Præg og indsatte deres egne Guder i det gamle Pantheon. Da maatte En-lil vige for den semitiske Overgud Bel, den samme der kendes fra Biblen som Kananæernes og andre hedenske Semiters Gud Baal. Han bliver nu Jordens Herre, ja den strenge Herre, som genspejler Erobrernes Karaktertræk. Trefoldigheden hedder nu Anu, Bel og Ea. Ved Siden af denne træder en anden Treenighed frem med udeluk-

Fig.78. Guddom, der befrugter Palmetræer.

kende semitiske Navne, nemlig Shamash, Sin og Ishtar — Solen, Maanen og Venus. Shamash, det almindelige semitiske Navn paa Solen, havde sin særlige Dyrkelse i Byen Sippar og var Akkadernes øverste Gud, men hans Betydning strakte sig langt ud over det Himmeligeme, der var underlagt ham. Han var Livets Herre og især den klare Forkynder af Sandhed og Ret, derfor bliver han Lovgiver. Ogsaa Sin, Maaneguden havde sin særlige Kultus, hvor han saa at sige gjaldt som eneste Gud. Det var i Staden Ur, hvorfra Abraham efter Sigende stammede. Af den Grund har man troet, at Abrahams Mono-

teisme skulde komme derfra, men det er en ganske fantastisk Slutning. Der eksisterer ikke den ringeste Lighed mellem Sin og den israelitiske Jahve, og en virkelig Monoteisme var Sin-Dyrkelsen aldrig. Som Maanegud var Sin Frugtbarehedens Giver, thi Maanen sættes i disse Regioner i Forbindelse med Luftens Fugtighed; han skildres som Tyren med de lysende Horn, — ogsaa Tyrens Avledygtighed var et Naturkraftens Sindbillede. Den tredje Guddom i denne Treenighed var den semitiske Frugtbarehedsgudinde Ishtar, som vi fra Biblen kender under Navnet Astarte. Blandt Himmeligemerne var Planeten Venus hendes Stjerne, men sikkert har man her, saavel som

hos de vestlige Semiter, i Begyndelsen tænkt sig hende som en Jordens Frugtbareheds Gudinde. Da hun en Gang forlod Jorden for at stige ned i Underverdenen, fortælles det nemlig, at al Frugtbarehed paa Jorden ophorte: Tyren søgte ikke Koen, Æslet ikke Aseninden, ja Yng-

Fig. 79. Kæmpende Dæmoner. Relief fra Kujundschik.

lingen søgte ikke til Ungmoens Side. Hun er ogsaa Kvindernes Gudinde, og de forskudte Hustruer anraaber hende om Beskyttelse.

Ishtars Færd til Underverdenen skildres i et udførligt Digt, hvis egentlige Betydning er uklar, da det underste af Lertavlen er brækket af; men Begyndelsen giver et desto tydeligere Billede af den sorgelige Opfattelse, som Babylonierne nærrede om Livet hinsides Graven:

»Imod Landet, hvorfra ingen vender tilbage, imod Mørkets Land
vendte Ishtar, Sins Datter, sin Hu,
imod Huset, hvis Beboere lever fjernt fra Lyset,
imod Stedet, hvor Støv er deres Næring, Jordens Ler deres Føde,
hvor de ikke ser Lyset, lever i Mørket,
klædt som Fugle i Fjederham,
hvor Støvet ligger over Døre og Dørkarme.«

Kun ugerne indlades Jordens Gudinde i Underverdenens Rige. Hun maa afføre sig alle sine Klæder, et Klædningsstykke ved hver af Dødsrigets Porte, og nogen og hjælpelos træde frem for dette Riges Dron-

Fig. 80. Marduks Kamp med Tiamat. Assyrisk Relief.

ning, den grusomme Ereshkigal, der slaar hende med alle Sygdomme og lader hende fængsle. Guderne sender hende Hjælp fra oven, hun befries og helbredes med Livets Vand. Ogsaa hendes Elsker, Hyrdguden Tammuz, befries, og det ser ud, som om disse to nu skal overtage Herredømmet i Underverdenen. Denne Tammuz er den samme som den syriske (og senere græske) Adonis, som optræder sammen med Astarte og Venus; han forer os sikkert tilbage til ældgamle Tider, da Babylonierne levede som Halvnomader med Faarehjorde og primitivt Agerbrug.

Et andet Sagn om en vandrende og søgende Skikkelse er det saakaldte Gilgamesh-Epos. Det skildrer en vældig Helt og Jæger, Gilgamesh, formodentlig den samme, der tidligere kaldtes Nimrod, som sammen med sin Ven Eabani opvakte Ishtars Vrede, hvorfor de maatte

kæmpe mod Himlens Tyr; i Kampen mod denne drøbtes Eabani. Gilgamesh drager nu ud i Verden for at finde Livets Urt, med hvilken han vil genopvække sin Ven. Han har den et Ojeblik i sin Haand, men en Slange snapper den fra ham. — Saaledes og paa anden Maade har Babylonierne grublet over Dodens Hemmelighed, men altid er de kommen til det Resultat, at Menneskene ved en eller anden Svig er bleven be-
draget for det evige Liv.

Da Babylon blev Rigets Hovedstad, ophøjedes ogsaa dets Skytsgud Marduk til den højeste Magt i Gudekredsen og modtog Skæbnens Tavler. Men denne Stilling opnaaede han først efter en haard og skæbnesvanger Kamp. Mod Guderne Magt havde nemlig Dybets Dæmoner, Ur-Havets vældige Drager sammensvoret sig, ført af deres Herskerinde Tiamat. I Angsten for dette Angreb beder Anu og de andre Guder nu Marduk om at overtage Forsvaret, og efter en forfærdelig Strid lykkes det ham at fælde Dragen. Af dens døde Legeme skaber han Himmel og Jord: Himlen af dens Hovedskal, Jorden af Kroppen, Havet af Blodet — et Sagn, som ogsaa forefindes andre

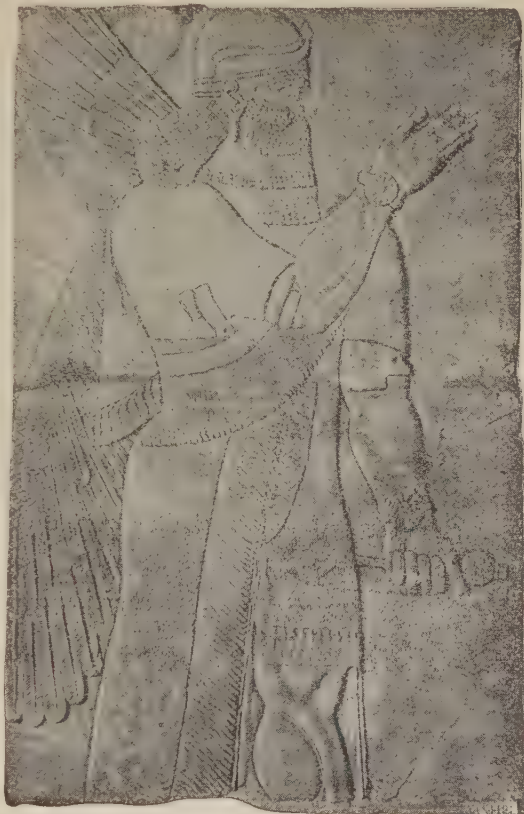

Fig. 81. Assyrisk Gudeskikkelse i Relief med Kileskrift. (Glyptoteket, København.)

Steder, bl. a. her i Norden i Sagnet om Jætten Ymer. I den babyloniske Form for denne Skabelseshistorie er der imidlertid det interessante Træk, at dens Skildring af, hvorledes Himlen rejstes i Vandet og Jorden dannedes, hvordan Sol, Maane og Stjerner sattes paa Himlen, hvorledes alt det gronne, alle Slags Dyr fra de lavere til de højere ligetil

Mennesket anbragtes paa Jorden, aabenbart har tjent som Forbillede for den Beskrivelse af Skabelsen, som vi læser om paa Biblens første Blade i første Mosebogs første Kapitel.

Ogsaa en anden bibelsk Beretning har sin Oprindelse i babylonisk Sagndigtning, der hvor det omtalte Gilgamesh-Epos fortæller om, hvordan Helten paa sin Vandring gennem Landene kom ned til Havet ved

Fig. 82. Assyrisk Konge.

Flodernes Munding og der traf et gammelt Par, som havde reddet sig derhen fra Syndfloden, som de nu skildrer med næsten de samme Ord som Mosebogen mange Aarhundreder senere. Ogsaa Ut-na-pishtim som denne babyloniske Noah kaldes, frelses ifølge Eas Anvisning i en Ark, da Bel i sin Vrede har besluttet at tilintetgøre Menneskeslægten ved en Vandflod, og alt levendes Sæd bliver paa denne Maade reddet gennem ham. Ogsaa han udsender baade Due og Ravn fra Arken, bygger et Alter og opsender et Takoffer, da han tilsidst erkommen i Land, efter at Vandet har trukket sig tilbage.

Alle disse Myter og Sagn er Dele af den Verdensopfattelse, som er noget af det, der længst har overlevet den babyloniske Kultur. Den fremstiller hele Verden hvilende i Vandet over et Urdyb, af hvilket det synlige Hav kun er en ringe Del, eller rettere sagt: hvilende midt i dette Dyb, der endogsaa omfatter Himmelhvelvet; dette er ligesom i Biblens Beretning oprejst for at skille »Vandene oventil« fra »Vandene nedentil«. Paa denne Hvelving er Himmellegemerne anbragt, hver en-

kelt i sin Bane eller rettere sagt hver enkelt paa sit Himmelhvælv. Herfra stammer den gamle Tale om syv Himle: Solens, Maanens og de fem dengang kendte Planeters. Horisonten er en Ring af Jernbjerge, som rejser sig op af Havet og bærer Himlen. Jorden tænkes som en flad eller halvrund Skive, der svømmer paa Havet, og i hvis Indre Underverdenen gemmer sine Dode. Paa Jordens Midte lofter Verdensbjerget sig med Livstræet paa sin Top, hvorfra de fire store Floder strømmer ned — altsammen Træk, som i uforandret eller forandret Form findes i Biblens Skabelseshistorie og i Beskrivelsen af Paradiset.

Storre Betydning end dette Helhedsbillede fik den babyloniske Verdenslære igennem de astronomiske Beregninger, som knyttedes dertil, især de kalendariske, og Solaaret, som Babylonierne aabenbart har ind-

Fig. 83. Sargons Signetcylinder.

fort, da Aaret tidligere beregnedes efter Maanen. Ugedagene betegnes endnu efter babylonisk Skik her i Europa, de er opkaldt efter Guder, som svarer til dem, der engang beherskede de samme Dage. Saaledes Shamash og Sin for Sondag og Mandag, Marduk for Torsdag og Ishtar for Fredag. Denne Astronomi, der har faaet varig Betydning, omgav Babylonierne ligesom Ægypterne og Kineserne med Spekulationer over Himmellegemernes Betydning. Kaldæerne — som Mesopotamiens Præster jo ofte kaldes — har stor Tilbojelighed til at gore de forskellige Himmelleger til et med Guddommen, saaledes som Ishtar er gjort til Venus, og Guder som Nirgal og Ninib hver fik sin Planet. Saa gammelt var dette System, at man har troet i det at staa overfor den oprindelige Religion, der skulde have været udbredt over hele Orienten og ogsaa have naaet Jodeland (Panbabylonismen); men denne Teori er man nu kommen bort fra, da det er lykkedes at finde ældre Former for

de fleste Guder, og det endogsaa har kunnet paavises, at disse Spekulationer egentlig først begyndte at tage Fart paa et temmelig sent Tidspunkt. Det samme gælder vel ogsaa med Hensyn til Astrologien, hvis

Fig. 84. Løvejagt.

Oprindelse man — uden at kunne fastslaa det — tilskriver Babylonien, og som utvivlsomt har bredt sig til Middelhavslandene fra dette Centrum. Idéen i denne Stjernetydning var, at det, der foregaar paa Jorden, har tilsvarende Begivenheder i den himmelske Verden, saa at man, ved at vinde Kundskab om denne, kan forudsige, hvad der skal ske paa Jorden; dette førte til utrættelige, ofte meget nøjagtige og for vor Astronomi endnu værdifulde Beregninger angaaende Stjernernes Stilling, Konstellationerne. Det

blev den Tids Videnskab, gennem hvilken man søgte Sammenhæng i Tilværelsen, men tillige en Skæbnetro, en Resignationens Religion, af hvilken man lærte at boje sig for Livets Tilskikkelser, da det, der forkyndtes gennem Stjernernes Tegn, ansaas for Gudernes Vilje.

Længere naaede Babylonierne ikke. En virkelig Videnskab, som stiller Spørgsmaal til Naturen, og som Naturen selv maa besvare, skabtes først af Grækerne, ligesom en virkelig religiøs Gudstro, der har kunnet fylde Sjælene og bevares gennem Tiderne, grundlagdes af Israels Profeter.

ASSYRIEN. LANDET OG DETS ÆLDSTE HISTORIE

Under Kassiternes Herredomme udvikledes Babylonien den ene Gang efter den anden i Krig med en Nabostat, som allerede paa et tidligere Tidspunkt havde spillet en betydelig Rolle i Babyloniens Historie. Det var det Land, der kaldte sig selv, sin Hovedstad og sin overste Gud Assur, og som vi kalder Assyrien. Dette Rige laa Nord for Babylonien langs Tigris' øvre Lob. Denne nordlige Beliggenhed gav Assyrien adskillige Fordele for Babylonien, i Assyrien fandtes Bjergerne, som forsynede

Landet med Sten og Mineralier der herskede et sundere Klima og fandtes en mere hærdet Befolkning; i de snævre Dale var der derimod samme Forudsætninger som i Babylonien: meget frugtbare Omraader, der egnede sig godt til Agerbrug og Kvægdrift og som paa Grund af rigelig Regn ikke var saa afhængig af Overrisling fra Floderne som Babylonien.

Dette Land blev tidligt efterstræbt af de sydligt boende Folk, og allerede Sumererne lader til at have haft Fodfæste der. Dette synes at fremgaa af den Omstændighed, at der ved Udgravninger er fundet Mindesmærker af sumerisk Kunst og med sumerisk Sprog i de dybeste Jordlag. Ogsaa det semitiske Babylonien har hersket over Landet i ældgammel Tid, og man er tilbøjelig til at betragte det ældste Assyrien som en babylonisk

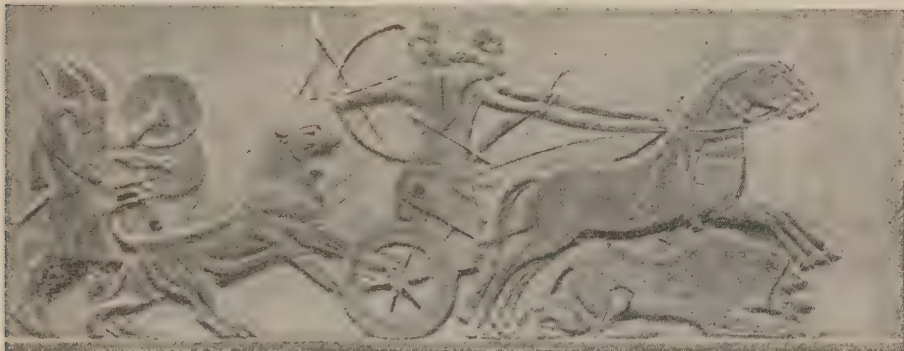

Fig. 85. Løvejagt. Assyrisk Relief i British Musæum i London.

Koloni eller Lydstat fra omkring Aar 2000—1600 f. Kr. Allerede Hammurabi (ca. 2300) omtaler i sine Skrifter Assur blandt sine Lydlande, og hans Love var kendt og synes ogsaa at have haft Gyldighed i dette Rige. Den assyriske Kultur og Religion har fra ældgammel Tid været Efterkommere af babylonisk Kultur Tro, og det er af den Grund vanskeligt at skelne dem fra hinanden.

FOLKET OG DETS KULTUR

Assyrerne var ligesom Babylonierne et semitisk Folk og mindre blandet end disse. Og da Assyrien omkring Aar 1600 traadte frem som et selvstændigt Kongerige og fik Lov til at leve sit eget Liv, viste det sig, at det ejede Egenskaber, som ikke blot adskilte det fra det ældre Nabo-folk, men endog i nogle Retninger udmærkede det fremfor Babylonierne. Det var først og fremmest et tappert Krigerfolk med politisk Skarpsyn

og historisk Sans. Det sidste fremgaar af deres Indskrifter. Disse er skrevet med babylonisk Skrift og paa et Sprog, der ikke er mere forskelligt fra babylonisk end de skandinaviske Sprog fra hverandre; men mens de babyloniske Tekster hovedsageligt har enten religiøst eller poetisk Indhold, eller ogsaa er Handelsdokumenter, f. Eks. Regnskaber og Kontrakter, saa handler derimod de assyriske Indskrifter især om Kongernes Bedrifter og Rigets Anliggender, om Krig og Erobringer, om selve Historiens Forløb med nøjagtige Tidsangivelser og omhyggelige Beskrivelser. Der findes en assyriske Tavle fra Aar 1470, den saakaldte synkronistiske, som under Skildringen af en Grænseprovinser

Fig. 86. Assyriske Relief fra Ninive. Assurbanipal og hans Heste.

Skæbne giver os et klart Indblik i de to Nabostaters indbyrdes Forhold gennem et længere Tidsrum. Fra Aar 900 f. Kr. er Kronologien eller Tidsfølgen sikker, da der findes Oversigtstabeller over Embedsmænd fra Aar til Aar. De kongelige Indskrifter er meget pralende og forherliger i de stærkeste Udtryk de store Herrers Bedrifter. De kan paa den Maade let give os et falsk Billede af Forholdene, især under Rigets Oplosningstid, da man aldrig faar Indtryk af, at det faktisk var i Forfald. Disse Indskrifter fortæller stadigt om Assyriernes Styrke og Grusomhed, de beretter om blodige Underkuelser og barbariske Straffe, som har ramt undertvungne Folk og oprørske Provinser — men ogsaa om storslaaede Planer og Foretagender, Grundlæggelse af Byer og Templer, og saa synger de Gudernes og Kongernes Pris. Det vigtigste Vidnesbyrd om Assyriernes historiske Anlæg er dog Assurbanipals tidligere omtalte »Bibliotek«, som ikke blot indeholder Litteratur og Dokumenter fra den

store Konges egen Tid, men tillige omhyggeligt udførte Afskrifter af de sumeriske, babyloniske og assyriske Tekster, der ansaas for at have varig Værdi og som kunde tjene til at belyse tidligere Tider.

Den samme Sans for det storartede og pragtfulde præger den assyriske Kunst. Skont den er udgaaet fra den babyloniske, hvis oprindelige Former stadig skimtes, kan man let skelne den fra denne paa Grund

Fig. 87. Assyriernes Belejring af en By. Relief fra Sannheribs Tid.

af dens Stilisering, dekorative Udformning og Stræben efter det kolossale. En ganske særlig Forudsætning for en egen Udvikling havde Kunsten i det nordlige Rige i det langt bedre Materiale, som fandtes indenfor dets Grænser, nemlig de forskellige Slags Sten i Bjergene. Til Bygningerne benyttedes Mængder af vældige Alabasterblokke, paa hvis glattede Flader der indhuggedes historiske og mytologiske Scener. Med disse Alabasterplader beklædtes de af ubrændte og soltørrede Mursten opførte

Mure i Kongernes Paladser og Gudernes Templer. Ved Døraabningerne opstilledes ofte kolossale, halvt fritstaaende symbolske Skikkelser. Dørene var af Træ, men ofte beklædt med Metalplader, som var rigt smykkede med historiske Billeder. Der er fundet Relieffigurer paa Alabastertavler fra Tiden omkring 870; i Begyndelsen fortsattes den forklarende Tekst ind over Figurene, men den Metode gik snart af Brug. Her findes Krigsscener, som f. Eks. Sanheribs Erobring af den jødiske By Lakis — og Jagtbilleder. Menneskeskikkelserne derimod lider i det store og hele af Stilisering; de er konventionelle og pralende. Kongernes Majestæt fremhæves ved vældige Skæg, svulmende Muskler og ved en stolt, ubevægelig Holdning. Henimod Periodens Slutning gik Forfining og Blodagtighed sig stærkt gældende, ikke blot i Udforelsen, men ogsaa i Indholdets yppige Scener.

RIGETS HISTORIE

Under sin historiske Optræden er Assyrien først og fremmest Erobrer og det er som Statsmagt, det udvikler sig til Verdensrige, ikke som Babylonien i Kraft af sin Kultur. Talrige Konger kan nævnes paa denne Sejersbane, men nogle af dem hæver sig baade som Krigere og Statsmænd over de andre og er desuden kendt fra gamle Dage paa Grund af deres Indgriben i Forasiens og ikke mindst i Jødernes Historie, en Grund til, at de saa ofte nævnes i det Gamle Testamente.

Rigets Magt kan bedst bedømmes gennem Iagttagelse af Forholdet til Babylonien. Fra Underkastelse og Afhængighed hæver det sig omkring Aar 1600 til en uafhængig Rivalstat, og fra omkring Aar 1100 kan man regne, at det har faaet Overmagt over Nabostaten. Da erobrede nemlig Tiglatpilesar I Babylonien og forte uhyre Rigdomme til Staden Assur, som paa det Tidspunkt var hans Hovedstad. Paa fire Lerprismer med ligelydende Tekster har han forkyndt Efterverdenen sine Bedrifter. Han besejrede ogsaa sine Naboer mod Nord, og mod Syd trængte han ned til Syriens Grænser. Han byggede Templer og Paladser, anlagde store Kanaler og arbejdede paa at skaffe Orden og Ret i sit Rige. Fra denne Magtstilling sank Assur dog atter ned, indtil Assur-nasirpal (884—860) hævdede det endnu højere og gjorde det til en Verdensmagt. Han gjorde Byen Kalah til sin Hovedstad, og paa Tempelvæggene, der er bevarede, lod han indhugge Aarsberetninger, der fortæller, hvordan han med Jernhaand underkuede Folkene lige til Middelhavets Kyst. Hans Son, Salmnassar II (død 825) gjorde atter Babylonien til et Lyd-

FRA NEBUKADNESARS BABYLON.
(Rekonstruktion).

rige; hans Magt strækker sig ogsaa til det hellige Land, og baade Achab og Jehu i Samaria var skatskyldige til ham. En af hans Efterfølgere Raman-nirari (812—782), som bl. a. erobrede Damaskus, er bleven endnu mere beromt gennem sin Dronning Semiramis (Sammu-rama), om hvis Magt og Pragt Sagnene har haft meget at berette. Hendes »hængende Haver« regnedes blandt Verdens syv Underværker.

Disse Konger, der her er nævnet, var især Krigerkonger, som udelukkende hævdede deres Magt ved at knuse al Modstand. Men med Tiglatpilesar III, som fra en lavere Stand havde svunget sig op til

Fig. 88. Assurbanipals Hær. Alabasterrelief fra Ninive.

Hersker (745—727), og som utvivlsomt har været Assyriens betydeligste Regent, fik Rigsstyrelsen en anden Karakter. Han var et politisk Geni, der søgte at skabe en virkelig Stat af dette Rige, som hidtil kun havde bestaaet af sammenføjede, skattepligtige Lydstater, og som derfor stadig havde været udsat for Oprør og ofte været truet af Oplosning. Han forandrede nu disse Lydstater til virkelige Rigsdele, som stod under Bevogtning af assyriske Garnisoner, selv om de styredes af lokale Fyrster. Deres Troskab sikrede han sig, dels ved Gisler, dels gennem Ægteskabsforbindelser med Kongehuset. Men især brugte han Deportationer for at svække Landsdelenes Selvtændighed og for at blande Befolkningen i sit udstrakte Rige. De stadige Uroligheder i Babylonien gjorde han Ende paa ved at ophæve Landets Selvtændighed og udnævne sig selv

til dets Konge. Ogsaa for ham maatte Israel og Juda, ja endogsaa det stolte Damaskus bøje sig.

Mellem hans nærmeste Efterfølgere er Sargon II (722—705) og Sanherib (704—681), begge kendt fra Jodernes Historie. Den første erobrede Samaria, og den sidste førte Krig mod Kong Hiskia i Jerusalem. Begge var mægtige Herskere og Krigere. Sargon foretog store Felttog mod Fonikierne og Ægypterne, mod Armenien, Medien og Arabien. I sit eget Land fortsatte han Tiglatpilesars Organiseringspolitik, udførte store Byggearbejder og grundlagde ved Tigris Ninive, som snart skulde blive Rigshovedstad. Ogsaa denne Hersker havde ved egen Kraft svunget

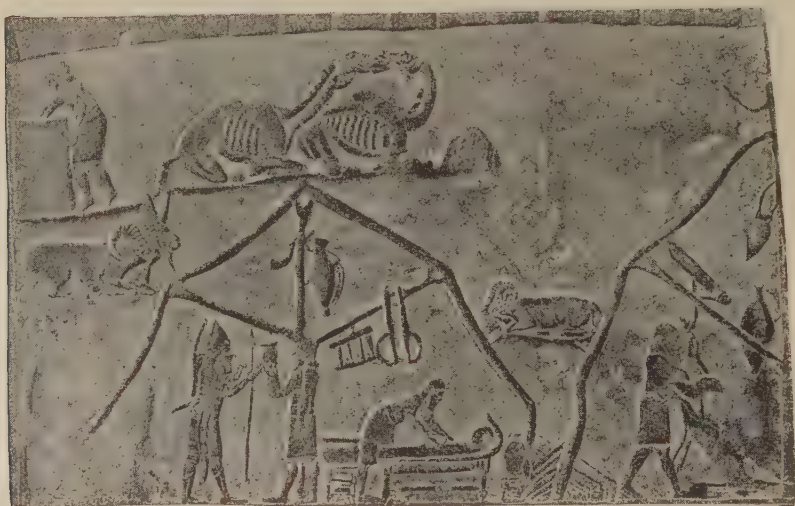

Fig. 89. Assyrisk Lejrliv. (Relief i det Kongl. Musæum i Berlin).

sig op paa Tronen, rimeligvis ved Hærens Hjælp. Aar 705 faldt han for Morderhaand. Hans Son Sanherib, der fulgte efter ham, fortsatte hans Værk, men med langt større Voldsomhed. Det oprørske Babylon straffede han ved fuldstændig at odelægge Byen, (der dog genopbyggedes af hans Son Asarhaddon), og han havde rimeligvis gjort Ende paa Juda Rige, hvorigennem han vilde bane sig Vej til Ægypten, hvis ikke en pestagtig Sygdom — der omtales hos Herodot og i det Gamle Testamente (2. Kong. 19) — havde hærget hans Hær. Asarhaddons Son, Assur-bani-pal (Sardanapal) var Assyriens sidste mægtige Konge. Han underlagde sig for en Tid Fonikien, ja endogsaa Ægypten, og det oprørske Babylon blev indtaget; Kongen af Babylon satte selv Ild paa sit

Palæ for ikke at falde i Assyriernes Hænder. Men alle disse Kampe, hvortil ogsaa kom Fejder med Elam, tærede paa Rigets Kræfter og

Fig. 90. Kong Assurbanipal og Gemalinde spiser i Haven.

forberedte dets snare Fald. Forøvrigt var Sardanapals lange Regering (667—626) en Kulturens Blomstringstid for Landet. Kunst og Videnskab trivedes, hvilket bl. a. fremgaar af Kongens Bibliotek. Men Rigets Stil-

ling var svækket, og blev det endnu mere ved Nabolandenes Udvikling til virkelige Riger. Dertil kom, at Skyterne, et Nomadefolk fra Lilleasiens Stepper faldt ind i Landet og banede Vej for Nabofolkene, som nu trængte ind og i Bund og Grund ødelagde det rige Land. Men der mangler nærmere Beretninger om Assyriens Undergang, som man i Almindelighed plejer at fastsætte til Aar 606.

DET NY-BABYLONISKE RIGE

Da Ninive faldt, rejste Babylon sig igen. En kraftig Hersker af kaldæisk (kassitisk) Herkomst, Nabopolassar, som havde befriet Landet, forstod ogsaa at gøre det til en stærk Stat. Han underkastede sig Babylonernes Besiddelser i Syrien og Palæstina og grundede saa det nybabyloniske Rige. Dets største Konge blev den fra Bibelen saa kendte Nebukadnezar (Nabu-kurri-usur), som regerede henimod 40 Aar (604—561). Han undertvang de syriske Smaastater og det rige Tyrus, og det var ham, der plyndrede Jerusalem og bortførte Jøderne (586). I hans Rige udfoldedes stor Pomp og Pragt med vældige Bygninger og Fæstningsværker, som ansaas for uindtagelige. Og dog skulde, kun 23 Aar efter den store Konges Død, hans By falde i Fjendehaand og hans Rige gaa under. En ny Magt var opstaaet i Nærheden. Det var Perserne; de trængte frem med en Kraft, som ingen kunde modstaa. Da desuden den sidste babyloniske Konge, den svage Nabunaid, som havde lagt Rigets Styrelse i sin Feltherre Belsasars Hænder, havde paadraget sig Præsteskabets Vrede ved at indføre religiøse Reforme, besluttede Præsterne hellere at underkaste sig fremmed Herredømme og skaffede ved Forræderi Perserkongen Kyros Adgang til den uindtagelige By (Aar 538 f. Kr.). Med dennes Erobring ophørte Babylonien at være et selvstændigt Rige, men selve Byen Babylon bestod gennem flere Hundrede Aar under persisk, græsk og atter persisk Herredømme, senere under Arabere og Tyrker, men altid lidende under et Forfald, som tilsidst har udslettet den af Stædernes Tal.

PERSERNE

IRANERNE

Med det Folk og den Stat, der efter Assyriens Fald rykker ind i Verdensrigernes Række, træder tillige en ny Race ind i Menneskeheden's Historie. Perserne tilhører den iranske Folkestamme, en Gren af vor egen Race, som kaldes den indoeuropæiske, da den er udbredt baade over Indien og Europa, undertiden kaldes den ogsaa den indogermanske, eller — for at bruge en af disse Folkeslags gamle Betegnelser — den ariske. Det sidste Navn bruges med større Nojagtighed om den Gren af

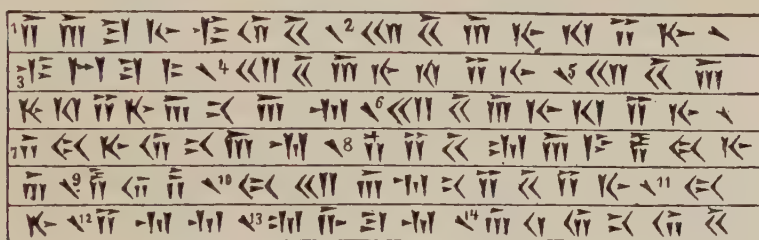

Fig. 91. Dareios Kileindskrift fra Persepolis. Oversættelsen lyder saaledes: »Dareios Kongen, den Store, Kongernes Konge, Hystaspes Søn, Achæmeniden, der har bygget dette Palads«.

Racen, der i en tidlig næsten forhistorisk Tid befolkede den sydøstlige Del af Europa og det Lavlandsbælte, der strækker sig sønden om det kaspiske Hav henimod Irans Højland, hvorfra den vandrede videre i østlig Retning til Nordindien. Denne ariske Folkestamme er senere bleven spaltet i de to, som vi nu kalder den iranske og den indiske. Til den første hørte Perserne, men de var ikke det først omtalte Folk af denne Race. Allerede inden de fra Irans Højland steg ned paa Verdensscenen, havde man i Europa kendt de Slettefolk i det sydlige Rusland, der kaldtes Skyter, et iranskt Folk, der levede omtrent som Kosakkerne i vore Dage: paa Hesteryg og i Oksekærre, altid dragende omkring paa Grænsningsvandring med deres Dyr, parat til at plyndre, men selv uangribelige paa de vide Stepper. Syd for det kaspiske Hav boede det beslægtede Folk, Mederne, men de havde hævet sig over Nomadelivet og skabt en Kultur, som det nære Naboskab til Babylonierne havde haft en vis Betydning for. Om deres Hovedstad, Ekbatana, læser man, at

den var omgivet af syv Ringmure, dækket af Metaltag i Planeternes Farver — altsaa et Sindbillede paa Universet. Mederne var klædt i blode, folderige Dragter med en Slags Benklæder, som senere ligeledes anvendtes af Perserne og paa hvilke man kan kende de persiske Mænd langt

Fig. 92. Blad af Avesta, Persernes Bibel.

nen i den romerske Kejsertids Afbildninger. Da Perserne fik Magten havde der allerede eksisteret et medisk Rige i Aarhundreder, og denne Stat har sikkert været et Præstekongedomme ligesom den ældre babyloniske. I hvert Fald spillede Magerne, som Præsterne kaldtes, en vigtig Rolle i det politiske Liv, hvilket Magernes Oprør efter Kong Kambyses Død vidner om.

RELIGIONEN

Religionen var et vigtigt Anliggende for de iranske Folk. I Indien eller Persien — man er ikke enig om i hvilket af de to Lande — opstod den Religion, der altid maa betragtes som en af Menneskeaaandens ædleste Frembringelser: Mazdatroen, som den kaldes efter Guddommens Navn, eller, hvis man betegner den efter dens Stifter og Profet, Zarathustras Religion.

Denne Religion, som endnu ikke helt er forsvunden, men ogsaa i vor Tid har sine Menigheder i Persien og Indien, bestaar i Troen paa en højeste Gud: Ahura Mazda eller Ormazd, som fra Evighedernes Evighed har levet i et Lysets Rige omgivet af sine Engle, »de udødelige Hellige«. Samtidigt herskede hans Tvillingbroder, Ahriman, i Mørkets Afgrunde uden at kende Lysets Herlighed. Men da han en Gang fik den at se, optændtes hans Skinsyge og han stormede frem mod Lysets Rige i aaben Kamp mod sin Broder. Besejret af denne blev Ahriman dog ikke tilintet-

Fig. 93. Ildtemplet ved Isfahan.

gjort, men Kampen blev til en Kappestrid mellem dem, om hvem der kunde skabe den bedste Verden, og hvem af dem, der havde Ret i sin Overbevisning om, hvad der er det bedste her i Verden. Ormazd valgte da Livet, Ahriman Døden, Ormazd Himlen, Ahriman Helvede, Ormazd det gode, Ahriman det onde, alt det, der er skadeligt og daarligt her i Verden. Nu skabte Ormazd Jorden, ren og skøn, fuld af Liv og Sundhed og Styrke, og saaledes levede ogsaa Menneskene, indtil Ahriman over-

faldt Skabningen og tilsolede den med al mulig Urenhed, med Sygdom og Dod, med giftige Planter og skadelige Dyr, med Misvækst og Ulykker, Ondskab og Synd.

Fra dette Øjeblik blev Verdenslivet en Tvekamp mellem Renhedens og Urenhedens Riger, Gudens og Djævelens, og i denne Kamp er det Menneskets Opgave at tage Del. Det gør Mennesket ved sin Tro, ved Forvisningen om, at Ormazd har haft Ret i at vælge det gode og afsky det onde, ved sin Gudsdyrkelse: Tilbedelsen af den hellige Ild, der paa

Fig. 94. Stilhedens Taarn.

Ildtemplets Alter skal udrense al Djævlens Besmittelse og holde Verden ren og frisk, ved sit daglige Arbejde, som bestaar i stadig at overvinde Naturens Modstand: Jordens Ufrugtbarhed, vilde og skadelige Dyr og alle Slags Ukrudt og giftige Planter, samt i Menneskeverdenen al Slags Urenhed og Sygdom, Ondskab og Dovenskab, Ukyskhed og Logn — altsaa ved et Liv, indviet til nyttig Virksomhed, men ogsaa behersket af streng Sædelighed: baade med praktiske og aandelige Midler skulde Djævelens Rige bekæmpes og Gudsrigets Sejer forberedes.

Den afgørende Sejer skulde først vindes ved Tidernes Ende. Verdenstiden beregnedes til 12,000 Aar, og naar dette Tidsrum var forlobet, skulde den sidste Kamp udkæmpes mellem de to Riger. Da skal alle

Lydiske Rige.

Mediske Rige.

DE GAMLE

 Syriske Rige.

LSKE RIGER.

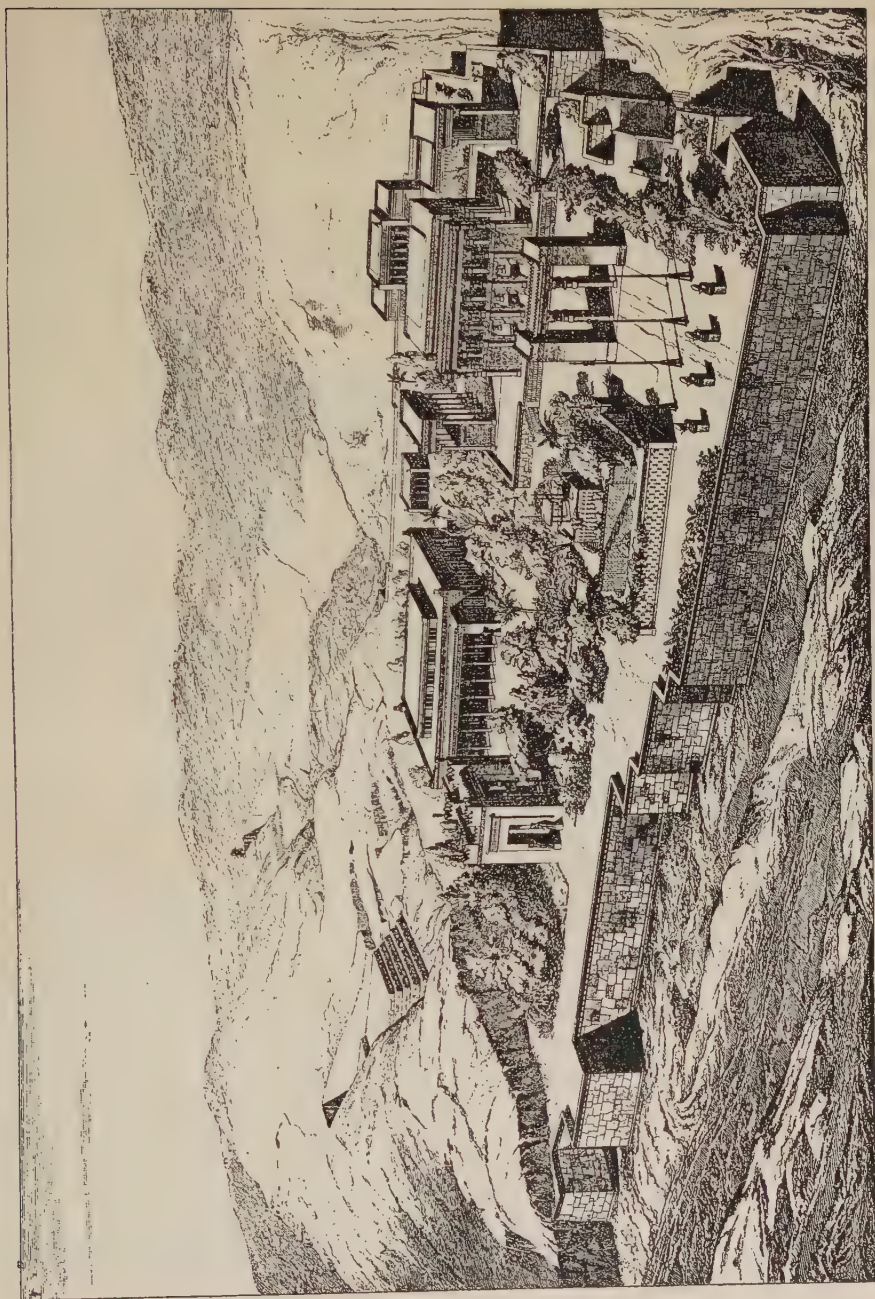

Fig. 95. Persepolis Palads. (Rekonstruktion).

Døde staa op af deres Grave, Bjergene skal smelte, og i den glødende Strøm, som da udgydes over Jorden, skal de Opstandne gaa omkring som i en luttrende og rensende Ild, der skal brænde alt urent bort baade hos dem og alle Ting, saa at de rene og fornyede kan indgaa til Livet paa den nye Jord, eller rettere sagt, paa den gamle Jord, som nu er

befriet fra al Ahrimans Besmittelse. Thi Djævelen selv styrtes med alt, hvad der tilhører ham, ned i den glødende Strøm, saa at kun det bestaar, der tilhører Ormazd, og som fortjener at leve i hans Rige.

I denne fuldt udviklede Form foreligger Zarathustras Religion i den hellige Bog Avesta, hvorfra Brudstykker, der er tilstrækkelige til at man kan lære denne Tro at kende i Hovedtrækkene, bevares i de endnu eksisterende Menigheder, der kan læse Skriften og forstaa det væsentlige af Indholdet. Den nøjagtige Udtydning er foretaget af europæiske Videnskabsmænd. I knap saa systematisk Form gaar

Fig. 96. Ruiner af Persepolis.

Mazdatroen vistnok tilbage til Aar 1000 eller 1200 f. Kr. og den præges i hvert Fald fra sin første Begyndelse af det Nomadeliv, med hvilket de iranske Folks Barndom gik hen. Man ser, at baade Oksen og Hunden har været hellige Dyr hos Perserne, og at det er bleven betragtet som et Tegn paa den højeste Fromhed at passe sit Kvæg godt, og senere, da Agerbruget opstod, at dyrke sin Jord med Flid og Forstand. Derigennem, men ogsaa ved sin udprægede Sans for Retfærdighed, Sandhed

og Godhed virkede denne Religion i høj Grad opdragende paa Folket, saa det er intet Under, at dette efterhaanden fik stor Magt og Betydning. »Tre Ting lærte Perserne deres Sonner« — siger den græske Historie-skriver Herodot — »at ride, at skyde med Bue og at tale Sandhed;« ydre Dygtighed og indre Renhed blev der altid lagt Vægt paa. Forst og fremmest holdtes de oppe af deres stærke Tro paa Livets Ret; »til Gavn for Livet« skulde alting tjene, deres Agerbrug og deres Gudsdyrkelse, deres Krigsførelse og deres Moral.

Og i tilsvarende Grad afskyede Perserne alt, hvad der horte Døden til: Sygdom, der forer til Døden og Begravelse, som følger efter denne.

Fig. 97. Ruiner af Xerxes Palads i Persepolis.

Alt dødt er urent og ahrimanisk (tilhører Djævelen). Urent var alt i den Dødes Hus, og først og fremmest den Afdødes Legeme. Dette maatte kun berøres af særlige Ligpassere, der bar det ud til et Taarn (Stilhedens Taarn), hvor det blev lagt for at tilintetgøres af Gribbe og Hunde. I Jorden vovede man ikke at lægge det, for at Liget ikke skulde besmitte denne, endnu mindre vovede man at besmitte den hellige Ild ved at brænde Liget. Den Slags Taarne ses endnu i Nærheden af Bombay, hvor den største Parser-Menighed findes.

PERSERRIGETS GRUNDLÆGGELSE

Som Verdensmagt grundlagdes Perserriget af Kyrus (558—529). Sagnet har omspundet den store Rigsgrundlæggeres Barndom med ligesaa

æventyrlige Hændelser, som de, der berettes om Roms Grundlæggere, Romulus og Remus eller om Jødefolkets første Fører, Moses: han var et Barn, der blev sat ud, men reddedes og kom til Kongens Hof, hvor han tilsidst kom til Magten. Den historiske Sandhed er, at Kyrus var født til Tronen i Persien, der allerede den Gang havde besejret Naboriget Susiana, og at han desuden tidligt erobrede det gamle iranske Kulturland Medien. Ved at optage dets Kultur forandredes Perserne,

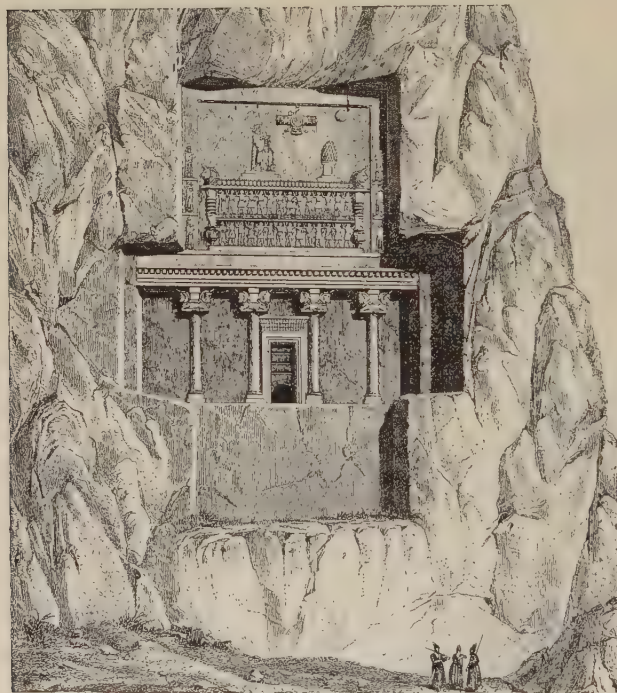

Fig. 98. Kong Dareios Grav.

af persiske Garnisoner og under Styrelse af en persisk Statholder. Da han havde erobret Mediens Hovedstad Ekbatana, viste han stor Mildhed mod den fangne mediske Konge, Astyages, og lod Riget bestaa som selvstændig Provins; Perserne antog mediske Skikke og Klædedragt og derigennem delvis den babyloniske Kultur, som for lang Tid siden var trængt ind i Medien og bl. a. havde givet dette Land dets Skrift, en forenklet Kileskrift. Kyros selv skabte ikke nogen Kultur, og sin humane Politik mod de Besejrede lader det til, at han har lært af et

der hidtil kun havde været et tappert Bjerg-Nomadefolk, til et Kulturfolk, og en virkelig Statsdannelse kunde nu begynde med den gamle elamitiske By Susa som Hovedsæde. Overfor Medien indledede Kyros en Erobringsmetode, som baade han selv og hans Efterfølgere ogsaa senere anvendte: nemlig at lade den besejrede Stat fortsætte sit vante Liv under en vis Uafhængighed, men dog under streng Bevogtning

assyrisk Forbillede, idet Tiglatpilesar III allerede var optraadt paa lignende Maade. Derimod var Kyros en fremragende Kriger og en stor Erobrer, og han hvilede ikke, forend han havde undertvunget alle sine Naboer. Først vendte han sig mod Lilleasien og trængte, aabenbart uden at møde synderlig Modstand, frem til Lydiens Grænser. Dette Rige havde hævet sig til en virkelig Magtstilling, og dets Konge, Krösus, var berømt for sin Rigdom. Velkendt er Historien om, at han lod den vise Solon se sine Skatte, og at denne da skal have yttret: »Pris ingen lykkelig, før han er død«. Krösus fik selv Lykkens Omskiftelighed at føle, han blev besejret af Perserkongen, og da hans Hovedstad Sardes var bleven indtaget (546) vilde han paa orientalsk Vis søge Døden i Flammerne. Kyros tillod ikke dette, men behandlede ogsaa denne Fjende med Mildhed.

Krösus havde ikke kæmpet alene, han havde indgaaet Forbund baade med Babylonien og Ægypten for at standse de fremtrængende Persere. Begge disse Forbundsfæller skulde efterhaanden lære Sejerherrens Magt at kende. Først hjem søgtes Babylonien, der i sin forfaldne Tilstand blev et let Bytte for Perserne. Derved fik disse samtidig det ny-babyloniske Riges udstrakte Provinser lige ned til Ægypten. Til dem hørte ogsaa Jøderiget, som Kyros gav tilbage til de oprindelige Indbyggere, idet han ophævede »det babyloniske Fangenskab« og desuden paa forskellig Maade begunstigede Jødernes Hjemfærd bl. a. ved at udlevere de dyrebare Tempelkar, der var bleven erobret i Jerusalem. Paa Grund af denne Gavmildhed mod Jøderne har Kyros faaet en Lovtale i Bibelen, hvor han tilmed kaldes »Herrens Salvede«. (Jesaja 45. Kap.).

Til Ægypten naaede Kyros aldrig. Han faldt i et Felttog mod Massageterne, et Folk, der boede langs den østlige Grænse, og som han paa

Fig. 99. Persisk Livvagt.
Murbillede i Majolika.

flere Felttog havde søgt at holde i Tomme. Erobringskrigen gennemførtes af Kambyses, Kyros' Søn, der Aar 525 besejrede den ægyptiske Hær i Slaget ved Pelusium ved Indgangen til Ægypten, og som endogsaa udbredte sit Herredømme til Ætiopien, Syd for Ægypten. Kambyses fortsatte sin Faders Politik, og optraadte selv som ægyptisk Farao. Han havde sikkert yderligere kunnet befæste sin Herskerstilling i det gamle Kulturland, hvis han ikke var bleven kaldt hjem af en Revolution, der var udbrudt ved hans Hof, hvor Magerne, det mægtige Præsteskab, havde benyttet sig af hans Fraværelse og overgivet Magten til en Mand, der udgav sig for Kongens Broder (den falske Smerdes). Paa Hjemvejen døde Kambyses imidlertid, og den unge Dareios, Hystaspes Søn, kom i Besiddelse af Tronen. Dareios, som var af Kongeslægt og i Virkeligheden var Tronarving, sammensvor sig med seks andre Persere for at gøre Ende paa Præsteherredømmet. De lod den falske Hersker dræbe og anrettede Blodbad paa Præsterne. Derefter besteg Dareios Tronen, men maatte ved en Række Felttog sikre den mod de Opror, der udbrod paa alle Kanter. Da han var en ligesaa stor Kriger som sine Forgængere, lykkedes det ham at gennemføre denne Generobring af Rigets Dele, og fra Aaret 520 kunde han betragte sig som Hersker over alle de Lande, der havde tilhørt Kyros og Kambyses.

RIGETS STORHEDSTID OG FALD

ACHÆMENIDERNE

Dareios var ikke som Kyros først og fremmest Kriger, derimod kan man kalde ham en af de største Statsmænd, der har levet, idet han gennemførte et Værk, der var større end selve Erobringen, nemlig at organisere det uhyre Rige, og give det indre Fasthed, saa at det kunde bestaa i to Hundrede Aar, til det styrtedes af Alexander den Store. Princippet var Satrapstyrelsen: Regering ved Hjælp af Provinsguvernører, der stod under Centralstyrelsens umiddelbare Opsyn. Storkongen kunde paa et hvilket som helst Tidspunkt faa Underretning om Satrapernes Embedsstyrelse ved Hjælp af Rigs-Opsynshavende, »Kongens Oje« og »Kongens Øre«. Disse var allestedsnærværende, og en Mængde Embedsberetninger strømmede ind til Rigsregeringen, samtidig med at denne udsendte sine Ordre i alle Retninger. Denne Brevveksling besorgedes af et højt udviklet Postvæsen, som Dareios selv havde grundlagt, og som, hvad Hurtighed angaar, først er bleven overfløjet af den moderne Postbefordring. Den ridende Post, der besorgede de kongelige Breve, færdedes paa brede Landeveje, som gennemkrydsede Riget i alle

Retninger. »De floj som Traner«, siger Herodot, fra Station til Station, hvor Ryttere med sadlede Heste holdt parat til lynsnart at bringe Brevene videre. Men ogsaa Handelen og det private Samkvem nod godt af disse Veje, og gode Gæstgiversteder modtog de Rejsende ved hver Dagsrejses Ende. Søhandelen overlod Kongen til Kystbefolkningen, Fønikiere og Grækere, men ogsaa for denne Handel var der draget Omsorg ved Vejanlæg.

Skattevæsnet laa i Satrapens Haand. Herodot oplyser os om, at Rigets samlede Skatteudgifter paa hans Tid beløb sig til 75 Millioner Kr., retfærdigt fordelt over de forskellige Provinser efter hvad de kunde præstere. Nogle Provinser betalte desuden Skat i Varer: Arabien Røgelse, Ægypten Korn, Armenien Heste o. s. v. Ved et Tilfælde ved man, at Dareios satte Skatten ned over hele Riget, skønt Satraperne havde udtalt, at den ikke var for høj. De persiske Konger vidste jo knap, hvad de skulde gøre med alle disse Penge, som hobede sig op i deres Skatkammer. Med Hensyn til Montvæsnet blev der foretaget en Ordning, der skulde faa den største Betydning baade for Rigets Enhed og Forvaltning og for Handel og Vandel: I alle disse Lande gjaldt »Dareiken«, den Rigmønt, der forte Dareios Navn og Billede, og som med en Værdi, der svarede til et Guld-Tyvefrancstykke, skabte en Enhed for alle Værdier.

Ogsaa Krigsvæsnet havde gennemgaaet en storartet Udvikling. Perserne havde ikke videre Interesse for Vognkamp, men lagde Hovedvægten paa Rytteriet; de persiske Heste var de bedste i Verden, Rytteren var fra Top til Taa klædt i Malm og Jern; Officererne havde forgyldte Pansre og Purpurkapper over deres Harnisk. Ogsaa Hestene var panserklædt og Seletojet var forgyldt. Det lette Rytteri var bevæbnet med Lassoer af Læder, hvormed de fangede Fjenden, der saa dræbtes med et Dolkestød. Infanteriet var for Størstedelen klædt i Panser med Skælbrynjer under Vaabenfrakken og Læderbenklæder. Soldaterne bar høje

Fig. 100. Dareios fra Paladset i Persepolis, ovenover Guden Ormazd.

Skjoldte flettet af Vidjer, med hvilke de opfangede Fjendens Pile; de var væbnet med Bue, men bar ogsaa Lanser og korte Krumsværd. Under de store Erobrere var Krigerne overordentlig dygtige; men Sejrene beroede ikke saa meget som i ældre Tider paa den enkelte Kæmpers Tapperhed; Hærledelsen var det vigtigste, og til den uddannedes Officerer i adelige Akademier. Perserne udviklede en virkelig Krigskunst, og takket være den var de uovervindelige, saa længe de kæmpede i Orienten. I Grækenland kom den dog til kort, men overfor de ellers saa sejersvante Romere gjorde det partiske Rytteri sig altid gældende og satte en Grænse for dette mægtige Rige.

I dette store og velstyrede Persien sammensmeltedes alle Orientens Lande og Riger, saa at der ikke længere kunde tales om nogen babylonisk eller assyriske Stat, om noget hettitisk eller lydisk Rige. Persernes Magt strakte sig mod Øst til Floderne Indus og Oxus og mod Nord og Vest over Irans Højland ud over Mesopotamien, Armenien og Lilleasien til det Ægæiske Hav, ja endnu nordligere, op til Donaulandene. Imod Sydvest bredte Riget sig over Syrien og Palæstina til Arabien, og omfattede — undtagen i enkelte kortere Perioder — Ægypten, Ætiopien og Kyrene. Det var et Rige, der var lige saa stort som hele Europa, men det havde en mere spredt Beliggenhed og en mere sammensat Karakter. Dette Riges Bestaaen igennem to Aarhundreder er paa det nøjeste knyttet til den Herskerslægt, som Dareios var Stamfader til, nemlig Achæmeniderne (520—330). Disse Regenter hævdede den store Stamfaders Traditioner, de bevarede hans Religion, Zarathustra-Troen, til hvilken Dareios bekender sig i sine Indskrifter, og fortsatte hans Politik og hans Krigsførelse.

Denne sidste førte dem ind i den Konflikt med Grækerne, der fik saa afgørende Betydning for dette Folks Udvikling, idet det lykkedes det lille tapre og kloge græske Folk at afslaa Stormagtens Angreb, hvad Sejersminderne fra Marathon og Salamis vidner om. Perserne, der aldrig har omtalt disse Hændelser paa noget Mindesmærke eller bevaret dem i levende Tradition, har sikkert kun betragtet disse Felttog som mer eller mindre mislykkede Grænse-Ekspeditioner. Paa et af disse lykkedes det dem dog alvorligt at tugte Grækerne paa persisk Grund, som da Miletos paa Lilleasiens Kyst blev fuldstændig ødelagt (494), samt ogsaa at ramme Fjenden i hans eget Land, som da Athen faldt i Persernes Hænder og blev hærget af dem paa samme Maade, som flere af de græske Øer var bleven det. Dette skete i Aaret 480 under Dareios langt svagere Efterfølger Xerxes (485—465), men denne Skam-

plet udslettede Grækerne kort Tid efter gennem den glimrende Sejr ved Salamis, hvor den odelagte Perserhær blev tvungen til at vende om og for Fremtiden lade Grækenland i Fred.

I deres eget Land udfoldede Achæmeniderne, blandt hvem Kongenavnene Dareios, Xerxes og Artaxerxes afløste hverandre, den største Pragt og Glans, i tryk Bevidsthed om, at Persien var Verdens Stormagt og Achæmeniderne den fornemste Kongeslægt. Om denne Storhedstid vidner de pragtfulde Mindesmærker, der stadig kan ses i Hovedstaden Susa og i Persepolis, de er en skønnere Fortsættelse af den assyriske Kunst, og man kan endogsaa i dem spore græsk Indflydelse. Orientalerens Sans for det storslaaede forenes her med Stræben efter ædel Harmoni. Den persiske Stil er lettere og elegantere end baade den ægyptiske og den babylonisk-assyriske, og et fortræffeligt Materiale har bevaret smukke Prover paa den Farvepragt, hvormed Perserne omgav sig. Men i disse herlige Sale endte ogsaa Stormændenes Liv i Overmod og Yppighed, og den mægtige Kongeslægt opløstes i Tvedragt og Rænkespil. En forargelig Tronstrid mellem den yngre Kyros og hans Broder, Artaxerxes II, i hvilken Dronningemoderen og snedige Hofmænd tog Del, og som endte med Kyros Død i Slaget ved Kunaxa (404) gav Grækerne Lejlighed til at blande sig i Persiens indre Anliggender, idet en Hær paa 10,000 Mand græske Lejetropper medvirkede i Slaget. Dette var kun Forspillet til de Sejre, som hellensk Krigskunst og Kultur 70 Aar senere skulde vinde paa persiske Grund. Men først maatte det persiske Herredomme yderligere forfalde. Efter en Periode med Tronstridigheder og Kongemord hævede den kraftige Artaxerxes Ochos (368—337) atter Riget til dets tidligere Magt og Ro. Han generobrede det tabte Ægypten og tvang med ubevægelig Haardhed Satraperne til Lydighed. Dette var et tydeligt Bevis paa, i hvor høj Grad Rigets Sammenhold beroede paa den enkelte Herskers Evne. Dareios III Kodomannus (335—330) var ikke i Besiddelse af denne Overlegenhed, skønt han var en baade dygtig og tapper Mand, og naar hans Navn nu er foreviget i Historien, er det, fordi han blev besejret af Alexander. Den største af alle de græske Sejrherrer erobrede Perseriget, ikke blot ved at vinde de Slag, i hvilke de orientalske Tropper maatte vige for hans Krigskunst og hans Soldaters Tapperhed, han var ikke mindre som Diplomat og Taktiker end som Feltherre. Han indsaa, at hans Modstander var et Rige i Oplosning og Forfald, og han forstod at løsne Landsdel efter Landsdel, samtidig med at han samlede det hele i sine egne Hænder.

GRÆKENLAND

INDLEDNING.

Grækenland er kun et lille Land.

Og dog er det maaske det Land, der skaffer Historikeren de største Vanskeligheder, hvis han har faaet den Opgave, ikke at standse ved for mange Enkeltheder, der kunde virke trættende.

Intet Land er saa sprængt og splittet i Halvoer og Øer som dette, indskaaret i dybe Bugter og gennemtrukket af mægtige Bjergkæder, der gaar i forskellige Retninger. Intet Land frembyder saa skiftende Landskabsbilleder indenfor et saa begrænset Omraade.

Og i intet andet Land taler Oldtiden saa mægtigt til os som i Grækenland. Hver en grønnende Lund, hvert Bjerg og hver Dal bringer Bud om svundne Dage. da Grækerne grundlagde den Kultur, som vi har taget i Arv. Hellas' Jord er os dyrebar og hellig. Den gemmer de Minder, der hører til vore bedste og skønneste, Minder om et Folk, der har skænket os de ædleste Tanker og de skønneste Værker, som Kunstnere har skabt. At være som de, at være »en ægte Hellener«, er en Ærestitel, som vi kun giver til de Største i vor egen Tid.

LANDET.

Grækenland bestaar, som bekendt, af en Halvo, der paa 3 Sider omgives af Middelhavet; kun imod Nord er der Forbindelse med Fastlandet. Imod Øst beskylles den bugtede Kyst af det ægæiske Hav, imod Vest bryder det joniske Hav sine Bolger mod ugæstfri Klippekyster. Imod Syd glitrer det vældige Middelhav.

Den nordlige Grænse i Oldtidens Grækenland fulgte omtrent en Linje, som man kunde tænke sig trukket mellem Forbjerget Glossa (Nutidens Linguette) paa Vestkysten og Bjerget Ossa ved det ægæiske Hav. Hinsides denne Grænse laa Illyrien og Makedonien. Det var altsaa ikke

noget stort Landomraade. Den største Længde paa omtrent 420 Kilometer. Da den nordlige Grænse var temmelig vag og skiftende, kan Landets Fladeindhold kun opgives tilnærmelsesvis, det kan vel omtrent anslaas til 88,000 Kvadratkilometer.

Med et flygtigt Blik paa Kortet ser man, at den græske Halvo er et Bjergland, hvor der ikke er ret megen Plads til smilende Dale. I forskellige Retninger' gennemkrydses den af høje Bjergkæder. Saaledes fortsættes Illyriens Bjerge ind i Epiros i Retning NV—SO, mens Pin-

Fig. 101. Den smukke Tempedal mellem Olympen og Ossa.

dosbjergene, der ligger lidt østligere, gaar i næsten lige Retning N—S. Thessaliens Sletter begrænses mod Nord af en vældig Bjergmasse med Landets højeste Bjergtop, Olympen (2985 m). Retningen er her NO—SV. Syd for Sletten hæver sig Othrysbjergene, der løber næsten lige i østlig-vestlig Retning, mens Pelionsbjergene med det bekendte Ossa har Retningen NV—SO. I Syd-Grækenland løber Bjergene Taygetos og Paruon hovedsagelig fra Nord til Syd.

Paa Kortet ser man ogsaa, at den græske Halvo savner en naturlig Grænse mod Nord, den har ingen beskyttende Mur som Italiens Alper. Tværtimod, i Nordost har Bjergene en saadan Beliggenhed, at den Vanddringsmand, der drages mod Syd, let kan komme ind i Landet. Det var

ogsaa her i det nordlige Thessalien, at baade Grækerne selv, Perserne, Makedonierne og Romerne skaffede sig Adgang. Pindos derimod dannede en Mur, der i høj Grad stængte Epirus og Illyrien ude fra de tilgrænsende Egne. Saadan en Beskyttelse var god at have i onde Tider, men i Fredens Dage var den en Hindring, og det kostede den græske Kultur Besvær at trænge frem over den.

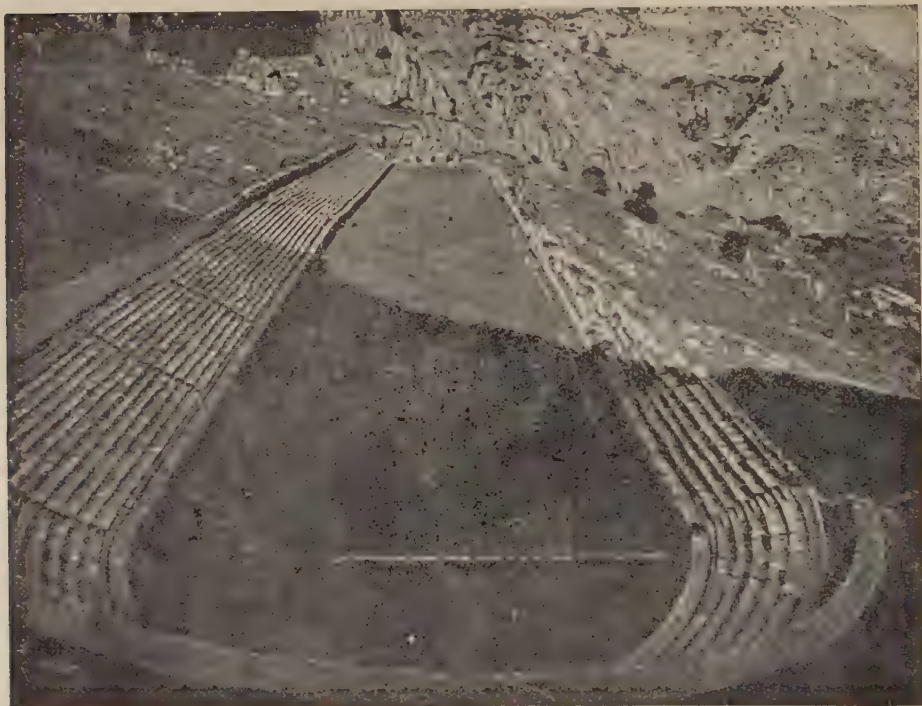

Fig. 102. Stadion i Delfi. I Baggrunden Startpladsen, i Forgrunden Maalet ved Løbene.

Der er mange Vandløb i Grækenland, men paa Grund af Bjergnaturen er de korte og stride og naar aldrig at samle sig til trygge, rolige Floder. De har alt for travlt med at naa Havet ad deres slyngede Vej, til at de ogsaa skulde ville bære Menneskenes Byrder. Og desuden er Vandmængden saa ringe i flere Floder eller Aaer, at de om Somrene helt tørrer ud. Grækenlands største Flod er Acheloos (der nu kaldes Aspropotamos); den kommer fra Pindos vestlige Del og løber ud i det

Joniske Hav. I samme Bjergegn udspringer ogsaa Pencios, som under utallige Bugtninger optager flere Bifloder, inden den bøjer ind i den berømte Tempedal mellem Olympen og Ossa. I Landets sydlige Del løber mange mindre Floder, men kun to af dem skal her nævnes: Eurotas, der flyder forbi Sparta, og ved hvis Bredder de unge Spartanere samlede de Siv, hvoraf deres Natteleje bestod, og Alfejos, som udmunder i det Joniske Hav efter at have vist Arkadiens Ynglinge Vejen til Olympia.

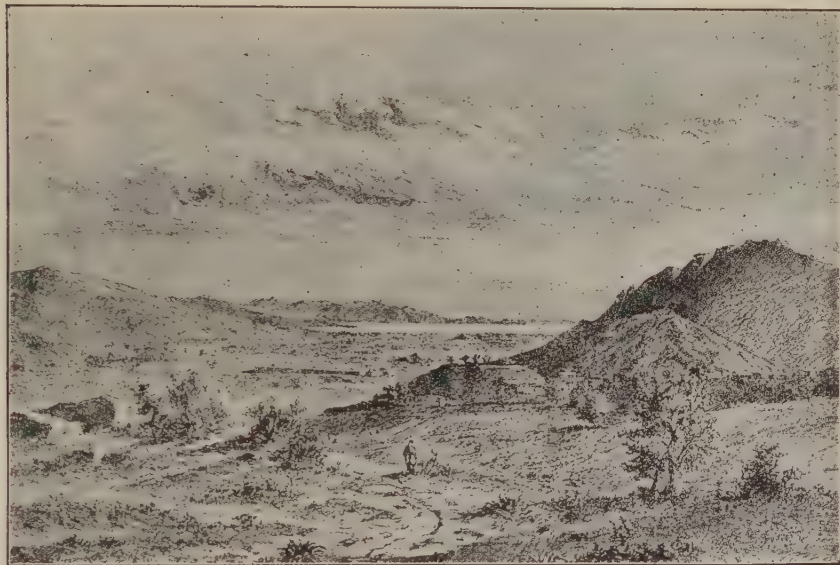

Fig. 103. Marathon-Sletten, hvor Perserne led Nederlag Aar 490.

Grækenland mangler større Indsøer. Den eneste der maaske interesserer, er Kopais i Bootien; den var nemlig i Oldtiden ret udstrakt, men nu er den udtørret og omdannet til frugtbar Agre.

Naar man ser paa et Grækenlandskort, er det rimeligvis Kysten, der først fanger Opmærksomheden. Hvis man følger Kysten fra Akroekráunion (Kap Glossa) og drager mod Syd, ser man kun uopdyrkede og klippefulde Kystrer, der ikke byder Skibene synderlig Beskyttelse mod det vrede Joniske Hav. Der er faa og daarlige Havne, og Afstanden mellem Øerne er stor for et lille, skrobeligt Fartøj. Man skimter Forbjerget ved Aktion, hvor Oktavian sejrede over Antonius og Kleopatra.

Snart kan man hvile i Bugten ved Ambrakia, inden Farten gaar imod den korintiske Bugt. Det bliver en lang Rejse, for den korintiske Bugt er dyb. Den skærer sig saa langt ind i Landet, at hvis Havet kun havde haft lidt Kræfter tilbage, vilde hele det sydlige Grækenland have været en Ø. Men Havet blev træt og efterlod en lille smal Landtange, som man kan vandre over paa en Time. Og i vore Dage behøver man ikke engang det, for Menneskene har hjulpet Havet og anlagt en Kanal.

Men vi vender om og sætter igen Kursen ud mod det Joniske Hav. Farten gaar langs med Peloponnes' Kyst; paa Sydkysten er der to store Havbugter, den Messeniske og den Lakoniske Bugt. Snart er vi lykkelig og vel sluppen gennem det frygtede Sund og styrer langs med Østkysten. Her faar Landskabet en anden Karakter. Kysterne ser venligere og mere indbydende ud, og Luften er klarere og behageligere. Der er mange Bugter, og smilende Floddale hilser os. Naar man er kommen ud af den argoliske Bugt og styrer mod Øst, befinder man sig i den herlige Saroniske Bugt med alle dens Øer. Euba glider forbi os og Salamis. Atter lægger vi Roret om og styrer mod Syd, indtil vi er kommen omkring den østligste af Halvøens Forbjerge, det navnkundige Attika. Langt og smalt er Sundet, der skiller Fastlandet fra Euba, men naar vi er kommen ud i det Ægæiske Hav, gaar det hurtigt videre, og vi stiger i Land i den skønne Tempedal.

Vi stiger i Land og tager Vandringsstav i Haand. Naar vi saa gennem Tempedalen kommer ind i Thessalien, har vi paa højre Haand det snekronede Olympen, hvor man sagde, at Guderne havde deres Hjem; til venstre hæver sig Ossa. Det er en frugtbar Højslette, der ligger foran os. Her gaar Faar og Geder paa Græs og smukke, unge Heste tumler sig paa Engene. Men Landskabet skifter Præg, og hinsides Pindos træffer man en anden Slags Mennesker. De er enklere, mere raa, mindre »helleniske«, men nu er vi jo ogsaa i Epirus, hvor græsk Kultur aldrig rigtig udfoldede sig. Vi gaar videre mod Syd, lader det nordlige Grækenland bag os, og begiver os ind i Akarnania. Med Hensyn til Indbyggerne her og i det tilgrænsende Ætolien vidste de gamle Grækere ikke rigtigt, om de var af ægte hellensk Afstamning eller ej; for en Sikkerheds Skyld betragtede man dem som »Fremmede«, som Barbarer. Vor Vandring fører os nu gennem det bjergfulde Lokris og det lille Doris, hvorfra Spartanerne mentes at stamme. Nu ligger Parnas foran os, og vi er altsaa i Fokis, den Landsdel, der rummede det fornemste Orakel i Grækenland, det delfiske. I Bootien maa vi

standse nogen Tid. Det er et ret frugtbart Land med flere Sletter. Men Luften er tung her, og Klimaet ikke saa behageligt som længere sydpaa. Og Folket er dumt, det siger i alt Fald Athenienserne, naar han taler om »de bootiske Svin«. Men vi tror ham ikke. Bootieren er tapper, derom vidner hans Sletter, en Samling Valpladser, og hans Feltherrer, og han er ikke dummere, end at han en Tid lang tog Ledelsen i Hellas. Og han er ikke fattig, thi i hans Land, paa hans Bjerg, paa Helikon bor Sanggudinderne. Vi vandrere videre. I Afstand skimtes Øen Eubøa, Grækenlands længste Ø. Men vi har faaet nok af Soen, vi gaar hellere videre til Attika, det navnkundigste Landskab paa hele Halvøen. Det er ingen frugtbar Jord, vi betræder; det er ikke Bootiens Marker. Men det er Mindernes Jord; det er Marathon og Salamis og fremfor alt Athen.

Vi forlader igen Athen og Mellem-Grækenland. Vi gaar over den korintiske Landtange for at aflægge et Besøg i Byen Korinth, en af Oldtidens livligste Handelsstæder. Argolis lokker med sine gamle Borge, men vi skal ogsaa besøge den eneste Landsdel paa Peloponnes, der ikke grænser til Havet. Der er Arkadien, Hyrdelandet, med sine vældige Bjerge. Gennem Akaia fortsætter vi ind i Elis, der er bekendt for sine smaa, sode Druer, Korenderne. Her ligger Olympia, Idrætspladsen, hvor hele Grækenland modtes hvert fjerde Aar. I den Maaned, Festspillene varede, tænkte enhver Hellener, Mand og Kvinde, Gammel og Ung, paa Byen i Alfejos-Dalen. Nu vandrer vi gennem Messenien, hvor vi drikker den fortræffelige Vin, og undres, naar vi ser, at her vokser Dadelpalmer. Men det er varmt, og vi haster imod Lakonien, der er vor Vandrings Endemaal.

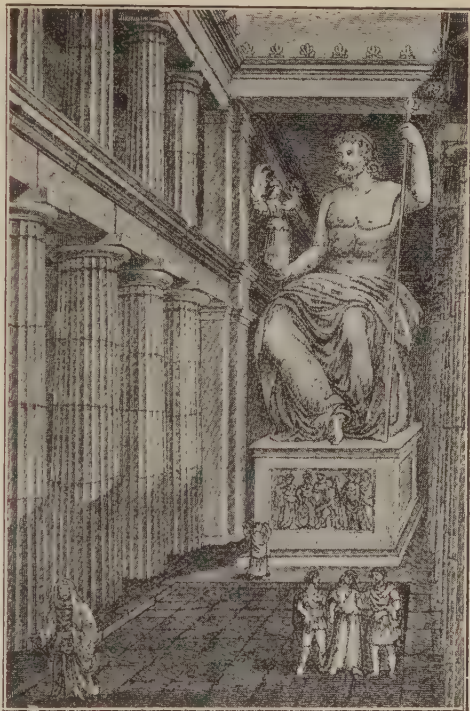

Fig. 104. Kolossalstatue af Zeus. Rekonstrueret. Interiør fra Zeustemplet i Olympia.

Vi er i Sparta, det stolte og mægtige Sparta, der rivaliserede med Athen om den højeste Magt.

Grækenland var for lille for Grækerne. Hvorhen de saa, mødte deres Blik Havet. Og Havet var fuldt af Øer, der laa saa tæt sammen, at man altid kunde have en af dem i Sigte, hvis man passede paa. Øerne var gode Holdepunkter for dristige Søfolk. Sporaderne længst imod Nord førte til Hellespont, og Kykladerne og de sydlige Sporader lettede Vejen til den største Del af Lilleasiens Kyst, hvor de store Øer ligger, Lesbos,

Fig. 105. Passet ved Thermopylæ, hvor Leonidas søgte at standse Perserne.

Kios, Samos og Rhodos. Mod Syd ligger Kreta, den tredjestørste af Middelhavets Øer.

Det Billede, Nutidens Grækenland frembyder, ligner ikke helt Oldtidens. Det er ikke bedre; det har noget af Forfaldet over sig. De smukke Skove er fældede, og det har man ikke gjort ustraffet, for siden da falder der mindre Regn, og gode og frugtbare Marker er bleven forandrede til tørre, ubeboede Egne. Man har ladet Grøfte- og Overrislingsanlæg forfalde, og Agerjorden er bleven til Mose eller uopdyrkeligt Land. Jorden er bleven udsuget. Man har ladet Havnene fyldes med Sand og Bølgebryderne styrte sammen. Og Vejene er ikke bleven vedligeholdt.

Nej, vore Dages Grækenland er ikke det samme som Oldtidens.

FOLKET.

Oldtidens Grækere havde ikke altid været bosat paa Halvøen. De var Indvandrere, der rimeligvis var tvunget derved fra Donau-Egnene. Paa det Tidspunkt, de kom dertil, var de i det mindste delvis et Nomadefolk, der drev Faar og Geder fra det ene Sted til det andet, og kun blev boende paa et Sted saa længe Dyrene kunde finde Føde.

Dette Hyrdefolk tilhorte den vestlige Gren af den indo-europæiske Folkegruppe. Og deres Vandring var et Led i den store Folkebevægelse, der gjorde de ariske Folk til Herrer baade i Indien og i Persien.

POLITISK HISTORIE.

Der var en Tid, som hverken Mindesmærker eller Sagn fortæller noget om, da der fandt store Folkeforskydninger Sted baade i Asien og i Europa. Indoeuropæerne var paa Vandring. Hvorfra de kom, ved vi ikke bestemt; vi kender bedre de Steder, hvor de slog sig ned. En Gren af den indoeuropæiske Stamme drog mod Øst og trængte ind i Indien, en anden skyllede ind over Persien og en tredje udbredte sig i Europa. Der er altsaa Slægtskab mellem Indiens brune Sønner og de lyslokkede unge Mænd fra Midnatssolens Lande; de hører til samme Race.

En Del af Vandringsfolket brød ind over Balkanhalvøen, trængte sig frem i sydøstlig Retning og satte sig fast paa Halvøen. Denne Indvandring fandt rimeligvis Sted i det tredje Aartusind f. Kr.

De fremmede Erobrere var jævne Hyrder, der var helt afhængige af deres Dyr. De maatte sørge for deres Hornkvæg, deres Faar og Geder. Derfor kunde de ikke have faste Boliger, men flyttede til en anden Egn, naar Græsset begyndte at slippe op. Vandrelivet havde hindret dem i at bygge faste Boliger, men da de nu vel var kommen til Ro i Grækenland, begyndte de at bygge Huse af Sten og soltørret Ler. Deres simple Stenredskaber og -Vaaben blev stadig mere fuldendte, og i Aarhundredernes Lob gen-

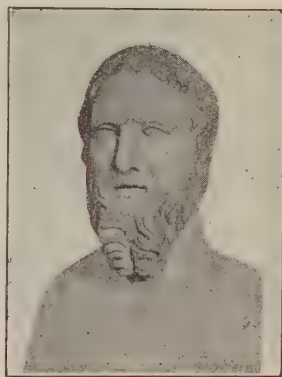

Fig. 106. Herodot, »Historiens Fader«, en af Grækernes berømteste Historikere.

nemgik Hyrdefolket en Udvikling, som kun kan forklares gennem Berøringen med en højere Kultur.

Det er takket være en tysk Købmand, vi har faaet Kendskab til den Kultur, som Grækerne kom i Berøring med, som de tilegnede sig, udviklede og tilsidst ødelagde. Og denne Købmand nøjedes ikke med at skænke Videnskaben Penge. Han gik til Værks paa sin egen Maner. —

Vi skal her fortælle noget nærmere om den Mand, der har gjort en saa stor Indsats i Studiet af Grækenlands sagnomspundne, forhistoriske Tid.

Fig. 107. Den berømte »Løveport« i Mykene.

Heinrich Schliemann blev født i Mecklenborg i 1822. Han kom i Købmandslære og blev uddannet til Forretningsmand. Men han havde faaet Lyst til at rejse, og da der tilbød sig Lejlighed til at komme til Venezuela, greb han den straks. Skibet strandede imidlertid paa Hollands Kyst. Dette var et Held for Schliemann — og for Studiet af den græske Oldtid. Da den unge Mand var blottet for alt, tog han Plads paa et Kontor i Amsterdam. Ved Siden af Kontorarbejdet drev han ivrigt Sprogstudier, lærte sig efterhaanden Gammelgræsk og læste Homers Iliade og Odyssee. Hans Arbejde førte ham til St. Petersburg. Efter et Aars Ophold der, grundlagde han sin egen Forretning, og den

indbragte ham i Aarenes Lob en meget stor Formue. I 30 Aars Alderen havde han tjent Penge nok til at kunne fore en Rigmands uafhængige Liv. Han begyndte at gøre lange Rejser og paa en af disse kom han til Grækenland. Dette Besøg blev afgørende. Schliemann rejste derefter til Paris, og gav sig ivrigt til at studere Arkæologi. Rigt udrustet med Kundskaber og Penge begav han sig til Lilleasien. Han vilde finde det Sted, hvor Troja havde ligget, og hvor Homer lader Grækere og Trojaner kæmpe i ti Aar. Schliemann begyndte at foretage Udgravninger ved Hissarlik i 1870, og han fandt Troja. Ikke een By, men ni, den ene ovenpaa den anden. Naar en var brændt af, var der bleven opført en ny By ovenpaa Ruinerne. — Seks Aar senere rejste han til Grækenland, til Argolis. Atter sattes Spaden i Jorden. Og nu blottede han det gamle Mykene. Ogsaa her oversteg Fundene alle Forventninger. Selvfølgelig vakte Schliemanns Udgravninger den største Opsigt. Græken-

Fig. 108. Rigt udsmykket Dolkeklinge fra Mykene.

lands Historie havde faaet et helt nyt Kapitel, en Indledning, kunde man sige.

Men det skulde snart vise sig, at man kun havde faaet et Stykke af Indledningen. Aar 1900 gjorde den engelske Videnskabsmand, Sir Arthur Evans nogle Fund paa Kreta, som med et Slag forskød alle Linjer og Perspektiver.

Der var altsaa gjort Fund ved Troja, ved Mykene og paa Kreta. Nu vil vi undersøge disse Fund og se, hvad de kan lære os om den græske Forhistorie.

De ældste Fund stammer fra Kreta. Det er heller ikke underligt, at denne Ø er bleven beboet paa et meget tidligt Tidspunkt. Dens Beliggenhed gjorde den til et naturligt Modested for Folkene fra Lilleasiens, Afrikas og Europas Middelhavskyster. Øen er bjergrig, men der er brede og frugtbare Dale ned imod Havet. Naturen tillod Agerbrug, Kvægavl, Fiskeri, og Beliggenheden begunstigede Handelen.

De ældste Spor af et Stenalderfolk findes ved Knossos. Vaaben og Værktøj er af Ben, især Obsidian, en Stenart, der kom fra Øen Melos.

Lidt efter lidt lærte man at forarbejde Kobberet, og naar dette blandedes med Tin, fik man Bronze. Denne Opfindelse blev rimeligvis gjort omkring Aar 3000. Broncealderen er en Storhedstid i den kretensiske Kulturs Historie.

Knossos bliver stadig mægtigere. Handelen drages mere og mere til dette Sted, og store Rigdomme samles. Man faar et godt Begreb om den indre Styrke i denne Kultur, naar man faar at vide, hvad dette

Fig. 109. Indgangen til »Atrevs' Skatkammer«. Det er egentlig en Gravbygning.

Folk kunde udrette med Hensyn til Byggeri. Kongerne opførte vældige Paladser, der prydedes med smukke Malerier og Fresker. Det er først og fremmest disse Kongeborges Størrelse, der imponerer os. Det var utallige Forraadskamre, Pragtsale og Tempelrum der fandtes i et saadant Palads. Man forstaar godt, at Grækerne har knyttet alle Slags Sagn til Ruinerne af dem, naar man hører, at Kongeborgen i Knossos strækker sig over to Hektarer.

Kongen var en mægtig Hersker, der ejede utrolige Rigdomme; i hans Forraadskamre stod Urne ved Urne fyldt af Skatte. Men Kongen var ogsaa en stor og mægtig Kriger, der elskede Kamp og Bytte. Og han elskede Pragt og Smykker og Glans og Fest. Skonne Billeder prydede hans Vægge; af kunstnerisk smykkede Bægre drak han sin Vin. Det var et Liv i Rigdom og Yppighed.

Men pludselig styrter det hele sammen. Det er omkring 1400, at denne ejendommelige Katastrofe indtræffer. De store Paladser brændes af. En Del af Folket flygter fra Kysten op i Bjergene; en anden Del udvandrer. Nogle drager til Palæstina og træder atter ind i Historien under Navnet Filistre. Kretas forhistoriske Kultur kaldes den

»minoiske«, efter Sagnkongen Minos. De Myter, der knytter sig til dette Navn, tyder paa, at Øen en Gang har været Midtpunktet i et stort Rige, der aabenbart paa Grund af sine Flaader var saa stærkt, at ikke engang Paladserne behovede beskyttende Mure eller Fæstninger. Denne straalende Kultur lader til at have været gennemgaaende fredelig. Vort Kendskab til den grunder sig ene og alene paa arkæologiske Fund, der kan tidsbestemmes som Følge af den livlige Handelsforbindelse med Ægypten. Men hvorfra de materielle Resourcer er kommen, er en Gaade, paa dette Punkt er vi nødt til at indrømme vor Uvidenhed. Vi ved ikke en Gang, hvad det var for et Følk, der skabte denne ejen-

Fig. 110. Kalken fra Vafio vidner om, hvor højt den mykenske Guldsmedekunst stod. Tyrefægtninger er et Motiv, der ofte forekommer fra denne Tid.

dommelige Kultur. Vi kan ikke tyde deres Skrift, kender ikke en Linje af deres Sprog.

Den kretensiske Kultur uddøde dog ikke. Den udvikledes paa et andet Sted. Dens rige Udsæd spirede og satte Blomst i Grækenland.

I Landsdelen Argolis laa to Byer, der kom til Magt og Rigdom, da Ulykken ramte Knossos. Den ældre, Tiryns, laa et Par Kilometer fra den argoliske Bugt, en dyb bjergkranset Havbugt, der ydede de Søfarende Beskyttelse. Den yngre By, Mykene, laa længere inde i Landet og beherskede de Veje, der mod Syd forte til Havet, mod Nord til det korinthiske Forbjerg. Mykene havde aabenbart den bedste Beliggenhed. Derfra kunde man have et Overblik over Vareudvekslingen mellem Nord og Syd. Det er ganske naturligt, at Herskerne benyttede sig af dette. De

krævede Afgifter af Kobmændene, for at disse kunde faa Lov til uforstyrret at færdes gennem Dalene. Og da Handelen var henvist til at benytte denne Vej, kunde Fyrsterne opkræve en ret høj »Told«.

Det var ingen daarlig Bestilling at være »Roverridder«. De store Borge og de rige Fund af Guld og Sølv vidner om velfyldte Skatkamre. Kongerne i Mykene blev stadig rigere og mægtigere; hele Argolis kom under deres Herredømme.

Hvis man vil danne sig en Forestilling om Livet i Mykene, har man en god Hjælp i Homers Sange, der har bevaret mange Træk fra denne Tid. Statsvæsnet var meget enkelt ordnet, og der var ingen store Administrationsomkostninger, der tærede paa Statskassen. Des mere kunde Kongen ofre paa sit Palads og dets Udsmykning.

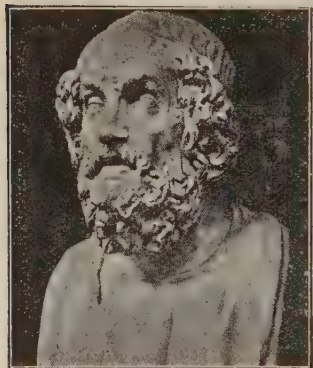

Fig. 111. Homer, ifølge Sagnet Iliadens og Odysseens Digter.

Fyrsterne i Knossos havde haft en Følelse af at være saa mægtige, at de ikke havde befæstet deres Paladser. I Tiryns og Mykene var Forholdene anderledes. Der maatte man være forberedt paa Angreb; Belligenheden var ikke saa isoleret, at den kunde yde Beskyttelse. Der opførtes vældige Volde omkring Borgen, der af den Grund ikke kunde brede sig som paa Kreta. Ogsaa Klimaet fordrede en anden Bygningsmaade. Ingen store aabne Lysbrønde, men derimod Ildsteder.

Dygtige Kunstnere, der havde lært i Ægypten og paa Kreta, prydede Borgens Indre med Malerier og Billedhuggerarbejder. Det lykkedes dem dog ikke at frigøre sig for deres Forbilleder, og de større Opgaver magtede de ikke. I Guldsmedekunsten skabtes der derimod virkelige Mesterværker, som f. Eks. Vaser og Skaale af drevet Guld eller Solv og Vaaben med forskellig Slags Metalindlægning.

Pomp og Pragt fulgte endogsaa den Dode. Liget blev indsvøbt i kostbare Stoffer og lagt i den rigt smykkede Grav, der ofte forsynedes med et kuppelformet Tag. Grave fra denne Tid har man fundet langt fra Mykene, baade i Bootien, Lakonien, Attika og Thessalien. Saadanne Fund viser, hvor langt denne Kulturs Indflydelse naaede.

Blandt de Byer, der havde Fordel af Kretas dalende Magt var ogsaa Troja i det nordlige Lilleasien.

Det Stenalderfolk, der først havde slaaet sig ned ved Hissarlik, havde ikke kunnet finde et bedre Sted. Egnen var rig paa Skove, frugtbare Jorder og frodige Enge til Kvæget. Og Troja laa jo paa Færdselsvejen mellem Europa og Asien.

Men et Sted, der frembød saadanne Fordele, kunde let vække Naboernes Misundelse. Der kom ogsaa til at staa Kamp om Magten i Troja. De oprindelige Indbyggere maatte vige; Troja jævnedes med Jorden, men straks rejste der sig en ny Stad. Saaledes gik det 9 Gange.

Efter den femte store Hjemsogelse, der indtraf en Gang omkring 1500, opstod der et større og rigere Troja af Asken. Kretas Magt var brudt, og baade Trojas og Mykenes voksende Betydning var en Følge af de handelspolitiske Forandringer, der indtraadte, da Kreta mistede den ledende Stilling. Troja erobrede saaledes Handelen paa Lilleasiens Kyst og paa Kypren.

Det nye Troja traadte i livlig Forbindelse med Mykene. Troja indførte Varer derfra, som man saa provede paa at eftergøre. Særligt med Hensyn til Lervarerne kan man iagttage, hvordan de indenlandske Monstre erstattedes med mykenske.

Trojas Magt og Indflydelse var i stadig Vækst. Og den tidligere Læremester Mykene skulde snart erfare, at den havde faaet en farlig Medbejler. Vaabnene maatte afgøre, hvor det politiske Tyngdepunkt skulde ligge, i Europa eller i Asien. Og nu begynder de langvarige Kampe, som ligger til Grund for Iliadens Sagnstof. Troja jævnedes med Jorden, og dets Folk, om hvilket man kun ved, at det sikkert ikke var græsk, forsvinder fra vor Synskreds. Men ogsaa Mykenes Dage var talt.

Den mykenske Kulturs Skabere var Akajerne, et græsk Folk, hvis Indvandring rimeligvis medførte de ovennævnte Omvæltninger paa Kreta. De blev kort efter kuert og fortrængt ved en anden græsk Folkestammes Fremstormen.

Ligesom Bjergenes Snemasser kan begynde at skride, hvis kun en lille Flage kommer ud af sit Leje, saaledes kan hele Folkeslag sættes i Bevægelse, hvis Ligevægten rokkes paa et Punkt langt ude i det Fjerne. De *doriske Vandringer* — der, efter hvad man tror — fandt Sted en Gang mellem 1150 og 1100, var et saadant Skred, der begyndte et eller andet Sted i Balkanbjergene eller endnu længere borte, og hvis Virkninger strækker sig til Lilleasiens Kyst. Naar et Folk med Magt tager et Land i Besiddelse, tvinges de oprindelige Indbyggere ofte ud i den Retning, hvor der ydes mindst Modstand. En almindelig Folkeforskydning

kan blive Følgen af en saadan Bevægelse. Sneflagen, der løsnedes oppe paa Fjeldranden, kan ende som en hærgende Lavine.

Balkanbjergenes Stammer havde sat sig i Bevægelse mod Syd. Det Tryk, de udøvede paa Nabofolkene, blev Aarsag til en Række Omflytninger. Et Folk, der kaldte sig Thessalier, trængte fra Epiros over Pindos ind i Slettelandet omkring Floden Peneios; de tog Landet i Besiddelse og kaldte det Thessalien. De tidligere Ejere enten underkastede sig eller drog mod Syd og trængte ind i Bootien. Ogsaa de doriske Stammer kom i Bevægelse og begyndte at begive sig mod Syd. Den Gruppe, der havde hjemme i det lille Doris, udgjorde Kærnen i de Skarer, der nu vandrede ind i Peloponnes.

Da Erobrerne havde tilegnet sig de bedste Stykker, maatte de tidligere Indbyggere drage bort, hvis de ikke vilde underkaste sig Sejrherrerne. Nogle flygtede til det Indre af Peloponnes, til Arkadien, hvor de genoptog tidligere Tidens Levevis; andre søgte ud til Havet og Øerne. Og Dorerne, der trods Erobringen ikke havde Plads nok, fulgte efter. Paa den Maade befolkedes Kytera, Kreta, Melos, Karpatos, Kos, Rhodos samt nogle Egne paa Lilleasiens Kyst, hvorhen Akajerne sandsynligvis var kommen allerede i den mykenske Tid.

Under saadanne Forhold, naar Erobrere brød ind og bemægtigede sig Landet, var det ikke Tiden til at lave smukke Vaser og farverige Billeder. Og Erobrerne var ikke udviklede nok til at kunne nyde forfinet Kunst. Der er kun faa Guld- og Sølvarbejder fra denne Tid. Bronzen, som man hidtil havde anvendt som Nytemetal, erstattes mere og mere af Jernet. Der rejses ikke mere stolte Gravbygninger; thi Dorerne indsvøber ikke deres Døde i kostbart Lærred eller dækker deres Ansigt med en gylden Maske, de lægger heller ikke det døde Legeme til Hvile i murede Grave. Dorerne brænder deres Døde.

Ganske vist drejedes Tiden tilbage, da Erobrerne traadte den Kultur under Fodder, der havde skabt saa rig en Blomstring i Egnene omkring Mykene. Men Ødelæggelsen var dog ikke saa fuldstændig, som man skulde have troet. Thi ganske vist var Dorerne ukultiverede, men de var ikke uimodtagelige for Kultur. Det var tværtimod et Folk med hurtig Opfattelse, god, skarp, sund Forstand og ubrudt Kraft. Selvfølgelig tilføjede Kampene mange Saar. Men da Vaabenbraget var forstummet, og Erobrerne havde sikret deres Magt over de Besejrede, saa var Herskerne villige til at lære. Men de tog ikke imod Lærdommen blindt og uden Eftertanke; de udviklede den efter deres eget Hoved. Der skabtes en

Kunst, en Kultur, en Stat, der var national, der var græsk. Fra dette Tidspunkt kan der tales om et græsk Grækenland.

DE GRÆSKE STATER OPSTAAR OG UDVIKLES

»Ingens Herre og ingens Tjener.«

Saaledes har Grækeren sikkert følt sig, da han vendte sine Skridt imod Syd. Han var en fri Mand, som ikke tog imod Befaling af nogen. Han dyrkede Jorden sammen med sine Ligemænd, han vogtede Kvæg

Fig. 112. Akropolis, set sydfra. •

sammen med Ligemænd, og en Ligemands Datter tog han til Ægte. Alt paa samme Maade, som hans Fædre havde gjort for ham.

Men naar han med Sværdet havde taget en anden Mands Land, da var han Sejerherre, Erobrer. Og Modstanderen, der var bleven tvunget i Knæ, han var besejret. Det haarde og det tunge faldt i hans Lod, medens Sejerherren nød Sejrens Lon. Han uddannede sig i Vaabenbrug og forberedte sig paa at værgе det Land, der var bleven hans. Saaledes udvikles der et Modsætningsforhold mellem frie og ufrie, Herrer og Slaver.

Erobrerne var eet Folk, talte samme Sprog og havde fælles Tro og fælles Minder. Den Statsdannelse, der først opstod, prægedes helt af Stammen. Men efterhaanden blev der stillet stadig stærkere Krav til en

fastere og mere centraliseret Organisation, og Stammestaten blev erstattet af Bystaten. Folket samlede sig indenfor mindre, men befæstede Omraader, og Byen (pólis) skilte sig stadig mere ud fra det omliggende Land.

Byernes Opstaaen førte ikke blot til en skarp Adskillelse mellem By og Land, men medførte ogsaa Bybefolkningens stadig voksende Inddeling i Erhvervsgrupper og Samfundsklasser. Den enkelte Borger kunde ikke længere spille sin Tid med forskelligt Slags Arbejde, han maatte spare sine Kræfter til en enkelt Opgave, til en enkelt Beskæftigelse.

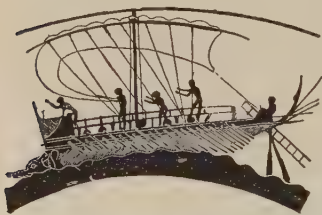

Fig. 113. Øverst et græsk Krigsskib, der blev drevet frem med Sejl og Aarer. Nederst et Handelsskib, der ikke havde Plads til Roere.

Statens Ledelse var oprindeligt betroet Kongen, der i Krigen var den højeste Befalingsmand, og i Fredstid foretog de helige Offerhandlinger, Retsplejen derimod tilhørte udelukkende Folket. Imidlertid svækkedes Kongemagten i Tidens Løb, og de Anliggender, der før havde paahvilet Kongen, blev i stadig højere Grad udført af et adeligt Raad. Saaledes afløstes Kongedømmet i Athen og de fleste andre Stater uden nogen Omvæltning af et Adelsherredømme. De adelige Godsejere var en Tid de eneste Rigmænd og indtog en Særstilling i Forhold til Folket (demos). I det syvende og sjette Aarhundrede foregik der en Udvikling, der i flere Henseender blev Aarsag til betydelige Forskydninger indenfor Samfundene. Krigsvæsenet omdannedes, og Rytteriet, der bestod

af Adelsmænd, fik en mere underordnet Betydning overfor de tungtbevæbnede Fodsoldater (Hopliter), hvis Masser afgjorde Slagets Udfald. Samtidig medførte den stadig stigende Handel vigtige Ny- og Omdannelser. Opfindelsen af Pengene, som vistnok blev gjort i Lilleasien, Reguleringen af Maal og Vægt samt en forbedret Skibsfart skabte en Borgerstand. Rigdom var ikke længere det samme som Jord og Dyr, Rigdom kunde være Guld og Varer. Et Menneskes Fødsel og krigerske Dygtighed var ikke længere den eneste Værdimaaler. Manden blev vurderet efter sin Ejendom, og Handelens Folk var ofte mere formuende end de adelige Herrer. Det gamle Adelsvælde maatte vige for et Rigmandsvælde (Timokrati). Men Pengene er jo noget ubestandigt, og in-

gen kan forbyde sin Nabo at have Held med sig i Handel og blive rig. Pengene ophævede paa en Maade Standshovmodet. Denne Omlægning af Magtens Tyngdepunkt fra et Faatal til en større Gruppe Borgere kunde føre til Stridigheder mellem Stænderne og alvorlige indre Uroligheder; den Slags indtraf ogsaa. Under disse langvarige og bitre Klassekampe hændte det ofte, at kraftige Personligheder tilrev sig Magten og styrede Staten som Selvherskere. Disse Herskere kaldtes Tyranner, et Ord der skulde betegne, hvordan de var kommen i Besiddelse af Magten, og ikke med den nugældende Betydning, den Maade, paa hvilken de benyttede den. Tyrannerne var ofte indsigtfulde og fremsynede Mænd, der indlagde sig store Fortjenester med Hensyn til Bøndernes Frigørelse. Udviklingen medførte imidlertid — med ulige Fart i de forskellige Dele af Landet — et stadig stærkere Folkeherredømme. De græske Stater er saaledes Eksempler paa en Forfatningshistorie, der begynder med Monarki, og hvad Sparta angaar, afsluttes med Aristokrati, men for de fleste Staters Vedkommende ender i Demokrati.

Lakoniens Erobrere havde skabt en fastere Statsordning end man havde formaaet i nogen anden græsk Egn. Modstanden mod de Indtrængende havde været haard og sejt, og havde tvunget disse til at slutte sig fast sammen og opretholde en streng Militærorden indenfor deres egne Rækker. Den oprindelige Befolkning smeltede ikke sammen med Indvandrerne, men fortsatte Livet som en underkuet Majoritet. Den spartanske Stat bestod af tre Befolkningslag: Erobrerne og Herskerne, *Spartanerne*, de skattepligtige Bønder, *Heloterne* samt *Perioikerne*, de Handelsfolk og Haandværkere, der boede i nogen Afstand fra Sparta.

Kongemagten, der i det konservative Sparta vedblev at bestaa, gennemgik de ovennævnte Forandringer. De »Ældstes Raad«, bestaaende af 28 Mænd paa over 60 Aar, udgaaede af de mest ansete Familier, over-

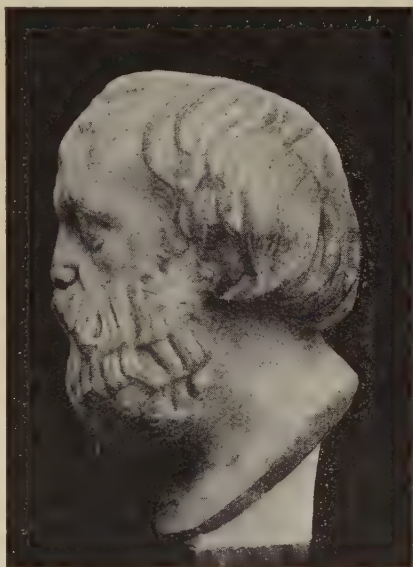

Fig. 114. Lykurg, ifølge Traditionen Spartanernes Lovgiver.

tog stadig flere af Kongens Embedspligter. Folkeforsamlingen, i hvilken enhver Spartaner, naar han havde naaet Myndighedsalderen, havde Ret til at deltage, indkaldtes hver Maaned. Dens Kompetence var dog ikke ret stor, ifølge vor Udtryksmaade kunde den ikke selv fremkomme med Forslag, men kun udtale sig om Regeringens Lovforslag. Men af Folkeforsamlingen udvikledes en Myndighed, der stadig skulde faa større Magt, Eforatet, der bestod af 5 Personer; dette var fra Begyndelsen en tilsynshavende Myndighed, som havde Opsigt med Embedsmændene og maaske ogsaa skulde beskytte Borgerne mod Overgreb fra Regeringens Side. Efterhaanden udvidedes dets Magtomraade, og Eforerne beskæftigede sig ogsaa med rent politiske Spørgsmaal.

Det, der mere end noget andet præger den spartanske Stat, er dens strenge Militærorganisation. Spartanerne var et Folk i Vaaben. I Tilfælde af Fare maatte Grækenlands andre Stater i Hast skabe en Hær, Sparta derimod havde altid til sin Raadighed en vaabenovet, tapper og kamplysten Hær, i hvilken der herskede den strengeste Mandstugt. Hellas skulde faa Grund til at være de barske Spartanere taknemlig.

Af et helt andet Temperament var Athenienserne. Deres Statsstøbning minder ikke ret meget om den Statsform, der her er skildret.

Den atheniensiske Statshistorie kan deles i tre Afsnit: et monarkistisk, et aristokratisk og et demokratisk.

I Begyndelsen var Kongen baade Overfeltherre, Ypperstepræst og overste Dommer, men Udviklingen medførte, at disse tre Embeder blev tildelt tre forskellige Personer. Og Kongen, der havde taget Tronen i Besiddelse med Fødsels Ret, fik den nu gennem Valg. Hans Magt, der stadig mere gled over i Adels Hænder, begrænsedes efterhaanden.

Ifølge Kronikeskriverne skal den sidste Arvekonge have overgivet Regeringsmagten til Arkonter, der først blev udnævnte paa Livstid, senere for en ti-aarig Periode og endnu senere kun for et Aar. Naar Embedstiden var omme, fik de afgaaede Arkonter Sæde i Raadet eller Areopagos, der især beskæftigede sig med Retsplejen. Paa denne Maade havde Adelen faaet Ledelsen; men de forskellige Slægter bekæmpede hverandre, og der skabtes Muligheder for Omvæltninger.

Det atheniensiske Folk led Nød. Jorden tilhørte et Mindretal, og store Gældsfordringer tyngede Bønderne og de uformuende. Misforholdene voksede, og en ung Adelsmand ved Navn Kylon søgte at benytte denne Uro og gore sig til Enevoldsherre. Ganske vist mislykkedes hans Plan, men i Stedet for udbrod der heftige og langvarige Parti-

stridigheder, der stadig tydeligere viste, at en Forfatningsændring var nødvendig. Det lader ogsaa til, at der blev foretaget en saadan, takket være Drakon, skont flere Videnskabsmænd har udtalt, at hans Person og Love vist aldrig har eksisteret. De drakoniske Love — hvis de nu har været til — havde til Formaal at skabe en Forening af, hvad vi vilde kalde Fodsele- og Borsadelen. De politiske Rettigheder var forbeholdt dem, der kunde bekoste en fuldstændig Krigsudrustning.

Men den indre Uro vedblev — trods Drakon eller uden Drakon, hvad man nu mener om ham, og det viste sig snart, at Aarsagen til Noden og Forvirringen laa langt dybere, end man først havde tænkt sig. Det var ikke alene en stridslysten og stivsindet Adel, der var Skyld i Ulykkerne. Kort sagt, Tiden var bleven en anden. Byen Megara paa den korinthiske Landtange havde taget Oen Salamis i Besiddelse, og den blev nu en lige saa farlig Trusel mod Athen som Ægina i Saron-Bugten. Paa denne Maade kunde Medbejlerne have Opsyn med Handelen paa Attika. Og Attikas egne fattige Marker kunde ikke brødføde den voksende Befolkning. Priserne steg, og Noden og Bitterheden voksede. Frie Mænd blev Livegne; thi en gældbunden Mand var ikke Herre over sit eget Legeme. Der fandtes intet at sælge, alt maatte kobes, og Priserne bestemtes af Megara.

De politiske Spørgsmaal, der maatte løses, hvis Athen skulde bestaa, var i det store og hele følgende: Athen maatte frigøre sig for Afhængigheden af de omliggende Byer, som sogte at monopolisere Handelen; der maatte oprettes en Havn, som muliggjorde Indførelsen af Levnedsmidler; Montvæsenet maatte forandres, saa at det kom til at passe bedre til Handelen med Naboerne; de store Godsejeres Magt maatte i høj Grad beskæres, og den Gældsbyrde, der tyngede paa den største Del af Folket, maatte løftes fra dets Skuldre, desuden maatte den politiske Bestemmelseret fordeles paa en retfærdigere Maade.

Ifølge Traditionen tilkommer Æren for at have løst disse Spørgsmaal Solon, der i Aaret 594 valgtes til Arkont og udrustedes med overordentlig Magt. Imidlertid er der adskillige Huller i vort Kendskab til Solons Virksomhed som politisk og social Nyskaber, og det er ikke sikkert, at alle de Forbedringer, der gennemførtes paa dette Tidspunkt, udelukkende kan tilskrives ham.

Ifølge Oldtidens Historiekrivere skal Solon i en Sang have opæget Athenienserne til et Angreb paa Salamis, der ogsaa erobrede. Naar Athenienserne gav Solon Tilnavnet »den Vise«, var det med Hentydning

til det storartede Omdannelsesværk, som han, efter hvad der siges, har udført indenfor den atheniensiske Stats Enemærker. En af Solons første Foranstaltninger var et Forbud mod Udførselen af Korn. Saa søgte han gennem en Række Reformers at afhjælpe den Nød, hvori det gældbundne Folk var sunket ned. Derefter forbød han Livegenskab som Følge af Gæld, og forgældede Borgere, der allerede var bleven solgt som Slaver, frikøbtes og kunde vende tilbage. Ved en Omlægning af Møntfoden og

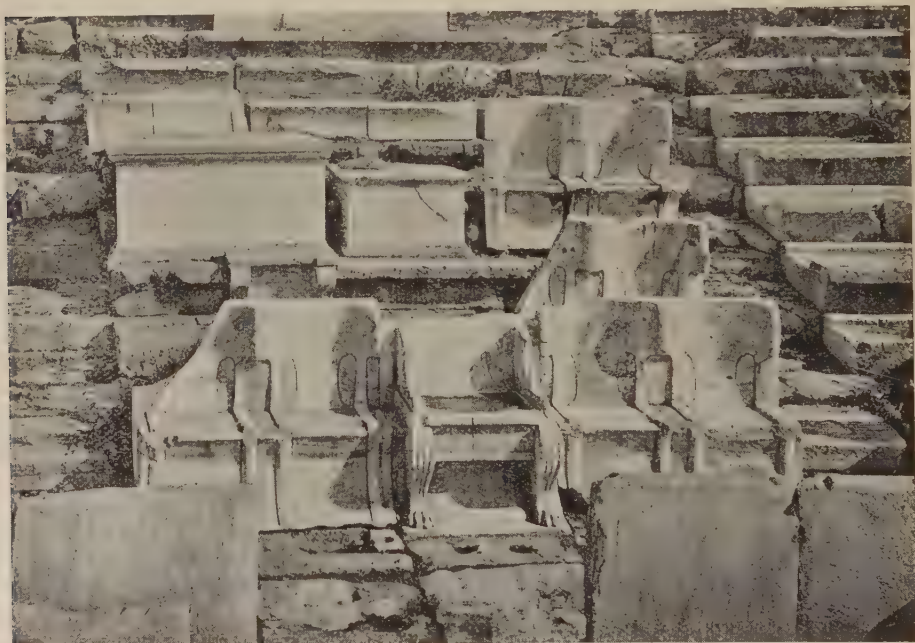

Fig. 115. Ærespladserne i Dionysosteatret i Athen.

gennem endnu radikalere Foranstaltninger lykkedes det ham i høj Grad at formindske den Gæld, Bønder og Smaaborgere havde paadraget sig. Han satte ogsaa Grænse for Jordejendommenes Størrelse, og søgte paa den Maade at hæmme den Enkeltes Besiddelsesbegær.

I Statsforfatningen foretoges ingen betydelige Forandringer. Arkonterne og Areopagerne, det gamle Adelsraad, bibeholdtes; »de fire Hundredes Raad«, der rimeligvis fandtes, inden Solon begyndte at skrive sine Love, havde Ret til at forberede Sagerne i Folkeforsamlingen. Dennes Medlemmer fik derimod en betydelig Indflydelse paa Retsplejen og Embedsmændenes Forvaltning. Folkeforsamlingen blev nemlig en Ap-

peldomstol, til hvilken der kunde klages, hvis man havde lidt Uret hos en eller anden Myndighed. Denne Forandring i Retsvæsenet medførte den uhyre Fordel, at Folket beskyttedes mod Embedsadelens Vilkaarlighed.

Solons Værk vandt dog ikke synderligt Bifald. Partistridighederne rasede videre. Megara erklærede Krig, og Salamis gik atter tabt. Der blev ikke valgt Arkonter, og for hvert Aar blev Forvirringen større. Men — som det saa ofte sker i Historien — da Uordenen var paa det højeste, da fremstod den stærke og modige Mand, der drejede det skæve lige. Det var Peisistratos, som denne Gang greb ind.

Under hans Ledelse foregik der en heldig Forandring i Krigen mod Megara, og da han havde erobret Megaras Havnestad og tvunget den overmodige Fjende til at slutte Fred, hilste Athenienserne ham med Jubel. Der var dog en Mand, der advarede Folket mod Helten, og det var Solon. Men Folket lyttede ikke til hans Stemme. Tværtimod gav man Peisistratos en Livvagt; med dens Hjælp tiltvang han sig Magten, og opkastede sig til Enevoldsherre, til Tyran. To Gange lykkedes det Adelen at fordrive ham, men Peisistratos, der havde Støtte hos Bønderne, vendte tilbage og besatte Embederne med Mænd, han havde Tillid til. Den atheniensiske Forfatning lod han bestaa, med Undtagelse af de naturlige Forudsætninger for hans Magt, at Afgørelsen laa i hans Haand og at han selv valgte sine Folk. Tyranneredømmet var paa det Tidspunkt kun gavnligt; der kom endelig den Ro i Athen, der saa længe havde været Trang til. Magten og Velstanden voksede, og Peisistratos glemte ikke Bønderne, der havde staaet ham bi i de onde Dage.

Da han døde (529) overtog hans to Sønner Regeringen. Den ene af dem blev myrdet, den anden Hippias, indførte et Voldsregimente, der for Fremtiden forbandt Ordet Tyran med Forestillingen om Blod og Ondskab. Man maa dog ikke af de farvede Skildringer lade sig forlede

Fig. 116. Anakreon, Vinens og Kærlighedens Sanger. (Glyptoteket, København).

til at tro, at Hippias var en Blodhund. Men Anakreons Sange om Vin og Kærlighed kunde ikke sprede hans mørke Tanker. Endnu fandtes der en Adel, der hadede ham, og som med jublende Glæde vilde hilse hans Fald. Langt ude i det fjerne skimtede han et Spøgelse: Persien. Og det misundelige Sparta søgte at drage Fordel af enhver Vanskelighed, der viste sig for Hippias. Og — dette er et vigtigt »og« — Athenienserne var bleven velhavende og led ikke mere Nød. Saa vilde de være frie og regere sig selv, hvilket jo altid er lettere, naar Vanskelighederne er over-

Fig. 117. Artemistemplet i Efesos. Rekonstruktion.

vundne. Hippias eget Folk svigtede ham, og Spartanerne styrtede Tyrannen, Aar 510.

Følgen blev nye Partistridigheder, af hvilke Folkepartiet gik ud som Sejrherre. Som dets Fører optraadte Kleistenes, der gennemførte flere vigtige Forfatningsændringer, som alle tilsigtede Borgerskabets forøgede Indflydelse. »De fire Hundredes Raad« forøgedes med nok et Hundrede og fik en temmelig udstrakt Myndighed. Saaledes kom dette Raad til udad at repræsentere den atheniensiske Stat i dens Forhold til andre Magter. Men en Regering, der bestod af et halvt Tusind Mennesker var dog en ret besværlig Indretning, og man prøvede med passende Midler at afhjælpe denne Ulempe. De fem Hundrede delte sig i Grupper paa 50, og hver af disse Grupper, der kaldtes Prytaner, og som paa Statens Bekost-

ning bespistes paa Prytaneion, tog sig af Statens Sager en Tiendedel af Aaret. En Foranstaltning, der aabenbart skulde forebygge Angreb paa bestaaende Lov og Ret, var Oktrakismen: Den Medborger, der blev mistænkt for at nære landsskadelige Planer mod Staten, kunde ved Afstemning forvises fra Landet for et Tidsrum af 10 Aar. Dermed havde det atheniensiske Folk faaet et Vaaben i Hænde, som det undertiden brugte med Rette, men ofte misbrugte.

Fig. 118. Statuen, som gengiver Fidias' berømte Værk, Palles Athene, Byen Athens Skytsgudinde.

Fig. 119. Pallas Athene. (Glyptoteket, København).

KOLONISATIONEN

Nu har vi søgt at give en Fremstilling af baade den politiske og den sociale Udvikling paa rent græsk Grund. Vi har set, hvordan de græske Folk paa forskellig Maade prøvede at løse de Problemer, som Udvikling og Fremskridt fører med sig. Nu vil vi kaste et Blik tilbage i Tiden og se, hvordan Grækerne forlader deres eget Land og baner sig Vej ud i Verden.

De doriske Vandringer havde fremkaldt en almindelig Folkeforskydning. Der var ikke længere Plads nok i Grækenland, og Folket var bleven nødt til at udvandre til Steder, hvor dette ulidelige Tryk ikke følte. Æolerne, Jonerne og Dorerne — saadan kalder vi de vigtigste Stammer — var spredt over Øerne og Lilleasiens vestlige Kyst. De Kolonier, der

Fig. 120. Apollo, Digtekunstens Gud.
(Glyptoteket, København).

Fig. 121. Herakles, Romernes
Herkules. (Glyptoteket, Københav-
n).

grundlagdes her, blev saa efterhaanden selv Udgangspunkter for nye Udvandringer og nye Kolonier, og Grækerne tog stadig større og fjernere beliggende Egne i Besiddelse. I det 8., 7. og 6. Aarhundrede spredte Grækerne sig i Lilleasiens Kystegne, i Thrakien, langs Hellespontens, Bosphorus' og Sortehavets Kyster lige til Floderne Donau og Dnjepr. Men denne Strøm gik ikke blot imod Øst, den tog ogsaa vestlig Retning, Kursen sattes mod Italien og hvad der laa paa den anden Side af dette Land. Sicilien matte tage imod en talrig Indvandring, og denne rige Ø

kom i den Grad under græsk Indflydelse, at den tilligemed Kolonierne paa det italienske Fastland gik under Navnet Storgrækenland. Grækernes Støttepunkt var Syracus, en By, der kom til at spille en yderst vigtig Rolle, ikke blot i Grækenlands, men ogsaa i Karthagos og Roms Historie. Som en af de yderste Forposter kan nævnes Massilia, det nuværende Marseille. — Selvfølgelig fik en saadan Udvandring de mest vidtrækkende Folger. Grækerne kom i Berøring med fremmede Folk; man gjorde Bekendtskab med noget nyt og forskelligartet, og den græske Aand gennemgik en Afslibning, der skulde sætte sine Spor ikke blot i dens egen, men i hele den vesterlandske Kultur. Fra fjerne Egne strømmede Indtryk og Impulser ind over et Folk, der trods alt formaaede at hævde det græske Særpræg overfor det fremmede.

KRIGEN MOD PERSIEN

Det var i Kampene mod Persien, at det hellenske Folk gennemgik den sværeste Prøvelse. Her mødtes Europa og Asien i Tvekamp. Grækernes tapre Kamp mod Perserkongens Hærmasser reddede den vesterlandske Kultur.

De græske Udvandrere, der havde slaaet sig ned paa Sicilien og i Italien havde haft Lykken med sig i deres Foretagender. Det samme var Tilfældet i Lilleasien. Men de udvidede Handelsforbindelser og den voksende Magt og Rigdom vakte de misundelige og herskesyge Naboers Begær. Imod Vest truede det semitiske Karthago de græske Forposter. Imod Øst kastede Perserne længselsfulde Blikke paa de græske Handels-

Fig. 122. Kong Menelaos med Patrokles Lig. Motivet fra Iliaden.

stæder, der stængte dem ude fra Vejen til Havet. — I Lilleasien foregik der omkring Midten af det 6. Aarhundrede vigtige Magtforskydninger. Kongen af Lydien, Krösus, havde gjort flere af de græske Stæder skat-skyldige. Perseren Kyros, der i Aar 550 havde indlemmet Medien i sit Rige, sogte at faa de græske Kolonier til at indgaa et Forbund mod Ly-

Fig. 123. Et af Antikens berømteste Kunstværker fra den senere Tid. Den trojanske Præst, Laokoon, der har advaret sine Landsmænd mod den græske Træhest, bliver sammen med sine to Sønner dræbt af to Havslanger, som Apollo har sendt ud imod dem. Rom.

dien, men disse stillede sig afvisende; deres Forhaabninger med Hensyn til det Forbund, som Lydien, Ægypten og Babylonien indgik, skulde dog blive grusomt skuffet. Aar 546 slog det lydiske Riges Skæbnetime, Aar 539 knustes Babylonien og Aar 525 ydmygede Kyros' Søn, Kambyses, Ægypten. Intet kunde nu hindre Perserkongen i at sætte sig i Besiddelse af Kysten, og de græske Kolonier indlemmedes i det vældige Rige

Fig. 124. Alexander den Store besejrer Perserkongen Dareios i Slaget ved Issos 333 f. Kr.
Mosaik funden i Pompei.

som skatskyldige og tildels militærpligtige Statholderdømmer. Aar 521 overtog Dareios Regeringen, og Grækerne fik nu at vide, hvad det vilde sige at være kommen ind under en Militærmagt, der tillige var Verdensmagt.

I Aarene 513—512 foretog Dareios et Krigstog mod Skyterne i det sydlige Rusland. Han gik over Hellespont og lagde Thrakien og Makedonien samt kort Tid derefter Øerne Imbros og Lemnos under persisk

Fig. 125. Myron: Diskoskasteren.
Ca. 450 f. Kr.

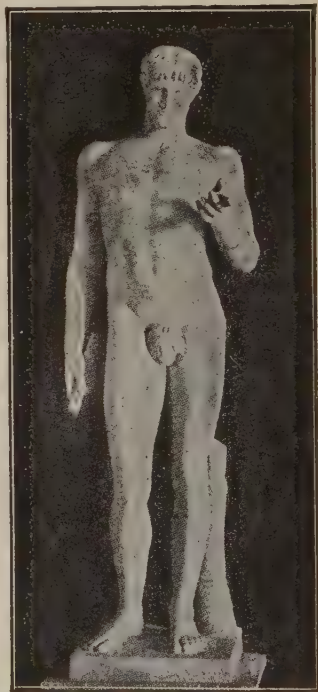

Fig. 126. Statue af græsk
Sejrherre.

Herredømme. Dette Krigstog var en yderst vigtig Forberedelse til kommende Fremstød mod Europa.

Miletos, den mest glimrende blandt de græske Byer i Lilleasien, søgte at samle de forskellige Kolonier til Oprør mod Perserne (500). Man henvendte sig ogsaa til Moderlandet med Anmodning om Støtte. Sparta nægtede det, men Athen og Eretria paa Eubøa sendte et mindre Antal Krigsskibe. I Begyndelsen havde Forbundet Held med sig, og Sardes, hvor Guvernøren — Satrapen — over de joniske Kolonier residerede, blev indtaget. Men i Længden kunde man ikke kæmpe mod Persermag-

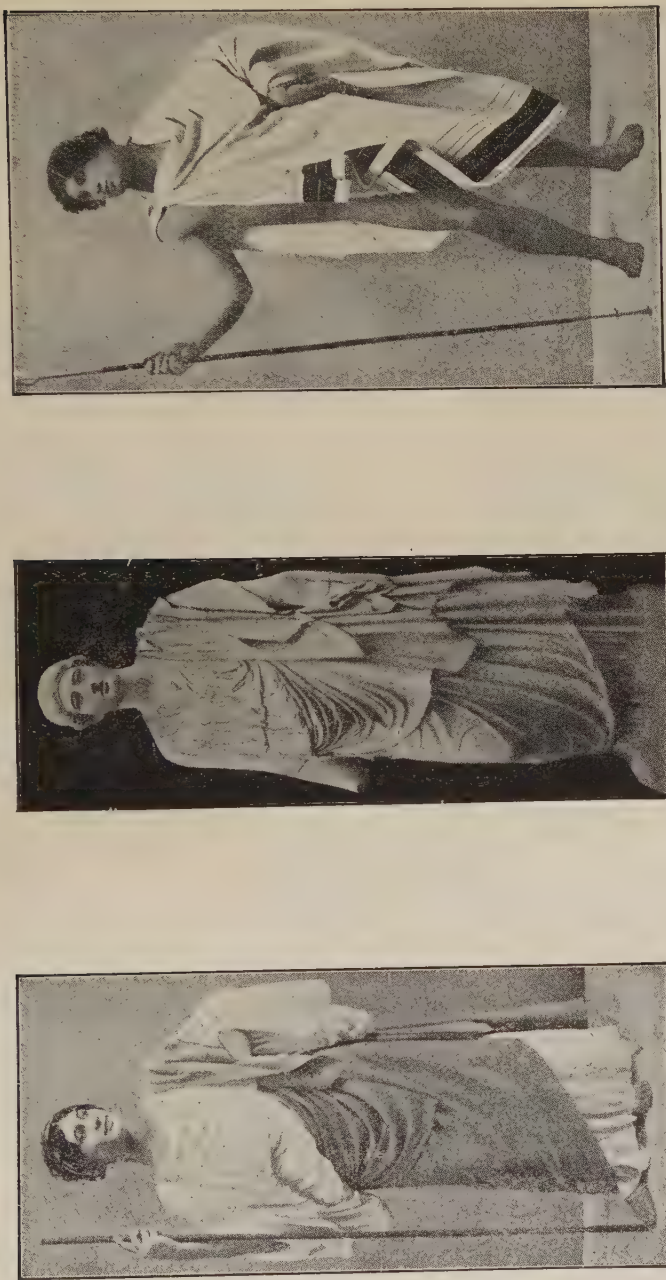

Fig. 127. Det er gennem Statuerne, vi har faaet vort Kendskab til den græske Klædedragt. Indtrykket bliver langt mere levende, naar Dragterne udføres i virkelige Stoffer.

ten. Aar 495 tabtes Søslaget ved Lade, og det følgende Aar blev Miletos indtaget og jævnet med Jorden.

Selvfolgelig styrkedes de Planer, som Dareios maaske allerede tidligere havde næret, ved hvad der her var sket. Han vilde nu rette et Slag mod Athen og Eretria, der jo havde understøttet Oprørerne. Den indbyrdes Uenighed mellem de græske Stater samt Partistridighederne indenfor de enkelte spaaede kun godt. I Aaret 492 udsendtes en Ekspedition under Mardonios, der med Hæren trængte frem gennem Makedonien,

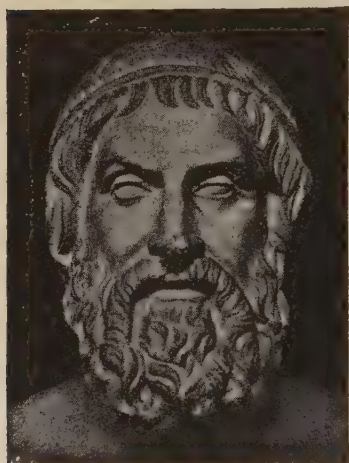

Fig. 128. Sofokles (496—406), Tragedieforfatter. Blandt hans Værker, der er bevaret til vor Tid, er Elektra, Ødipos og Antigone de bedst kendte.

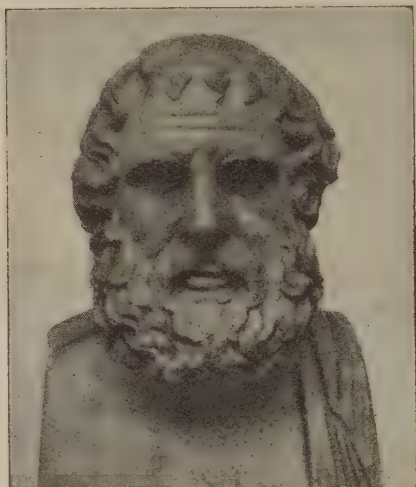
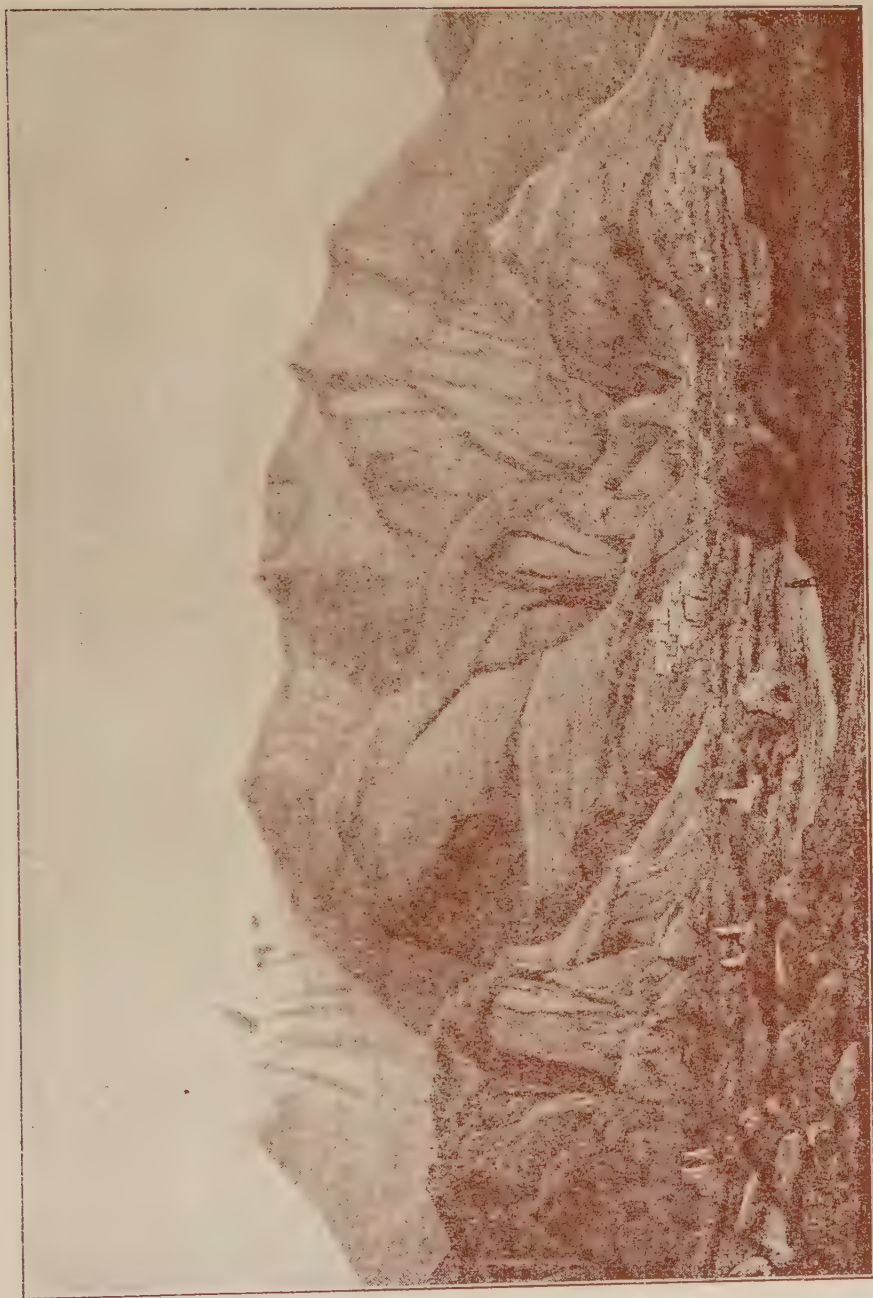

Fig. 129. Euripides (485—406), dramatisk Forfatter. Sørgespillene: Medea, Ifigenia og Orestes vækker endnu vor Beundring. (Glyptoteket, København).

hvor han mødte haard Modstand, mens Flaaden fulgte langs Kysten. Men da Flaaden skulde sejle rundt om Athos paa Kalkidike, led den under en Storm saa store Tab, at Mardonios blev nødt til at vende om. Allerede det følgende Aar sendte Dareios en Deputation til Grækenland med Opfordring til Grækerne om som Tegn paa Underkastelse at give hans Sendebud Jord og Vand. Flere græske Stater var tvivlrådige om, hvad man skulde gøre: underkaste sig eller kæmpe. I Sparta og Athen besluttede man at gøre Modstand.

I Foraaret 490 var de persiske Rustninger fuldførte, og Datis og Artafernes tog Kommandoen over Hær og Flaade. Hæren bestod af Bueskytter og Rytteri; Tropperne var øvede og erfarne, professionelle Sol-

TAYGETOSHØJDERNE VED SPARTA.

dater. Flaaden styrede mod Eubøa, hvor Eretria blev ødelagt, og nu skulde den samme Hævn ramme Athen. Det hensigtsmæssigste Landingssted i Attika var Bugten ved Marathon, hvor en stor Slette, der efterhaanden blev smallere og begrænsedes af Højdedrag, kunde afgive en god Lejrplads. Derhen styrede man med den fordrevne Hippias ombord. — I deres Nød bad Athenienserne Spartanerne om Hjælp, men fik kun Udflugter til Svar. De maatte altsaa møde Fjenden alene; kun det lille Platææ sendte nogen Hjælp. Den Øverstkommanderende Miltiades vilde ikke begive sig ud paa Sletten, hvor han frygtede for Persernes

Fig. 130. Orestes dræber sin Faders Banemand Ægistos. (Glyptoteket, København).

Rytteri. Efter 3 Dages Venten kom det til Kamp. Grækerne, der var opstillede i tætte Rækker, gennembrød de persiske Linjer. De lansebevæbnede Atheniensere bragte Uorden mellem de persiske Bueskytter, og det persiske Rytteri kunde ikke faa Lejlighed til at udfolde sig. Perserne maatte vige, og Flaaden sejlede hjem.

Sejren ved Marathon i Sommeren 490 vakte Jubel i Athen, og de gode Atheniensere overdrev i deres Glæde og Stolthed dens Betydning. Men dette Nederlag opæggede Dareios til nye Anstrengelser. Han døde imidlertid Aar 485 og efterfulgtes af Xerxes, der først maatte beskæftige sig med Ægypten. Paa den Maade fik Grækerne Udsættelse til Aar 481, da Perserne var parat til Kamp. Denne Tid gik hen med Partistridigheder,

men det lykkedes dog den tapre, geniale Themistokles at skabe en god atheniensisk Flaade, og samtidig sluttede flere Stater, blandt hvilke Athen, Sparta og Korinth var de vigtigste, et Forsvarsforbund.

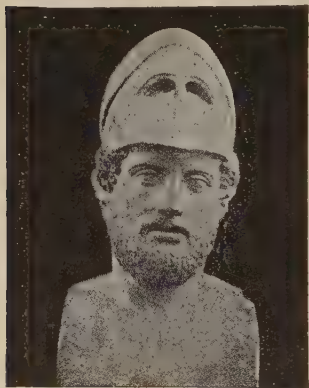

Fig. 131. Perikles, Atheni-
ensernes største Statsmand,
død 429.

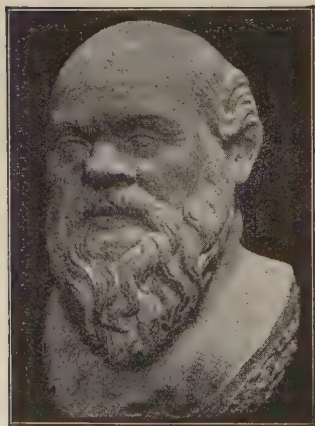

Fig. 132. Sokrates, Filosof,
dømt til Døden af Athenien-
serne.

I Aaret 480 drog de persiske Tropper ind over Grænsen. De forbundne Grækere besluttede at besætte Passet ved Thermopylæ med en mindre Styrke, og det Hverv at holde Perserhæren fast her, indtil et afgørende Søslag havde fundet Sted, blev betroet Spartanerne under Leonidas. I flere Dage holdt han Stand, men saa blev han omringet, og hele hans Styrke fandt Heltedøden. Flaaden, der havde samlet sig ved Artemision, mødte her den persiske; Enden paa Striden, der varede i tre Dage, blev, at Grækerne blev nødt til at trække sig tilbage. Samtidig trak Hæren sig tilbage henimod den korinthiske Landtange, og hele Attika blev prisgivet Xerxes, der stak Athen i Brand. Imidlertid havde Themistokles samlet de forenede Flaader i Sundet ved Salamis og med velbe- raad Hu afskaaret Grækerne fra enhver Mu- lighed for Tilbagetog, naar de mødte de per- siske Skibe, der nærmede sig fra Attikas Sydspids. Nu satte han alt paa et Kort. Lyk- ken stod den kække bi, og i Slutningen af September 480 led Xerxes et Nederlag, der kostede ham hans halve Flaade og tvang ham til et hurtigt Tilbagetog. Landhæren havde ganske vist to Gange under Mardonios' Kommando den Fornøjelse at ødelægge det forladte Athen, men allerede om Sommeren 479 led den et frygteligt Nederlag ved Pla- tææ, hvor Spartaneren Pausanias havde Be-

falingen over den græske Forbundshær. Mardonios faldt, og Resterne af Perserhæren søgte tilbage til Asien. Grækenland blev ikke, som Xerxes havde tænkt sig det, en Provins af Perserriket; Europa var reddet fra Orientens dræbende Favntag, og vi undgik at miste vor dyrebareste Arv

fra Hellenerne, Tankens og Forskningens Frihed. Derfor vil de stolte Navne aldrig kunne glemmes: Miltiades, Marathon, Leonidas, Thermopylæ, Salamis, Pausanias, Plateæ.

De vestlige græske Kolonier var snart bleven haarde Handelskonkurrenter for Karthagenienserne og Etruskerne, som søgte at udvide deres Magtomraader over Sicilien, Sardinien og Korsika. I Særdeleshed saa de første med Uro, at Grækerne stadig vandt større Indflydelse i disse Middelhavsegne. Karthago sluttede rimeligvis Forbund med Perserkongen, og samtidigt med at denne Aar 480 forberedte sig til østfra at rette Dødsstødet mod Grækenland selv, foretog den semitiske Handelsrepublik en stort anlagt Offensiv mod Vestgrækerne. Dette Angreb mislykkedes imidlertid, og Karthago maatte betale Krigsomkostningerne.

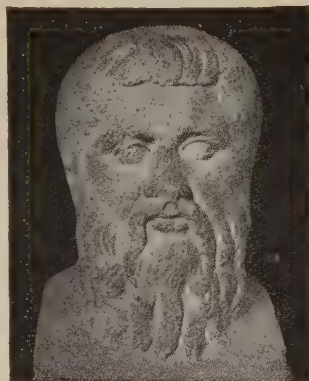

Fig. 133. Platon (427—347), Sokrates' berømteste Elev.

ATHEN DEN LEDENDE STAT

I Krigen mod Perserne var det Athen, der havde udmærket sig mest og lidt mest. Slaget ved Marathon og det overlegent vundne Søslag ved Salamis havde styrket Athens Anseelse i Grækenland. Men Byen var ødelagt af Perserne; Sejren var købt dyrt. Athen skulde nu genopbygges og omgives af stærke Fæstningsmure. Sparta og de andre Forbundsfæller saa ikke gerne, at Athen blev befæstet, men det lykkedes Themistokles at gennemføre denne Beslutning, og allerede Aaret efter Plateæ var Athen omgivet af en Ringmur.

Fig. 134. Græske Teaterbilletter.

I Foraaret 478 udsendtes Pausanias med en Forbundsflaade for at forfølge Heldet. Han befriede Kypem og trængte frem lige til Byzantion (Konstantinopel); her synes han at være traadt i Forbindelse med Perserkongen. De forbundne Stater vilde ikke længere staa under hans

Førerskab, men bad Athen om at tage Overkommandoen i Krigen mod Perserne. Saaledes kom det atheniensiske Søforbund i Stand (477). De enkelte Stater forpligtede sig til enten at udruste et bestemt Antal Skibe eller betale en vis aarlig Sum til Understøttelse. Den samlede Flaade stod under Athens Overkommando.

De ledende Statsmænd i Athen var paa den Tid Themistokles, Folkepartiets Leder, og Kimon, de Konservatives Fører. Krigspartiet bestod af

Fig. 135. Teatermasker. De græske Skuespillere optraadte med Masker, der angav det væsentlige i Stemningen, men samtidig forhindrede et levende Minespil.

Demokraterne, der vilde udbrede Athens Magt, selv om dette skulde føre til Brud med Sparta. Modstanderne af Themistokles Statskunst samledes omkring Kimon, Son af den store Miltiades, Sejrherr fra Marathon. Kimon udførte sin første store Bedrift i 476—75, da de sidste persiske Tropper blev jaget ud af Europa. Samtidig havde Pausanias paa egen Haand sat sig i Besiddelse af Byzantion. Athenienserne fordrev ham, og da Spartanerne fik at vide, at han havde indladt sig i Forhandlinger med Perserkongen, blev han levende indemuret i et Tempel. Saaledes endte Sejrherr fra Plataeæ sit Liv. En haard Skæbne ventede ligeledes Sejrherr fra Salamis. Spartanerne søgte at skaffe ham Vanskeligheder,

og Kimon vilde fjerne ham. Da Spartanerne erklærede, at de havde fundet Beviser paa hans Delagtighed i Pausanias' Forræderi, blev han, trods sin Fraværelse, domt til Døden. Themistokles' endte sit Liv hos Perserkongen. Nu havde Kimon Ledelsen, Krigene mod Persien fortsattes og Lilleasiens Sydkyst befriedes.

Fig. 136. En pragtfuld Mosaik, der viser, hvordan Zeus i en Tyrs Skikkelse svømmede over til Kreta med den unge Pige, Europa. (Glyptoteket, København).

Aar 465 udbrod der alvorlige Uroligheder i Sparta, hvor Heloterne gjorde Oprør, og Messenierne forenede sig med dem. Tilstanden blev saa alvorlig, at Sparta blev nødt til at bede Athen om Hjælp. Det demokratiske Parti, der nu havde Perikles til Leder, vilde ikke understøtte Sparta, men Kimon satte sin Vilje igennem og drog (462) til Peloponnes. Da det ikke lykkedes ham at kue Oprørerne, blev Spartanerne mistroiske overfor ham og lod ham vende tilbage.

Under Kimons Fraværelse havde Folkepartiet gennemført vigtige Forfatningsændringer. Areopagerne havde mistet deres politiske Forrettheder, der var bleven fordelt blandt Medlemmerne af »De fem Hundredes Raad« og de edsvorne Dommere. Da Kimon efter sin Hjemkomst søgte at gennemføre den gamle Ordning, rantes han af Ostrakismen.

De to Spørgsmaal, der stadig krævede Løsning, var Forholdet til Sparta og til Persien. Sparta var optaget af sine egne Anliggender, saa

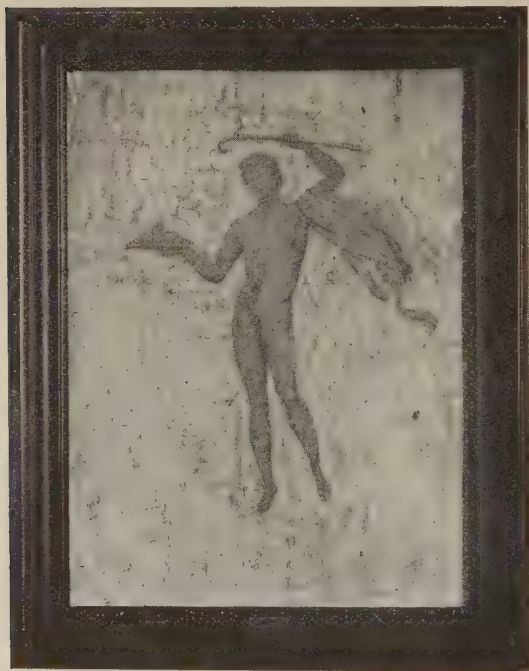

Fig. 137. Freskomaleri. (Glyptoteket, København).

det syntes at være det rette Øjeblik til at rette et Slag mod Persien i Ægypten. Men netop da lykkedes det Spartanerne at kue Oprøret. De fik atter frie Hænder og sendte en Hær imod Mellemgrækenland, hvor de vilde hjælpe Theben til at faa Overmagten over Bøotien. En atheniensisk Hær, der blev sendt imod dem, blev slaaget, men Kimon, som var afholdt i Sparta, fik indgaaet en Vaabenstilstand med dette Land, og i et derefter følgende Slag knuste Athen Thebens Planer om »Hegemoniet« d.v.s. Førerstillingen. Men tre Aar efter denne Sejr, der i en Tiaarsperiode gav Athe-

nienserne stor Indflydelse over Mellemgrækenland og betegner Topunktet af deres Magt, indtraf der en Katastrofe paa en anden Front. Ægypten havde hejset Oprørsfanen mod Perserkongen, og en atheniensisk Hær, der var udsendt efter Forslag af Perikles, bidrog i Begyndelsen stærkt til Heldet. Pludseligt indtraf der til Athen Efterretningen om, at Oprøret var bleven undertrykket, og at den græske Styrke var bleven fuldstændig oprevet. I hvor høj Grad man frygtede Perserne bevises bedst deraf, at det attiske Søforbunds Kasse, der hidtil havde været forvaret paa Øen Delos under Apollohelligdommens Beskyttelse, samme Aar (454) fortes til Athen, hvor man af alle Kræfter rustede sig til Sø-

krig. Kimon kom tilbage efter sin tiaarige Landflygtighed, sikrede Vaabenstilstanden med Sparta, og drog med Flaaden til Kypros. Der døde han, men Flaaden vandt (449) en glimrende Sejr, der satte Fart i Fredsunderhandlingerne i Susa. Aaret efter sluttedes den saakaldte Kalliasfred, der stod ved Magt i næsten 35 Aar. Men Athens Forsøg paa med Vold at opretholde sin Forerstilling i Mellemgrækenland, mislykkedes,

Fig. 138. Marsyas, der besejredes i Kappestriden af Apollo, blev, ifølge Sagnet, dømt til at flaaas levende. Billedhuggeren har fremstillet Bøddelen, der hvæsser Kniven. Kunstværket kaldes Sliberen. Florens.

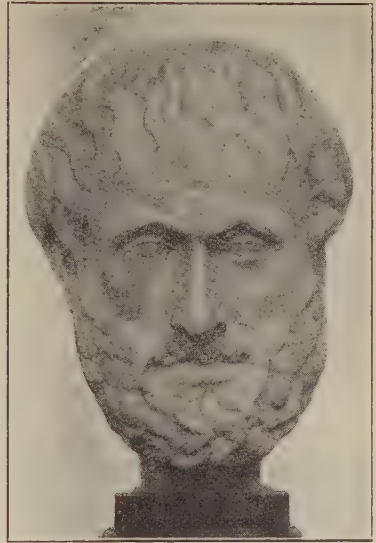

Fig. 139. Aristoteles, hvis Tanke har præget tusindaarig Forskning, Alexander den Stores Lærer, død 322. (Glyptoteket, København).

og Modsætningen mellem Spartas og Athens Interesser traadte stadig stærkere frem, trods den Fred paa 30 Aar, som de sluttede Aar 446.

Den uheldige Afslutning paa de atheniensiske Krigsforetagender vakte Vrede mod Perikles, som truedes af Landsforvisning. Det blev dog Forslagsstilleren selv, der rantes af denne. Og Athenienserne havde god Grund til at forskaane Perikles for denne Skæbne, thi efter Fredsslutningen med Sparta gryede en ny Tid for Athen, en gylden Tid. Fidias smykkede Parthenontemplet med de herligste Værker, og i Teatret skildrede Aiskylos Skæbnen, den tunge, ubevægelige, der træder alt ned. Sofokles udviklede yderligere Sorgespillet, og Euripides fremstillede de

Fig. 140. Epikur, Filosof.
Død 270. (Glyptoteket, Kø-
benhavn).

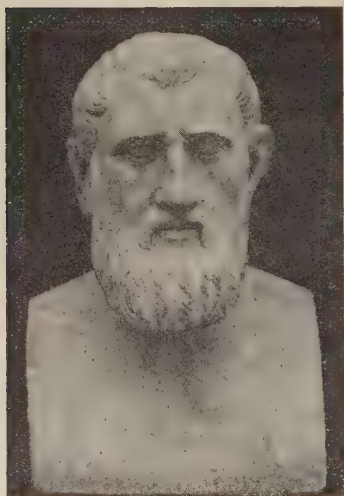

Fig. 141. Zenon, den stoiske Læ-
rers Grundlægger. Død 264.
(Glyptoteket, København)

menneskelige Lidenskaber og Begær i deres raa og sande Styrke. Herodot nedskrev Verdens skiftende Skæbne. Filosoffen Demokritos opløste Verden i smaa og udelelige Stoffenheder, Atomerne, samtidig med at Sokrates paa Torve og Gader forkyndte en Lære om Selvransagelse og Visheden om et højeste Gode, om Værdier, der aldrig forgaar, hvor utrygt og usandsynligt det ydre Liv end former sig. I enkle men inspirerede Ord tolkede han sin ædle Tanke, som udtryktes af Platon i den værdigste Form.

Men onde Dage nærmede sig. I Grækenland havde Fredens Gudinde aldrig hjemme længe ad Gangen.

DEN PELOPONNESISKE KRIG

Korinth og Kerkyra, der oprindeligt havde været en korinthisk Koloni, konkurrerede om Indflydelsen i Epiros og Akarnanien. Et Oprør i Epidamnos (nuv. Durazzo) bevirkede, at de to Medbejlere mødtes, og Kerkyra, der frygtede Korinths Magt, henvendte sig til Athen med Anmodning om Hjælp. Athenienserne skulde nu træffe et vanskeligt Valg. Paa den ene Side vilde de ikke bryde med Korinth og det peloponnesiske Forbund, paa den anden Side ejede Kerkyra den bedste Flaade næst efter Athens egen. Athenienserne søgte at redde sig ud af denne vanskelige Situation ved et Forsvarsforbund med Kerkyra, men da Kerkyra i et Søslag besejredes af Korinth, som derpaa ved Athens Indgriben forhindredes i at forfølge sin Sejr, spændtes Buen til det yder-

ste. Og snart skulde der komme nye Stridspunkter til. Paa Halvøen Kalkidike laa der en korinthisk Koloni, Potidæa, der havde sluttet sig til Athen. Korinthierne fik den imidlertid paa deres Side, men Athenienserne indesluttede Byen og søgte endvidere ved Indførselsforbud at skade Megaras Handel (432). Nu henvendte Korinthierne sig til det peloponnesiske Forbund og anklagede Athenienserne for Fredsbrud. Perikles, der ikke vilde gaa ind paa Spartanernes Fordringer, valgte Krigen. Fra dette Tidspunkt var Grækenland delt i to Partier: et atheniensisk og et spartansk. Spartanerne havde paa deres Side hele Peloponnes undtagen Argos, der forholdt sig neutral, Megara, Korinth, Bøotien, Lokris og Fokis. Athens Forbundsfæller var Thessalien, Plataæ, Akarnanien, Kerkyra og det udstrakte Søforbund.

Fig. 142. Demosthenes, Athens største Taler. Politiker. Begik Selvmord i Aaret 322. (Glyptoteket, København).

I Marts Maaned 431 rettede Thebanerne et Angreb mod Plataæ, der imidlertid mislykkedes. Saa sendte Spartanerne en Hærstyrke mod Attika, men til Gengæld sendte Athen en Flaade mod Peloponnes. Det følgende Aar foretog Spartanerne atter Ledingstog mod Attika, men denne Gang maatte de trække sig tilbage for en overlegen Fjende. I Athen rasede der nemlig en frygtelig Pest, som krævede utallige Ofre. Iblandt disse var Perikles, der døde 429. Næste Aar faldt Lesbos fra Athen, og Byen Mytilene blev optaget i det peloponnesiske Forbund, men allerede det følgende Aar indtog Athenienserne

Byen, der blev haardt behandlet. Samtidig havde de den Modgang, at Plataæ, der i to Aar havde trodset de forbundne Magter, blev indtaget. I Aaret 426 skete der en Forandring i den atheniensiske Krigsførelse. Feltherren Demosthenes forlangte, at man skulde gaa fra Forsvar til Angreb, og i Løbet af Aaret 425 kunde der ogsaa noteres heldige Foretagender. Saaledes angreb Flaaden Pylos i Messenien, og Spartanerne blev nødt til at trække sig ud af Attika for at komme Pylos til Undsætning, men de blev slaaet baade til Lands og til Vands og begyndte at indlede Fredsunderhandlinger.

Demokraternes Fører efter Perikles var Kleon, og han stillede Spartanerne saa urimelige Fredsbetingelser, at Krigens Fortsættelse skyldes ham. Da Athen i Pylos havde fanget nogle fornemme Spartanere, hvem de brugte som Gidsler, slap Athenienserne for yderligere at faa deres Land hærget, og de Konservatives Fører, Nikias, vandt Sejre med Flaaden. Det kom til at se ret betænkeligt ud for Peloponnesierne, indtil den spartanske Feltherre, Brasidas, fik Overbefalingen. Det var denne tapre Strategs Hensigt at trænge frem gennem det mellemste og nordligste Grækenland og tvinge Thrakien til at sige sig los fra Athen. Han trængte

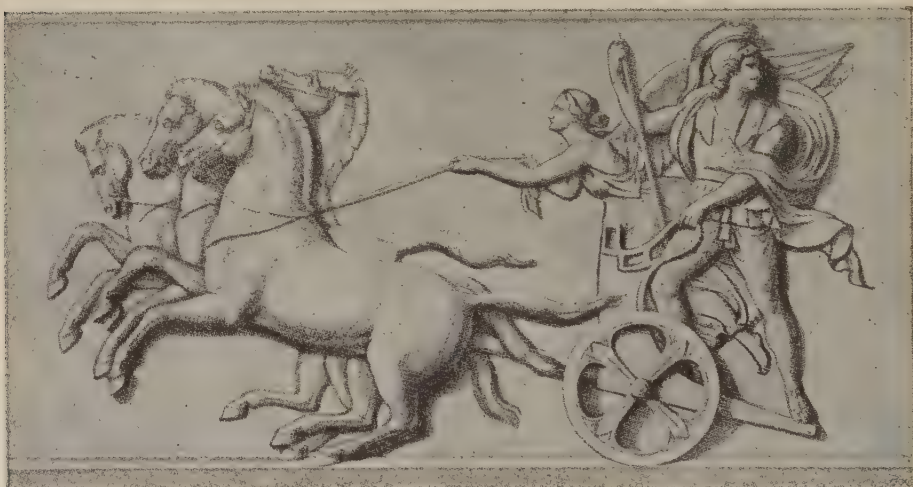

Fig. 143. Enkelthed af Thorvaldsens Relief, Alexanders Triumftog udført til en anden Erobrer, nemlig Napoleons Ære. 1812.

ogsaa op i Thessalien og indtog derefter Amfipolis, der var Nøglen til Thrakien; der mødte Kleon ham, og i en Skærmydsel faldt begge Feltherrerne (422). Fredspartiet under Nikias fik nu Overhaand, og efter langvarige Underhandlinger sluttede Athenienserne og Spartanere Fred 421. Men Spartas Forbundsfæller, der frygtede, at Spartanerne og Athenienserne skulde dele Magten imellem sig, godkendte ikke Freden, og Krigspartierne i Sparta og Athen fik igen Overhaand. Freden, som Nikias havde afsluttet paa 50 Aar, kom ikke til at vare længe.

I Athen talte Alkibiades, der var beromt paa Grund af sin Skønhed, høje Byrd og Begavelse, for Krigen, og under hans Ledelse afsluttedes en Overenskomst med Elis, Argos og Mantinea imod Sparta og Korinth. To Aar derefter (418) sprængte Spartanerne gennem Sejren ved Mantinea

dette Forbund. Alkibiades havde altsaa ikke haft Held med sig, og en Politiker foreslog en tiaarig Landsforvisning, men havde det kedelige Uheld selv at blive ramt af denne Straf. Paa dette Tidspunkt kom der en Deputation fra Sicilien, hvor Athen havde en Forbundsfælle, som truedes af Syracus. Alkibiades raadede til Undsætning, ikke blot, som det ofte er sagt, af Ærgerrighed, men ogsaa af handelspolitiske Grunde. En Flaade udrustedes og afsejlede under Alkibiades' og Nikias' Kommando, men Alkibiades var forinden bleven anklaget for at have spottet Guderne, og saa snart han var ankommen, blev han hjemkaldt for at staa til Ansvar for sin formentlige Forbrydelse. Han flygtede da til Spartanerne, der villigt lyttede til hans hadefulde Planer mod hans fædrene By. Nikias var ikke den Mand, der kunde staa i Spidsen for Atheniensernes Krigsforetagender, og da Spartanerne paa Alkibiades Raad paa en Gang vendte sig mod Attika og undsatte Syracus, maatte Nikias overgive sig. Dette Nederlag (Sept. 413) var et dræbende Slag for Athen. Nu var det Øjeblikket for de Undertvungne at gøre Oprør. Eubøa, Lesbos og Kios faldt fra og vendte sig til Sparta, hvem det ogsaa lykkedes at erhverve Teos og Miletos, og som desuden knyttede en alt andet end ærefuld Forbindelse med Arvefjenden Persien. Den truende, ja overhængende Fare bevirkede en Omvæltning i Athen, hvor man var bleven træt af Folkepartiets Krigspolitik. Det velhavende Borgerskab, med hvem den landflygtige Alkibiades havde indledet Forhandlinger, vendte sig imod Demokraterne, og Enden paa Striden blev, at Alkibiades kaldtes hjem og nu med Held kæmpede mod Sparta. Men her var imidlertid Lysander bleven udnævnt til Befalingsmand over den peloponnesiske Flaade. Han

Fig. 144. Alexander den Store. Det kapitolinske Musæum. Rom.

styrkede Forbundet med Persien, og da han (407) mødte den atheniensiske Flaade ved Notion, besejrede han den. Uagtet Alkibiades ikke havde været med i Søslaget, blev han afsat, og det følgende Aar led Lysander samme Skæbne. Kort Tid efter led Spartanerne et Nederlag ved de Arginusiske Øer og besluttede derfor atter at give Lysander Overkommandoen. I Slaget ved Aigospotamoi tilintetgjorde han den sidste atheniensiske Flaade, og den 24. April 404 holdt han sit højtidelige Indtog i det knuste Athen. Den peloponnesiske Krig var endt, og det stolte Athen maatte underkaste sig Sejrrherren.

SPARTAS HEGEMONI

Afgørelsen var faldet. Sparta havde sejret og indtog nu den ledende Stilling. Ingen Stat kunde bestride Spartas Ret til Overmagten (Hegemoniet).

Lysander, der jo havde kæmpet mod Folkepartiet i Athen, begunstigede Faamandsvældet (Oligarkiet), og under hans Beskyttelse fik 30 Adelsmænd med Kritias i Spidsen Ledelsen. Nu begyndte der et sandt Rædselsherredømme, men i Aar 403 lykkedes det de landflygtige Demokrater at besejre »de tredive«, og ved spartansk Mægling blev der sluttet Fred mellem de atheniensiske Borgere.

Sparta havde ganske vist faaet Forerskabet i Grækenland, men det havde ikke Forudsætninger til at beholde det. Byen havde ikke Athens heldige Beliggenhed ved en Færdselsvej, hvor Handelen søgte hen, og ejede heller ikke Athens høje Kultur; trods den udad til stærke Stilling led Sparta af indre Svaghed, der snart skulde komme for Dagen.

I Persien rasede der paa denne Tid bitre Tronstridigheder. Prins Kyros vilde styrte sin Broder Kong Artaxerxes II og hvervede græske Tropper. I Slaget ved Kunaxa (401) sejrede de græske Lejetropper, men Kyros, for hvem de kæmpede, blev dræbt. Denne Begivenhed fik for saa vidt stor Betydning, som den afsloredet det persiske Riges Svaghed. Da Persien derfor provede paa at erobre de joniske Byer, betænkte Sparta sig ikke paa at gribe ind. I Grækenland herskede der voksende

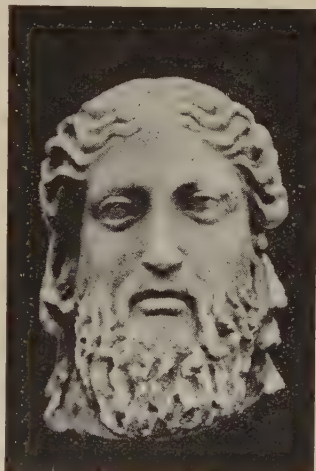

Fig. 146. Zeus, Gudernes Herre. (Glyptoteket, Kbhvn.).

Uvilje mod Spartanerne, og dette var Athenienserne ikke sene til at benytte sig af. Theben vendte sig til Athen, og snart rejste flere Stater sig mod Sparta, som ogsaa havde faaet Persien imod sig. Men den Indflydelse, som Athen nu saa ud til at genvinde, foruroligede Perserne, og de saa gerne, at Sparta nærmede sig dem. Truet af Sparta og Persien maatte Athen Aar 386 slutte en ny Fred, der atter gav Sparta

Fig. 147. Hermes hviler sig. (Glyptoteket, København).

i Farvandet udenfor Athen, der blev afskaaret fra Tilførsler. Athenienserne maatte bryde gennem denne Skibsmur, hvilket ogsaa lykkedes dem. Der indlededes flere Gange Fredsunderhandlinger, bl. a. under persisk Mægling, men de blev hver Gang bragt til at strande. Krigen fortsattes og afsluttedes først 371, da den thebanske Hærfører Epaminondas i Slaget ved Leuktra knuste Spartanernes Overmagt.

Overvægten i Grækenland, hvorimod dens Indflydelse i Lilleasien var forbi. Persien, hvis Indflydelse nu skulde blive følelig i Grækenland lige til Aleksander den Stores Hævntog fik Kypros og Klazomenæ, og Athens tidligere Undersaatter med Undtagelse af Lemnos, Imbros og Skyros blev selvstændige. Nu søgte Sparta at faa Herredømmet over hele Peloponnes og Grækenland, vendte sig mod Mantinea, der blev besejret, og blandede sig derefter i Thebens indre Politik. Spartas Overmod forenede atter Theben og Athen. I Theben fik Demokraterne Magten, og forenede sig med Athenienserne til et Forbund mod Spartanerne. I 377 dannedes det andet athenienske Søforbund, alt-saa omtrent 100 Aar efter det første. Spartanerne angreb straks Theben, men kunde ikke opnaa noget Resultat, derimod lagde deres Flaade sig

THEBENS HEGEMONI

Spartas Anseelse var tilintetgjort, og i Stedet fremstod Theben som den forende Krigerstat. Thebens Sejr bragte Demokraterne i Peloponnes Fremgang. Der udbrod ogsaa straks blodige Fejder, og Thebanerne fik rig Lejlighed til at skade Sparta, der nu maatte se sine tidligere Lydstater rejse sig. Theben sogte at samle Mellemgrækenlands Stater Fokis, Lokris, Ætolien og Euboa til et Forbund-mod Sparta, Messenien blev en selvstændig Stat, og derved blev Sparta berøvet sin økonomiske Rygrad (370). Det følgende Aar indlededes Fredsforhandlinger, der ikke

Fig. 148. Afrodite, Kærlighedsgudinden. Statuen kaldes Venus fra Milo.

forte til noget. Thebanerne gjorde flere Feltog mod Sparta, men uden at udrette stort. Athen sogte at udvide sin Magt til Søs, og Theben stræbte efter at underlægge sig det nordlige Grækenland. Aar 362 stod Slaget ved Mantinea. Det bootiske Rytteri besejrede Fjenden, men samtidig mistede Theben Epaminondas. Hans Død blev Thebens Død. Den store Mand var borte, og nu legede Partierne deres som altid skæbnesvangre Leg.

MAKEDONIEN

I disse endeløse Krige havde de græske Stater spildt deres Kræfter, og da en ny og levedygtig Stat truede Grækenland, kunde Hellenerne ikke trodse den; Hellas' Kampkraft var gaaet tabt; Splittelse og Tve-

dragt, Had og Misundelse havde fremmet Makedoniens Planer. Dette rige og frugtbare Land vilde tilkæmpe sig en Plads i Solen. Kong Filip, der havde lært den græske Politik og Krigskunst at kende, gav sit Folk en streng Militæruddannelse. Det var hans Hensigt at splitte Grækenland og besejre Stat efter Stat. Athen satte sig til Modværge, og Demosthenes ophidsede ved sin glimrende Veltalenhed Athenienserne til

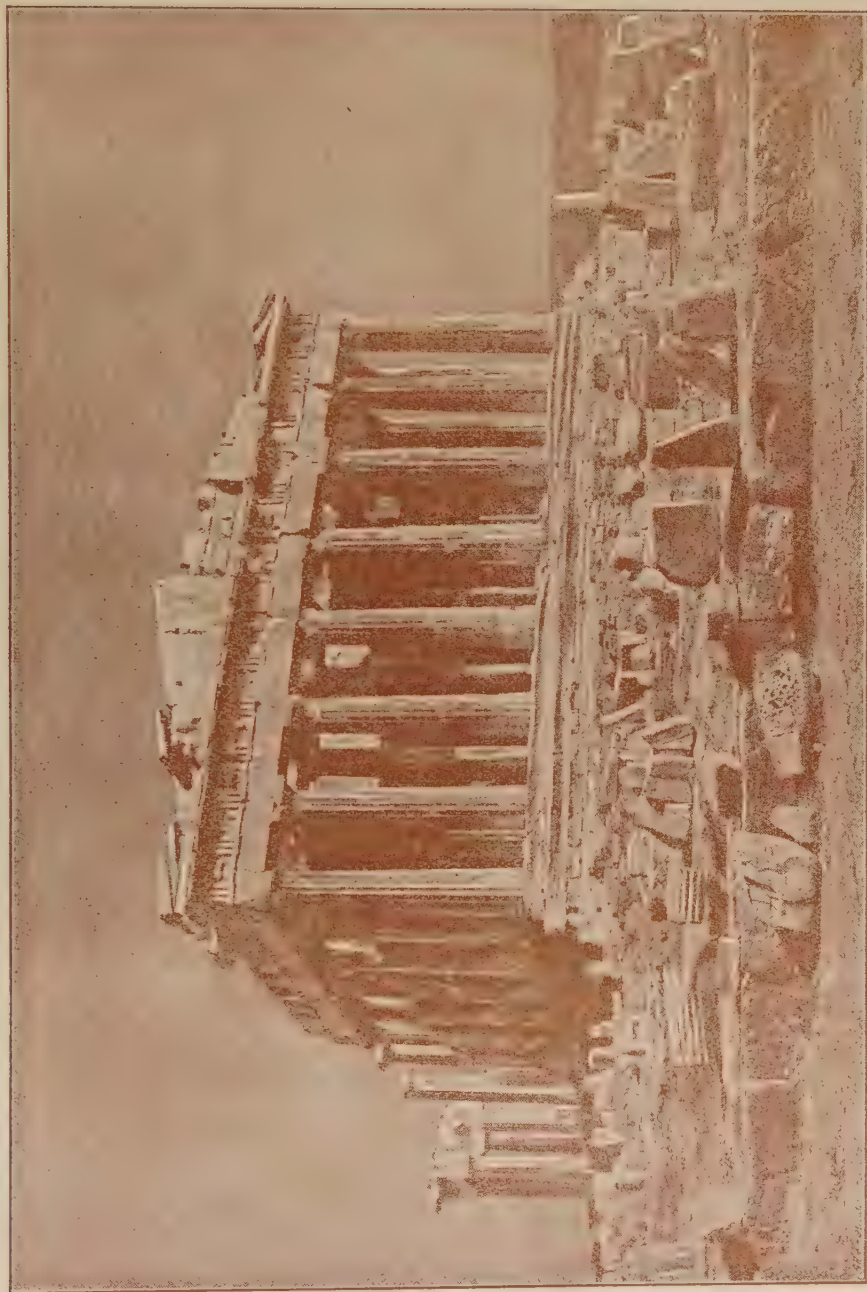

Fig. 149. Kybele, lilleasiatisk Guddom, hvis Dyrkelse udbredtes i Grækenland.

Fig. 150. Dionysos, Livsglædens berømte Gud. (Glyptoteket, Kbhvn.).

de yderste Anstrengelser. Men denne enkelte Mand kunde ikke samle Hellenerne, skønt han havde Tordenen paa sin Tunge, og skønt han talte Grækenlands og Frihedens Sag. I Slaget ved Chaironeia blev Grækenlands Skæbne afgjort. I Aar 338 gik Grækenlands Frihed tabt, nu herskede Filip af Makedonien over Grækerne, og hans Hensigt var at fortsætte deres Udenrigspolitik, nemlig at føre Krig mod Persien. Han kom dog ikke selv til at lede Felttoget mod Lilleasien. Et Dolkestød endte hans Liv Aar 336.

PARTHENON (VESTSIDEN).
Det berømte Tempel paa Athens Akropolis.

ALEXANDER DEN STORE

Da Kong Filip var faldet for Morderhaand, troede Grækerne, at det belejlige Ojeblik var kommen til at afkaste det makedoniske Aag. Og der var mange Grunde, der kunde tale for, at dette skulde lykkes. Den nye Hersker var en ung Mand paa 20 Aar, der maatte kæmpe mod

Fig. 151. Eros Kærlighedsguden.
(Glyptoteket, København).

Fig. 152. Artemis, Jagtens kyske Gudinde.
(Glyptoteket, København).

flere Tronprætendenter, og Grækerne kunde jo ikke vide, at denne unge Mand var et af de største Statsmands-Genier, der nogensinde har levet. Athen, Theben, Elea og Mantinea gjorde Opror, men øjeblikkelig rykkede makedoniske Tropper ind i Bootien, og Oprorerne maatte underkaste sig. Alexander var en Handlingens Mand, og han handlede hurtigt. Aaret efter vendte han sig mod Thrakien, men et Opror i Illyrien forhindrede ham i at gennemføre sine Planer. Alexander, som allerede

var gaaet over Donau, maatte drage vester paa. Thebanerne havde rejst sig, da de regnede med det illyriske Oprør og havde faaet Meddelelse om, at Kongen var omkommen. Men de fik snart noget andet at vide. Alexander var over dem saa hurtig som en Hvirvelvind, og Theben blev ødelagt for at give de andre græske Byer en Advarsel, der ikke saa let skulde glemmes. Baade Agitationen og Oprøret mod Makedonien var bleven understøttet af persisk Guld. Lige fra den peloponnesiske Krigs sidste Periode havde de persiske Konger søgt at svække Grækerne ved at opflamme deres indbyrdes Strid, og ikke engang Epaminondas havde forsmået at modtage Penge af dem. Filips og Alexanders kraftige Politik medførte ogsaa en aaben Trusel mod det store Rige mod Øst: Arvefjenden skulde anfaldes, det var det store Program, om hvilket først Filip og senere Alexander samlede alle Grækerne.

Fig. 153. Der kæmpes om den faldne Achilles, som er bleven dræbt af et Pileskud i Hælen. Vasebillede fra det 6. Aarhundrede f. Kr.

Som det korinthiske Forbunds Feltherre drog Alexander saaledes ud til »Hævnkrigen« mod Persien. I Aaret 334 gik han i Spidsen for 30,000 Mand Fodfolk og 5000 Ryttere over Hellespont og ind i Lilleasien. Ved Granikos vandt han sin første Sejr paa asiatisk Grund. Denne Sejr banede Vej til Sardes og Frygien, og de græske Kyststæder befriedes fra det persiske Aag. Det følgende Aar mødtes Alexander og Perserkongen Dareios ved Issos, hvor Alexander vandt sin vigtigste og mest skæbnesvangre Sejr. Perserherredømmet blev knust, en Verdensmagt var dermed gaaet under, og en ny Verdensmagt var født. Alexander var saa forsigtig, at han ikke forfulgte Perserkongen, men i stedet for drog mod Syd, idet han gennemførte sin Plan fuldstændigt at afstænge Fjenden fra Middelhavets Kyster, hvorfra en Flaadeaktion kunde være en Trusel mod Hjemlandet. Aar 332 stod han med sine Tropper i Ægypten, der hyldede ham som en Befrier fra persisk og asiatisk Undertrykkelse. Her rejste Alexander sig et Mindesmærke, der

Alexander den Stores Rige.

er bleven bevaret gennem Tiderne, et Mindesmærke, der var en Alexander værdigt; han grundlagde nemlig Alexandria.

Derefter fortsatte Alexander for Alvor Kampen mod Persien. Ved Arbela (331) stod det Slag, der afgjorde Persiens og Dareios Skæbne. Alexander stak Persepolis i Brand og erobrede Medien. Men store Erobreres Skæbne er ond, de henfalder til Begær efter stadig mere Land, stadig større Magt. I det Fjerne fortonede Indien sig; det eksisterede, det maatte tilhøre Alexander. I Aaret 326 overskred Tropperne Floden Indus. Men de modte mange Vanskeligheder, Landene var ugæstfri, og Soldaterne blev trætte; Alexander blev tvungen til at vende om. I Babylon vilde han udarbejde nye Planer, forberede nye Krigsforetagender, men i Babylon ramtes han af Feber, og i Juni 323 lukkede han sine Øjne.

HELLENISMEN. DIADOKERNE.

Alexander var død. I 13 Aar havde han været Makedoniens Herre. I Lobet af 13 korte Aar havde det lille ubetydelige Makedonien udviklet sig til en Verdensmagt, for hvilken ingen Opgaver var for store, en Magt, som ikke kendte til Afstande. Græsk Aand, græsk Tanke og græsk Tro havde fulgt den store Erobrer paa hans Vej. Guden Zeus, Olympens Herre, havde lagt vældige Omraader under sit Scepter, og Hermes, Gudernes Budbringer, besøgte paa sin lynsnare Færd tre Verdensdele. Alexandertoget havde været en Opdagelsesrejse, hvorfra geografiske og biologiske Jagttagelser var bleven nedskrevet til Udarbejdelse i Hjemmet. — Og Grækerne, der havde kivedes og holdt Slagsmaal som uartige Born, havde maattet vænne sig til fredelige Forhold. En tung og straffende Haand hvilede over Hellas, men Grækerne lærte Orden og Skik.

Alexander var død, og hvem skulde arve hans Magt? Han efterlod ingen Tronarving, kun Fortrolige. Krigsmagten havde været Alexanders Styrke, Krigerne havde været hans Hjælpere. Generalerne blev hans Arvtagere, og af dem var der mange. Paa sin Dødsseng havde Alexander rakt Perdikkas sin Ring — et Tegn paa, at denne skulde overtage Ledelsen. Men han havde mange Medbejlere. Eumenes kendte Kongens Planer, Antipater regerede i Europa under Kongens Fraværelse. De øvrige Feltherrer var Ptolemaios, Lysimakos, Seleukos, Antigonos, Leonnatos og Krateros. Alexanders Magt maatte deles; thi ingen

almindelig Dodelig kunde holde dette Rige sammen, Alexander havde været en af de store Undtagelser. Hans Rige var domt til Opøsning. Feltherrerne tog Ledelsen. Forenede ved Vaabenfællesskab og Slægtskab, skiltes de af personlig Ærgerrighed og Magtbegær. Resultatet af en Strid gennem flere Aartier blev tre større og adskillige mindre Kongeriger. De tre større var Makedonien med Thrakien under Antigonos' Efterkommere, Forasien under Seleukos og Ægypten under Ptolemaios. Disse Lande har hver især en interessant Historie, som vi ikke kan komme ind paa her. De bekæmpede hverandre, forte en kortsynet Ligevægtspolitik i Stedet for at forene sig mod den vestlige Magt, der var ifærd med at vokse sig stærk, og som i Fremtiden skulde betvinge dem alle. Ogsaa det lille Hjemland Grækenland mistede under fortsatte indre Stridigheder stadig mere i Betydning. Den Verdenshandel, der takket være Alexanders Omvæltninger blomstrede frem, bragte Rigdomme til selv de ægyptiske og syriske Kyststæder samt Rhodos, men Hellas laa for Fremtiden uhjælpeligt udenfor de store Handelsveje.

Grækenland gik under. Det er sandt. Men Grækenland døde ikke. Grækenland havde skænket Verden et Verdenssprog, og Europa sin Sjæl. Homers Sange kunde ikke henklinge og dø. Gamle Minder skulde bevares til kommende Slægter. At tænke som en Græker, at leve som en Græker, glad ved Livet, skon og behersket, det skulde blive en Ærestitel, som Europa kun efter lang Betænkning uddelte til sine Største. Goethe fik denne Betegnelse, og han og Verden glædedes over denne Ære.

Den græske Aand lever, den kan aldrig dø. Tankens og Forsknings Frihed, Troen paa Mennesket, det skonne, det ædle, Troen paa Idealerne, det er græsk, det er sokratisk Tro. Og den Tro er evig.

URTIDEN OG OLDTIDEN

DET ROMERSKE RIGES HISTORIE

Fig. 1. Den kapitolske Ulvinde. De diende Børn (tilføjet i Renaissancetiden) forestiller Romulus og Remus, der ifølge Sagnet var Roms Grundlæggere. Bronze-gruppe i Rom, rimeligvis et udenlandsk Arbejde fra det 5. Aarhundrede f. Kr., senere ført til Rom.

ROM OG ITALIEN

ITALIEN. LAND OG FOLK.

Den italienske Halvo er omtrent tre Gange saa stor som det græske Fastland. Igennem hele Italien strækker sig en Bjergkæde, Apenninerne, der udgaar fra Vestalperne, naar sin største Højde, over 2900 Meter paa Halvoens Midte og fortsættes paa Sicilien samt i de nord-afrikanske Atlasbjerge. Bjergene levner ikke ret meget Plads til Slette-land, med Undtagelse af Posletten Nord for Apenninerne. Det er forøvrigt et Omraade, som ikke regnedes med til Italien for paa Cæsars Tid (omkring Aar 50 f. Kr.). Da det blev erobret (omkring Aar 200 f. Kr.) var det endnu for største Delen et Sumpland, der først senere blev indvundet til Dyrkning ved Inddæmning af Po. Her boede i den historiske Tids Begyndelse blandt andre Folk, Etruskerne. De blev imid-

lertid fra det 6. Aarhundrede f. Kr. efterhaanden trængt sydpaa af galliske Folk og presset sammen paa det Omraade, der mod Nord begrænses af Apenninerne, mod Syd og Øst af Tiberfloden (se Kortet). Etrurien er det nordligste af de tre Kulturomraader paa Halvøens vestlige Side. Til denne temmelig kuperede Egn slutter sig hinsides Tiberen den latinske Slette, Latium med den romerske Campagne, en nu næsten øde Slette,

Fig. 2. Kort over Italien omkring den Tid da Rom blev grundlagt. (Efter »Ljus«).

der umiddelbart omgiver den larmende Verdensstad. Indad begrænses Sletten af Sabinebjergene med det berømte Tibur (nuv. Tivoli) mod Nordøst, og af Albaner- og Volskerbjergene mod Syd. Den sydligste af de tre vigtige Landsdele er Kampanien med Vesuv og den paradisiske skønne Bugt ved Neapel. Meget tidligt aabnedes dette Land, takket være den udmærkede Havn, for den græske Kultur; allerede omkring 850 f. Kr. anlagdes Kolonien Kyme (Lat. Cumæ),

der blev af største Betydning for det italienske Folk baade som Handels- og Kulturmellemed.

Ogsaa Datterbyen Neapel blev af stor Vigtighed.

Halvøens sydligste Dele, Lukanium og Bruttium (nuv. Calabrien) samt paa Østsiden Apulien (Støvlehælen) fyldtes ligeledes tidligt af græske Kolonister. Oldtidens Calabrien blev fra Middelalderen kaldt Apulien, idet Byzantinerne overførte Navnet paa de Egne, der laa Vest og Sydvest for Tarantobugten. Disse helleniserede Omraader kaldte Grækerne allerede i det 5. Aarh. f. Kr. med Rette Storgrækenland, og

det vilde sikkert være blevet en Stormagt i Middelhavet, hvis ikke Grækernes manglende Evne til Sammenhold, der bundede i sygelig Frygt for Tabet af Friheden, havde splittet dem og domt dem til Magtesløshed. Moderlandets sorgelige Historie gentages her i endnu højere Grad.

Italiens Østkyst er mindre indbydende og ikke saa godt forsynet med Havne. Paa den græske Halvø husker man, var det modsatte Tilfældet, saa de to Halvøer vender saa at sige Ryggen til hinanden.

Bjergegnen Samnium (nu Abruzzerne) har Latium og Kampanien mod Vest og Apulien mod Øst; der boede den mest krigerske af Italiens Folkestammer. Samniterne tilhorte den ene af det italienske Folks Hovedgrupper, nemlig den umbrisk-sabelliske; den anden var den latinske. Samniternes Sprog, det saakaldte oskisk, var i nær Slægt med Latin, hvilket kan ses af talrige Indskrifter.

Blandt de mange forskellige Sprog, der en Gang taltes i Italien, blev det forbeholdt Latin og Græsk at leve videre gennem Tiderne. Latin var fra Begyndelsen kun en Dialekt i et ubetydeligt Samfund ved Tiberen, men som Følge af Historiens Udvikling kom det til at beherske og efterhaanden tilintetgøre baade de beslægtede

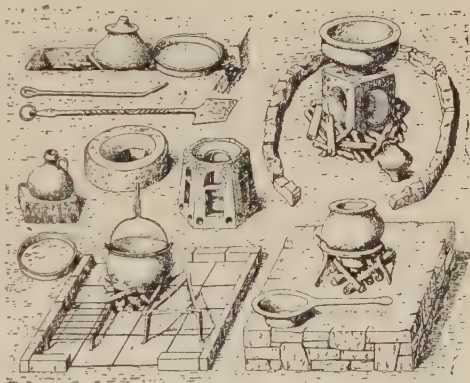

Fig. 3. Oldromersk Ildsted, Redskaber og Kogekar.

Dialekter og det fuldstændigt fremmede etruskiske Sprog. Det sidstnævnte, hvoraf der er bevaret nogle faa Rester i Gravskrifter, trodser for øvrigt stadig Videnskabsmændenes Udttydningsforsøg. Latin tilhører ligesom Græsk og de allerfleste moderne Sprog den indoeuropæiske Sprogstamme. Det blev Verdenssprog sammen med Romerherredømmets Udbredelse og gjorde Tjeneste bedre end noget Esperanto i over halvandet Aartusind.

ROMS GRUNDLÆGGELSE. KONGETIDEN

Med Hensyn til Roms Grundlæggelse og første Tid, maa man altid være klar over, at der ikke eksisterede nogen romersk Litteratur førend

Aar 240 f. Kr. og at det skulde vare endnu længere, inden nogen romersk Historieskrivning paabegyndtes. Saa i Mangel af Dokumenter maatte man tage til Takke med ældre og nyere Sagn, hvoraf de fleste aabenbart er samlede efter Aar 240 under Medvirkning af de opfindsomme Grækere, som efter dette Tidspunkt i stadig større Antal forekommer i Rom.

Om Byens Grundlæggelsesaar stredes man allerede i Oldtiden. Nogle henlagde det til den 6. Olympiades 3. Aar (754—53 f. Kr.), andre til den 7. Olympiades 1. Aar (752—51 f. Kr.), atter andre lagde det flere Aartier

Fig. 4. »De syv Høje« og Tiberen. Det vigtigste Vadested over Tiberen mellem Etrurien mod Nord og Latium mod Syd laa ved Kapitol-Højen. (Efter Lanciani).

længere frem i Tiden. Som Grundlæggelsesdag fejredes baa-
de i Oldtiden og endnu den Dag
i Dag den 21. April, en ældgam-
mel Hyrdefests Højtidssdag.

Det er derimod lettere at be-
svare det Spørgsmaal, hvorfor
der netop paa dette Sted opstod
en By, skønt Beliggenheden var
temmelig usund i en sumpet og
tit oversvømmet Floddal. Paa
Tiberens højre Bred laa der
nemlig nogle ret høje og stejle,
i vor Tid dog ikke synderlig
fremtrædende Højdedrag, der
var lette at befæste. Der krydse-

des Tiberen, som var sejlbar endogsaa for søgaaende Skibe helt her til, af Færdselsvejen mellem Etrurien og Latium. Sofartens Betydning for Byen antydes ogsaa af de ældste Monter, der som Byvaaben bærer en Skibs-Agerstævn. Altsaa Stapelplads og Fæstning, hvilke andre Forudsætninger behøvedes der til en Bys Opstaaen?

Denne gunstige Beliggenhed har lokket ogsaa andre Folk end Lati-
nerne til at slaa sig ned ved Tiberen, især Etruskerne og Sabinerne, en
samnitisk Stamme. Højen Quirinalis blev de sidstes Tilholdssted, men
at Flytningen dertil ikke er foregaaet helt fredeligt antydes af Sagnet
om Sabinerindernes Rov. En anden Høj, Caelius, besattes af Etruskerne.
Paa Capitol fik alle Indbyggerne et Samlingspunkt i en fælles Borg og
Hellighed, Jupiters Tempel.

Ved Sammensmeltning og tidlig Blodblanding mellem disse Folke-

stammer er der saaledes opstaaet en særlig Folketype, som vi kalder Oldromeren, og som paa Grund af en ganske speciel Samling Egenskaber efterhaanden gjorde sig til Verdens Herre. Typen er et racebiologisk Problem. Stolt af sig selv og sin By, umaadelig vindesyg, haardnakket trodsig kivedes Romeren gerne om mit og dit, men var blind lydige mod sine Overordnede og sin Fader. Han var energisk og foretagsom, tog aldrig Hensyn til andre, men ofrede baade andre og sig selv, hvis det kunde gavne Staten.

Fig. 5. Værksted i det gamle Rom. (Efter Th. Schreiber »Kulturhistorisches Bilderatlas«).

Ifølge Sagnet var det Tvillingbrodrene Romulus og Remus, der grundlagde Rom. Om dem fortælles det, at de var Sonner af selve Krigsguden Mars og en Kongedatter i Alba, Rhea Silvia, der efter at hendes Fader var styrtet fra Tronen, blev indviet til Vestalinde. De vestalske Jomfruer var i Egenskab af Præstinder i Vesta-Templet særligt hellige, og i deres lange Tjenestetid var det dem forbudt at indgaa Ægteskab. Usurpatoren havde paa den Maade villet forebygge en Tronprætendents Fødsel, og Tvillingerne blev sammen med deres Moder sat ud i Tiberen for at omkomme. Men Flodguden reddede dem alle tre, Bornene fortes i Land, hvor først en Ulvinde og derefter Hyrden Faustulus tog sig af dem. Da de var bleven voksne, samlede de en Skare Hyrder, genindsatte deres Morfader paa Tronen i Alba, og besluttede at grundlægge en By paa det

Sted, hvor de var bleven reddet fra Bølgerne. Senere skal Remus være bleven dræbt af sin Broder Romulus, der blev den første af Roms syv Konger.

Disse Konger og deres Bedrifter hører Sagnet til, og vi vil ikke engang lade dem passere Revu. En Kærne af Sandhed er der dog rimeligvis nok i disse Beretninger. Rom har sagtens udvidet sit Magtomraade ind mod Albanerbjergene og til Tibermundingen med Havnen Ostia, Udgangspunkt for Handelen med Saltet, der fra ældgammel Tid var ført langs Tiberen ad Via Salaria (Saltvejen) til de sabinske Hyrder. By-Staten herskede da over omtrent 1000 Kvadratkilometer. Efter at have ødelagt Alba Longa, Latinernes gamle Hovedstad, blev Rom desuden Fører for det latinske By-Forbund, der til Gudsdyrkelse fik en fælles Helligdom paa Aventin, Dianatemplet. Saa har Etruskerne formodentlig hersket i Byen i det 5. Aarhundrede, indtil en Forfatningsændring gjorde Rom til Republik ca. 510 f. Kr. Ifølge Sagnet skal den sidste Konge, Tarquinius Superbus (den Overmodige) have været en ond Blodhund og Tyran, og skal derfor være bleven fordrevet ved en Revolution, der lededes af den redelige og strenge Brutus.

FORFATNING OG STANDSSTRIDIGHEDER

Kongen (Rex) havde været øverste Befalingsmand i Krig, højeste Dommer, Forvalter af Statens Ejendom, havde sørget for Sikkerheden i Byen og for Orden i Handel og Samkvem. Den Pligt han havde til personligt at indfinde sig ved Ildløs, arvedes senere af Konsulerne, og staar stadig ved Magt for de Ledende i Rom. Man husker, at Kejser Nero i sin Tid opfyldte denne Pligt paa en særlig Maade, og den Dag i Dag forsummes den ikke af Italiens Konge. En af Kongens vigtigste Pligter havde været ved Ofre at bevare Gudernes Velvilje overfor Folket, og at udforske Gudernes Vilje med Hensyn til de Problemer, der skulde løses. Hertil havde Kongen en Række Medhjælpere i de forskellige Præstekollegier. Ved Forfatningsændringen (omkr. 510) turde man ikke gaa saa vidt som til at ophæve Kongenavnet; thi i religiøse Sager er Mennesket gerne konservativt. For ikke at tiltrække Gudernes Vrede, bevarede man derfor Kongen, men kun som Offerkonge (Rex sacrorum). Hans Myndighed blev dog meget indskrænket, og han blev snart underordnet Ypperstepræsten, Pontifex maximus.

Da Kongedømmet forsvandt som politisk Institution, overførtes dets

Myndighed og Pligter paa de tre Statsmagter, Embedsmændene, Senatet og Folkeforsamlingen.

Republikens Folkeforsamling var den suveræne Statsmagt, der valgte Embedsmændene, gav Love, erklærede Krig og fældede Dom, tilmed naar det gjaldt Dødsstraf. Folket indfandt sig, i Begyndelsen bevæbnet, paa Marsmarken udenfor Byen og stillede sig op som til Militærmønstring. Inddelingen i Centurier gjaldt nemlig ogsaa Hærvæsenet, og Borgeren stemte indenfor sin Centurie. Naar Resultatet indenfor hver Centurie var fastslaaet, afgjordes Sagen af den absolute Majoritet af Centurier. Paa Grund af Inddelingen kaldtes denne Folkeforsamling *Comitia centuriata*. Mens den holdtes, vajede den røde Krigsfane fra Kapitol. — Efter en anden Inddeling af Byen opstod der efterhaanden ved Siden af denne Folkeforsamling en anden, hvor Afstemningen fandt Sted efter Roder, Tribus. Det blev en Udvikling i demokratisk Retning, idet *Comitia tributa* efterhaanden vandt flere af *Centuriat-Komitiernes* Rettigheder. — Da de romerske Borgere senere, under Erobringen af Italien flyttede længere bort fra Rom, og især efter at Borgerretten var udvidet til at omfatte alle Halvøens Indbyggere (90 f. Kr.) kunde man have ventet at finde en Folkerepræsentation, en Rigsdag i moderne Forstand. En saadan oprettedes dog ikke, kun i Rom kunde Borgerretten udøves. Følgen blev naturligvis, at Bybefolkningen i Hovedstaden stadig kom til at dominere. Og da denne, hvad vi snart skal se, kom til at bestaa af daarlige Elementer, blev Demokratiet tilsidst en sørgelig og latterlig Parodi, der afløstes af Kejsermagten.

Republikens Indførelse var ganske vist en Sejr for Demokratiet, men i Begyndelsen ikke synderlig gennemgribende. Den fulde Borgerret tilhørte kun et Mindretal, de adelige Familier, der alene havde Ret til Embederne. Det var de formuende Patriciere, der takket være

Fig. 6. Romersk Askeurne.
(Glyptoteket, København).

haarde Gældslove kunde undertrykke de Fattige, Plebejerne, og disse maatte føre en lang og haard Kamp, inden de vandt politisk Ligestilling med Patricierne. Det blev en Strid om Embederne; i disses Historie er altsaa Stændernes Rivalisering og langvarige Kamp om Forrettigheder indflettet, idet Plebejerne Tomme for Tomme vandt Deltagelse i den udøvende Magt. Et stort Skridt blev gjort allerede i 494, da den sociale Nød drev Plebejerne til simpelthen at erklære Storstrejke. De samlede sig nemlig, drog ud til det Hellige Bjerg og vægrede sig ved at arbejde. — Lærerig for vor Tid er den Fabel, som

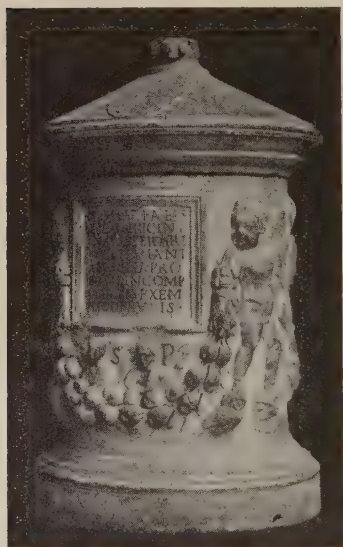

Fig. 7. Romersk Askeurne.

en af Patriciernes »Forligsmænd« ved den Lejlighed skal have fortalt de Strejkende. Det er Fablen om Maven og Lemmerne: En Gang begyndte Lemmerne at drøfte Mavens behagelige Tilværelse. Den fik sin gode Mad, uden at behøve at arbejde. Den sad ganske stille og havde det rart. Derfor besluttede de, at de ikke mere vilde sørge for den Dagdriver. Haanden vilde ikke mere føre Mad til Munden, og Munden vilde ikke mere tygge nogen Føde. Det gik til en Tid, men snart blev hele Kroppen saa udmagret, at Lemmerne indsaa, hvor dumme de havde været og sluttede Fred med Maven igen. — Hvad Plebejerne vandt ved deres Strejke, var Ret til at udnævne saakaldte Folketribuner, Embedsmænd, der skulde

være fredlyste, sacrosancti, og som havde en

meget betydningsfuld Myndighed. De kunde nemlig ved deres Veto (= jeg forbyder) forhindre en hvilken som helst Embedsbestemmelse, ja tilmed en Folkebeslutning.

Omkring Midten af dette Aarhundrede vedtoges en endnu vigtigere Reform, idet et Nævn paa 10 Mand, de saakaldte Decemvirer, nedskrev Lovene. »De tolv Tavlers Lov« blev en god Beskyttelse for det lavere Folk imod Embedsmændenes og Adelens Overgreb.

Det Embede, som Plebejerne mest eftertragtede, og som de i Aarene imellem 300 og 250 ogsaa fik Ret til at beklæde, var Konsulatet. Der fandtes to Konsuler, og de blev valgt for et Aar ad Gangen. De var Republikens højeste Embedsmænd og havde Overkommandoen i Krig.

Den Omstændighed, at der var to, der havde Ret til at skride ind mod hinandens Embedsforetagender, samt at de ikke kunde genvælges efter Embedsaarets Udløb, skulde hindre ethvert Forsøg paa at opnaa Enevoldsmagt.

Andre Embedsmænd var f. Eks. Censorerne, som dels skulde tage sig af Skattelisterne og Monstring af de Værnepligtige hvert 5. Aar, dels skulde vaage over Borgernes Privatliv; saa var der Prætorerne, der stod i Spidsen for Retsplejen, Ædilerne, en Slags Politioverordnede, der ogsaa skulde vaage over Tilforselen af Fodevarer, o.s.v. De blev alle valgte, og havde en begrænset Embedstid, efter hvilken de kunde komme til at staa til Ansvar for det suveræne Folk.

Senatet, de Gamles Raad, var den Statsmagt, der repræsenterede den politiske Erfaring overfor de aarligt skiftende Embedsmænd. Dette blev altsaa i Praksis Statsregeringen og havde udstrakt Myndighed. Ved Republikkens Begyndelse var der 300 Senatorer, ansatte paa Livstid, et Antal, der senere forøgedes. Senator blev man i de ældre Tider ved Konsulernes Valg, senere ved Embedsmands-Karriere. — Det virker unægteligt lidt forbløffende paa os med vore Begreber om republikansk Statsorden, at Senatet alene beherskede to saa vigtige Ting som Statens Udenrigspolitik og Finanserne. Roms Erobringer blev paa den Maade et Værk af de Store i Samfundet, og disse tilvendte sig ogsaa store Fordele ved mere eller mindre lovstridig Besiddelse af okkuperet Statsjord. Da Rom underkastede sig Italien, blev en Del af de Omraader, der efterhaanden erobredes, beslaglagt paa Statens Vegne. Til disse Omraader havde enhver Borger lige Ret, men naturligvis tilfaldt det især de kapitalstærke, der kunde drive Landbrug. Hvis man hertil føjer, at Agerbruget blev drevet ved Hjælp af meget billig Arbejdskraft, nemlig Slaver, saa forstaar man, at de smaa Jordejere ikke kunde hævde sig i Konkurrencen.

Det romerske Senat blev en Magt, som udenlandske Fyrster kom til at faa stor Respekt for. Betegnende er en Episode fra 168 f. Kr., det Aar da Romerne erobrede Makedonien. Kongen i det selevkidiske Rige Antiochus IV. laa i Krig med Ægypten og forberedte sig netop til at angribe selve Alexandria. Da indtraf et Sendebud fra det romerske Senat, Popilius Lænas, til Kongens Lejr. Han traf Kongen og overrakte ham Senatets Ordre til øjeblikkeligt at trække sig tilbage, ud af Landet. Mens Kongen læste, trak Lænus med sin Stok en Cirkel om ham i Sandet og sagde: »Dit Svar maa du afgive, inden du træder ud af denne

Cirkel«. Antiochus havde ikke andet at gøre end at skære Tænder — og adlyde Befalingen.

REPUBLIKENS BORGERE

Stridighederne mellem Stænderne var i det store og hele afsluttet omkring Midten af det 3. Aarhundrede før Kristus, da Borgerret tilkom enhver Mand, der i lovgyldigt Ægteskab var Søn af en romersk Borger. Den, hvem denne Rettighed ikke tilkom fra Fødselen, kunde faa den skænket, — en Ære, som tilmed ogsaa kunde blive en Kvinde til Del. Ugifte Kvinder og Sønner, der boede i deres Fædres Hjem, var umyndige med Hensyn til Økonomi og Indgaaelse af Ægteskab.

Den fulde Borgerret omfattede følgende fem Punkter:

1. *ius commercii*, Ret til at drive al Slags Forretning, arve Ejendom og føre Proces om Ejendom.
2. *ius connubii*, Ret til at indgaa lovligt Ægteskab med Romerinde eller med Undersaat i visse andre Stater.
3. *ius provocationis*, Ret til at appellere til Folkeforsamlingen angaaende visse af Embedsmænd afsagte Domme.
4. *ius suffragii*, Ret til at stemme i Folkeforsamlingen.
5. *ius honorum*, Ret til at beklæde Embeder.

De undertvungne Folk i selve Italien saa vel som frigivne Slaver havde kun nogle af disse Rettigheder. Særligt gjaldt Indskrænkningen Punkterne 4 og 5. Hvad de Frigivne angik gjaldt den Bestemmelse, at først deres Sønner blev delagtige i alle Rettighederne. Med Hensyn til Punkt 5 da blev de Fattige efterhaanden i Praksis udelukkede fra denne Rettighed, da det blev mere og mere kostbart dels at beklæde de ulønnede Æresposter, og dels at skaffe det nødvendige Stemmetail. Det blev nemlig almindeligt og tilsidst nødvendigt at vinde sine Vælgere ved Hjælp af ødsel Gavamildhed og organiseret Køb, i det mindste i Republikens sidste Tid.

De Velhavende i Samfundet blev altsaa politisk de mest indflydelsesrige. De havde Raad til at blive Embedsmænd og derigennem Senatorer. Men det blev ikke den gamle Adel, Patricierne, der kom til at danne Hovedmassen af de to højere Stænder, Senator- og Ridderklasserne. Patricierne smeltede snart sammen til en forsvindende Minoritet, og med en Formue paa mindst 400,000 Sestertier (omtrent 65,000 Kr.) tilhørte man Ridderklassen. Dette medførte visse Forret-

tigheder, som vi senere skal komme tilbage til, samt et Par ydre Udmærkelsestegn. Nemlig en Guldring, som ogsaa blev baaret af Senatorerne, og en smal Purpurbræmme om Togaen og særlige Pladser ved Skuespillene. Senatorerne havde en bredere Purpurbræmme, røde Sko

Fig. 8. - Romer. (Glyptoteket, København).

Fig. 9. Romer i Offerdragt. (Glyptoteket, København).

og de bedste Pladser ved Legene. De ansete Familier, hvoraf Embedsmændene i Almindelighed valgtes, dannede en ny Adel, der kaldte sig selv de bedste Borgere, Optimates, og den vaagede skinsygt over, at ingen Parvenu, Homo novus, trængte sig frem. Selv Folketribunerne, der jo fik Sæde i Senatet, valgtes i Reglen af denne Samfundsgruppe.

De lavere ubemidlede Klasser, de saakaldte proletarii, optoges i Borgerlisterne Aar 312 f. Kr. Dette skete i Forbindelse med en Skattereform, der blev gennemført af Appius Claudius. Han var Censor i dette Aar, og har derved skabt sig et Navn, ikke blot som Bygger af den »Appiske Vej«. Reformen forøgede i høj Grad Plebejerklassen, men dens politiske Virkninger blev efterhaanden temmelig neutraliserede derved, at Proletarerne kun blev indskrevet i de 4 By-Tribus. Da Antallet af Tribus nemlig voksede til 31 med 27 saakaldte Landtribus, og Afstemningen paa Comitia tributa foregik som ovenfor angivet, blev Bybefolkningen

ikke saa almægtig, selv om adskillige Landtribus ikke indfandt sig. Man forstaar, at det snart blev anset for finere at tilhøre en Landtribus. Det blev tilmed en Form for Straf i Censorernes Hænder at flytte nogen fra en Land- til en Bytribus.

Fig. 10. Vestalinde. (Glyptoteket, København).

GUDERNE OG GUDSDYRKELSEN.

Oldtidsromerne førte et stræbsomt Liv, og det vigtigste for dem var at passe deres Kvæg og deres Jord og udføre deres Pligt som Soldat ordentlig. Man maa tænke sig dem som haarde, grove Naturer uden synderlig Skønhedssans og Fantasi. Derfor blev deres Religion tør og nøgtern, og først Berøringen med Grækerne i det tredje Aarhundrede f. Kr. gav dem Gudesagn. Gamle Skikke og Ceremonier bevarede samvittighedsfuldt, thi Guderne skulde have, hvad der tilkom dem. Ellers kunde man blive ramt af deres Vrede, enten den Forsømmelige selv og hans Familie eller hele Staten. Ofre og anden Gudsdyrkelse var et Statsanliggende, der udførtes af dertil udnævnte Embedsmænd. Pontifikatkollegiet var Roms højeste præstelige Embedsmyndighed, og dets Ordfører kaldtes Pontifex maximus, en Titel, som senere Paverne tog i Arv. Der fandtes flere Præstekollegier til forskellige Formaal, ogsaa et kvindeligt, Vestalinderne. Det var fornemme Jomfruer, der havde Tilsyn med Vestas Helligdom, et lille rundt Tempel i Nærheden af Byens Centrum ved Torvet, Forum Romanum. Ilden

i Vestas Tempel skulde stadig holdes vedlige, rimeligvis en Overlevering fra den Tid, da man ikke kendte til at skaffe sig Ild paa en nemmere Maade, og derfor i hver Familie og hver By vedligeholdte en stadig brændende Ild. Den hellige Ild i Vestas Tempel var den romerske Statsild, altsaa en symbolsk Ild og den Helligdom, den romerske Stat ærede højest. Dette Tempel nedbrændte flere Gange, men genopførtes altid, hver Gang mere pragtfuldt, samt forsynedes med Boliger, der efterhaanden udstyredes særligt luksuost.

Forst blev der udtaget 4, senere 6, romerske Jomfruer, der skulde vedligeholde den hellige Statsild i Vestas Tempel. De blev valgt i Roms fornemste Familier blandt 6 til 10 Aars Born. De fik Bolig i Nærheden af Templet og skulde forpligte sig til at tjene Gudinden i 30 Aar i fuldstændig Kyskhed. Naar de havde forladt Tempeltjenesten kunde de indgaa Ægteskab, men hvis en Vestalinde under Tjenestetiden brod sit Kyskhedsløfte, blev hun indmuret levende i en Hvælving. Naar Vestalinderne gik ud, ledsagedes de af en Liktor, en væbnet Vogter, og i Teatrene havde de særlige Hæderspladser. De blev betragtet som saa hellige, at hvis en Forbryder paa Vej til Henrettelsesstedet mødte en Vestalinde, blev han benaadet. De var beskyttede mod ethvert Overgreb, og kunde ofte med Held tjene som Mæglere i Stridigheder. Saa snart de var indviede til Vestalinder, var de derved unddragne Faderens ovennævnte Formynderskab og var fuldmyndige.

Vestadyrkelsen var betegnende for det ældste Rom, hvor Hjemmet var den til Grund liggende Tanke. Gudeverdenen var ordnet som en Familie; i den var Jupiter Faderen (Ordet betyder »den himmelske Fader«), Juno Moderen o.s.v. Templet var opført som det gammelromerske, cirkelrunde Hus, ja hele Samfundet tænkte man sig som et saadant, hvor Dorguden Janus (af janua, en Dør) beskyttede Byen. I Hjemmene dyrkedes Forfædrenes Aander (lares) og Husguderne (penates), ja Husfaderen selv var et helligt Væsen, hvis Vilje var Lov. Desuden havde Romerne en Mængde mindre Guddomme, som hver styrede sit Omraade i Naturen eller Menneskelivet, Specialguder, af hvilke mange i Tidens Løb blev absorberede af de større Guder, men en hel Del bestod lige til det romerske Hedenskabs sidste Dage. For at Dyreopdrættet skulde lykkes, ofrede man til Guden Sterculus, og Sæden blev ikke god, hvis man ikke var opmærksom mod Guden Insiter; plojedes der, skulde man bede til Vervactor, den anden Pløjning be-

skyttedes af Repositor, den tredje af Imperciter. Der var Specialguder baade til Biavl, Hesteopdræt, Kvægavl, ja tilmed til Behandling af Sædekornet for at Sæden kunde spire godt frem.

Af disse gamle Gudenavne kan man se, at Romerne tidligt var bleven et agerdyrkende Folk. Hyrderne var blevet Bønder, og den romerske Campagne, som nu er øde og usund, var i Oldtiden frugtbar Agre. Betegnende er det ogsaa, at Guden Mars, der i historisk Tid har været Krigsgud, i Oldtiden uden Tvivl var Markernes Gud, hvis hellige Sten i Procession blev baaret ud paa Markerne, naar det gjaldt om at skaffe Regn. Endogsaa Saturn, der gav en af Planeterne Navn, var oprindeligt Korngud, Terminus var Grænseguden for Gaard og Marker.

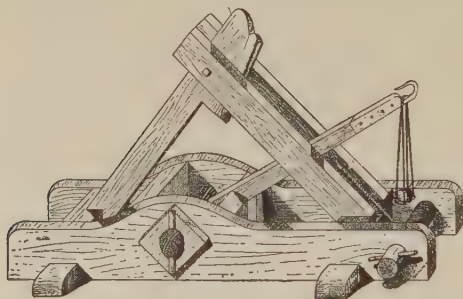

Fig. 11. Oldromersk Stenslynge.

ITALIEN EROBRES

Samtidig med de politiske Partiers indbyrdes Kamp rasede der næsten altid Stridigheder med Nabofolkene. Derigennem blev Rom en Erobrerstat; det blev en bydende Nødvendighed at skaffe Udkommet til den stadigt voksende Bondebefolkning.

Af Sagnene om Kongetiden faar man et tydeligt Begreb om, at den unge By ved Tiberen har haft en dobbelt Kampfront, mod de beslægtede Latinere mod Syd, og Etruskerne mod Nord. Netop paa det Tidspunkt, da Kongerne blev fordrevet, udvidede Etruskerne deres Magtomraade i høj Grad. Deres Konge (Porsenna?) af Klusium erobrede Rom og tvang Romerne til at slutte en ydmygende Fred. Etruskerne udbredte endogsaa deres Herredømme over Kampanien, indtil de blev standsede i deres Fremgang af en Enevoldshersker i den græske By Syracus paa Sicilien, den kraftige Hieron. Han besejrede dem ved Cumæ Aar 474. Ved dette Fremstød berøvede han Etruskerne Handelsherredømmet over det tyrrenske Hav. Samtidigt blev de haardt angrebet af den keltiske Folkestrøm, der fra Alperne udbredte sig over Egnene omkring Po. Kelterne, eller som de ogsaa kaldtes, Gallerne, lader til at være drevet ud paa Vandring ved Germanernes Landvindinger i det 5. Aarhundrede f. Kr. De havde nu ud-

bredt sig over Gallien, (nuværende Frankrig og Belgien), Britannien og Spanien og brød ind over den apenninske Halvø. Po-Egnene blev snart opfyldt af disse Stammer, og blev derfor kaldt »Gallia cisalpina« (Gallien paa denne Side Alperne). Etruskerne blev ogsaa standset i Kampanien, hvor de krigerske Samniter stadig trængte længere frem. Af den Grund kunde Rom atter frigøre sig og udvide sin Indflydelse.

Fig. 12. En By stormes.

Det gamle Roms Forhold til Latium belyses af to Dokumenter, det ene indeholder en Fortegnelse over 30 latinske Byer, der i 493 sluttede Forbund med Rom, det andet er en Handelsoverenskomst med Karthago. Dette Dokument tilskrives det første Konsulpar, men er maaske af senere Dato. I Overenskomsten maatte Karthago forpligte sig til ikke at bekæmpe de Byer, der stod i venskabelig Forbindelse med Rom. Men Traditionen beretter om mange og bitre Kampe mod de forskellige Stammer, Volsker, Æquer og hvad de ellers hed, inden Rom blev ubetinget Herre i Latium.

Næppe havde Romerne i Begyndelsen af det fjerde Aarhundrede med Held bekæmpet Samniterne omkring Byen Capua i Kampanien, og efter en »ti-aarig« Belejring, der forherliges i Sagnene, indtaget

Fig. 13. Kapitol reddes af Gæssene, der med deres Skrig advarer de belejrede Romere. (Efter Maleri af H. Motte).

den syd-etruskiske By Veji, for de blev anfaldet af de vilde Gallere. Disse havde underkastet sig næsten hele Norditalien og stormede nu mod Rom. De romerske Legioner søgte med Forbundsfællernes Hjælp at standse dem, men led det berømte Nederlag ved Allia omkring 387 f. Kr. Gallerne indtog og plyndrede Rom, hvis Befolkning søgte Tilflugt paa Fæstningshøjen Kapitol. Fra denne Belejring skal Sagnet om »Gæssene paa Kapitol« stamme. For at indtage Borgen paa den kapitolske Klippe maatte Belejrerne prøve paa at komme over Muren og overraske Romerne. Men allerede da den første Galler en mørk Nat klatrede over Murtinden, brød der en voldsom Gækken løs blandt de hellige Gæs, som Romerne holdt i Bur paa Kapitol. Det berettes, at Marcus Manlius Capitolinus var Anfører for Romerne der oppe, og da Gæssene vækkede ham, og han saa Gallerne snige sig op ad Klippen, kæmpede han alene imod dem, til der kom Hjælp.

Romerne holdt ud paa den kapitolske Klippe under en 7 Maaneders Belejring, derefter købte de sig fri ved at love Gallerne Tusind Mark Guld, hvis de vilde drage bort. Romerske Kvinder og Mænd maatte ofre deres Guldsmykker og Guldbægre. De romerske Underhandlere mærkede, at Gallerne brugte falsk Vægt, men da de protesterede derimod, lagde Gallernes Høvding sit Sværd paa Vægten og fordrede ogsaa dette opvejet med Guld. *Vae victis* — Ve de Overvundne — var hans stolte og grusomme Ord, der siden dengang er bleven den strenge Sejrherrers Devise.

Imidlertid fik Gallerne tilsidst Guld nok og drog bort. Men endnu to Gange marcherede de mod Rom og naaede lige ned i Kampanien, hvorefter de tilsidst drog bort, efter at der var sluttet Fred. En saadan Afslutning tiltalte dog ikke den patriotiske romerske Nationalfølelse. Derfor lader man i Sagnet Helten Camillus besejre Gallerne og tage Krigsbyttet fra dem. — Gallerne, der vandrede omkring og boede i aabne Landsbyer, førte ikke andet Krigsbytte med sig end Kreaturer og Guld.

Fig. 14. Romersk Rustning.
(Glyptoteket, København).

Romerne var bleven kloge af Skade. De byggede sig nu en Bymur, rimeligvis den som Traditionen tilskriver Kong Servius Tullius. Skønt det gærede i den nye Romerstat, blomstrede Rom dog snart op igen. I Stænderkampene, der stadig foregaar, danner »de licinske Love« Epoke (omkring Aar 367). Da lader det nemlig til, at det lykkedes Folketribunerne Lucius Licinius Stolo og Lucius Sextius Lateranus at gennemføre følgende Lovforslag til Gavn for de forkuede Plebejere:

1. De indbetalte Renter skulde fradrages Gældsbeløbet og Resten indbetales i tre aarlige Afdrag.

Fig. 15. Rigt prydet Rustning.
(Glyptoteket, København.)

2. Ingen maatte eje mere end 500 jugera (ca, 250 Tønder Land) Statsjord.

3. Konsulatet, som i en Tid var bleven erstattet af »Militærtribuner med konsulær Myndighed«, skulde genoprettes, og den ene af Konsulerne skulde være af plebejisk Herkomst.

Da Samfundet saaledes var bleven enigt, optog det de store Opgaver, som stilledes af den stadigt voksende Befolkning. Omkring 340 blev det ovennævnte Forbund med Byerne i Latium »revideret«, og disse blev tvungne til at opløse deres indbyrdes Forbund og hver

især slutte sig til Rom, hvor Senatet stadig gik frem efter Grundsætningen: »splitte og herske« (divide et impera). For de fleste blev Forholdet til Rom ensbetydende med fuldstændig Underkastelse.

Større Vanskeligheder skaffede imidlertid det kraftige Bjergfolk Samniterne. Ogsaa de var paa dette Tidspunkt, takket være stærk Folkeforøgelse, bleven nødt til at udbrede sig mod Syd. De havde efterhaanden besat Kampanien, Lukanien og Bruttium og derved beredt de græske Byer store Vanskeligheder. Det Tidspunkt maatte nødvendigvis komme, da de samnitiske og romerske Udflyttere maatte støde sammen.

Den romerske Strategi, de krigerske Vaner og Jerndisciplinen skulde sættes paa en svær Prøve. Samniternes Svaghed var deres løse Organi-

sation; de var nemlig inddelt i en Mængde uafhængige Bonde- og Hyrdestammer. Som Følge af Romernes ovennævnte Held i Latium fandt de større Byer i Kampanien, at det var fordelagtigt at slutte Forbund med Rom. Da dette i Virkeligheden var ensbetydende med en fredelig Erobring af Kampanien, maatte Samnitterne gribe til Vaaben.

Fra 328 til 290 rasede nu Kampen om Italiens Jord. Gallere og Etrusker forenede sig med Samnitterne, og Romerne led frygtelige Nederlag. Men den faste Organisation og den sejge Udholdenhed førte tilsidst Sejren hjem. Det ene Omraade efter det andet blev undertvunget, og ved Anlæggelsen af

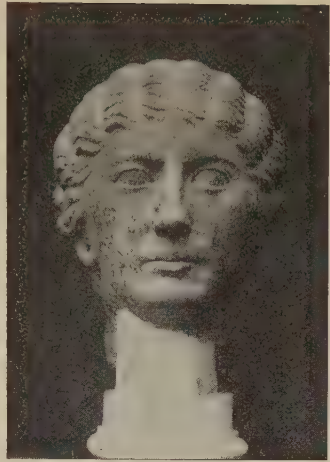

Fig. 16. Romersk Husfrue, »Matrona«. (Glyptoteket, Kbhvn.).

Fig. 17. Udgravning af en romersk Landevej.

en Række Garnisonsbyer befæstede Romerne deres Herredømme og holdt de nye Undersaatter i Respekt. Fra Rom anlagdes sydpaa brolagte Militærveje til Legionerne; Via Appia, der blev anlagt Aar 312 af Censoren

Fig. 18. Cloaca Maxima i Rom. Anlagt allerede i Kongetiden, benyttes delvis endnu.

Fig. 19. Romersk Yngling.

Appius Claudius, og som endnu er farbar, førte til Havnestaden Tarracina og langs Kysten til Capua (samt fortsattes senere over Halvøen til Brundisium, Brindisi); Via Latina gik længere inde i Landet, ogsaa ned imod Kampanien. Takket være Sejren ved Sentinum 295, og Oprettelsen af den stærke Militærkoloni, Venusia paa

Grænsen mellem Apulien og Samnium tvang Romerne deres Fjender til Fred. Samniterne fik Lov til at beholde deres Bjergland, men maatte afstaa alle deres Erobringer i Mellem- og Syditalien. Ogsaa deres Forbundsfæller, af hvilke Gallerne og Etruskerne først blev besejrede Aar 285, maatte afstaa store Omraader til den romerske Stat og finde sig i, at Romerne bevogtede dem ved Hjælp af Garnisonsbyer.

Men efterhaanden som det romerske Rige voksede, fik det ogsaa paa Havet Interesser at forsvare, Interesser, som tvang det til at kræve en Opgørelse med Byerne længst mod Syd. Saa kom Turen til Syditaliens Grækere. Stor-

Grækenland havde lidt meget ved Kampe med Sicilien og ved indre sociale Vanskeligheder; Folket lod Lejesoldater forsvare deres Byer mod

Italikerne, og levede selv i Sus og Dus, snart under et tøjlesløst Regimente og snart under despotisk Disciplin. Romerne fik imidlertid mange Fjender at kæmpe imod. Byen Tarentum, der satte Pris paa sin Selvstændighed, vilde ikke se Rom som Enevoldshersker over Italien, men sluttede Forbund med syditalienske Stater samt med Gallere, Umbrere og Etruskere mod Nord. Nu skulde Rom knuses. Til Forbundsfælle fik man desuden Kong Pyrrhus i Grækenland, der ønskede at grundlægge et Rige i Syditalien. Som Konge i Epirus var Pyrrhus de italienske Grækeres Nabo paa den anden Side af det adriatiske Hav. Han havde vel udrustede Tropper, og det sagdes, at han var en dygtig Feltherre. Han var Slægtning af Alexander den Store, hvem han vilde efterligne. Maalet for hans Ærgerighed var at danne en ny Stormagt i det vestlige Middelhav.

Aar 280 kom Pyrrhus over til Tarentum med en Hær paa 20.000 Fodsoldater og 3000 Ryttere samt desuden en Snes Elefanter. Disse Dyr havde man aldrig før set i Italien, og det beregnedes, at Synet af dem skulde indjage Romerne Skræk. Samme Aar Pyrrhus kom til Italien slog han den romerske Hær ved Heraklea (280) og ved Ausculum (279), men det lader til, at han selv led saa store Tab, at han skal have udtalt de bevingede Ord: »En saadan Sejr til, og jeg er fortabt«. Deraf kommer Udtrykket »en Pyrrhussejr«. Bedre Resultater haabede han at vinde paa Sicilien, hvor Byen Syracus paakaldte hans Hjælp mod Karthagienserne, den semitiske Handelsmagt i Nordafrika, Grækernes gamle Arvefjende, som nu stod i Forbund med Rom.

Paa Sicilien gik det i Begyndelsen godt for Pyrrhus. Han slog Kar-

Fig. 20. Romersk Vandledning, Aquædukt.

Fig. 21. Romersk Feltherre.

thagenienserne, og da der blev Tale om Fredsforhandlinger, vilde han ikke modtage deres Tilbud, der gik ud paa, at han skulde beholde, hvad han havde taget, men lade Sicilianere og Karthageniensere beholde, hvad de ikke havde mistet. De mistænksomme Grækere svigtede ham imidlertid, han maatte forlade Sicilien, og hans Flaade paa ca. 100 Skibe blev forfulgt og næsten ødelagt af Karthagenienserne.

Under Pyrrhus Tog til Sicilien, der begyndte Aar 278, havde Romerne generobret en Del af det Land, Pyrrhus havde tageet. Han gik nu imod

Fig. 22. Romersk Legions-soldat.

Fig. 23. Romersk Officer, Centurion.

Romerne, der veg tilbage for den frygtede Hærfører, men i Slaget ved Beneventum Aar 275 kom Pyrrhus til kort og maatte skyndsomst drage hjem til Grækenland.

Romerne gik frem i Syditalien og havde snart tvunget baade Grækerne og de indfødte Folk til at slutte sig til Rom som »Forbundsfæller«. At det gik saa galt for Pyrrhus, kan man maaske tilskrive den Mangel paa sejt Udholdenhed, der havde udmærket f. Eks. Alexander den Store. Dette var det sidste og mest dramatiske Forsøg paa at redde Vestgrækerne, der snart skulde gaa deres Undergang i Møde. Deres Skæbne er saa meget mere tragisk, som de har gjort en meget stor Indsats i Menne-skehedens Kultur, og en Gang givet endnu rigere Løfter.

Pyrrhus selv tog sig for at styrte den makedoniske Konge, Antigonos Gonatas fra Tronen. Men da han forsøgte at udvide sit Herredømme over det egentlige Grækenland, lader det til, at hans omskiftelige Bane sluttede paa en lidet ærefuld Maade. Ved Indtagelsen Aar 272 af en lille By, Argos i Peloponnes fik han Hovedet knust af en Lergryde, som en gammel Kone kastede ned fra Taget af et Hus.

Imidlertid stod Rom nu i Spidsen for det italienske Forbund, der strakte sig fra Grænsefloden Rubicon mod Nord, til Messinastrædet mod Syd. Rom var en Stormagt ved Siden af Karthago, Ægypten, Makedonien og det selevkidiske Rige.

ROM UNDERKASTER SIG MIDDELHAVSLANDENE

SICILIEN

Der har et Par Gange været Anledning til at omtale Karthagos Forbindelser med Rom, der hidtil havde været helt venskabelige. Den mægtige Handelsstad i Afrika havde i lang Tid intet at frygte af den lille Bondeby ved Tiberen, og endnu saa sent som under Pyrrhuskrigen stod Romere og Karthageniensere i Forbund med hverandre. Men Forholdene skulde blive anderledes, da Rom ved Erobringen af Italien kom til at herske over vigtige Søstæder, og derved blev nødt til at interessere sig for Middelhavets Verdenshandel. Det blev snart lige saa nødvendigt for Rom at udstrække sit Herredømme til de græske Byer paa Sicilien, som det fra gammel Tid havde været det for Karthago at klamre sig fast paa Øens vestlige Side. Det romerske Senat, der kendte Karthagos uhyre Ressourcer, veg tilbage for

Fig. 24. Agterstavnen paa et romersk Skib.

en Afgørelse, men da var det Folkeforsamlingen, der fattede Beslutningen om en væbnet Intervention. Det gjaldt en lokal Konflikt, hvor den ene Part havde paakaldt Hjælp fra Karthago.

Krigen begyndte paa den Maade, at det lykkedes en romersk Troppestyrke at komme over Messina-Strædet, skønt der laa en karthageniensisk Flaade i Nærheden. Messina blev besat, og takket være en glimrende Sejr fik Romerne det mægtige Syracus, der dengang regeredes af Hieron, paa deres Side. Derved blev de Herrer over hele Østkysten, og snart havde Karthagenienserne kun deres stærkeste Søfæstninger paa Øen, Panormos (Palermo) og Lilybæum (Marsala), tilbage.

Romerne var altsaa ganske vist Herrer til Lands, men samtidig blev de italienske Kyster stærkt hjemsøgte af den overlegne karthageniens-

Fig. 25. Romerske Skibe ved en Havn. Billede fra en Sarkofag i Glyptoteket, København.

ske Flaade. Det blev derfor nødvendigt for Romerne ogsaa at skaffe sig en Stridsmagt til Søs. Hertil maatte Søstæderne bidrage, der byggedes Skibe og indøvedes Mandskab, men med Manøvringen gik det længe daarligt. Og dog var denne af saa uhyre Vigtighed, da Taktiken fra gammel Tid havde bestaaet i at søge at ramme og sænke Modstanderen. Imidlertid gjorde en romersk Anfører Marcus Duilius snart en genial Opfindelse. Han forsynede Skibene med en Entringsbro, der kunde indstilles (se Fig. 26), hvorved Romerne kunde komme til at slaas som paa Landjorden. Ved Mylæ (SV. for de lipariske Øer) vandt de nu deres første Sejr til Søs Aar 260. I Løbet af de følgende Aar kæmpede Romerne ned vekslende Held paa Sicilien, Korsika og Sardinien, og Aar 256 kunde de tiltvinge sig Adgang til Afrika. Dette syntes at maatte medføre en afgørende Vending i Krigen, men Fremstødet mislykkedes, de landsatte Tropper blev slaadet, og Anføreren selv, Regulus, blev taget til Fange. —

Om ham fortæltes der senere en meget moralsk Historie. Karthagenienserne skulde have sendt ham til Rom som Fredsforhandler, men da han kom dertil, raadede han, tro mod sin Overbevisning, ivrigt til at fortsætte Krigen. Derefter vendte han ærligt, som han havde lovet, tilbage til Fangenskabet, og blev til sidst pint ihjel af Karthagenienserne. Desværre er det vistnok altsammen Opdigtning; thi Grækeren Polybios, der skrev denne Krigs Historie omkring Midten af det 2. Aarhundrede f. Kr. fortæller ikke et Ord om dette. Og han var dog en stor Beundrer af Romerne, blandt hvem han levede i 16 Aar, og havde sikkert ikke ladet den Slags Heltebedrifter gaa uomtalte hen. Imidlertid førtes Krigen endnu i mange Aar, og i Hamilkar Barkas fik Karthago en Hærfører, der længe formaaede at trodse Romerne paa Sicilien. Det blev en baade dyr og blodig Krig, og en Tid var Rom næsten udmattet. Til sidst forærede nogle Privatmænd Staten en ny Flaade paa 200 Skibe, og takket være denne vandt Konsulen, Lutatius Catulus den afgørende Sejr til Sos ved de ægatiske Øer, Aar 242. Nu blev endelig de sicilianske Fæstninger betvungne, og Karthagenienserne maatte slutte Fred, idet de helt gav Afkald paa Øen og betalte Krigsskadeserstatning, Aar 241.

Roms nye Besiddelse, dets første »Provins«, blev af stor Betydning for Byens Korntilførsel. Øens Forvaltning, Retspleje og Krigsvæsen stilledes under Overopsyn af en særlig Prætor, men kunde ikke indordnes under Roms Tribus-Forfatning, der netop var bleven fuldstændiggjort ved en Forhøjelse af Tribus-Antallet til 35. »Provinsialerne« fik det i Begyndelsen forholdsvis godt, dog maatte de betale en Grundskat, der naaede op til 10 % af Høsten, og af Omsætningen i Havnebyerne tog Romerne 5 % af Varenes Værdi i Told.

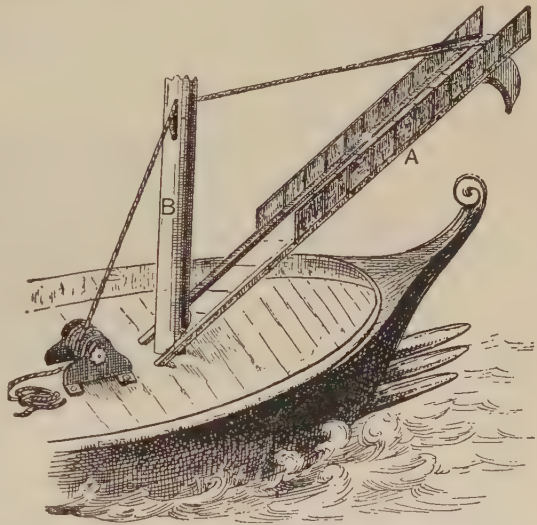

Fig. 26. Entrebroskib, Corvus, paa et romersk Krigsskib. A — en 9 m lang Entrebroskib, B — Mast.

Karthagenienserne havde ført Krigen med Lejesoldater, som de altid plejede. Straks efter Fredens Slutning rejste disse sig mod deres Arbejdsgivere, og først efter 3 frygtelige Krigsaar lykkedes det Hamilkar Barkas at faa Bugt med dem. I den Tid benyttede Romerne Lejligheden til at annektere ogsaa Sardinien og Korsika, uden at Karthago vovede at gøre Indsigelse.

KARTHAGO

Nu har vi skildret den første »puniske« Krig, som efterfulgtes af to senere, der begge førtes med lige Forbitrelse og Udfoldelse af stor-

Fig. 27. Romerske Skibe. Relief fra Trajanssøjlen i Rom. (Kejsertiden).

slaaede Magtresourcer paa begge Sider. For at Læserne rigtigt kan forstaa disse Kriges Betydning, skal her gives en kort Skildring af den karthageniensiske, eller som Romerne sagde, den »puniske« (d. v. s. fønikiske) Stormagt.

Naar Karthago er grundlagt, ved man ikke, men omkring Aar 600 f. Kr. var Byen den vigtigste af de fønikiske Handelskolonier i Nordafrika og det vestlige Middelhav. Byens Magt grundedes paa en stærk Flaade og en maalbevidst Handelspolitik. I det 5. Aarhundrede lykkedes det Punerne, der ved Lejlighed fik Hjælp af Etruskerne at overfløje Vestgrækerne i disse Egne, d. v. s. i det vestlige Middelhav. Deres energiske Angreb paa Syracus er omtalt. Igennem hele det fjerde Aarhundrede bekæmpede de stadig Grækerne paa Sicilien, idet de snildt benyttede sig af deres indbyrdes Mistænksomhed. Men da Punerne i Pyrrhuskrigen understøttede Rom for at forhindre, at Grækerne skulde forene

sig under Pyrrhus, uddrev de Djævlene med Belzebub, thi en Følge af deres Politik blev den første puniske Krig, som vi lige har omtalt.

Karthago var en virkelig Storstad med et Indbyggerantal, der sikkert er naaet op til ca. 700,000. Trafiken i dette Oldtidens London maa have været særdeles livlig, især i Havnekvartererne, hvor Torvet var beliggende, og hvor Husene var lige saa høje som i moderne Storstæder, d. v. s. ca. 7 Etager.

Der var to Havne, en ydre, firkantet til Handelsskibe, og en indre, rund til Krigsskibe. Sporene af disse Havne har man fundet. De er forholdsvis smaa, saa man har ondt ved at tænke sig, at de kunde være tilstrækkelige til den Trafik, der sikkert har været. Men det forklares ved, at man langs Kysten mod Nord har fundet, ganske vist svage Spor af vældige Kajer. Paa en Ø i Krigshavnen, rundt om den og i de nærmeste Kvarterer laa Orlogsværftets og Flaadeadministrationens Bygninger.

Mere og mere voksede Byen fra sit oprindelige lille Omraade med Havnekvartererne op imod Byrsa, Borg- og Tempelhojen, og bredte sig videre op over det bølgeformede Terræn. Offentlige Bygninger og Templer, ved hvilke Hundreder af Mennesker var ansat, voksede op hist og her. Vandtilførslen til Byen ordnedes ved Ledninger fra vældige Cisterner, af hvilke der endnu findes Rester, ja en af dem, som omfatter en Mængde Tondehvelvinger (en Konstruktion, som ogsaa Romerne anvendte), bruges den Dag i Dag.

I Karthagos Omegn blev der bygget Villaer og anlagt Haver, aldeles som i moderne Forstæder, og efterhaanden indlemmedes disse Kvarterer i Byen. Her laa f. Eks. Megara, (nu la Malga) nord for det egentlige Karthago, og her boede de fleste af Handelsfyrsterne i pragtfulde Villaer med tilhørende Frugthaver. De kunde altsaa — ligesom vore Dages Forretningsmand — dagligt begive sig til Byen og vende hjem om Aftenen.

Karthago blev paa denne Maade efterhaanden meget stor og blev for en Sikkerheds Skyld omgivet af stærke Mure med Taarne og Tinder til Forsvar. Samtidig udvidedes Flaaden med den Tids allernyeste Skibsmodeller, nemlig Skibe med fem Rækker Aarer, og Hærordningen blev gjort saa fuldkommen som muligt. Kun naar det var absolut nødvendigt, deltog Karthagenienserne selv i Kampen, ellers havde de ingen Værnepligt. Forsvaret overlod de til Lejetropper.

Historieskriveren Appianus har givet os en Skildring af, hvor stor

Vægt Karthagenienserne lagde paa Forsvaret. Han omtaler, at de ovennævnte befæstede Mure, der omgav Byen, indvendigt havde hvælvede Rum, hvor der var Plads til 300 Krigsefanter, 4000 Ryttere og hvor der desuden fandtes Opbevaringsrum til Forraad og Krigsmateriel.

Af disse Mure er der nu kun svage Spor tilbage. De vidner om Byens utrolige Størrelse. Forstaden Megara iberegnet dannede Karthago en aflang Trekant, hvis Grundlinje var 8000 Meter lang, og hvis Toppunkt laa 4000 Meter fra Grundlinjen.

Fig. 28. Terrakotta-Maske. Død Krigers Ansigtstræk, forvredet for at skræmme de onde Aander bort.

Forfatningsmæssig set var Karthago et Stormandsherredømme, hvilket af og til gav Anledning til Familiestridigheder, der truede Byens indre Fred. Men udad bragte Hær og Flaade længe Sejr og Magt, indtil Karthagos Skæbnetime endelig slog.

Den blev efterhaanden en pragtfuld By, hvor Luksus og Overdaadighed tog Overhaand.

Handel og Politik dreves efter gerrige og hensynsløse Principper, og store Rigdomme samledes af disse Semiter, der ikke synes at have staaet paa noget højt kulturelt Niveau. Der var ikke Plads til nogen høj, rent aandelig Stræben, der var ingen nævneværdig Litteratur, og

hvad Kunstinteressen angaar, da indskrænkedes den ligesom i Fønikiernes Hjemland til Import af Kunstgenstande, der saa kopieredes af Landets egne Haandværkere.

Blandt de interessanteste Gravfund maa nævnes Terrakotta-Masker, der fremstillede den Dødes Ansigtstræk, ofte forvredne, for derved at skræmme onde Aander bort. Disse Masker giver os et Billede af de semitiske Handels- og Søfolk, der pløjede Havene. Nogle er glatragede, andre har barberet Overlæbe og Hage, men har derimod Kindskæg. Øjenbrynene er stærkt fremtrædende og har en fin Bøjning. Næsen er oftest fremstaaende, Haaret er lokket, Ørenringe ses ofte, ja af og til kan man

endog se en »Handelsfyrste« med Solvring i Næsen. — Kvinderne havde rodfarvede Læber, Kinder og Øren, mens Øjnene var omgivet af sorte Rande. Desuden prydedes Øren, Hals og Haandled med Smykker af Glas, Krystal, Guld, Agat og lignende. Endelig bar de dyrebare Amuletter. De lagde aabenbart stor Vægt paa Toilettet, og de fleste lader til at have ejet kostbare Toiletgenstande. Etuier af Bly indeholdende forskellige Farver til Sminke horer saaledes ikke til Sjældenhederne blandt Gravfundene. Det Billede, der især tiltrækker Opmærksomheden i Lavigerie-Musæet er en Kvindeskikkelse paa Laaget af en Sarkofag. Ansigtets Form og Skøn-

Fig. 29. Puniske Grave fra det 8. Aarh. f. Kr. og senere.

hed og hele Skikkelsens fine Udførelse kunde tyde paa, at Arbejdet var udført af en græsk Billedhugger paa Bestilling af en eller anden rig Karthagenienser. Man tror, at Skikkelsen forestiller en Præstinde, eller maa-ske Gudinden Tanit selv. Den er iført en lang Klædning, og fra Hofterne til Fødderne er Legemet dækket af to Gribbevinger — omtrent paa samme Maade som de ægyptiske Gudinder blev fremstillet. I den ene Haand, der hænger ned langs Siden, holder Kvinden en Due, i den anden, der holdes opad, en Offerskaal. Ansigtstrækkene er meget fint tegnet, Øjnene malet, og Skikkelsen bærer en ægyptisk Hovedbeklædning, paa hvis For-side der sidder et Høgehoved.

Under Karthagos Tempelpladser — og ogsaa andre Steder i Tunis — er der fundet Tusinder af Offertavler, de saakaldte »Steler«, de har puni-

ske Indskrifter, der viser, at Folk af alle Samfundsklasser, Arbejdere og Haandværkere saavel som Embedsmænd og Præster paakaldte Guderne, i Reglen efter følgende Formel: »Ofret til den store Gudinde Tanit og Herren Baal fra X, Søn af Y, Søn af Z, fordi de har hørt hans Rost. Gid de vil velsigne ham.«

Der har sikkert været mange karthageniensiske Guddomme, men to af dem spillede en særlig stor Rolle. Den mørke frygtede Gud, Hammon eller Baal (Herre), som Fønikierne kaldte Molok, var den højeste Gud, en Solgud, af hvis Naade Menneskenes Skæbne ahang. Desuden Gudinden Tanit — Taneith — Karthagos Skytsgudinde, der identificeredes med Astarte eller Juno; Maanen var hendes Symbol.

For mildere Følelser stod Karthagenienserne forholdsvis fremmede. Øje for Øje, Tand for Tand var deres Løsen, naar Snedigheden ikke forslog, og deres Gudstro gjorde dem ikke blidere; den drejede sig mest om Straffe og Frygt, Menneskeofre til de vrede Guder var det Midel, der anvendtes for at afværge Farer og vinde Fred.

At der ofredes Krigsfanger til Guderne som Taksigelse for vunden Sejr er ikke saa mærkeligt, heller ikke at man i enkelte Tilfælde gav sine Slaver som Offergaver. Det greb ikke ind i Hjemmenes Fred og Lykke. Men man skulde dog tro, at Forholdet var anderledes, naar selv de fornemste Familier blev tvungne til som Samfundspligt at overlade deres egne Børn i Offerpræsternes Hænder.

Naar man hører Tale om saadan noget, forstaar man, at Religionen kunde formørke Tilværelsen og forvirre de moralske Begreber. Angst og Rædsel fik da Bugt med Kærligheden til Børnene. Da bragte man Børnene til Offerstedet — fortæller Diodorus om Fønikierne —, og lagde dem levende i det vældige Metalgudebilledes Arme; derfra gled de ned i Ildovnen, hvor deres Angstskrig dode hen, mens deres Modre saa til uden at fælde en eneste Taare — thi saa var Ofret forgæves.

Fund fra Egnen omkring Karthago bekræfter Historikernes Beretninger om disse afskyelige Ofre. I Musæet er der Stensarkofager, fyldt af brændte og itubrudte Knogler af ofrede Mennesker.

Der paastaas ganske vist, at ulykkelige Forældre fra Samfundets højeste Kredse af og til forsøgte at slippe for at ofre deres egne Børn til Guden Molok ved at udlevere andre i Stedet. Men da Tyrannen Agatokles fra Sicilien ca. 310 f. Kr. belejrede Karthago og Faren var overhængende, frygtede Indbyggerne for, at Guden var bleven fortørnet, og i deres Nød besluttede de ved en offentlig Sammenkomst at sone deres Forbrydelser

ved at ofre 200 Born af de fornemste Slægter og 300, som frivilligt førtes til Offerstedet.

Krigen med Rom havde forvoldt Punerne store Tab og mindre Indtægter. Men man fandt snart ud af, hvor der kunde findes Erstatning, og Karthagos ledende Mænd spildte ikke Tiden, naar det gjaldt om at samle nyt Bytte, - eventuelt endogsaa Kræfter til det lokkende Hæventog mod Rom. Der var Spaniens rige Solvgruber, der kun ventede paa Erobreren. Og i Lobet af kort Tid havde Hamilkar Barkas udbredt Karthagos Herredomme i Spanien, skaffet den tomte Statskasse rigelig Erstatning og aabnet nye Markeder for de puniske Kobmænd. Efter hans Død fortsatte hans Svigersøn Hasdrubal dette Værk, dog maatte han ved et Forlig overlade Landet Nord for Ebro til Romerne som deres Interessesfære.

Da Hasdrubal blev myrdet i Aaret 221, tog Hæren den ca. 26-aarige Hannibal til Leder. Han var Son af Hamilkar og havde allerede som 9-aarig Dreng fulgt sin Fader til Spanien. Der hedder det sig, at han maatte sværge paa aldrig at blive Roms Ven, en Ed, der afgjorde to Byers Skæbne. Hos sin Fader og sin Svoger havde han grundigt lært Krigskunsten, saa grundigt, at Karthagos Senat ikke betænkte sig paa at godkende hans Valg som Øverstkommanderende i Spanien. Hvordan det efter et Par Aars Forlob lykkedes Hannibal, trods sine Landsmænds Fredsvilje, at gennemføre et frygteligt, godt planlagt Anfald paa Rom, skal vi nu faa at høre.

DEN ANDEN PUNISKE KRIG

Mellem Aarene 230 og 220 havde Romerne ogsaa haft andre Ting end den spanske Halvo at tænke paa. Paa to forskellige Steder havde de maattet gribe ind med Vaabenmagt. Paa den Kyststrækning af Balkanhalvoen, der nu kaldes Dalmatien, boede et Soroverfolk, Illyrerne. De havde skaffet sig Beskyttelse fra det mægtige Makedonien og foruroligede med stadig større Frækhed Handelstrafikken paa Adriaterhavet. Til sidst var begge Roms Konsuler bleven nodt til at drage over Havet, og efter at Illyrerne var bleven fuldstændig underkuet, havde Romerne ogsaa paa Balkanhalvoen vundet et Par Forbundsfæller, nemlig de græske Byer Apollonia (Salona) og Epidamnus (senere Dyrrachium, Durazzo) samt Korkyra (Korfu). Derved kom Rom selvfølgelig til at staa i et mindre venskabeligt Forhold til Makedonien, som havde været den ledende Stormagt paa denne Halvo siden Filips og Alexander den Stores Tid.

Ogsaa i Gallia cisalpina havde Romerne haft et drojt Arbejde. Rime-

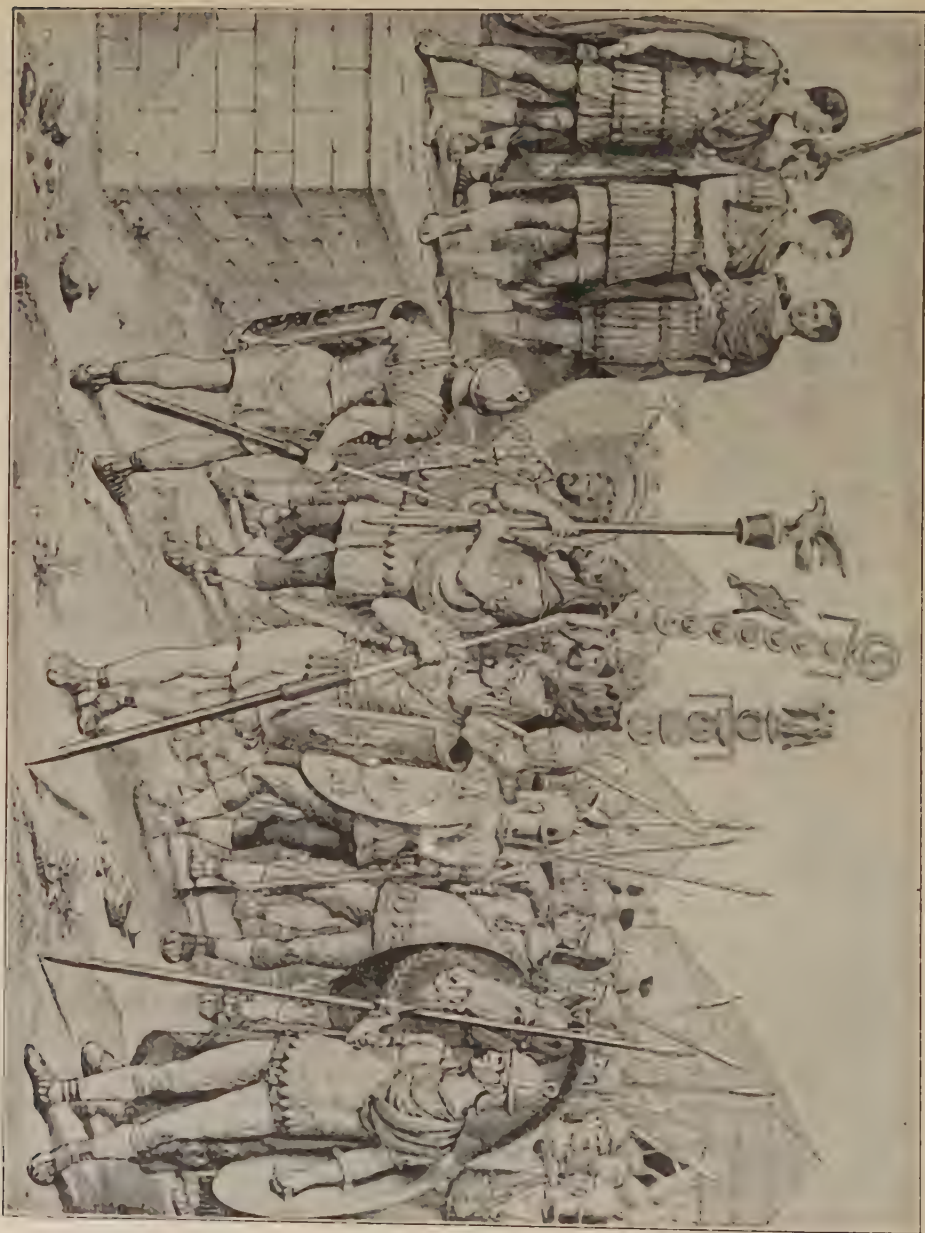

Fig. 30. Romersk Feltherre taler til sine Soldater.

ligvis var nye Sværme af Gallere trængt ind nordfra, og der var blevet smaat med Plads, thi de forskellige gotiske Stammer havde forenet sig, hvervet Tusinder af Soldater fra det transalpinske Gallien og aabnet Fjendtligheder mod de romerske Kolonister. Det lykkedes Romerne at indeslutte og tilintetgøre disse Skarer, hvorefter Herredømmet udstraktes op over Po. I lige Retning nordpaa blev der anlagt en Hærvej, Via Flaminia, fra Rom til det nuværende Rimini ved Adriaterhavets Kyst. I Retning mod Milano (Oldtidens Mediolanum) fortsattes denne Vej under Navnet Via Aemilia, et Navn som er blevet bevaret der i Landsdelen Emilien. Ogsaa ved Oprettelse af Militærkolonier søgte Romerne at sikre deres Magt. Saaledes voksede Byerne Piacenza (Oldtidens Placentia) og Cremona op.

Ved Slutningen af denne Tiaars-Periode var Hannibal som sagt bleven Karthageniensernes Overfelterherre i Spanien. Med stor Interesse havde han og Krigspartiet i Karthago fulgt de ovenfor skitserede Begivenheder. I Virkeligheden var det af vital Betydning for Karthago, at stække den italienske Stormagts Udvidelsesbestræbelser; der var ikke Plads til to saadanne Magter i Middelhavet. Og en bedre Lejlighed til at knuse Rivalen kunde Karthago

Fig. 31. Brudstykke af Panserrustning. (Glyptoteket, København).

aldrig vente at faa. Gallerne i Norditalien vilde med Glæde slutte sig til Befrieren Hannibal, og med ikke mindre Begejstring vilde Kong Filip V af Makedonien føre en Hær over og række ham Haanden i Italien. Fra Karthago skulde Flaaden dirigeres mod Sicilien og de italienske Havne. Disse Hannibals Planer kunde sikkert ikke mislykkes, naar blot alle Foretagender udførtes med Kraft og i rette Tid.

Det lykkedes snart Hannibal at skaffe en Krigserklæring fra Rom ved at angribe og ødelægge Roms Forbundsfølle Saguntum, en By i Spanien. Med 50.000 Fodsoldater, 9000 Ryttere og en Del Krigselefanter marcherede Hannibal derefter i Sommeren 218 nordpaa, gik over Pyrenæerne og tiltvang sig ved Krigslist Overgangen over Rhone, hvor galliske Afdelinger søgte at standse ham. Langs Floddalene gik Toget op

imod Alperne, hvor der endnu ikke fandtes banede Veje, og hvor de vilde Bjergfolk overalt anfaldt Hæren. Efter uendelige Strabadser stod hans Tropper, der dog var smeltet sammen til 26.000 Mand paa Sletten ved Turin. Om hvilken Vej Hannibal er gaaet, strides de Lærde. Formodentlig er han kommen over lille Mont Cenis. Hvad der er sikkert er, at det hele var en beundringsværdig Præstation, og at det allerede 10 Aar efter var meget lettere for hans Broder Hasdrubal at drage samme Vej med en Undsættelsesekspedition, efter at Trafikken over Alpekammen vel nok havde begyndt at tage Fart i Hannibals Spor.

Fig. 32. Romersk Offertog.

Romerne, der var kommen for sent til Rhone, sogte at standse Punerne, men blev slaaet ved Ticinus (Tessin) og Trebia. Folgen heraf blev, at Hannibal kunde forstærke sin Hær med 60.000 Gallere, og tidligt om Foraaret 217 rykke sydpaa over Apenninerne. Han drog forbi det nuværende Florens tidligere end Romerne havde beregnet, og lokkede med stor Dygtighed den romerske Konsul Flaminius i en Fælde ved Trasimenus-Søen, (nuv. Lago di Perugia). Konsulen faldt og hans Hær blev tilintetgjort. I Rom var Forfærdelsen stor, og man forberedte sig paa det værste.

Naar der var Nød paa Færde havde Romerne altid plejet at udnævne en særlig Embedsmand, en Diktator. Under sin Embedstid paa højst 6 Maaneder var denne fuldstændig enevældig og havde Magt over Liv og Død. Senatet greb nu til denne Udvej og valgte til Diktator Quintus Fabius Maximus, en forsigtig Mand, der klart forstod, hvordan en saa

farlig Modstander skulde behandles. Det eneste, der var muligt for Romerne, var at slide Modstanderens Kræfter op, d. v. s. blokere og skade ham paa Afstand uden at risikere større Slag, dette blev altsaa Fibius' Taktik. En saadan Krigsforelse er imidlertid aldrig populær, og da Diktatoren efter sin halvaarlige Tjenestetid traadte tilbage, føjede Konsulerne for Aaret 216 sig efter det almindelige Onske: hurtig Afslutning paa Elenigheden. Hannibal befandt sig i Apulien. I Spidsen for over 80.000 Mand mod hans 50.000 angreb Konsulerne ham ved Cannae, ved Floden Aufidus (nuv. Ofanto). —

Romerne led et frygteligt Nederlag; knap 10.000 Mand skal være kommen levende derfra. Hannibals overlegne Krigskunst og hans voldsomme Rytterianfald bragte ham Sejren. Det var Ryttere fra Afrika, de saakaldte Numider, og de kraftige galliske Ryttere, der drog til Strid nøgne til Bæltestedet, og sloges med lange Sabler. — Hele Italien blev grebet af Skræk.

At Hannibal ikke nu rykkede lige mod Rom, beroede maaske paa, at han ikke var tilstrækkeligt forsynet med »Artilleri«, d. v. s. Blider af grov »Kaliber« og andre Belejringsmaskiner. Det værste for Rom var imidlertid, at en hel Del Forbundsfæller faldt fra, det folkerige Capua, Samnium og næsten hele Syditalien. Men en ny Hær maatte skaffes tilveje, skont Udskrivningsomraadet var betydelig formindsket. Det lykkedes ogsaa, man udskrev de ældste Aarsklasser samt 16—17-aarige Dreng, ja 8000 Slaver fik Lov til at tilkæmpe sig Friheden. Det fortælles, at der blev samlet 200.000 Mand, med hvem Krigen i Lobet af de følgende Aar fortes paa fire Krigsskuepladser, i Italien, i Spanien, paa Sicilien og paa Balkanhalvøen.

Vi skal ikke nærmere komme ind paa den forfærdelige Ødelæggelse,

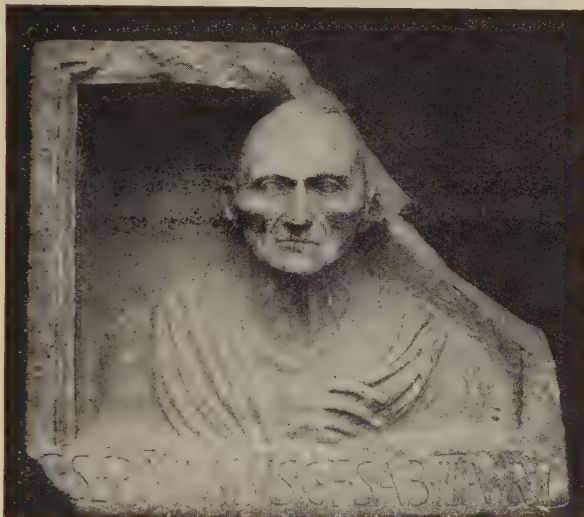

Fig. 33. Reliefbuste af Romer fra Republikens Tid, funden paa Gravpladsen ved Vulci. (Glyptoteket, Kbhvn.)

der bragtes over alle disse skønne og blomstrende Lande, skønt Virkningerne af »Hannibalskrigen« strækker sig lige til vore Dage. Saaledes er store Dele af det en Gang saa frugtbare Storgrækenland siden dengang bleven et øde Land. I Egne, hvor Malariaen nu er eneste Herre, fremkalder storslaaede Tempelruiner et vemodigt Indtryk. Baade der og paa Sicilien forsvandt tilmed det græske Sprog, Landet blev latiniseret. Latiniseringens vigtigste Forbundsfølge var Ødelæggelsen.

Fig. 34. Gravsten.

Vi skal nøjes med at notere de vigtigste Begivenheder, og beynder med Spanien. Som omtalt var denne Besiddelse af største Betydning for Karthago. Derfra kom store Indtægter, og derfra ventede Hannibal Forraad og Forstærkninger. Det var altsaa en klog Taktik af Rom at sætte al Kraft ind paa dette Punkt — medens man vendte tilbage til Opslidningskrigen i Hjemlandet. I Spanien førtes Krigen af de to Brødre, Publius og Gnaeus Cornelius Scipio. Dette fremragende Broderpar benyttede klogt de indfødte Stammers Had til Punerne, og i 6 Aar gjorde de det hedt for Hasdrubal. Saa indtraf der en Katastrofe, Hasdrubal fik Forstærkning, de led et Nederlag, og begge Brødrene faldt.

Den Mand, der nu traadte frem for det romerske Folk med Anmodning om at blive Forer paa den farlige Krigsskueplads, var en ung Mand paa kun 25 Aar. Det var et taabeligt Forlangende, thi baade i det gamle Rom og i vor Tid tilkom en saadan Post gamle erfarne Militære, sjældent Folk under 50 Aar. Men dette var Sønnen af en af de Feltherrer, der var falden i Spanien, og han havde altsaa en Slags Arveret til denne vigtige Post, og — fremfor alt virkede Modstandernes eget Eksempel. — Det var Hannibals Ungdom, man tænkte paa, da man begejstret stemte paa den unge Publius Cornelius Scipio. Og nu da alt stod paa Spil, og da man derfor gav Slip paa de gamle Metoder, fandt man instinktmæssigt den rette Mand, Geniet, der skulde blive den første virkelig fremragende Personlighed i den lange Række af udmærkede Romere. Skønt der før ham har eksiste-

ret mærkelige Mænd i Rom, ved vi for lidt om dem, til at kunne se andet end Navne i dem. Men over Scipio falder Historiens Lys skarpt, ligesom over Grækenlands og det senere Roms største Personligheder. Scipio var en fint dannet Mand, en Repræsentant for den græske Aand, der først nu begyndte at trænge ind, og som bekæmpedes af de strenge gammeldags Romere. Han var yderst indtagende og blev det romerske Folks Yndling og Soldaternes Afgud. Ligesom saa mange efter ham, havde han en romantisk Lyst til at ligne Alexander den Store. Han optraadte med militær Enkelhed men tillige majestætisk, og var en ny, interessant Fremtoning. Fra Aar 210 gik han fra Sejr til Sejr i Spanien, som i mindre end 4 Aar var fuldstændig erobret. Sikkert har han nydt det, at være Konge af Gavn, skønt han ikke vovede at modtage den Kongeværdighed, som de undertrykte Folk tilbød ham. Grækeren Polybios, som tidligere er omtalt, og som i høj Grad beundrede Scipio, er forundret over, at han ikke grundlagde et Kongerige et eller andet Sted i Verden.

Paa Sicilien havde Karthagenienserne kunnet skade Rom meget, hvis de ved Krigens Begyndelse havde sørget for at besætte dette Punkt, som Romerne havde forsømt i militær Henseende. Hieron, som endnu i Krigens første fire Aar herskede i Syracus som Roms Vasal, var trofast mod sine Herrer, men efter hans Død 214 fulgte Byen Syditaliens Eksempel og gik over til Karthago. Det er betegnende for den vankelmødige Kræmmerpolitik, Karthago førte, at Flaaden ikke blev sendt over for at hindre Romernes Landstigning. En romersk Prætor, Marcellus, drog uhindret til Sicilien og begyndte at belejre Syracus. Det blev en langvarig Belejring, og den er bleven særligt berømt paa Grund af Arkimedes, Oldtidens største Fysiker og Matematiker. For Folket stod Arkimedes som en Trolldmand; under Belejringen tilføjede hans Krigsmaskiner Romernes Belejringsanlæg og Skibe megen Skade, idet han antændte dem fra Afstand ved Hjælp af store Brændspejle.

Da Byen endelig efter to Aars Forløb blev stormet og indtaget, fortælles det, at Arkimedes, der ikke vidste, hvad der var sket, sad i sin Have fordybet i Studiet af matematiske Figurer. En romersk Soldat kom stormende ind i hans Hus. »Forstyr ikke mine Cirkler,« raabte den Lærde, og Soldaten svarede med det dræbende Hug. — Syracus blev udplyndret, og dens Blomstringstid var ude. Snart havde Romerne sikret sig Besiddelsen af hele Øen.

Hannibals Forhaabninger med Hensyn til Makedonien blev ligeledes skuffede. Efter Slaget ved Cannæ havde Filip V ganske vist aabenlyst

stillet sig paa hans Side, men det lykkedes Romerne at forhindre Overførelsen af makedoniske Tropper til Italien, og desuden vandt de i selve Grækenland Forbundsfæller mod Filip. I ti Aar førtes den saakaldte første makedoniske Krig baade til Lands og til Vands, og under denne blev ogsaa Balkanhalvøen grusomt hærget lige til Freden sluttedes Aar 205.

Nu vender vi tilbage til det ulykkelige Italien. Hvis Hannibal havde kunnet bevæge ogsaa den mellemste Del af Halvøen til at slippe Rom, havde hans Sejr været sikker, men der boede en altfor stor Klasse romerske Borgere, spredt overalt, mest som Landbrugere, blandt de forbundne Folk. Rom beholdt sit bedste Udskrivningsomraade, medens

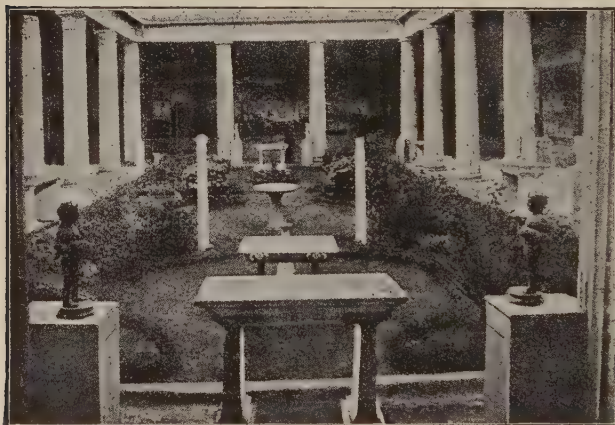

Fig. 35. Peristyl med Søjlegange efter græsk Mønster i et romersk Hus. (Pompæi).

Punerne mistede deres, nemlig Spanien. Og da Hasdrubal Aar 207 kom over Alperne med Forstærkninger fra Spanien, fik han en saa varm Modtagelse af de romerske Konsuler ved Floden Metaurus i Umbrien, at hans Hær blev tilintetgjort og han selv faldt. Romerne havde tilmed opsnappet hans Sendebud til Hanni-

bal, saa at denne først fik Besked om Broderens Ankomst og ulykkelige Skæbne, da Romerne kastede Hasdrubals afhuggede Hoved for de puniske Vagtposters Fødder.

Hannibal forstod Situationen og trak sig tilbage til den sydligste Del af Italien, Bruttium, det nuværende Kalabrien. At hans Plan ikke lykkedes, kan vel i særlig Grad tilskrives Karthagos vankelmødige Holdning og de slappe Hjelpeaktioner, der udsendtes derfra, men han har sikkert undervurderet Roms vældige Hjelpekilder. Han havde ikke kunnet forhindre Romerne i at generobre Capua, Tarent og hans øvrige Støttepunkter. Scipio, der sejerkronet vendte tilbage fra Spanien, blev af det jublende Folk valgt til Konsul for Aar 205, og fik det føl-

gende Aar Overkommandoen paa Sicilien; der havde han nemlig den bedste Operationsbasis baade mod Hannibal og Karthago. Nu handlede Scipio med genial Konsekvens. I Stedet for at indlade sig i en tidsspildende Krigsleg med Hannibal, drog han med 40 Krigsskibe og 400 Lastbaade til Afrika. I flere Slag besejrede han de Hære, som Karthago med Hjælp af Kong Syphax i Algier kunde stille paa Benene. Selv den store Hannibal, der til sin Sorg var bleven kaldt hjem, blev fuldstændig besejret ved Zama Aar 22. Dette Slag blev afgjort af de numidiske Ryt-

Fig. 36. Det indre af et fornemt romersk Hus. (Rekonstruktion).

terskarer, — Forloberne for de nulevende Arabere i Tunis og Tripolis —, som Scipio havde vundet, og som uventet faldt Hannibal i Ryggen. Det stolte Karthago laa knust; hvad skulde der nu ske?

Senatorer og Kobmænd ønskede nu at knuse Karthago, men Folket i Italien var forarmet af Krigen, man raabte paa Fred, og Scipio, der tog Folkets Parti imod Senatet, fremtvang en Fredsslutning Aar 201. Karthago afstod Spanien, udleverede sin Flaade paa 20 Skibe nær, maatte i Lobet af 50 Aar betale en høj Krigsskadeserstatning, samt forpligte sig til ikke at fore nogen Krig udenfor Afrika, og i Afrika endda kun med Roms Tilladelse. — Scipio fik Navnet Africanus, et Eksempel, der fulgtes af de sejrrige Feltherrer, som kom efter ham. Igennem

hele Italien gik hans storartede Triumftog lige til Rom, op paa Kapitol.

Fig. 37. Fundilius »Apollinis parasitus«, d. v. s. Skuespiller. En af de smukkeste og bedst bevarede Toga-Statuer, der findes. (Glyptoteket, København).

Dette saa man naturligvis i Rom med alt andet end venlige Øjne. Stadig højere lød Kravet om Konkurrentens fuldstændige Ødelæggelse, og Krigspartiet fik en god Agitator i Marcus Porcius Cato.

Cato var en gammeldags Romer, en Type, der paa det Tidspunkt næsten var forsvunden i Rom. Netop denne Egenskab skylder han især sin Berømmelse. Scipio repræsenterede som ovenfor omtalt den nye Aand, der i det andet Aarhundrede vandt Indpas og fortrængte

Og Krigens Følger? Den hundred-aarige Kamp mellem den semitiske og den indo-europæiske Race om Herredømmet paa Middelhavet var praktisk talt afgjort. Hvad der senere hændte baade i Afrika og østpaa, var kun en Følge af Roms nye Magtstilling. Roms Magt blev som Lavinen, der drives af sin egen Tyngde og uafsladeligt vokser, til den dækker alt. Kun nogle Decennier, og den alt opslugende Imperialismes Politik var slaaet igennem.

DEN TREDJE PUNISKE KRIG

Det var imidlertid endnu langt fra helt ude med Karthago. Dens dygtige Købmænd bragte atter deres egen og Byens Velstand i Vejret, i Begyndelsen under den energiske Hannibals Ledelse. Ganske vist udsatte denne sig snart i saa høj Grad for Romernes Mistanke, at han maatte redde sig ved at flygte til Syrien, men anført af Mænd, der havde samme patriotiske Tankegang som Hannibal, genvandt Karthago næsten sin tidligere Blomstring.

VERGIL DIGTER ÆNEIDEN.

Æneiden var Roms, ligesom Iliaden og Odysseen var Grækenlands store nationale Epos. Paa Billedet ser vi Digteren omgivet af Tragediens og Historiens Muser. Romersk Mosaikarbejde fra Hadrumetum i Nordafrika.

den tidligere Jævnhed, Sædernes Strenghed og Roms Borgeraand. De nettede, dannede, kvikke Grækere blev ganske vist foragtede af de kraftige Romere, men den overlegne Dannelse har altid en egen Magt. Med den stadig voksende Interesse for Østens Kultur og Forfinelse fulgte ogsaa Luksus og Sædernes Forfald, og naturligvis har Cato haft gode Grunde til sine Angreb paa Sag og Person. Især da han var Censor, rasede han mod det nye i Tiden, ligeledes gennem Hundreder af Processer og ved Forsøg paa Lovgivning mod Luksus. Selvfølgelig var det en haabløs Kamp, og han kom kun til at virke som en Bremse paa Vejen nedad. At han prøvede at faa Bugt med de fornemme Kvinders voksende Selvrædighed, viser hans tendentiøse Ytring: »Romerne behersker Verden, Kvinden behersker Romerne.« Cato var forøvrigt en stor Taler, og den første Historiker, der skrev Latin. Han havde en mægtig Autoritet i Senatet; i Principet var han Modstander af den Imperialisme, Romerne udviklede i Østen, saa man forstaar, at denne mærkelige Mand netop derfor maatte gøre Indtryk paa Senatorer og Folk, naar han, hver Gang han havde sagt sin Mening om en eller anden Sag, endte med at fremtordne: »Forøvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.«

Paaskud til Angreb fik man paa den Maade, at Romerne ophidsede Numidierne til at trænge ind paa Karthagos Omraade. Karthageniensere blev nødt til at gribe til Vaaben, men dertil skulde de forinden ifølge Freden af 201 have Roms Tilladelse, og denne blev dem nægtet. I Aaret 149 blev de romerske Legioner ført over til Afrika, men Karthagenien-

Fig. 38. Fundilia. Billedet viser de romerske Kvinders smukke Dragt. Over en Tunika (Chemise), som naar fra Halsen til Jorden, er der kastet et folderigt Sjal, som ogsaa dækker hele Kroppen. Paa Fødderne en Slags Sko. (Glyptoteket).

serne var beredt til alle mulige Indrømmelser, hvis de blot maatte være i Fred. De udleverede deres Vaaben, stillede Gidsler og forberedte sig paa at afstaa Land. Men først da kom de overmodige Romere frem med deres Ultimatum: Karthagienserne skulde rive deres By ned og

bosætte sig mindst 15 Kilometer fra Havet: En halv Million Mennesker, der udelukkende levede af Søfart.

Drevet til Fortvivelse af denne urimelige Befaling rustede de sig af alle Kræfter til Forsvar, og snart indløb til Rom den ene uventede Efterretning om Modgang efter den anden. Først da en ny Scipio var sendt derned, en Adoptivsøn af den store Africanus' Søn, blev Karthago for Alvor indesluttet og belejret.

Scipio foranstaltede Hungerblokade. Han byggede en Mole tværs over Havnen og afskar enhver Mulighed for Tilførsel. Trods Hungersnøden holdt Karthagienserne ud, indtil Byen blev stormet Aar 146. Saa kæmpedes der i 6 Døgn paa Gader og Hustage om den ene Bydel efter den anden. Tilsidt var kun Borghøjen, Byrsa tilbage med det store Tempel, Karthagos øverste Feltherre, atter en Hasdrubal havde overgivet sig til Scipio, da alt var tabt. Det fortælles, at da dette Tempel blev stukket i Brand, saa man Hasdrubals Hustru med sine Børn kaste sig i Flammerne tillige med de romerske Overløbere, som havde søgt Tilflugt der. De 50,000 Mennesker, der havde overlevet Massakrerne, blev solgt som Slaver, og hen over Byens Ruiner drog man Ploven som Tegn paa fuldstændig Tilintetgørelse.

Fig. 39. Statue fra romersk Tid, funden i Karthago.

Dermed var ogsaa den puniske Stats Historie til Ende, og den semitiske Races sidste store Rolle som Statsdanner i Oldtiden var udspillet. Anderledes gik det Joderne lidt over 2 Aarhundreder senere. Da var Tiden humanere, og da Titus havde nedbrændt Jerusalem, blev Joderne kun spredt, ikke udryddede.

Til Trods for de højtidelige Forbandelser, der blev udtalte over

enhver, som vilde prøve paa at genopbygge Karthago, var Byens Belliggenhed dog saa god, at den ikke i Længden kunde faa Lov at ligge unyttet hen. Aar 44 f. Kr. anlagde den store Julius Cæsar en ny Koloni der under et andet Navn, dog kom ogsaa den med Tiden til at hedde Karthago. Den blev atter en Storstad med endnu bedre Havn og højere Kultur, Hovedstaden i den romerske Provins Afrika. Karthago blev atter Centrum for det gennem hele Oldtiden blomstrende Nordafrika, lige til Araberne Aar 698 efter Kristus paa deres Sejrstog vestpaa erobrede Byen, de drog Forfaldet med sig og lod Ørkenen brede sig ud over de før saa frugtbare Omraader.

ROMS UDVIDELSE MOD ØST

Ved Pyrrhuskrigen, Ekspeditionerne mod Illyrerne og den »første makedoniske Krig« var Romerne kommen i Berøring med Østens Kongeriger og de græske Smaarepubliker. I alt Fald Kongerigerne burde — synes man — have faaet Øjnene op for den Trusel, der laa i den italienske Stormagts Landvindinger, især efter Krigen mod Hannibal. Ved Sammenhold kunde de sikkert have bevaret deres Selvstændighed, men i Stedet derfor vaa-gede de ængsteligt over hverandre og forte en kortsynet Ligevægtspolitik, der blev alles Ulykke. — I Rom var Folket ganske vist led og ked af Krig, og enkelte Senatorer, som f. Eks. Cato sogte at vise, at der var andre, langt vigtigere Ting at passe. Forholdene i Spanien var f. Eks. alt andet end tilfredsstillende. Men saadanne Stemmer lød for døve Øren.

Da derfor Pergamon, en af Roms Forbundsfæller i den første makedoniske Krig anraabte om Hjælp, angreb Romerne Filip V for at hindre hans Udvidelsesplaner. Til sidst besejrede Legionerne under Konsulen Flaminius ogsaa den makedoniske Falanks ved Kynoskefalæ Aar 197. Ligesom Karthago fire Aar forinden maatte Filip udlevere sin Flaade og forpligte sig til ikke at føre Krig uden Roms Tilladelse. De græske

Fig. 40. Dame af det fornemme romerske Selskab.

Fig. 41. Stormen paa Karthago Aar 146 f. Kr. (Efter Maleri af G. Conræder, en tysk Kunstner).

Smaastater prokla-
meredes under stor
Jubel fuldstændig
uafhængige.

Efter denne saa-
kaldte anden make-
doniske Krig fulgte i
Aarene 192—189 den
»syriske« mod Anti-
ochus III, »den Sto-
re«, der prøvede paa
at genoprette det
forfaldne selevkidi-
ske Rige. Efter at

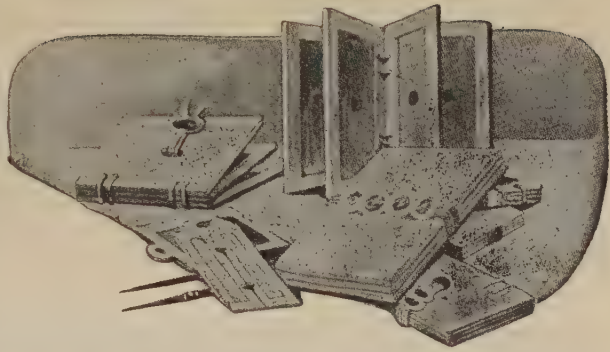

Fig. 42. Romerske Noteringsbøger, der ogsaa kunde bru-
ges som Breve. Trærammer med Skriveflader af Voks,
paa hvilke man skrev med en Stift, Stilus.

Fig. 43. Romersk Belejringsartilleri fra den puniske Krigs Tid. Billedet har Ind-
skriften: »Karthago bør ødelægges«, de Ord hvormed Cato den ældre sluttede alle
sine Taler i Senatet. (Efter Maleri af E. J. Poynter, en engelsk Kunstner).

have vundet store Resultater i Asien vilde han bemægtige sig Thra-
kien. Han led dog et stort Nederlag ved Thermopylæ, hvor bl. a. Cato
udmærkede sig, denne Gang som Bjergbestiger; han opsporede nem-

lig en Genvej over Højfjædet og faldt derefter med en Trop Fjenden i Ryggen. Antiochus blev yderligere slaaet af Romernes Forbunds-fæller i Lilleasien i Nærheden af Magnesia ved Sipylosbjerget (NO. for Smyrna), og maatte slutte Fred paa haarde Vilkaar. Af hans Erobringer i Lilleasien skænkede Romerne det lille Rige Pergamon en hel Del, og det blev saaledes en Stormagt af Roms Naade. Ogsaa Handelsstaten Rhodos begunstigedes med Besiddelser der, og Antiochus ydmygedes ved Fredsslutningen yderligere, ved at maatte afruste sin Flaade paa nær 10 Skibe og love at udlevere Hannibal. Denne flygtede

Fig. 44. Denne smukke Skulptur findes i det vatikanske Musæum i Rom. Romersk Væddeløbsvogn, forspændt med to Heste, saakaldt »Biga«.

nu til Kong Prusias i Bithynien, hvor han nogle Aar efter blev nødt til ved Gift at befri Romerne for deres Ængstelse«. Samtidigt (183) døde hans store Modstander Scipio Africanus, nu en falden Storhed. Han havde nemlig sammen med sin Broder Lucius deltaget i den syriske Krig, og begge blev anklaget for at have forødt en Del af det umaadelige asiatiske Bytte, Lucius tilmed for at have taget mod Bestikkelse af Kong Antiochus.

Medens det selevkidiske Rige mere og mere sank hen i Ubetydelighed, opstod der i Grækenland en »panhellenisk« Bevægelse. Den nye Konge i Makedonien, Persevs, fortsatte i Hemmelighed de Rustninger.

som hans Fader havde paabegyndt, til Revanchekrig mod Rom. Men Romernes Forbundsfælle, Kong Evmenes i Pergamon rapporterede denne Sag, og Rom erklærede Krig Aar 171. Efter 3 Aars Skandaler i den romerske Hærførelse blev det nødvendigt at sende en Mand af Catos Partigruppe til Hæren, den ædle og uangribelige Aemilius Paulus. Persevs blev slaaet ved Pydna Aar 168, blev taget til Fange og maatte tjene som Staffage ved Triumftøget i Rom, hvor han døde som Fange.

»Den tredje makedoniske Krig« fastslog Roms Stilling som Ver-

Fig. 45. Romerske Kvinder tager Del i Væddeløbene i Circus Maximus. (Efter et Relief af den spanske Kunstner Benlliure y Gil, f. 1862).

dens Herskerinde. Alle de selvstændige Kongeriger, der endnu eksisterede, Pergamon, Syrien og Ægypten adlod Senatets mindste Vink. Ved Fredsslutningen deltes Makedonien i fire Republiker, og 1000 Grækere, der var mistænkt for at have makedoniske Sympatier, fortes med til Italien som Gidsler, deriblandt Polybios, der skrev denne Periodes Historie. Rhodos, som denne Gang ikke havde opført sig til Romernes fulde Tilfredshed, og som desuden var en Torn i Øjet paa den romerske Ridderklasse, der drev Handel, styrtedes fra sin begunstigede Stilling som Handelscentrum i det østlige Middelhav ved Oprettelsen af en Frihavn paa Delos. — Det makedoniske Bytte var saa

Romersk Sport. Væddekørsel i C

us. Effer Maleri af E. Forti, Rom.

rigt, at Romerne fra det Tidspunkt var fri for at betale Skat til Staten.

Tyve Aar efter Slaget ved Pydna maatte Romerne endnu en Gang gribe ind med Vaabenmagt overfor en Tronprætendent, hvem det var lykkedes at samle næsten hele Makedonien. Han blev slaet, og Romerne drog den sidste Konsekvens, idet de Aar 148 slog Landet sammen med det sydlige Illyrien, Epirus og Thessalien til een Provins, der blev styret af en Prokonsul. En Hærvej tværs over Halvøen fra

Dyrrachium til Tessalonice (Saloniki) sikrede Besiddelsen.

Fig. 46. Den raa Styrke. Romersk Bokser. Statue, funden i Diocletians Thermer i Rom.

Kort Tid efter gik Tæppet ned ogsaa for den græske Tragedie. En romersk Militær-Spadseretur for at berygte indbyrdes Stridigheder, og — i Forbigaaende — en grundig Ødelæggelse og Udplyntring af Korinth. De romerske Kapitalister vilde ogsaa af med denne blomstrende Handelsstad. Og det lykkedes dem Aar 146, samtidigt med Karthago. Grækenland stilledes under Prokonsulen i Makedonien, men blev ikke »Provins« førend i Aar 27 f. Kr., da det officielt fik Navnet Akaja.

DEN PYRENÆISKE HALVØ

Paa Grund af sine Naturrigdomme var den spanske Halvø ganske vist en god Malkeko at have, men den var ikke saa let at behandle. Flere af dens mægtige Stammer havde Friheden kær, især var der to, som længe kæmpede for deres Uafhængighed, Lusitanerne i det nuværende Portugal og Keltibererne i det nuværende Kastilien. De

Fig. 47. Hos Slavehandleren, (Efter Maleri i Louvre af Giraud).

førte langvarige Guerillakrige mod Erobrerne, der minder om de samme Egenes sejge Kamp mod Napoleon i Aarene 1809—1813. Især udmærkede den lusitanske Folkehelt Viriathus sig. Efter at denne var bleven

Fig. 48. Statue af en »Barbar«, d. v. s. Udlænding. Dragten er persisk, men ellers er Skikkelsen restaureret som en Galler. Har sikkert været brugt som Udsmykning i et Palads. (Glyptoteket).

snigmyrdet, lykkedes det efter 16 Aars Kampe i Aaret 137 Romerne at kue Lusitanerne, men Keltibererne gjorde stadig sejg Modstand under Indtrykket af Romernes raa Krigsførelse. Særligt berømt er den langvarige Belejring af Keltiberernes vigtigste By Numantia ved den øvre Duero. Tilslidst maatte Romerne sende Karthagos Besejrer dertil, den yngre Scipio, der ogsaa havde faaet Tilnavnet Africanus. Da han Aar 133 indtog og ødelagde Numantia, var det en saa stor Begivenhed, at han derefter ogsaa fik Navnet Numantinus.

Efter at den spanske Halvø saaledes var bleven »pacificeret«, gik man over til at skaffe en tryk Forbindelse til Lands mellem Italien og Spanien. Landet mellem Vestalperne og Pyrenæerne erobredes fra Gallerne, forsynedes med Garnisoner og blev Aar 120 en Provins, derfra den Dag i Dag Navnet Provence.

INDRE OG YDRE FARER FOR REPUBLIKEN

INDRE FORHOLD

Aar 120 f. Kr. ejede Rom følgende 8 Provinser: Sicilien (241), Sardinien med Korsika (238), Spanien (206, delt i to Dele fra 197), Makedonien med Grækenland (146), Afrika (146), Asien (det pergameniske

Rige, testamenteret af dets sidste Konge, Attalas III, Aar 133) samt Gallia Narbonensis (Provence 120). Vældige Rigdomme var strømmede til Rom, baade til Staten og Privatfolk, og siden Hannibalskrigen bestemtes den romerske Politik ikke af de gamle Grundlove, det var Handelsmændenes Synspunkter, der var bleven de afgørende. Den lavere Bondestand, tidligere Statens og Hærens Kerne, var i Løbet af denne Tid kommen i en frygtelig Stilling paa Grund af en kortsynet Statskunst. Som ovenfor omtalt kunde de Formuende under Italiens Erobring i langt højere Grad end de Fattige skaffe sig Stats-

Fig. 49. Fra Tivoli, Oldtidens Tibur i Nærheden af Rom. Her findes mange Oldtidsruiner, bl. a. Kejser Hadrians Villa.

jord. Og den licinske Agrarlov respekteredes slet ikke. Da senere Sicilien indlemmedes i Riget, blev der kastet uendelige Masser af billigt Korn ind paa det romerske Marked, i Begyndelsen mest i Form af Skat til Staten, men senere mere og mere som Embedsjægerne Foræring til den fattige Vælgermasse. Den Kræftskade, der i høj Grad kom til at bidrage til Italiens og Rigets Undergang, nemlig Latifundie-(Storgods)driften, udgik fra Sicilien. Latifundierne blev drevet med billig Arbejdskraft, Slaver, og selvfølgelig maatte de lave Kornpriser i Løbet af kort Tid ruinere Bønderne i Italien. For at ernære sig, maatte disse søge ind til Byerne, særlig til Rom, som Daglejere; og den

utroligste Fattigdom blev deres og deres Efterkommeres Lod. Snart blev Hovedmassen af de Borgere, der i Rom repræsenterede Folke-

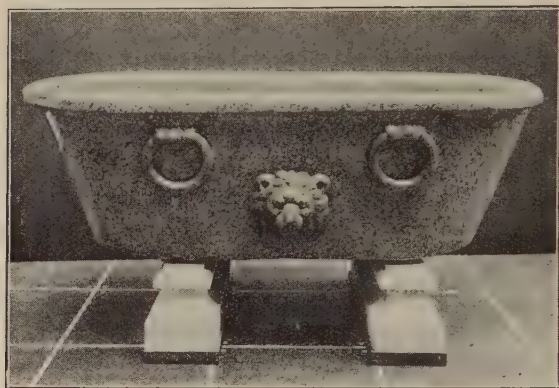

Fig. 50. Romersk Badekar. (Glyptoteket, København).

generationstegn som Roms Befolkning mere og mere frembød, skrives paa Raceblandings Konto.

viljen, en baade økonomisk og moralsk forkommen Samling Pak, der ikke havde det mindste til fælles hverken med Oldromeren eller med de Arbejderskarer, der i vor Tid gaar til Valgurnerne. Frigivne Slavers Børn havde fuld Borgerret, og da de fleste af dem stammede fra Orienten, maa mange af de De-

Fig. 51. Forum i Rom. Fra venstre til højre Kirken St. Martino e Luca, den er fra en senere Tid, tre Søjler fra Vespasiantemplet, Septimius Severus Triumfbue, otte Søjler tilhørende Saturntemplet, i Baggrunden tre Søjler fra Castor og Polluxtemplet, foran dem Marmorgulv med Basis for Søjler, tilhørende Basilica Julia.

De Formuende derimod, Ridder- og Senatorklasserne, fik ved Erobringen af Verden vældige Omraader til Udnyttelse. Det var især

Ridderne, der drog Fordel af Verdenshandel og Bankiervirksomhed, Senatorerne var det forbudt at beskæftige sig med Udenrigshandel. Endogsaa Statsindtægterne, Skatten fra Provinserne blev en rig Indtægtskilde for Privatfolk. Den opkrævedes nemlig ikke direkte af Staten, men forpagtedes ud til de Højstbydende, Publicani, Enkeltmænd eller Aktieselskaber, der betalte Staten en vis Sum kontant, og saa bagefter maatte se at faa den ind i Provinserne. Da der saa godt som ikke fandtes Kontrol, var der et vidt Felt for den største Vilkaarlighed ved Skatteinddrivningen. Ogsaa Provinsstyrelsen, der betroedes til tidligere høje Embedsmænd, blev meget indbringende paa Grund af den slappe Kontrol. Med andre Ord, det betalte sig at strø Formuer ud paa Penge- og Kornuddelinger og Stemmekøb for at opnaa Embeder.

Efterhaanden kom det til at høre til Sjældenhederne, hvis en Provinsregent, en tidligere Konsul eller Prætor ikke skammeligt berigede sig paa Provinsbeboernes Bekostning. Det er ikke underligt, at Misfornøjelsen i de stakkels Provinser efterhaanden blev meget stærk.

Fig. 52. En Del af Forum Romanum. (Rekonstruktion).

Storre Farer truede imidlertid Staten fra Roms Proletariat, der stadig raabte paa Brød og Skuespil (»panem et circenses«), samt i endnu højere Grad fra Slavernes store Klasse. De mange Krige havde kastet utallige Tusinder af Mennesker ud paa Slavemarkedet, og saa længe denne Vare var billig, var Jordbrugs- og Circusslaverne Genstand for en oprørende Behandling. Intet Under, at dette førte til frygtelige Oprør. Det første udbrød paa Sicilien. Flere Aar igennem trodsede de under en tapper Leder, der kaldte sig »Kong Antiochus« de romerske Legioner, indtil de endelig blev kuet Aar 132 f. Kr. Ogsaa paa Delos, der med sin Frihavn blev Midtpunktet for Middelhavslandenes Slavehandel, rasede lignende Oprør.

GRACCHERNES REFORMER

I den sidste Halvdel af det samme Aarhundrede begynder ogsaa den sociale Revolution, Kampen mellem fattige og rige, under hvilken ogsaa de Fattiges Førere stammer fra de fornemme Familier. De Reformer, hvis Fortalere holdt sig indenfor Forfatningens Ramme, som f. Eks. Scipio den Yngre, løb ud i Sandet. Saa skred dennes Slægtninge, Brødrene Tiberius og Cajus Gracchus til mere gennemgribende Omdannelser. Maalet for disse Mænds Bestræbelser var fremfor alt at skabe en fri Bondestand i Italien, betrygget i sin Ejendomsret, som kunde danne Modvægt mod Storgodserne og deres farlige Slavehobe.

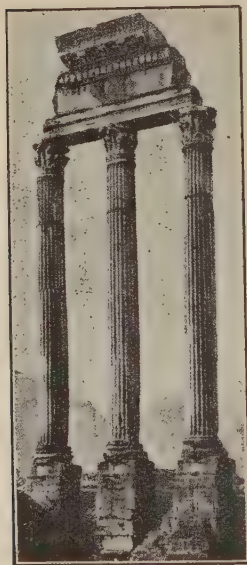

Fig. 53. De tre Søjler, der er tilbage af Castor og Polluxtemplet paa Forum.

Aar 133 blev Tiberius Gracchus Folketribun. I Stedet for, som disse Embedsmænd plejede, at gaa Privatfolks Ærinde og drive politisk Sabotage ved sin Vetoret, søgte han at genoplive de licinske Agrarlove. Den Statsjord, der saaledes blev inddraget fra Kapitalisterne, vilde han udstykke i Smaalodder paa 15 Tønder Land til Smaaforpagtere med arvelig Forpagtningsret. Et Tremandsnævn skulde foretage Ekspropriationerne og uddele Jorden. Da dette skulde afgøres i Folkeforsamlingen, lykkedes det Optimaterne at faa en Tribun til at nedlægge sit Veto, men ved et Brud paa Forfatningen fik Gracchus denne Tribun afsat, og Loven blev vedtaget under Folkets Jubel.

Den nødvendige Kapital fik Staten netop disponibel i den Masse kontante Penge, der samme Aar kom fra Pergamon. Ved Hjælp af en Folkebeslutning beslaglagde Gracchus disse Penge i Forpagterkoloniernes Interesse. Det var et Slag i Ansigtet paa de begærlige Magnater, der havde haft i Sinde at stikke Pengene i deres egne Lommer.

Men naar Gracchus Embedsaar var omme, vilde han blive sat udenfor Spillet, og det næste Aars Folketribuner kunde tilintetgøre hans Værk. For at sikre sin Gerning søgte han ved Udstedelsen af en ny Lov at faa Ret til ogsaa det følgende Aar at søge Tribunatet. Folket

var allerede samlet paa Kapitol, og Resultatet af Afstemningen var paa Forhaand givet. Men da indtraf Voldshandlingen, Senatorerne foranstaltede et Opløb, og Folkevennen blev dræbt; hans Lig blev slæbt gennem Byen og kastet i Tiberen.

Gaius Gracchus var 9 Aar yngre end Broderen. Han var udrustet med en usædvanlig klar, praktisk Forstand, var desuden maaske en af Verdens største, mest gribende Talere, og derfor en Skræk for sine Modstandere. Folket elskede ham, i Begyndelsen for Broderens Skyld. Senatet sendte ham som Embedsmand til Sardinien i Haab om, at han skulde dø af Malaria.

De italiske Folk, der var Roms Forbundsfæller, og som stadig tyngedes af Troppeudrustninger, havde længe efterstræbt den værdifulde romerske Borgerret. Dette rimelige Forlangende havde fundet Støtte ogsaa hos de mere klarsynede Senatorer. At skabe et stort Fædreland af Borgere, hvor der efterhaanden kunde udvikle sig en arbejdselskende, sund Middelklasse, det var deres Maal. Dette Maal dæmrede ogsaa for Gaius Gracchus, da han Aar 123 under stor Tilslutning fra hele Italien valgtes til Folketribun. Nu begyndte der en hurtig og storslaaet Lovgivning, der i høj Grad begrænsede Senatets Myndighed. Han skaffede Folket Arbejde, fortsatte sin Broders Virksomhed, gennemførte, at Tribunerne kunde vælges igen, og skabte Uenighed mellem Senatorer og Riddere ved at overføre Retten til at sidde i Jurydomstolene fra de første til de sidste. Det var et Middel til at faa Senatorernes Styrelse af Provinserne mere effektivt kontrolleret, men derved blev til Gengæld Riddernes Forpagtningsforhold mindre undersøgt. Den ene Ravn hakker ikke Øjet ud paa den anden.

Senatorerne fandt dog snart et Middel til at komme den folkekære Gracchus til Livs. De greb Lejligheden, da han var paa Rejse, og ved skønne Løfter til Folket overbød de alt, hvad Gracchus kunde faa udrettet. Folket svigtede ham, da han vilde udføre sine Planer om at udstrække Borgerretten til alle Italikere. Der foranstaltedes Pobelopløb, og den mærkelige Mand blev dræbt. Hans afbuggede Hoved blev bragt til Senatet, som havde lovet at opveje det med Guld. Efter dette ærefulde Resultat lod Senatet opføre et Tempel for »Enigheden«. Dette blev Enden paa »de gracchiske Uroligheder«, Aar 121. Men det første Borgerblods Forbandelse hvilede over Optimatpartiet, og frygteligt maatte Senatet undgælde derfor.

FARER TRUER PROVINSEN AFRIKA

Under Kampene mod Karthago havde Romerne haft Karthagos Naboland, Numidien, til Forbundsfælle, og Herskerne i dette Land bevarede Forbundet, indtil der kom en Regent, der hed Jugurtha, paa

Fig. 54. Udsmykning paa en romersk Familiegrav.

Tronen, en hensynsløs Mand, der forstod at bruge Snigmord og Bestikkelser for at naa et Maal. Han begyndte Krig, og et Par romerske Deputerede blev sendt over til Afrika for at undersøge Forholdene. Takket være Jugurthas Guld kom Sendebudene tilbage med Beretninger, der var fordelagtige for Jugurtha.

Ved Hjælp af Udsendinge havde Jugurtha bestukket mange af Senatorerne i Rom, men da han begik en Mængde Ugeringer, sendtes en romersk Hær ind i Numidien. Jugurtha sendte da Underhandlere til Romerhærens Fører for at opnaa Vaabenstilstand. Jugurthas Underhandlere var dygtige Diplomater, og de kom snart paa det rene med, at ved Hjælp af den Mængde Guld og Smykker, de havde faaet med sig, kunde de naa langt videre i Forhandlin-

ger med Romerne end simpelthen til en Vaabenstilstand. — Enden blev, at Jugurtha fik Fred uden at behøve at afstaa Land; for et Syns Skyld tog man dog de Elefanter fra ham, som han havde i sin Hær. Men i Rom var der en Folketribun, Cajus Memmius, der hverken havde ladet sig bestikke eller var bange for at tale i Senatet og paa Folke-møder om, hvordan Forholdet var mellem Jugurtha og Senatorerne og mange andre. Det besluttedes, at Jugurtha under Løfte om fuld

Frihed skulde komme til Rom og aflægge Rapport om Forholdene i Numidien.

Jugurtha kom, men han vidste, at saadan en Rejse kunde blive dyr, saa han havde ikke sparet paa Guldets i sin Bagage. Han bestak og han loj, hvor han kom hen. Men da Forhøret begyndte i Senatet, og Memmius rettede det første Spørgsmaal til ham, hvordan det forholdt sig med de romerske Underhandlere paa deres Afrikarejse, da rejste en — bestukket — Folketribun sig og nedlagde sit Veto mod, at Jugurtha svarede paa Spørgsmaalet. Mod en saadan Indskriden kunde

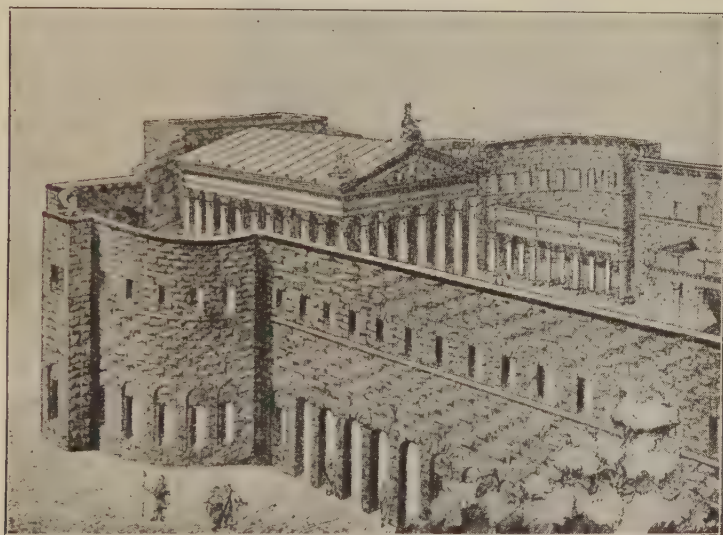

Fig. 55. Forum Augusti, hvis Brandmure endnu er bevaret i Rom. (Rekonstruktion).

der ikke foretages noget. De Retsindiges Forbitrelse steg, og forøgedes yderligere, da man fik at vide, at en af Jugurthas Følge, mens Senatsforhøret stod paa, havde myrdet en Medbejler til Numidiens Trone, som var farlig for Jugurtha. Saa besluttede de at udvise Jugurtha fra Rom. I sine Afskedsord til Rom udtalte han: »Her er en Stad, der er til Fals, hvis den kun finder en Køber«.

Jugurthas Frækhed medførte dog, at der blev gjort Alvor af Kri-gen. Konsulen Q. Cæcilius Metellus kæmpede en Tid sejrrigt, men Jugurtha fik Hjælp af sin Svigerfader, Bocchus, Kongen i Mauretanien (Marokko), og kunde ikke besejres. Men ved næste Konsulvalg gen-

nemførte Folket. at dets Tillidsmand, Marius, blev valgt og fik Overkommandoen i Krigen i Afrika.

Marius var ikke, som man længe har troet, Søn af en fattig Bonde, han tilhørte Ridderklassen og giftede sig endogsaa med en Dame af den fornemme julianske Slægt. Som ung havde han udmærket sig i

Kampene ved Numantia, og Scipio d. y. havde udpeget ham som »Fremtidens Mand«. I Numidien havde han været Metellus nærmeste Underbefalingsmand. Som General blev han ved med at være Kammerat med sine Folk. Han delte deres Strabadser og havde derfor let ved at opretholde en mønsterværdig Disciplin. Det vigtigste for hele den følgende Tid var, at han omskabte hele det romerske Hærvæsen. Indenfor Legionens Rammer skabte han nye taktiske Enheder, Kohorterne; han gav

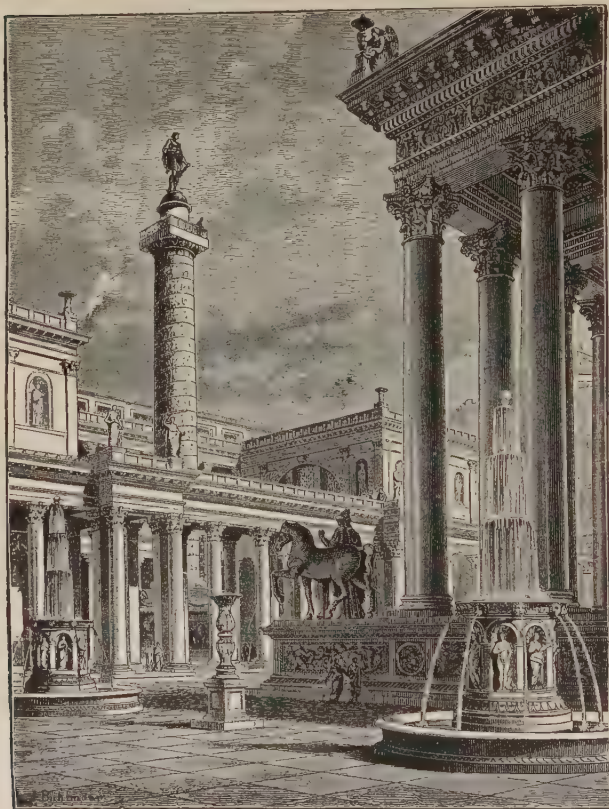

Fig. 56. Trajans Forum. (Rekonstruktion).

Legionerne fælles Felttegn, Solvornen, indførte ensartet Bevæbning og et nyt Eksercerreglement. Allerede Scipio d. y. havde brugt hvervede Soldater, nu satte Marius lutter lejede Soldater i Stedet for den gammeldags Borgerhær. De Fattige strømmede til paa hans Herolders Hververkald. Fra Marius' Tid har der eksisteret Lejesoldater, der har viet Fanen hele deres Liv. Det var en Nydannelse, der medførte baade godt og ondt, en Hær, der kæmper, ikke for Staten, men for egen

Vinding, og muligvis for sin Feltherre. — Marius besejrede Jugurtha og Bocchus, og det lykkedes ham gennem sin Regnskabsfører, den glimrende og kloge Lucius Cornelius Sulla at faa Jugurtha udleveret. Hvilken Triumf, da den hadede Konge blev slæbt som Fange gennem Roms Gader! Han blev senere (Aar 104) kvalt i Tullianum, et underjordisk Fængsel, der ifølge Sagnet ogsaa skal have huset Apostlene Petrus og Paulus.

Men nu truede alvorligere Farer fra Nord. Nye Folkeslag var begyndt at røre paa sig, det var Germanerne, der senere i Kejsertiden skulde blive Roms Skræk.

CIMBRER OG TEUTONER

Man havde ikke tidligere hort Tale om truende Angreb ved Folkevandringer, da der i Aarene 114—113 f. Kr. kom den Efterretning til Rom, at store, vel bevæbnede og krigeriske Folkeskarer viste sig ved Grænserne. Det var Horder fra det nordligste Europa, Cimbrer og Teutoner, der nu efter aarelange Vandringer for at finde nye Bopladser kom til Syne i ubehagelig Nærhed af Romerriget.

Man havde ingen eller ganske vage Begreber om det fjerne Land, hvorfra de kom. Den græske Købmand Pytheus fra Massilia (Marseille) havde — omtrent samtidig med at Alexander den Store uddannede Sydeuropas Herredømme og Kendskabet til Asien — bragt Meddelelser om den jydsk Halvø, til hvis vestlige Kyst han antagelig er naaet ca. 325 f. Kr. Da de første Europaskort senere blev udarbejdet af Grækeren Ptolemaios, fandtes Jylland under Navnet »den cimbriske Halvø« (Slutningen af det 1. Aarh. e. Kr.). Videnskabsmændene har fastslaaet, at Cimbrerne boede syd for Limfjorden i det nuvæende Himmerland. Teutonerne boede rimeligvis ogsaa indenfor Danmarks Grænser — maaske horte de hjemme i Thy og var Naboer til Cimbrerne. Ogsaa et tredje Folk nævnes som Deltager i Folkevandringerne. Det var Ambronerne, der boede ved Østersøens sydlige Kyst eller paa Sønderjyllands Vestkyst.

Fra de Perioder da Folkevandringerne tog Fart, er der i Danmark gjort rige Fund af Vaaben og andre Genstande, som aabenbart efter haarde Kampe er gravet ned i Jorden som Offer til Guderne, og Aar 1891 blev der i en Mose i Himmerland fremdraget et af de prægtigste

Fund, der er gjort i Norden, nemlig en stor Offerskaal med Afbildninger af Guder, Offerscener og Krigere til Hest og til Fods. Skaalen er fra Tiden omkring Kristi Fødsel, og Ornamentiken antyder Paavirkning fra Gallien og Romerriget, netop de Egne, hvorhen Cimbrerne rettede deres Skridt 100 Aar tidligere.

Ved den øvre Elben var Folkevandringsskarerne naaet til Bojernes Land, Boi-haim (nu Böhmen), hvor de Aar 114 f. Kr. søgte at trænge ind, men i de hercyniske Skove blev de slaaget tilbage af de Indfødte og blev drevet bort fra deres Grænser mod Syd. Der trængte de frem Syd om det senere Serbien og Øst for Adriaterhavet. Saa vendte de og gik mod Nord og Nordvest. En romersk Hær under Konsul Cn. Papius Carbo stod i de østlige Alper for at hindre de frygtede Barbar-

horder i at trænge ind i Italien. Dette havde disse sikkert ikke haft til Hensigt, men alligevel overfaldt Romerne deres Lejr om Natten. Følgen blev det vanærende Nederlag ved Noreja (i Steiermark). Her lærte de romerske Soldater for første Gang »cim-

Fig. 57. Forum i Pompæi, nordlige Del. (Rekonstruktion).

briske Hyl« og »teutonsk Bersærker gang« at kende. Resterne af den romerske Hær flygtede ind i Skovene, og først 3 Dage efter fandt de igen hverandre. Vejen til Italien laa aaben. De Fremmede benyttede dog ikke Lejligheden, men drog videre vestpaa, Nord om Alperne, forstærkede af nye Skarer fra Helvetien (Schweiz). Disse vældige Skarer drog nu ind i Gallien, hvis sydøstlige Del udgjordes af den romerske »Provins«. Romerne blev igen bange, og Konsulen M. Junius Silanus drog imod Barbarerne. Disse forholdt sig roligt og bad blot om Land, en Begæring, der bestemt blev afslaaet af Romerne. Ogsaa denne Konsul prøvede Vaabenlykken og blev slaaget. Den indfødte Befolknings Nød og Elendighed krævede yderligere Indgriben fra Romerne, men det lykkedes dem ikke at udrette noget. Aar 105 blev en romersk Hær ved Arausio (nu Orange ved Rhone) næsten fuldstændig tilintetgjort,

og den skal endda have talt 80.000 Mand. Den »cimbriske Skræk« greb hele Italien. Alle satte nu deres Lid til Marius, der netop havde afsluttet Krigen i Afrika. Mod Lovens Bestemmelse blev han Konsul igen det følgende Aar. Fem Aar i Træk beklædte han dette Embede og viste sig Tilliden værdig.

Nu hvervede han Mandskab for at danne en ny Hær, men det tog Tid at gøre dem til dygtige Soldater. Ved Rhoneflodens Munding slog Marius Lejr og lod straks Soldaterne, der trængte til at lære Disciplin ved Arbejde, grave en Kanal gennem Flodmundingens Sandbanker, for at Provianteringsskibe kunde komme saa langt frem som muligt, d. v. s. helt ind til hans stærkt befæstede Lejr. Herfra saa man snart Teutonerne og Ambronerne komme »i tallose Masser med skrækindjagende Ansigter, og under saa vilde Hyl, at man aldrig nogensinde havde hørt noget lignende«. De slog nu Lejr, hvorved de optog en stor Del af Sletten og udfordrede Marius til Kamp. Men denne vilde ikke indlade sig i Strid før hans Soldater var bleven vant til Synet af de vilde Barbarer og til deres Krigshyl.

Marius blev altsaa liggende uvirksom i Lejren med sin Hær, skønt Teutonerne søgte at

ophidse ham til Kamp ved at sende Tropper imod Lejren, men disse Tropper blev jaget tilbage af de romerske Bueskytter.

Tilslidst besluttede Teutonerne at drage videre, dels for at komme frem til et Sted med bedre Vand, dels for at komme over Alperne. De brød op og drog forbi den romerske Hær, og da kunde man allerbedst se af de lange Rækker og den Tid det tog, hvilken utallig Mængde der var; det hedder sig, at det tog dem 6 Dage at komme forbi Marius Hær. De kom saa nær ved Volden, at de haanleende spurgte Romerne, om de skulde bringe Hilsner til deres Hustruer, naar de saa dem.

Nu var Marius nødt til at følge efter og for enhver Pris forhindre, at de gik over Alperne ned i Italien.

Ved Aquæ Sextiæ (nuv. Aix i Provence) vandt Marius' Feltherredygtighed Aar 102 en fuldstændig Sejr over dette Vandringsfolk. Det

Fig. 58. Søjler i Pompæi.

blev en uhørt Nedslagting, over 100.000 Teutoner faldt eller blev taget til Fange.

Cimbrerne var imidlertid gaaet deres egne Veje. De kom over Brennerpasset og ned gennem Adige-Dalen, og gjorde sig for en kort Tid til Herrer i det frugtbare Land Nord for Po. Men Marius kom til Aar 101 og forenede sig med Lutatius Catulus, der forgæves fra sin befæstede Lejr ved Adige havde forsøgt at standse Cimbrerne. Ved Sendebud fremførte disse deres Ønske: Jord til dem selv og deres Brødre (Teutonerne). Først da Marius haanligt sagde til dem, at de ikke behøvede at være bekymrede for deres Brødre, de havde allerede faaet Jord, som de altid vilde faa Lov til at beholde — og da han derefter lod de fangne Teutönhøvdinge føre frem i Lænker — forstod de cimbriske Sendebud, hvad der var sket.

De tabte dog ikke Modet, og efter at deres Hærfører Bojerik, personligt paa nordisk Vis havde aftalt Tid og Sted for Striden med Marius, fandt denne Sted paa de raudiske Marker ved Vercellæ (nu Vercelli).

Sulla, som gjorde Tjeneste under Catulus beretter i sine Memoirer, at der ved Barbarernes Fremrykning opstod en vældig Støvsy som indhyllede alt, og det fortælles, at Marius' Fodfolk under Fremrykningen mod Rytteriet, gik vild og ikke stodte paa Fjenden. Catulus mødte Angrebet og afgjorde Kampen. Om dette er rigtigt har man diskuteret. Men et er sikkert: Romerne sejrede. Solen faldt Cimbrerne lige i Ansigtet. »De stønnede, svedte over hele Kroppen og maatte holde deres Skjolde for Ansigtet«. For øvrigt indhylledes Modstanderne i Støv og enhver gav sig i Kast med den, han stødte paa.

Desuden fortælles der, at den største og mest stridbare Del af Fjenderne nedhuggedes paa Stedet, thi det første Geled var, for at Linjen ikke skulde brydes, bundet sammen med lange Lænker, der var fæstet i Bælterne«. Dette er rimeligvis en Misforstaaelse, maaske kommer »de lange Lænker« af, at man, som ved senere Tiders Kampe hos Nordboerne, havde dannet en Skjoldborg og fæstet Kæderne sammen langs Kolonnernes Sider.

Af Enden paa Striden gives følgende Skildring:

Romerne forfulgte Flygtningene tilbage lige til deres Lejr, hvor de blev Vidner til det sorgeligste Optrin. Barbarernes Kvinder stod nemlig paa deres Vogne iført Sørgeklæder, og de myrdede de ankommende Flygtninge, deres Mænd, Brødre og Fædre. Deres Børn kvalte de med

deres egne Hænder og kastede dem under Hjulene eller under Trækyrenes Hove, og derefter dræbte de sig selv.

Om en af Kvinderne fortælles det, at hun havde hængt sig op i en Vognstang, der stod i Vejret og at hun havde hængt sine Børn op i Reb, der var bundet til hendes Fodder. Af Mangel paa Træer, i hvilke de kunde hænge sig, bandt Mændene sig fast ved Oksernes Horn eller Klove og stak derefter Dyrene med Pigge, saa de blev trampet ihjel, naar Dyrene løb. Skønt mange dræbte sig paa denne Maade, løb Antallet af Fanger dog op til over 60.000 og mere end dobbelt saa mange skal være faldet i Slaget.« (Plutark).

Cimbrer og Teutoner, der saa truende havde nærmet sig Rom, var for bestandig bleven uskadeliggjort. Om de Flygtninge, der reddede Livet og drog nordpaa mod Alperne, ved man intet. Hvorvidt nogle af dem atter naaede hjem til Jylland, beretter Historien ikke noget om.

Fangerne blev gjort til Slaver, og adskillige af disse hidtil frie Mænd maatte som Gladiators kæmpe mod hverandre paa de romerske Arenaer. Der blev utroligt Liv paa Markederne i Rom. Siden dengang var Germanerne en yndet Vare paa Oldtidens Slavemarkeder.

KRIGEN MOD FORBUNDSFÆLLERNE

Rom havde skælvet for disse uovervindelige Mennesker som Barner for Varulven, der vil æde det, og nu laa man formelig paa Knæ for Marius som for en Gud. Folket troede at have fundet en passende Fører i »Fædrelandets Redningsmand«, og dets tidligere Bannerførere søgte Støtte hos ham. Men han passede bedre paa Slagmarken end som politisk Intrigant. Marius var for kejtet til at være Demagog, og den lade Bypobels Sag interesserede ham i Virkeligheden kun lidt. Og da han som Konsul i Aar 100 maatte gribe ind imod Uroligheder i Rom, hvorved to af de mest ansete Folkeførere omkom, brændemærkede Folket ham som Forræder, og han mistede sin Indflydelse. Senatorer og Riddere havde nu for en Tid faaet fælles Interesse og hævdede i 10 Aar deres genvundne Magt.

I Løbet af den Tid voksede den sociale Elendighed i Rom, hovedsagelig paa Grund af Pengemændenes Hensynsløshed og Korruptionen i Statsstyrelsen. Naturligvis led ogsaa Provinserne og »Forbunds-fællerne« i Italien under dette. Disse berøvedes mange Steder deres Jord med Magt.

Fig. 59. Kolossæum i Rom, det saakaldte flaviske Amfiteater, der kunde rumme 50,000 Tilskuere. Det blev indviet under Kejser Titus Aar 80 e. Kr.

Aar 91 optraadte der endelig en Folketribun med fast og ærlig Vilje til at søge at raade Bod paa de utilbørlige Forhold. Det var Marcus Livius Drusus, hvis Fader dog havde været Gaius Gracchus bitreste Modstander. Han gik i Gracchernes Fodspor og blev den sidste store Folketribun, der prøvede paa at reformere Staten ad Lovgivningens Vej. Men ogsaa han gik samme Undergang i Møde.

Fig. 60. Det Indre af Kolossæum.

Efter en Række heldige Resultater aabenbarede han sin store Plan, at gøre alle Italikere til romerske Borgere, derved udsatte han sig for baade Adelens og Folkets Mishag og blev snigmyrdet.

Dette blev Signalet til den Rejsning mod Rom, der kaldes Krigen

mod Forbundsfællerne. Italikerne forenede sig til en Forbundsstat med en egen Hovedstad, Corfinium, der omdøbtes til Italia, eget Senat, egne Embedsmænd og egen Mont. Deres Monter bærer Indskriptionen »Italia« og viser Billedet af en Tyr, der paa sine Horn spidder en Ulvinde.

Nu skælvede Grunden under det stolte Rom, der maatte udskrive Gallere og Spaniere for med dem at tugte sine egne Landsmænd. Det blev en Slags Borgerkrig, der førtes med hele den Forbitrelse, en saadan frembringer. Om den skriver vor Tids store italienske Historiker, Ferrero: »Romerske Generaler, der var vant til Krigene i Kolonierne, drog hensynsløst frem og tilbage gennem Italien, brændte Gaarde, plyndrede Byer og bortførte Mænd, Kvinder og Børn til at sælges paa det aabne Marked eller til at gøre Slavearbejde paa deres egne Godser.« — Blandt disse Generaler udmærkede Sulla sig. Han var i Rom Marius Rival, og nu overfløjede han denne.

Allerede Aar 90, samme Aar som Krigen udbrød, gav Rom de Forbundsfæller, der var bleven tro, nemlig Latinere, Etruskere og Umbre fuld Borgerret. Næste Aar udlovedes det samme til dem, der nedlagde Vaabnene i Løbet af 60 Dage. Hvor stort Hadet mod Rom var paa flere Steder, kan man forstaa deraf, at adskillige Folk, deriblandt Samniterne, alligevel ikke opgav Kampen, men trodsede Overmagten saa længe som muligt.

Fig. 61. Romersk Fanebærer fra Kejsertiden. (Glyptoteket, København).

DEN FØRSTE BORGERKRIG. MARIUS OG SULLA

Umiddelbart efter at man havde taget dette vigtige Skridt i den rigtige Retning, at forene Italien til et Rige med fælles Love og Sty-

relse og et eneste Rigssprog, steg mørke Tordenskyer op imod Øst, hvorfra nu i 65 Aar Fredens Solskin havde smilet til Roms Undersaatter. Mithradates, Kongen i Landet Pontus ved det Sorte Hav, en Despot af asiatisk Type, men et Geni, listig og foretagsom, havde udvidet sit Herredømme over det frugtbare Sydrusland med Krim. Da han hørte om Forvirringen i Italien, vendte han sig mod Vest, mod den romerske Provins Asia, ophidsede Grækerne der til Befrielseskamp mod Rom og anstillede et frygteligt Blodbad paa alle de Romere, der var bosatte i Lilleasien. Paa en eneste Dag — Aar 88 f. Kr. — skal 88,000 Mennesker være dræbt (ifølge en anden Opgivelse 150,000), Massakrer, der minder om, hvad er endnu i vor Tid er foretaget i Orienten imod de forhadte Armeniere.

I dette Aar blev Sulla Konsul og skulde i den Egenskab rykke mod Mithradates. Men mens han endnu stod i Italien med sin Hær, prøvede Marius, der blev greben af Ærgerrighed og ivrigt eftertragede denne Overkommando, at vinde den letbevægelige Pøbel i Rom ved vidtgaaende Reformforslag. Det lykkedes ham at gennemføre, at Folket overdrog ham at lede Krigen mod Mithradates. Da tog Sulla sit Parti, marcherede med Hæren mod Rom, og kuede med Legionernes Hjælp enhver Opposition. Marius og elleve af hans Tilhængere erklæredes fredløse; en af dem, Sulpicius, en meget indflydelsesrig Folketribun, blev dræbt. Selv undkom Marius, forfulgt af ridende Bødler, naaede ud til Kysten og derfra til Afrika, hvor han en Tid maatte holde sig skjult mellem Karthagos Ruiner.

Forfatningen blev ændret i konservativ Retning, og saa begav Sulla sig af Sted mod Mithradates, ganske klar over, at Folkepartiet i Rom vilde rejse sig, saa snart han var borte. Dette skete ogsaa. Allerede Aar 87 var Marius, i Spidsen for væbnede Bander, Herre over Staden. I 5 Døgn lod den hævngherrige Mand Blodbadet rase mellem Senatspartiets Mænd, og ved Hjælp af Samniterne, der endnu stod under Vaaben siden Forbundsfælle-Krigen, udvidede han sit Herredømme over hele Italien. Han blev Konsul for 7. Gang, men nu døde den 70-aarige Mand (Aar 86); dog blev Sullas Forfatningsændringer ophævet af Marius' Kollega Cinna.

Imidlertid drev Sulla Mithradates' asiatiske Horder bort fra Balkanhalvøen, en Bedrift, der er ganske mærkelig paa Grund af, at Sulla samtidigt var landsforvist af sin egen Stat. Penge til Krigen fik han ved at plyndre Templerne i Delfi og Olympia for deres opsamlede

Skatte. Mithradates blev tvunget til Fred, maatte afstaa alle sine Erobringer, udlevere 80 Krigsskibe og betale Krigsskadeserstatning. Grækerne i Asien idomtes paa Grund af deres Frafald en ruinerende Krigs tribut, der skulde inddrives ved Vaabenmagt. De romerske Blodsugere sørgede for, at Provinsen aldrig genvandt sin tidligere Velstand. De 20,000 Talenter (omkring 100 Millioner Kr.), som Sulla fordrerede, var i Virkeligheden en saa stor Sum, at Samfundene maatte henvende sig til de aageriske romerske Bankierer. Den skamløst høje Rente, de forlangte, vilde være bleven ganske utaaalelig, hvis ikke den romerske Befalingsmand, Lukullus, som vi senere kommer tilbage til, havde indført en Del strenge Bestemmelser mod Laangiveres Aager.

I Aaret 83 landede den sejrige Sulla med 40,000 Mand i Brundisium (nu Brindisi), og Borgerkrigen var snart i fuld Gang. Marius unge Søn blev slaaget, og i Nærheden af selve Rom maatte Sulla kæmpe mod en Hær af Samniter. Ogsaa disse blev besejret, og paa Marsmarken lod Sejrherreren koldblodigt henrette 4000, der var taget til Fange. Marius d. Y. blev tvunget til at begaa Selvmord, Samniternes Land blev gjort til en Øde-

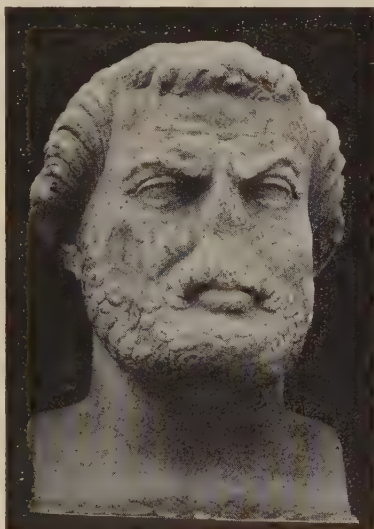

Fig. 62. Barbarfyrste.

mark, og Resterne af Marius Tilhængere blev overmandede i Afrika og paa Sicilien af Sullas Underbefalingsmand, Pompejus.

I Lobet af de sidste Aartier havde Voldsgerninger hørt til Dagens Orden ved Partistridigheder i Rom. Men efter at Sulla Aar 82 havde ladet sig udnævne til Diktator, begyndte der et Rædselsregimente, som overgaar alt, hvad der hidtil var hændet. Navnene paa dem, der blev domt fra Liv og Gods, offentliggjordes paa saakaldte Proskriptionslister. En Pris paa 12,000 Denarer sattes paa deres Hoved, og den, der søgte at skjule en Proskriberet, maatte do med ham. Frygtelige Scener udspilledes paa alle Gader; 4,700 Borgere, deriblandt 40 Senatorer og 2000 Riddere blev dræbte. De Proskriberedes Ejendom solgtes ved Auktion, Storstedelen for Roverkob til Sullas Venner, hvem ingen

vovede at overbyde. For Hæren blev der sørget derved, at Soldaterne blev anbragt som Jorddyrkere paa de Omraader, der havde tilhørt straffede Folk i Italien. Paa denne Maade blev der holdt en »staaende Hær« og udtjente Soldater pensioneredes. Andre fulgte senere dette Eksempel.

Ved mange, dybt indgribende Forfatningsændringer vilde Sulla lægge al Magt i Senatets Hænder. Han fordoblede Antallet af Senatsmedlemmer til 600, samtidig med, at han i høj Grad indskrænkede Folketribunernes ofte misbrugte Vetoret. Ridderne mistede deres Privilegium til at beklæde Domstolene og deres største Indtægtskilde, Forpagtningen af Toldoppebørslen i Provinserne, hvilken nu skulde gaa over til at være faste Afgifter til Staten. Provinsstyrelsen blev bedre ordnet, og Byerne i det italienske Rige fik ensartet Municipalforfatning.

De fleste af Sullas Reformier blev ganske vist ophævet allerede en halv Snes Aar senere som Følge af den fremskridende Revolutions Storme, men indenfor Administrationen og Retsplejen skabte han adskilligt, der fik Varighed.

Efter at have gennemført sit Forfatningsværk trak Sulla sig, til alles Forundring, tilbage til Privatlivet. Han havde løst sin Opgave og var led og ked af at regere. Kun et Aar senere døde han, (Aar 78), rimeligvis af Blodstyrting, i sin Villa ved Neapelsbugten.

REPUBLIKENS FALD

MILITÆRE STORMÆND

Efter Sulla optraadte endnu nogle kraftige Mænd, der efter at have beklædt Statens højeste Embeder, udmærkede sig i forskellige Krigsforetagender, og derefter med Støtte af deres trofaste Legioner gjorde sig til Forgrundsskikkelser i Roms indre Historie. De vandt Popularitet og derved stor Indflydelse i Folkeforsamlingen, mens Senatet stadig traadte mere i Skyggen.

I Spanien havde Marius Parti en Tid lang fast Tilhold, og deres Fører, Sertorius, en romersk Adelsmand, var paa Vej til at danne et selvstændigt Rige der. Forgæves sendte Senatet Tropper imod ham. Efter en resultatlos Kamp paa flere Aar, maatte man overdrage dette Hverv til Pompejus, som allerede Sulla havde anvendt til at befri

Provinser for Oprør, og som i 25-aars Alderen havde fejret sit første Triumftog Aar 81. Da han nu Aar 77 kom over til Spanien, stod han overfor en meget svær Opgave. Sertorius var nemlig klog nok til at holde sig til Guerillakrigen, og først da han i Aar 72 blev myrdet, kunde Pompejus kue den oprørske Provins.

Imidlertid var den største Elendighed brudt ud over Italien. Det var de utallige Slaver, der havde sprængt deres Lænker. I Aaret 73 var nogle Gladiatorer flygtet fra en Fægterkaserne i Capua, i Begyndelsen var det kun en Roverbande paa 70 Mand. De fik en dygtig Leder i Spartacus, en Thraker af Fødsel, og havde deres Tilhold ved Vesuv, og dertil strømmede snart Slaver alle Steder fra. I Løbet af kort Tid var der en Hær paa 70,000 Mand, der plyndrede Byerne og slog den ene Konsul efter den anden. Rimeligvis var det Spartacus Hensigt at føre sine Skarer til Friheden Nord for Alperne. Men for de fleste var Plyndringen og Hævnen over de tidligere Herrer det vigtigste. Hvis disse Skarer havde kunnet holdes sammen af en stærk Haand, vilde det sikkert have været ude med Rom. Men en Spilittelse mellem de orientalske og de vesterlandske Elementer svækkede deres Kampkraft, og det lykkedes Crassus, en Adelsmand, der ellers var mest kendt for sin kolossale Rigdom, i Spidsen for 8 Legioner at tvinge Fjendeskarerne sydpaa. I Apulien kom det til afgørende Kampe; der siges, at 60,000 Slaver er omkommen. De 6000, der blev taget til Fange, blev korsfæstede langs Vejen mellem Rom og Capua. En Skare paa 5000, der havde kæmpet sig nordpaa, havde det Uheld at møde Pompejus, som netop havde afsluttet sit Felttog i Spanien.

Nu blev Pompejus og Crassus Konsuler for Aaret 70. Senatet havde forsøgt at hindre Valget, og derfor var de gaaet over til Folkepartiet. Følgen blev, at Sullas Forfatning blev omstyrtet, saa at Folketribunerne og Ridderne fik deres tidligere Stilling tilbage.

Det var ikke langt fra at være lige saa svært for Pompejus, som det havde været for Marius, at klare sig som civil Borger i Rom. Ogsaa Pompejus tog sig bedst ud i Krig, og han var sikkert glad ved de nye Foretagender, hvortil Staten behøvede hans stærke Haand.

I disse urolige Tider var Vagttjenesten til Søs bleven fuldstændig forsømt, og derfor var Sørørvæsnets blomstret op i en utrolig Grad; Sørøverne var en Magt, der maatte regnes med i Middelhavet. Sertorius og Mithradates havde ligefrem indgaaet Forbund med dem under deres Kamp mod Rom. Disse Sørøvers Frækhed gik saa vidt, at de anfaldt

og ødelagde Krigsskibene i Ostias Havn og opsnappede Kornflaaderne fra Sicilien og Afrika. Da saa selve Rom truedes af Hungersnød, og Priserne blev skruet vanvittigt i Vejret, maatte der foretages noget radikalt. Pompejus fik ved en særlig Lov overordentlig Fuldmagt, som faktisk betød, at Republiken var udleveret til et Militærmonarki (Aar 67 f. Kr.). Senatorerne, der ikke kunde indse Situationens Alvor, men var bange for, at Pompejus skulde gøre sig til Konge, stred ganske

Fig. 63. Barnebuste fra Kejsertiden.

vist imod, men de kunde ikke forhindre, at Pompejus af Folkeforsamlingen blev forsynet med de nødvendige Hjælpemidler. Han fik 500 Skibe, 120,000 Mand Fodfolk og 5000 Ryttere, den største Krigsmagt Rom nogensinde havde stillet paa Benene paa én Gang. Desuden raadede han frit over Statskassen.

Det viste sig ogsaa, at denne radikale Foranstaltning medførte stor Besparelse af baade Tid, Penge og Menneskeliv. Middelhavet inddeltes i 16 Distrikter, hvor Underbefalingsmændene foretog Razziaer langs Kysterne, mens Pompejus krydsede omkring paa Havet. Klapjagten gik østpaa, Søroverrederne paa Kreta og i Kilikien rensedes, og Klippefæstninger, der var saa vanskelige som Ørnereder at naa op til, blev erobrede. Modstanderne behandledes human af Pompejus, og de fleste af de tidligere Sørovere fik Lov til at bosætte sig som Bønder i Lilleasiens Indre. — I Løbet af 3 Maaneder var det hele i Orden, der var taget 1300 Kaperfartøjer, og Handelen blomstrede atter op.

Det romerske Folk jublede Pompejus i Møde og gav ham Overkommandoen i den Krig, der atter var i Gang mod Mithradates af Pontus. Denne havde fundet det nødvendigt at udvide sit Rige, da Rom, ligesom det tidligere havde arvet Pergamon, i Aar 74 arvede Bithynien, der laa Vest for hans Rige. Imod Mithradates havde Romerne sendt Lukullus, der vandt store Sejre baade over ham og hans Svigerfader, Kong Tigranes af Armenien. Særligt berømt er hans æventyrlige Sejr ved Tigranocerta i Armenien Aar 70. Ifølge Beretningen kæmpede 15,000 Romere der imod 300,000, og Romerne havde kun 5 Døde og

100 Saarede, mens Fjenderne mistede Masser af Folk. Dette Nederlag skulde Fjenderne kunne takke deres klodsede, pansrede Rytteri for; det var kommet i Panik paa Grund af den romerske Disciplin og havde redet deres eget Infanteri ned.

Imidlertid havde Lukullus skaffet sig Fjender i Rom, især blandt Pengemagnaterne, mod hvis Rovbegærlighed han var skredet ind. Paa Grund af deres Intriger maatte han afgive Overbefalingen til Pompejus, hvorefter han trak sig tilbage til Privatlivet. Han er især bleven kendt for sin yppige Levevis, der er bleven til et Mundheld; det er forøvrigt ham, der har indført det forædlede Kirsebærtræ i Europa.

Pompejus brod nu Mithradates sidste Modstand, og Tigranes underkastede sig Roms Magt. Mithradates flygtede til Krim, og da Pompejus havde beslaglagt Syrien og holdt Hof i Damaskus, fik han det Bud, at den farlige Konge af sin oprørske Son var bleven tvunget til at begaa Selvmord. Denne Son, Farnakes, underkastede sig derefter Romerne som Vasal.

Forholdene i Orienten blev meget omhyggeligt ordnede af Pompejus, hvem det var magtpaaliggende at indføre Orden og Fred i de erobrede Lande. Der havde Folkene hidtil sukket under herskesyge Despoters Aag og bestandig Ufred. — Rom fik i Østen 5 rige Provinser: Pontus, Bithynien, Syrien med Judæa, Kilikien og det udvidede Asia.

I Slutningen af Aaret 62 landede Pompejus i Brindisi med sin Hær, der var bleven ham yderst hengiven paa Grund af gavmilde Pengebelønninger. Hvad skulde der nu ske? Ingen havde kunnet hindre ham i at følge Sullas Eksempel. Rom var værgeløs, og hvis han rykkede dertil med Hæren, var han Verdens Hersker; Crassus og andre flygtede fra Byen med deres Familier. Men Pompejus tænkte ikke paa Kongedomme; til alles Forundring opløste han Hæren, fejrede et glimrende Triumftog og glædede sig derefter over at gaa omkring som civil efter i næsten 30 Aar saa godt som uafbrudt at have fort Krig.

CICERO OG CATILINAS SAMMENSVÆRGELSE

Marcus Tullius Cicero var ligesom Pompejus født 106. Han vilde være Advokat og studerede derfor Veltalenhedskunsten, der ved Oldtidens Domstole havde større Betydning end grundige juridiske Kundskaber. Det gjaldt nemlig ved Forsvar eller Anklage at kunne gøre Virkning paa de mange Jurymedlemmer, der skulde frikende eller fælde

den Anklagede. Sit første store Resultat vandt Cicero, da han forsvarede

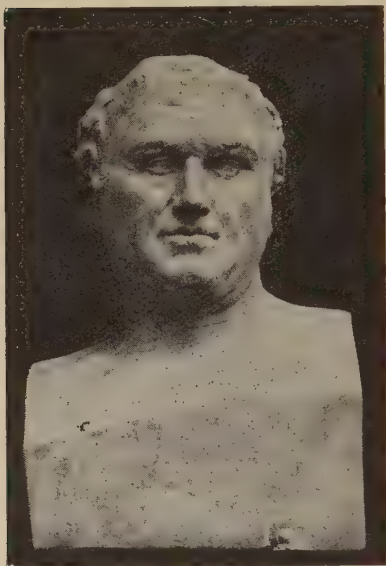

Fig. 64. Marcus Tullius Cicero, f. 106, dræbt (fredløs) 43 f. Kr. Har skabt sig et udødeligt Navn som Taler, Forfatter og Statsmand. Efterverdenen har især beundret hans Mesterskab over Sproget. Det er ham, der har gjort latinsk Prosa saa fuldendt, at ciceroniansk Latin er bleven Betegnelse paa elegant og fuldendt Sprog. Bevaret er henimod 50 af hans Taler, adskillige filosofiske og retoriske Skrifter og næsten 800 Breve.

for at kunne gennemføre sine Planer. Catilina og hans Tilhængere synes at have planlagt et Statskup for at kunne betale deres Gæld ved Hjælp af Plyndringer. Dette Komplot afsløredes imidlertid af Konsulen, Cicero, hvem det tilmed lykkedes at skaffe klare Beviser paa Førernes Skyld. I heftige Taler angreb han derpaa i Senatet Catilina, der selv var til Stede. Catilina ilede da til sin Hær i Etrurien, men nogle af hans Tilhængere blev tilbage for under Saturnaliefesten 17. December at stikke Byen i Brand og ved Hjælp af de Skarer, de allerede havde lejet, at myrde Konsulerne og deres øvrige Modstandere. Men allerede

en vis Roscius imod en frygtet Yndling af den mægtige Sulla. Derefter uddannede han sig yderligere ved de lærde Skoler i Athen og paa Rhodos. Som Medlem af Ridderklassen var han gennem sin Embedsmands-Karriere en »Homo novus«, men understøttedes dog af Senatet, da han søgte Konsulatet. — Cicero var hverken Militær eller hensynsløst Kraftmenneske, som Tiden trængte til, og var derfor næppe egnet til at spille nogen større Rolle. I Stedet for blev han en Talekunsten Mester, hans Taler og filosofiske Skrifter staar som Mønstre paa latinsk Prosa.

Mens Pompejus med de romerske Hære var ude paa Erobringstog i Asien, truedes det romerske Rige af en S sammensværgelse. Sergius Catilina var af høj Herkomst, intelligent og energisk, men degenereret. Det siges endogsaa, at han var sindssyg. Han havde bortødslet en stor Formue, og fra Aristokratpartiet var han gaaet over til at blive ren Anarkist.

Han blev ved et Konsulvalg slaaget af Cicero, og samlede derpaa en Hær

samme Nat som Cicero, takket være galliske Sendebud, havde faaet ovennævnte Beviser i Hænde, blev Lederne i Rom fængslede og henrettede. — Denne summariske Handling blev senere til Ulykke for Cicero, idet hans Uvenner kunde anklage ham for Mord og en kortere Tid faa ham landsforvist. — Mod Catilinarieerne i Etrurien maatte der føres en formelig Krig. Ved Pistoria (N.V. for Florens) blev Catilina og den største Del af hans Tilhængere hugget ned Aar 62.

CÆSAR OG DET FØRSTE TRIUMVIRAT.

Ogsaa Gaius Julius Cæsar havde begyndt sin Bane som Taler. Allerede Sulla, der en Tid lang forfulgte ham paa Grund af hans Tilslutning til Folkepartiet, som var dikteret af hans Herkomst og hans Ægteskab, synes i den unge Cæsar at have anet en farlig Mand og en Fremtidens Stormand. Efter Sullas Død anklagede Cæsar flere af hans Tilhængere for Retten,

hvad der vandt ham Folkets Gunst. Han var sikkert fra Ungdommen af meget ærgerrig, men det er vel næppe rimeligt, at han, hvad nogle paastaar, altid har haft den Magtstilling til Maal, som han senere kom til at indtage. Efter at have begyndt sin Embedsbane lagde han Vægt paa at bevare sin Popularitet og var yderst forsigtig med Hensyn til Politik. Da Cæsar havde beklædt Prætoembedet Aar 62, styrede han næste Aar paa en glimrende Maade den ene af de to spanske Provinser. Da han Aar 60 kom hjem fra Spanien, havde han i Rom endnu ikke synderlig større Betydning end den omtrent 6 Aar ældre Cicero.

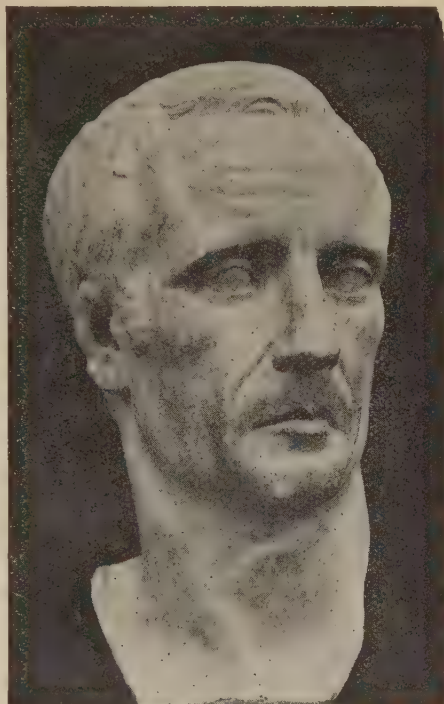

Fig. 65. Gaius Julius Cæsar, f. ca. Aar 100, myrdet d. 15. Marts 44 f. Kr. Til det romerske Rige erobrede han det store Gallien, til sig selv Enevoldsmagten. Allerede i Oldtiden beundret som Taler og Forfatter. (Glyptoteket, København).

Aar 60 f. Kr. er et af de mest betydningsfulde i Roms Historie. Ved en i Begyndelsen hemmelig Overenskomst mellem de tre mest frem-

Fig. 66. Statue af Cæsar. (Glyptoteket, København).

ragende Mænd indledes nemlig Monarkiet i Rom. Det havde ganske vist endnu 3 Hoveder og var af en yderst diskret Art, men alle følte og erkendte straks dets Tryk. Det var den dristige Demagog Cæsar, der sluttede Forbund med Stor-Finansmanden Crassus og den militære Leder Pompejus. Denne var nemlig misfornøjet med Senatet, fordi det ikke vilde godkende hans Foranstaltninger i Asien og ikke bevilge Jord til Pensionering af hans Soldater. Nu blev det ikke svært for »Triumviratet« at sætte sine Ønsker igennem.

Saaledes tiltvang Cæsar sig Konsulatet

for Aar 59 og derefter Statholderskabet, i Begyndelsen for 5 Aar over Gallia Cisalpina med Illyricum samt over Gallia Narbonensis (Provence), hvorved han fik 4 Legioner til sin Raadighed. Opgaven medførte, at han skulde sikre Romerherredømmet mod de endnu ukuede Gallere i det nuværende Frankrig og Belgien. Dette Folk havde den vidtskuende Mithradates søgt at ophidse mod Rom, og man tænkte sig, at de var ligesaa vilde endnu, som da de engang omkring Aar 387 f. Kr. havde erobret selve Rom. Mange haabede sikkert, at Cæsar skulde omkomme i dette farlige Foretagende.

Cæsar har selv i et historisk Arbejde, de Bello Gallico, der endnu bruges som Lærebog i vore Gymnasier, skildret disse Kampe. Han fik Lejlighed til som Beskytter at blande sig i Stammernes indbyrdes Stridigheder og forsvare dem mod Germanerne, som var kommen over Rhinen under Ledelse af den kække, trodsige Ariovistus. Aar 55 var hele Gallien erobret. Ved sine græske Ingeniørers Hjælp slog Cæsar Bro over den vældige Rhin og foretog militære Demonstrationer ind i Germanien; to Gange var han ogsaa ovre i Brittannien og overskred endog Themsen. — Bagefter kom de farligste Kampe. De

Fig. 67. Romersk Sarkofag, funden ved Via Appia. Øverst fangne Gallere med Kvinder og Børn. Nederst Kamp mellem Romere og Gallere, disse er fremstillet nøgne. (Kapitol-Musæet i Rom).

underkuede Gallere samlede sig til en Befrielseskrig under Hovdingen Vercingetorix. I Byen Alesia (Vest for nuv. Dijon) blev denne imidlertid indesluttet af Cæsar og belejret. Den vældige Undsætningshær, som Gallerne nu opbod, og som anfaldt de romerske Legioner, blev efter en spændende Kamp slaæet tilbage og oprevet, hvorefter Vercingetorix maatte overgive sig Aar 52 f. Kr.

Gallien blev nu romersk Provins. Landets Anliggender ordnedes paa en klog og fremskuende Maade af Cæsar, der lod Folket beholde sine nationale Ejendommeligheder og vandt dem ved en lempelig Beskatning. Derfor smeltede Gallien snart sammen med det romerske Imperium og blev en meget vigtig Del af Riget, bl. a. af den Grund, at Rhinen i lange Tider kunde danne en fast Barriere mod Germanerne.

ATTER BORGERKRIG

Den ene af Triumvirerne, Crassus, var i Aaret 53 faldet under et frygteligt Nederlag mod Partherne imod Øst; dette Folk, havde gjort sig til Herrer over Landet Øst for Eufrat, og Romerne naaede aldrig at betvinge det. Pompejus, der havde foretrukket at blive i Rom, nærmede sig mere og mere Senatspartiet og begyndte paa alle Maader at modarbejde Cæsar. Dennes Embedstid skulde slutte den 1. Marts 49, og mange af hans Fjender glædede sig til snart at se ham værgelos i Rom. Cæsar anmo-

dede da om at maatte søge Konsulatsposten uden at være til Stede personligt. Dette bevilgedes ikke af Senatet, heller ikke antog man Cæsars Forslag om, at baade han og Pompejus samtidig skulde afgive deres militære Poster. I deres Forblindelse sendte Senatsmedlemmerne Cæsar det Ultimatum, at han en bestemt Dag skulde nedlægge Kommandoen, under Fare for ellers at blive erklæret for Statens Fjende, og samtidig fik Pompejus det Hverv at beskytte Italien.

Da tog Cæsar sit Parti, og med de berømte Ord »Iacta est alea« »Tær-

Fig. 68. Marmorsarkofag fra Laodicea.
(Glyptoteket, København).

ningen er kastet«, gik han med sin trofaste Hær over Rubicon, den lille Flod, der dannede Sydgrænsen i hans Provins. Rædslen udbredte sig overalt og i Massevis flygtede man fra Rom for den nye Sulla. Selv Pompejus, der havde lovet at stampe Legioner op af Jorden, stod nu raadløs. Men som erfaren Krieger gjorde han det eneste rigtige, nemlig at tage

over til Balkanhalvøen, drage Tropper til fra Øst og forlægge Afgørelsen til Grækenland.

Cæsar kom til Rom uden at møde Modstand. Her optraadte han stadig som Folkepartiets Leder, lod sig udnævne til Diktator og derefter til Konsul for Aar 48. Fra Brundisium førte han sine Tropper over til Dyrrachium, hvor han i Begyndelsen havde Uheld imod Pompeius 9 Legioner. Saa marscherede Cæsar ind i Thessalien og Pompejus' Folk fulgte efter, ivrige efter at tilintetgøre ham. Pompejus selv, den mest erfarne af Tidens Feltherrer, vilde sikkert have valgt en anden Taktik imod Cæsars Veteranhær, men det lykkedes de Hundrede flygtende Senatorer, der omgav ham, at sætte deres Vilje igennem. Saa kom det til Kamp ved Farsalos, og naturligvis blev Pompejus' større, uøvede Hær besejret af den mindre, men udmærket disciplinerede. Pompejus flygtede til Ægypten for at prøve paa at naa sine Flaader og med dem blokere sin Fjende. Men ved Landstigningen blev han myrdet paa Befaling af en Eunuk, som var Minister hos den unge Kong Ptolemaios.

Cæsar var pludselig Enehersker over Verden. Men da han i Alexandrias Havn havde faaet Efterretning om Modstanderens Skæbne, indlød han sig i et Æventyr, som nær kunde være endt meget ulykkeligt. Et Besøg i den glimrende Millionby lokkede ham, og desuden var det en udmærket Lejlighed til at blande sig i Tronstridigheder. Skont Cæsar kun havde 3200 Mand paa sin Flaade, stolede han paa sin gode Stjerne og blev. Han havde Brug for Penge og havde en gammel Fordring paa 10 Millioner Kr. at opkræve, og saa vilde han faa den skonne Kleopatra at se, som der gik saa stort Ry af, og som, efter hvad der siges allerede ved Sendebud havde anmodet om hans Hjælp mod Broderen Ptolemaios.

Alexandrias Indbyggere blev fra Begyndelsen forbitrede paa Cæsar, men denne glemte alt over Kleopatras Kærlighed, endogsaa at tilkalde Forstærkninger i Tide. Han blev angreben og reddede med Nød og Neppe Livet. Snart fik han dog en Hjelpehær fra Asien, og nu kunde han med Held bekæmpe Kleopatras Broder. Denne omkom i Nilen, og nu indsatte Cæsar Kleopatra som Herskerinde over Ægypten og Kypern. — Frugten af deres Forbindelse blev en Søn, der blev kaldt Cæsarion.

Men det farlige Æventyr havde mindet Cæsar om de Pligter, der ventede. I et utrolig hurtigt Felttog besejrede han Mithradates Søn, Farnakes, der havde gjort Oprør. Herfra stammer den berømte Sejrsbulletin: »Veni, vidi, vici«. — »Jeg kom, jeg saa, jeg sejrede« — formuleret som et Telegram.

Om Efteraaret 47 var Cæsar for en kort Tid i Rom, hvor han maatte genoprette Ordenen. I Kampanien vandt han ved sin personlige Indflydelse et Par oprørske Legioner. Men større Modstand havde han at bekæmpe i Afrika, hvor Senatspartiet med Støtte af Numidiens Konge, Juba, havde samlet en Hær. Aar 46 besejrede Cæsar disse Modstandere ved Thapsus. Den mest bekendte af dem, den yngre Cato, en Efterkommer af den gamle, tog sig selv af Dage, da han ikke vilde overleve Republikens Undergang. — Det næste Aar maatte Cæsar tage Kampen op mod Pompejus to Sønner, der havde samlet en vældig Hær i Spanien. Ved Munda (nuv. Cordoba) førte Cæsar ogsaa her sine Folk til Sejr, og endelig fik Riget Fred efter fem Aars Borgerkrig.

DEN ENEVÆLDIGE CÆSARS ENDELIGT

Sejrherrn kunde nu endelig slaa sig ned i Rom for at oprette hvad saa mange længtes efter, nemlig indre Fred efter de langvarige, bitre

Partifejder. For de fleste stod det nemlig klart, at det romerske Imperium behøvede en eneste stærk Hersker, der kunde omdanne det gamle, slidte, klodsede og stadig knirkende Statsmaskineri. — For ligesom at lægge en lovlig Grundvold under sit Enevælde lod Cæsar sig udnævne til Folketribun paa Livstid; derved blev hans Person ukrænkelig. Desuden blev han Diktator, ligeledes paa Livstid. Ved saadanne Foranstaltninger samlede han hele det gamle Kongedømmes Myndighed i sine Hænder; men ogsaa ved nogle ydre Ting vilde han indprente Folket, at det nu havde en Konge, selv om det ikke var af Navn. Sin Statue lod han opstille ved Siden af de 7 tidligere Kongers, og ligeledes i Templerne

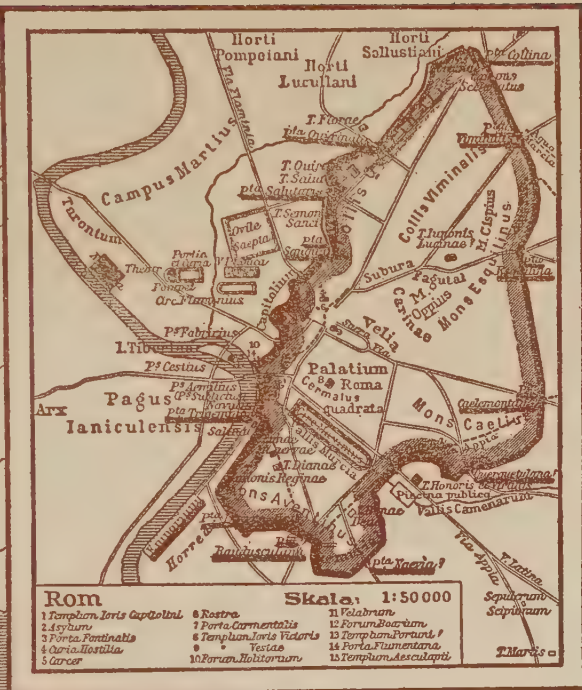

Fig. 69. Romersk Sarkofag fra Kejsertiden. Jagtmotiv. Paa Rytteren i Midten er der aabenbart anbragt et Portræthovede. Bag ham ses en Gudinde, der rækker ham et nyt Spyd, efter at han først har gennemboret Løven foran sig. Læg Mærke til de forskellige Slags Vildt, der enten er dræbt eller paa Flugt.

ifølge Østens Kongers Eksempel o.s.v. Han var den første Romer, der lod præge Mont med sit eget Billede. Ved at give pragtfulde Gladiator-kampe, og skaffe Arbejde holdt han Hovedstadens Pobel i godt Humør, mens han optraadte som Hersker overfor sine Fjender, Senatorerne. Han indførte saa moderne Ting som stenograferede Senatsprotokoller og en Avis, og han lod Kalenderen, der var kommen i den vildeste Uorden, indrette efter ægyptisk Monster. Indtil nu havde man nøjedes med af og til at indskyde en »Skudmaaned«, mens den saakaldte julianske Kalender bygger paa Solaaret og har en Skuddag hvert fjerde Aar. Vor gregorianske Kalender er, som bekendt, kun en Forbedring af Julius Cæsars.

De Love, han iøvrigt udstedte, gjaldt Retspleje, Provinsstyrelse og Kolonier, særligt Provinserne viste han megen Omhu. Men hvad Cæsar forsømte var at give Rom en ordentlig Forfatning og at forsone sig med

sine Fjender i Senatet. Saa dannede over 60 fanatiske Senatorer en Sammensværgelse imod ham. Den 1. Marts Aar 44 f. Kr. udførte de deres Voldsdaad ved et Senatsmode, paa det Tidspunkt da Cæsar rustede til et Felttog mod Partherne for at aftvætte Skampletten fra Aar 53 (se S. 337). Ramt af treogtyve Dolkestik sank den store Cæsar om. Alle flygtede og ensom laa han i den tomme Sal ved Fodderne af Pompejus Billedstøtte.

ROM BLIVER KEJSERDØMME

HVEM SKAL VÆRE CÆSARS EFTERFØLGER

Den vanvittige Ugering, der blev udført af fanatiske Republikanere og Cæsars personlige Fjender, modte straks stærk Misbilligelse hos det romerske Folk. Forvirring og Raadvildhed fulgte efter; den ventede Jubel, der skulde møde »Frihedens Redningsmænd«, udeblev helt. Særligt forstod Konsulen, Marcus Antonius at vække Folkets Raseri mod Morderne ved at udstille Cæsars Lig paa Forum og offentliggøre hans Testamente, der var fuldt af gavmilde Legater baade til Folket og en Del af de Sammensvorne. Scenen er mesterligt skildret af Shakespeare i hans Skuespil »Julius Cæsar«. Morderne maatte tage bort fra Rom. Tre af dem havde Cæsar givet Provinser at styre; Cassius havde faaet Syrien, Marcus Brutus Makedonien og Decimus Brutus Gallia Cisalpina. Antonius, der følte sig som Cæsars Arvtager, rustede sig netop til at begynde Afstraffelsen ved at fordrive den sidstnævnte. Da indtraf i Slutningen af April den, der juridisk set var

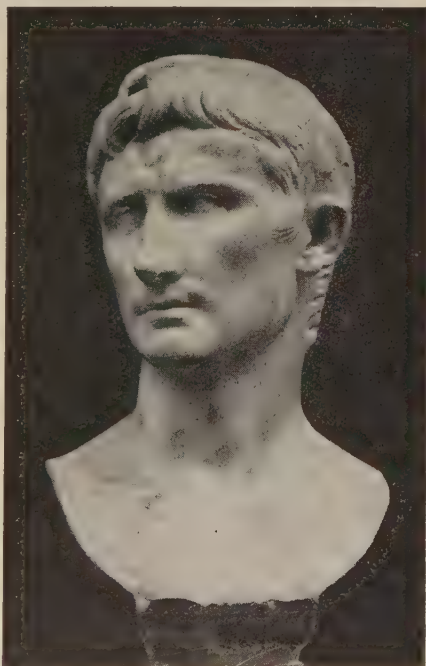

Fig. 70. Gaius Octavius Cæsar Augustus, f. Aar 63 f. Kr. i Velitræ i Nærheden af Rom. Blev Enehersker over Romeriget Aar 31 f. Kr. Hans paa en Gang kraftige og besindige Styrelse skænkede Riget Tryghed. Han døde 77 Aar gammel i Nola i Kampanien Aar 14 e. Kr. (Glyptoteket, København).

Cæsars retmæssige Arving, den nittenaarige Gaius Octavianus; som Cæsars Adoptivson kaldtes han Gaius Octavianus Cæsar. Fra den Tid blev Navnet Cæsar, udtalt Kæsar, Betegnelsen for Herskeren i Rom.

Denne unge Mand kom meget ubelejligt for Antonius' højtflývende Planer. Den nye Cæsar kastede sig straks ind i Rænkespillet, idet han sluttede sig til Senatet, der lod Antonius fordrive. Særligt udmærkede Cicero sig ved sine hadefulde Udfald mod denne farlige Mand. Senatet skulde imidlertid snart lære sin Magtesløshed at kende, da Octavianus

Fig. 71. Kleopatra, Ægyptens skønne Dronning, bedaarede ved sin Ynde først Cæsar, senere Antonius. Forsøgte det samme overfor Octavian, men da det mislykkedes, og hun forstod, at Octavian havde til Hensigt at føre hende fangen gennem Rom i sit Triumftog, begik hun Selvmord ved at lade sig stikke af en Giftslange. Inden hun gjorde det, havde hun først prøvet Virkningen af forskellige Slags Gift paa sine Slaver.

Cæsar kastede Masken og sluttede et Forbund med Antonius og Lepidus, Statholderen i Gallia Narbonensis, det saakaldte andet Triumvirat, som tilmed fik statsretlig Sanktion med den Opgave at »ordne Statsforfatningen«.

Nu fulgte der en Rædselstid, i hvilken det er vanskeligt at genkende den senere saa besindige og milde Octavian. To Tusind Riddere og tre Hundrede Senatorer skal være omkommen ved at blive erklæret Fred-

løse; deres Ejendomme blev konfiskerede af Triumvirerne. Derved fik disse store Summer til deres Raadighed og kunde sætte alt ind paa at gennemføre Hævnen for Cæsars Mord. Ved Filippi i Makedonien besejrede Octavian og Antonius Aar 42 de ovennævnte, Brutus og Cassius, hvorpaa disse tog sig selv af Dage. Triumvirerne delte Verden imellem sig, saadan at Lepidus fik Afrika, Octavian Italien med tilhørende Lande og Antonius den rige Orient. Medens Octavian saaledes fik det besværlige Arbejde at bringe Orden i det forarmede Italien og skaffe Jord og Livsophold til de mange Tusinde udtjente Soldater, samlede Antonius i Østen Penge ind til et stort Felttog mod Partherne. Han begyndte at spille Sultan blandt Roms Lydkonger; det var f. Eks. ham, der gjorde Herodes til Jødernes Konge. I Tarsus traf han sammen med Kleopatra af Ægypten. Og dermed begynder den saakaldte Kleopatra-Roman.

Den skønne Kvinde var ganske vist allerede 28 Aar gammel, men sin Evne til at fortrylle havde hun stadig, og snart finder man Antonius hos hende i Ægypten. Ganske vist blev han under et Besøg i Rom overtalt til at gifte sig med Octavians Søster, den ædle og elskelige Octavia, men efter kort Tids Forløb var han igen i Kleopatras Garn, giftede sig med hende og forskød Oc-

tavia. Imidlertid havde Antonius ogsaa en stor politisk Beregning, der i det mindste til Dels faldt sammen med Kleopatras. Det var at gøre Alexandria til Hovedstad i et stort orientalsk Rige, uafhængigt af Rom.

Saaledes kom det til en vældig Kraftprøve mellem Østen og Vesten. Ved Actium, nær ved Ambrakiabugten i det sydligste Epirus indtraf den store Afgørelse Aar 31 f. Kr. I dette Søslog blev Antonius og Kleopatra

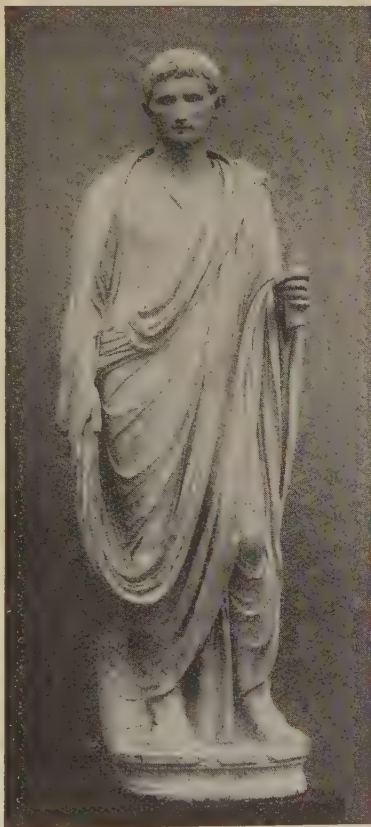

Fig. 72. Statue af Kejser Augustus. (Glyptoteket, København).

grundigt besejrede og flygtede til Ægypten. Hele Orienten underkastede sig. Det følgende Aar overgav Alexandria sig, hvorpaa Antonius dræbte sig selv, og Kleopatra lod sig dræbe af en Giftslanges Stik. — Ægypten blev underlagt det romerske Herredomme, nærmest som Octavians private Ejendom, og takket være »den ægyptiske Guldregn« befriedes Rom igen fra Fattigdommens truende Spøgelse.

Fig. 73. Livia, Kejser Augustus Gemalinde, f. Aar 58 f. Kr. Augustus raadførte sig gerne med sin kloge Hustru, der efter alle Historikeres Mening, var et Mønster paa Ædelhed og alle mulige kvindelige Dyder. Hun døde Aar 29 e. Kr.

AUGUSTUS OG KEJSERDOMMET

Allerede før Slaget ved Actium havde Octavian slaaet det meste af den Modstand ned, der blev rejst mod ham af Pompejus Søn Sextus og den ubetydelige Lepidus. Tredive Aar gammel var han altsaa Hersker over hele det romerske Rige. Han vandt snart alles Hjerter ved sin Mildhed og Retfærdighed. Allerede Aar 27 fik han Hædersnavnet Augustus »den Ophøjede«.

Den Kongemagt, Augustus sad inde med, bestod nærmest af de Statsemeder han overtog paa Livstid, Konsulatet og særligt den saakaldte tribunicia potestas, en meget udstrakt Tribunmyndighed. Desuden var han Pontifex maximus (Ypperstepræst) og som øverste Befalingsmand over Krigsmagten kaldtes han Imperator. Ellers kaldtes han kun princeps, hvilket var en gammel Betegnelse paa den første i Senatet. Af den Grund kaldtes Kejsermagten i de to første Aarhundreder Principatet. — Augustus sør-

gede for, at de republikanske Former bevaredes i Roms Forfatning. Han søgte at skaffe Senatet, som han altid behandlede med Agtelse, større Anseelse, hvad der vel kunde behoves. Af Senatsmedlemmerne udvalgte han et bestemt Antal til et Fyrsteraad, Concilium principis, og med dette forhandlede han og tog Beslutninger.

Augustus arbejdede paa at hæve den offentlige Moral i Rom og at genoprette Familielivets Ukrænkelighed. Han lagde især Vægt paa de gamle Former for Gudsdyrkelse og lod ikke mindre end 82 forfaldne

Gudshuse reparere. Ogsaa Folkeforsamlingen blev sammenkaldt efter at Rom var bleven Kejserdømme, men denne Institution sov snart hen, uden at nogen savnede den.

Augustus Stræben gik først og fremmest ud paa at skaffe Rom baade ydre og indre Fred. Riget var bleven saa stort som det kunde blive, nu

gjaldt det blot om at afrunde Grænserne. Desuden maatte al Kraft sættes ind paa at ordne de indre Forhold, der var opløst af Partistridigheder. Begge Dele lykkedes for Augustus. Han optraadte kun som Erobrer, hvor dette var nødvendigt for at give Riget bedre Grænser og derved lette Forsvaret. Af den Grund maatte han i Spanien skride ind mod de oprørske Kantabrer og Asturer, og han sendte sine Stedsønner Tiberius og Drusus mod Germanerne. Roms Legioner trængte frem lige til Elben, men en saa udstrakt Grænse kunde ikke forsvares. Da Statsholderen Varus begyndte at indføre romersk Retspleje og Sty-

Fig. 74. Romersk Yngling. (Glyptoteket, København).

remaade i den nye Landsdel, vakte dette Germanernes Vrede, og under den tapre Arminius tilføjede de Varus og hans Hær et Nederlag i Teutoburgerskoven Aar 9 e. Kr. Dette gjorde Ende paa Romerherredømmet imellem Elben og Rhinen. Skont det senere lykkedes Romerne at kue andre germanske Oprør, maatte de ellers indskrænke sig til at puste til Ilden i de indbyrdes Fjendtligheder mellem Stammerne.

Den fredelige, men faste udenrigspolitiske Holdning, som Augustus havde indledet, blev Grundtrækket i hans Efterfølgeres Regeringsprincipper i halvandet Hundrede Aar lige til Markomannerkrigen Aar 166 under Marcus Aurelius. Rom nøjedes med Rhin og Donau som Rigets Nordgrænser, og Trajans Tog mod Dacerne Nord for den nedre Donau tilsigtede kun at afrunde dette Grænseomraade. Derimod maatte der udkæmpes haarde Kampe ved den asiatiske Østgrænse, hvor Partherne, de gamle Perseres Efterfølgere, stadig var farlige Fjender. I Afrika førtes der stadig Grænsekampe mod Ørkenstammerne.

Fig. 75. Germanicus.
(Glyptoteket, København).

Men selv hvor disse militære Opgaver mislykkedes, kunde de ikke virke forstyrrende paa Rigets indre Udvikling, og denne var i det mindste i Begyndelsen i jævn Fremgang. Det gjaldt at gøre Riget til en Enhed: geografisk, politisk, socialt, økonomisk og aandeligt, og alle Kræfter samledes om denne Opgave. Derom vidner for det første den Række Fæstninger, der blev anlagt ved Brittanniens Nordgrænse mod de vilde Stammer i Skotland, samt langs med og mellem Floderne Rhin og Donau, desuden de vældige Vejanlæg, der strakte sig gennem hele Riget, og som endnu kan benyttes i England og andetsteds, Brobygninger, Vandledninger, Regulering af Floder — f. Eks. af Donaus Løb — alt sammen Inge-

mørarbejder, som Nutiden knap kunde gøre bedre, og som var til Nytte saavel for Handel og Administration som for de militære Foretagender. Postvæsenet stod ligesaa højt og er først bleven overtruffet af Nutidens. Hele Riget blev efterhaanden opmaalt og matrikuleret, bl. a. til Fordel for Skattevæsenet.

En saadan Administration forudsætter indre Enhed og Fasthed i Statens Styrelse; og at opbygge denne var samtlige Kejseres Formaal. Augustus, der var en yderst forsigtig Politiker, havde endnu ikke vovet eller formaaet at skabe den fulde Enhed, men styrede i Virkeligheden med to Magtcentra, det ene i Senatet, det andet i hans egen Person; men under hans Efterfølgere organiseredes dette stadig mere, og Forfatnin-

gen udviklede sig til, hvad man kunde kalde et konstitutionelt Monarki. Den blev aldrig, hvad man for har ment, noget Despoti i orientalsk Forstand. Senatet havde stadig en vis Myndighed, selv om Kejserne ofte tilregnede sig Magten til Udnævnelsen af Senatorerne. I Tiberius Tid var Senatet baade lovgivende og dømmende og havde Ret til at besætte Embeder. Formelt var Senatet Rigets højeste Instans, det kunde tilmed kræve Kejseren til Regnskab for hans Handlinger, i alt Fald kunde det efter hans Død bestemme, om han skulde dyrkes som en Guddom eller ej. Men de Spørgsmaal, der var afgørende for hele Statslivet, laa i Kejserens Haand.

Den Magt, Kejseren nu udøvede, var taget fra Folkeforsamlingen og fra dens tidligere ledende Aristokrater, og Kejserdømmet havde derved skaffet sig to Fjender eller Farer, hvilket tildels forklarer den Grusomhed, som nogle Kejsere viste i Forfølgelsen af personlige eller politiske Fjender. Ikke engang den milde Augustus havde i sin Triumvirattid skaanet dem, der vilde dele Magten med ham, og sin Trone havde han sikret ved talrige Proskriptioner. I Modsætning til Aristokratiet, der efter mislykkede Forsøg paa at genvinde Magten, degenererede og sank ned i jammerlig Underkastelse under den nye Hersker, indtog det rige Borgerkab nu den ledende Stilling i Folket, og Kejseren sørgede i Reglen for at styrke denne for at skaffe sig selv et Holdepunkt. Men i Tidens Løb viste det sig, at Regeringen havde begunstiget de rige i alt for høj Grad, og ikke tilstrækkeligt havde interesseret sig for at skabe en fri Mellemsstand af mindre Borgere og Bønder. De tidligere selvejende Bønder sank ned til et Lydighedsforhold under de store Godsejere. Handelen og især Haandværket kom stadig mere i Hænderne paa frigivne Slaver eller andre Personer, der var begyndt i ringe Kaar, og som, selv om de vandt

Fig. 76. Agrippina den yngre, Datter af Germanicus og Agrippina den ældre, f. Aar 15 e. Kr., gift med Kejser Claudius Aar 50. Ved nedrige Intriger lykkedes det hende at faa sin Søn af et tidligere Ægteskab, Nero, erklæret for Tronfølger, hvorefter hun forgav sin Mand med en Champignonret. Fem Aar senere blev hun myrdet paa sin egen Søns Befaling. (Glyptoteket).

stor Rigdom, manglede Forudsætninger til at blive virkelige Kulturbærere. — Til en politisk Enhed blev Folkene efterhaanden ved Udvildelsen af Borgerretten. Dette havde allerede i Republikens Tid været en vigtig Sag, men Kejsertidens Interesser fremskyndede denne Udvikling i hele Riget, og kunde gøre det saa meget roligere som Stemmeretten,

Fig. 77. Kejser Claudius regerede Aar 41—51 e. Kr. Han blev efter Mordet paa Caligula udraabt til Kejser af Prætorianergarden. Indtil da havde han været holdt borte fra statsligt Arbejde og blev af hele Kejsersfamilien betragtet som en Original, en Bogorm og en latterlig Person.

der fulgte med Borgerretten, nu ikke mere havde synderlig Betydning. Romerske Borgere var spredt i alle Provinserne, og overalt optoges paalidelige Mennesker og fornemme Slægter i det store Verdensbroderskab. Vi ved jo, at Apostelen Paulus fra Tarsus i Lilleasien var romersk Borger. For Provinsbeboerne maatte Kejserdømmet føles som en Velsignelse. De blev nu helt forskaanede for de Udplyn-dringer, der var sat i System under Republiken i Form af vilkaarlige Skatteinddrivninger; Konsuler og andre høje Embedsmænd var jo tidligere efter deres Embedstid bleven belønnede med Ansættelser i Provinserne, hvilket havde givet dem Lejlighed til at berige sig paa forskellig Maade. »Faaret skal klippes, ikke dræbes«, skal Tiberius have ytret om Provinsstyrelsen, og der indførtes et rationelt Skattevæsen, baseret paa Matrikule-ring og Folketælling. I det nye Testamente (Lukas Ev. 2, 1) omtales en saadan Skatteudskrivning under Kejser Augustus; Skatteprocenten var i Begyndelsen ikke særlig høj.

Først under saadanne velordnede Forhold kunde det økonomiske Liv udfolde sig, og Handelen trivedes under den ældre Kejsertids lange Fredsperiode. Fremmet af de gode Forbindelser, sikret mod Vold og Røveri ved Legionernes Polititjeneste, ikke særligt tynget af Told eller andre Afgifter kunde Handelslivet røre sig frit i det umaadelige Rige, hvor Produkter fra Øst og Vest, fra Nord og Syd ikke blot førtes til

Hovedstaden, men blandedes paa alle Markeder. Romerriget var en økonomisk Enhed, der kunde forsyne sig selv med alt. Vore Dages Handelsproblemer, hvordan man skal skaffe sig Varer fra andre Lande og afsætte sine egne Produkter til dem uhindret af Told og national Konkurrence, eksisterede ikke i Romerriget.

Ogsaa i teoretisk og aandelig Henseende stræbte man efter Ensartethed. Den stoiske Filosofi, der ligefra Republikens senere Tid havde raadet i den romerske Verden, lærte (ligesom Kristendommen) Menneskehedens Enhed, og man saa stadig mere bort fra det, der skiller Menneskene, til det, der forener dem. Dette fik ogsaa Udtryk i det romerske Retsvæsen, i Lovgivningen og i den juridiske Videnskab. Denne fjernede mere og mere det lokale og traditionelle og gjorde det almenmenneskelige og almengyldige til Hovedsagen; derved fik den romerske Retsvidenskab Betydning for alle Tider og Lande og er endnu den Dag i Dag Grundlaget for Europas Retsvæsen. Med Stoicismen fulgte ogsaa større Humanitet i Retsplejen.

Saaledes kommer man til at se anderledes paa Kejserdømmet, naar man betragter det fra Romerrigets Synspunkt, end naar man som tidligere tager de romerske Kejseres Privatliv til Udgangspunkt. For dette var ganske vist ikke altid flatterende for den Julisk-Claudiske Slægt, der først beklædte Tronen. Nogle af disse Kejserere som Nero var henimod Slutningen af deres Liv umenneskeligt grusomme mod deres Omgivelser; Caligula var sikkert gal, og deres Hustruer og Dotre hengav sig i tilsvarende Grad til kvindelige Excesser. Selv Domitian var som Privatmand en Skamplet for sin Trone, for ikke at tale om Skikkelser fra Forfaldets Tid som Heliogabalus. Men med

Fig. 78. Claudius.

Hensyn til dette Forhold maa man tage i Betragtning, at disse Enkeltmenneskers Laster kun greb ind i *Rigets* Anliggender i saadanne Tilfælde, hvor Grusomhed og Skinsyge dræbte Mennesker, der kunde have tjent Staten som Hærførere og Statsmænd. Og ganske særligt maa man erindre, at vor Viden om Hoflivet i det væsentlige stammer fra kejserfjendtlige Medlemmer af Adelspartiet, der ikke forsømte Lejligheden til at efterlade en Skandalekronik om de forhadte Herrer. Dette var Tilfældet med Suetonius, der fraadser i Kejserhusets Laster, selv den store

Fig. 79. Claudius.

Historiker Tacitus forsmaaede ikke at bruge sin aristokratiske Pen i denne Polemiks Tjeneste; han har tegnet en Række glimrende, men ikke altid lige troværdige Tyranportrætter. Heller ikke vi kan skildre denne Tid uden at meddele Træk af Kejserhistoriens Skyggesider, der er bleven Symbol paa den indre Svaghed i Romerrigets stærke Legeme.

Over Augustus eget Liv kastes ingen af disse Skygger; men i sit Familieliv var han ikke videre lykkelig og fik Tidens Svagheder at føle. Fra sin første Hustru skiltes han tidligt; hans anden Hustru skænkede ham en Datter, der maatte landsforvises paa Grund af sit usædelige Liv. Hans Søstersøn Marcellus, der var udset til hans Efterfølger, døde tidligt, og Dattersønnerne ligeledes. Ved hans tredje

Giftermaal forogedes hans Familie med de to dygtige Stedsonner, Tiberius og Drusus. Den sidste døde og Tiberius arvede Tronen.

Alligevel staar Augustus som den lykkelige Hersker og hans Tid som en Guldalder. »Bliv endnu lykkeligere end Augustus« var de Ord, hvormed man senere hilste den nye Kejser, og Litteraturen fra Augustus Tid kaldes stadig Guldalderen. Det aandelige Liv blomstrede op, beskyttet af Freden og en højtdannet Hersker. Rige, betydelige Mænd som f. Eks. Mæcen bød Aandskulturen gunstige Vilkaar. Under denne Beskyttelse fremstod Digtere som Vergil og Horats, Ovid og Tibul; Vergil bliver betragtet som den største blandt disse. Han skænkede Romerne, hvad de behovede og fortjente: et nationalt Epos, Heltedigtet »Æneiden«, der

skildrer Roms Mytetid. Det begynder med Trojas Fald, efter hvilket Helten Æneas, ifølge Sagnet, først flygtede til Karthagos skønne Dronning Dido, derefter til Italien, hvor han blev Stamfader til den Juliske Slægt — alt dette skrevet til Ære for Slægtens sidste og største Son, Augustus.

Som Vergil er Epikeren, er Horats Lyrikeren, der i sine Oder snart priser Kærlighed og Venskab, snart Krigernes Bedrifter; men helst dvæ-

Fig. 80. De store Digtere og deres Værker blev mere paaskønnet i Oldtiden end i vore Dage. Billedet viser en Scene i den berømte Kunstelsker, Mæcens Have. Mæcen og nogle Venner lytter til Digteren Vergil, der læser et Digt, som er skrevet paa en lille Vokstavle. Mæcen var saa gavmild mod Kunstnere, at Navnet endnu anvendes for at betegne Mænd, der følger hans Eksempel.

ler han i Myrtetræernes Skygge ved Drikkelagets stille Fest; eller han skildrer med rolig Satire Tidens og Storbyens Mennesker. Ogsaa Tibul og Ovid var lyriske Kærlighedsdigtere. Den sidste understøttede Bestræbelserne for at genopvække Minderne om den gamle Tid ved Skildringer af de gammelromerske Fester og skrev mytologiske Digte. Disse Digtere valgte gerne deres Æmner fra den græske Mytologi, ligesom i det Hele taget Tidens Digtere arbejdede efter græsk Monster, ikke mindst Vergil, der bevidst efterligner Homer. Ogsaa Historieskrivningen

fik nu en storslaet Opgave, at nedskrive Romerrigets Bedrifter og føre dets Udvikling frem til det lykkelige Højdepunkt under Augustus. Dette paatog Titus Livius sig. Ved Hjælp af gamle Aarbøger og lignende Optegnelser lykkedes det ham at gennemføre sit Størværk, af hvilket en Del, men langtfra alt er naaet til os. Livius var ingen kritisk Historie-

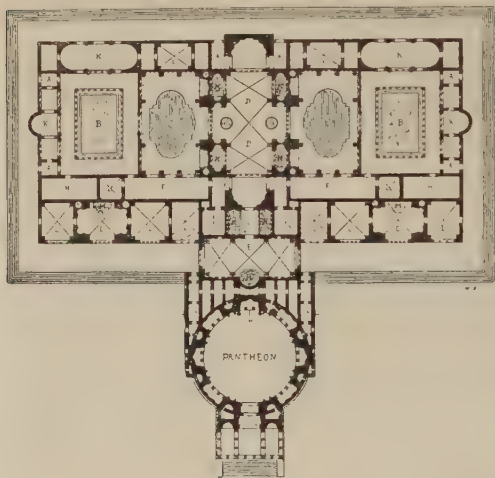

Fig. 81. Plan over Agrippas Thermer i Rom. Dette Badehus aabnedes Aar 19 f. Kr. Den runde Bygning foran, Pantheon, forandredes under Kejser Hadrian, men eksisterer endnu. — A Indgange, B. Søjlegaarde til Spadsere-ture, C Koldtvands- og Svømmebad, D Dampbad med Bassin; ME Varmtbad med Bas-sin; MF Korridorer; H Gymnastiksale; K Konversations- og Musiksaloner; L Biblio-teks- og Selskabsværelser.

skriver og har vel ogsaa be-tragtet sig selv mere som Kunstner end som Videnskabs-mand, og sit Værk som Epos i Prosaform. Derfor maa han læses med Kritik, men ikke desmindre maa vi hente den største Del af vor Viden om Rom hos Livius, og jo nærmere han kommer den Tid, i hvilken han selv levede, des mere interessante bliver na-turligvis hans Meddelelser. Andre latinske Historikere er Sal-lust, der særligt har behandlet Krigen mod Jugurtha, og den fremragende Fortæller Tacitus, der dog først fremtræder ved Slutningen af det første Aarhundrede. Foruden en al-mindelig Skildring af Roms, især Kejsertidens Historie, har den sidste givet en Skildring af Tilstanden i Tyskland og

hans »Germania« er et vigtigt Kildeskrift til dette Lands ældste Historie. Jo mere han ledes ved det fordærvede Rom, i des lysere Farver skildrer han det unge og tapre Folk med dets sunde Liv og rene Sæder, et Folk, hvis Kraft de romerske Legioner havde faaet at føle.

FRA KEJSERHOFFET

Tiberius, Augustus Efterfølger (14—37) var en meget dygtig Person-lighed, hvilket han allerede havde givet Beviser paa under Felttog i

Donaulandene og Germanien. Der havde han faaet Overbefalingen efter sin Broder Drusus og vundet betydelige Resultater. Han blev anset for at være en dygtig Kriger og var elsket af Soldaterne. Men han var en mørk Natur, hærget af sønderrivende Oplevelser i sin Ungdom. Han havde maattet forlade sin første Hustru, som han elskede, for at gifte sig med sin Stedsøster, den skamløse Julia, som Augustus tilsidst forviste; Tiberius havde da trukket sig tilbage til Øen Rhodus i bitter Ensomhed. Han blev kaldt tilbage til Rom Aar 4 e. Kr., blev snart den eneste Tronarving og overtog igen Kommandoen i Germanien, indtil han efter Augustus Død, da allerede 56 Aar gammel, besteg Tronen. Klog som han var, holdt han sig i Begyndelsen tilbage, misfornøjet med den uklare Magtfordeling, som Augustus havde indført; selv Legionernes Forhaabninger om et Militærregimente og bedre Vilkaar under den elskede Feltherre blev gjort til Skamme, og saa blev der Mytterier. Men da han først følte sig fast i Sadlen, tog han kraftigt fat, og Viljes- og Pligtmenneske som han var, gennemførte og virkeliggjorde han de Maal, han havde sat sig. Det var

Fig. 82. Statue af Tiberius.

først og fremmest at centralisere Regeringen og give den faste Former, hvilket lykkedes ham ved at forøge Senatets Myndighed og Anseelse, men samtidig gøre det afhængigt af Kejseren. Tillige sørgede han som god Kender af Forholdene i Provinserne for at indorganisere dem i Riget.

Kejseren stødte dog stadig paa Aristokratiet, der bekæmpede ham med aabenlyse Konspirationer og hemmelig Modstand. Han blev ked af

Rom og trak sig Aar 26 tilbage til Øen Capri, hvor der endnu findes Ruiner af hans prægtige Villa. Ogsaa indenfor sin nærmeste Kreds havde han oplevet Sorger og Skuffelser, der havde gjort ham endnu mere mistroelig og mistænksom. Germanicus, Brodersønnen, hans udkaarerede Efterfølger, som havde vundet store Sejre over Germanerne, og for hvem Tiberius havde forberedt et glimrende Triumftog, var død i Aar 19, muligvis forgivet paa Anstiftelse af en mægtig Familie, med hvem han var kommen i Strid — og nu beskyldte man tilmed Kejseren for at have ryddet ham af Vjen af Skinsyge. Et endnu haardere Slag for Tiberius var dog den Troloshed, der vistes ham af hans bedste Ven og kraftigste

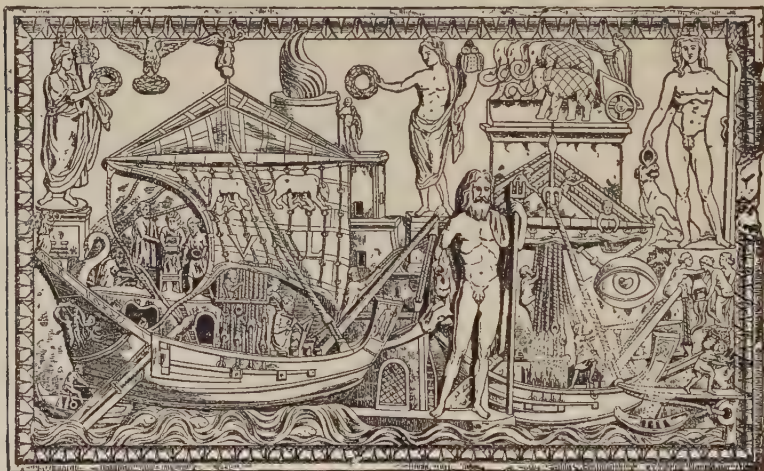

Fig. 83. Samtidigt Billede af Kejser Claudius i Havnen ved Ostia. Relief, fundet i Ostia, nu i Museo Torlonia i Rom.

Støtte under hans første Regeringsaar, Livvagters, Prætorianergardens Chef, Sejanus, idet han lod sin Herres Son, den yngre Drusus rydde af Vejen for at vinde hans Hustru. Det blev stadig tydeligere, at den mægtige Sejanus, der forte Regeringen i Kejserens Navn, sogte at styrte ham og tilvende sig hele Magten. Tiberius opdagede Planen, og det lykkedes ham at lokke Sejanus til sig, hvorpaa han lod ham henrette og hans Slægt udrydde. Det var intet Under, at den gamle, stolte Hersker nu blev greben af Mistro og selv blev grusom; han saa Fjender overalt og forfulgte dem blodigt. Fra denne sidste korte, men sorgelige Periode af hans Liv har Skandalekroniken søgt at belyse hans Karakter, ligesom det ogsaa har været den magtpaaliggende at berette om det udsvævende

Liv, han førte paa Capri. Den historiske Videnskab har givet hans Minde Oprejsning og betragter Tiberius som en overlegen og egenartet Natur, der stod højt over sin Samtid — en Regent, der har haft grundlæggende Betydning for det romerske Kejserdømme.

En af Germanicus Sonner overtog Tronen efter Tiberius. Han hed Gajus Caligula — en Mand, der var saa overtydet om Kejsermagtens Herlighed og sin egen Persons Hellighed, at han forekom sin Samtid latterlig, og ogsaa staar i et mærkeligt Lys for Efterverdenen. »Ligesom Hyrden er af en anden og højere Natur end Hjorden, saaledes er jeg af en højere Natur end Folket«, skal han have sagt; Forestillingen om Kejserens Guddommelighed var bleven forberedt under Augustus og Tiberius og den forhøjedes saa at

sige med hvert Tronskifte — til Dels under Indflydelse fra Orienten, hvor denne Idé havde gamle Rødder. Hos Caligula fik den de mærkværdigste Udslag. Han, der i Begyndelsen havde higt efter Folkets og Senatets Gunst, slog helt om efter en Sygdom, der synes at have røkket hans Forstand, og gik over til grænseløs Selvforgudelse.

Fig. 84. Til venstre romersk Sesterts, præget paa Neros Tid, med Billede af Kejser Claudius Havn ved Ostia. Øverst ses Havneindløbet og Øen med Taarnet og Neptunstatuen, paa Siderne ses Molerne med en Række overdækkede Magasiner. I Havnen er antydet Skibe med bjergede Sejl og Baade. Nederst ses Havets Gud Neptun, afbildet med en Delfin, og under ham kan man læse: Port, Ost. (Ostias Havn). Til højre romersk Sesterts præget under Trajans Regering med Billede af Kejser Trajans Havnebassin ved Ostia. Man ser det sekskantede Havnebassin og en Del forskellige Bygninger paa Molerne.

Han fremstillede sig for Folket, snart i Jupiters, snart i Herkules' Skikkelse og forlangte umiddelbar Tilbedelse; han gav Befaling til at oprejse en Kolessalstatue af sig i Jerusalems Tempel og vilde tilsidst indrette Kapitol, Roms gamle og største Helligdom, til Dyrkelse af sig selv. Da Caligula tillige var yderst pragtlysten og odsel — det lykkedes ham i sin 4-aarige Regeringstid at bortodsle 350 Millioner Kr. — og desuden vellystig og grusom, forstaar man, at Indignationen mod Tyrannen, der før havde været Folkets Yndling, fremkaldte den urimeligste Sladder om hans Udsvævelser og Naragtigheder.

Et Eksempel herpaa er Beretningen om, hvordan han byggede en uhyre luksuøs Stald til sin Yndlingshest, og der indbød han Senatorerne

til at spise til Middag i Hestens Selskab. Da Festen havde varet noget, udnævnte han den til Konsul og optog den i det kejserlige Præsteskab. Han viste forøvrigt stor Foragt mod de gode Senatorer; de maatte løbe ved Siden af hans Vogn eller staa indsvøbt i Lagener ved hans Fødder, naar han paa romersk Vis indtog sit Maaltid i liggende Stilling. Den sparsommelige Tiberius efterladte Skatte bortødslede han ved at opføre kostbare Paladser ude i Havet, give Middage, som kostede Millioner o. s. v.

Romerne blev befriede for denne Kejser ved en Sammensværgelse.

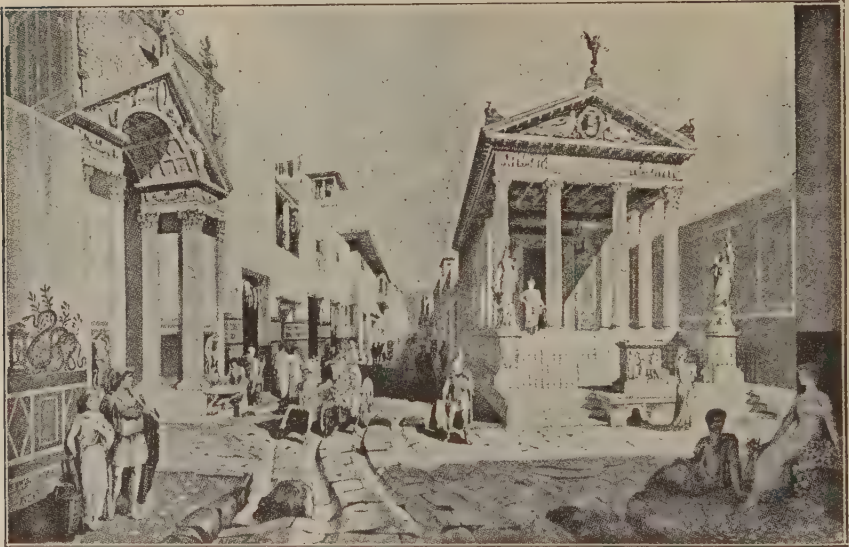

Fig. 85. Gadebillede fra Pompæi.

Det var en Prætorianerofficer, Chaerea, der i en underjordisk Gang stak Uhuret ned (Aar 41).

Efter ham blev Germanicus Broder Claudius hyldet som Kejser af Prætorianerne. Han var en lærd Mand, der førte et tilbagetrukket Liv, og af hvem man ikke tænkte, man havde noget at frygte. I sit Privatliv viste han sig ogsaa svag; han lod sig lede af sine Omgivelser, især af sine Hustruer. Blandt disse var Messalina en af Roms mest berøgtede Kvinder. Hun holdt mange Elskere og indgik lovformeligt Ægteskab med sin Favorit, men saa syntes Kejseren dog, at det gik for vidt og lod hende dræbe. Han fik derefter Senatets Tilladelse til paa Trods af Loven

at indgaa Ægteskab med sin Broderdatter, Caligulas Søster, en grusom og hensynsløs Kvinde.

Messalinas Liv er bleven skildret i Digteren Juvenalis Satire. Det er en forfærdelig Skildring af Sæderne i Kejsertidens værste Periode, betegnende for den nydelselystne romerske Overklasse. Messalinas forfærdelige Tilbøjeligheder kan blot antydes. Det fortælles, at naar hendes Gemal var sovet ind og der herskede Stilhed i Paladset, da forklædte hun sig, satte en blond Paryk paa sit sorte Haar og gik, fulgt af en indviet Tjenerinde til et Bordel, hvor hun paa Hetærers sædvanlige Vis instal-

Fig. 86. En af de smukkeste og bedst bevarede Sarkofager fra Oldtiden. De to Hovedfigurer i Midten med en Panther imellem sig, forestiller Guden Dionysos (Bakkus) og hans Gemalinde Ariadne. Hernes (Merkur) til venstre med Heroldstaven i Haanden betragter opmærksomt en Kamp, der foregaar nede paa Jorden mellem Eros (Amor) og Pan. (Glyptoteket, København.)

lerede sig i en Celle. Her modtog Kejserinden for en ringe Sum, hvem der vilde købe hendes Gunst; selv forblev hun uigenkendt. Efter hele Natten at have været i det raaeste Selskab, skyndte hun sig tilbage til sit Værelse i Paladset.

Skont Claudius i sit Privatliv var en mærkelig Blanding af Svaghed, Slovhed og Grusomhed, viste han sig alligevel som en dygtig og klog Regent. Det er ham, der har Ærøn for Britanniens Erobring. Ogsaa dette var kun en defensiv Foranstaltning for at sikre Gallien mod Kelterne hinsides Kanalen, hvor forøvrigt ogsaa de fredelige Forbindelser foregik meget livligt. De følgende Kejsere gennemførte denne Plan, indtil hele Britannien var erobret lige til Skotlands Grænse. Dette foretoges af Agricola under Domitians Regering Aar 85. Ogsaa Finansadministrationen

var i gode Hænder under Claudius; Handel og Samfærdsel udvikledes. Der byggedes en stor Vandlekning til Rom, dens Buer hæver sig endnu

Fig. 87. Kejser Nero.

over Campagnen; Havnen i Ostia og Fyrtaarnet restaureredes og Rigets Udvikling gik sin rolige Gang under den fredelskende Kejsers Styrelse.

Claudius anden Hustru, Agrippina den Yngre, var meget herskesyg, og hun fik Claudius til at vælge hendes Søn af første Ægteskab til Tronfølger med Forbigaaelse af hans egen Søn. Da Modstanderpartiet søgte at hindre denne Adoption, lod Agrippina Claudius forgive. Dette skete Aar 54 efter Kristi Fødsel.

Saa kom Nero, der af Livvagten blev udraabt til Kejser, paa Tronen. Han var opvokset i Caligulas, Messalinas og Agrippinas Periode, derfor kan man tænke sig, hvad der kunde ventes af ham. I Begyndelsen herskede den syttenaarige Kejser til alles Tilfredshed, han var mild, og han lod uddele Gaver til Folket. Rimeligvis har hans Lærer, Filosofen Seneca, og den dygtige Garde-Præfekt Burrus forstaaet at holde hans grusomme Natur i Tømme.

Fig. 88. Nero.

I Begyndelsen havde han ogsaa sin Moder, Agrippina til Medregent, men da hun stadig mere og mere mistede sin Indflydelse over ham, truede hun ham med, at hans Halvbroder Britannicus kunde optræde som Medbejler til Kejserværdigheden. Nero lod da indbyde til Gæstebud, og en Drik, tilberedt af giftige Urter, som først var bleven prøvet paa Dyr, blev stillet for Britannicus, der segnede om ved Bordet. Nero erklærede, at det var et Anfald af Epilepsi, og lod

skyndsomst Britannicus Lig begrave. Efter flere Forsøg lykkedes det ham ogsaa at myrde sin Moder, da han stadig følte sig urolig paa Grund af hendes Rænkespil.

I det hele taget var Neros Hof en Verden af Kvindeintriger, især da Elskerinden Poppæa Sabina havde faaet ham i sin Magt. Han lod sig skille fra sin Hustru Octavia og lod hende senere henrette. Nu fik Poppæa Magten sammen med en ny Garde-Præfekt, der var ligesaa grusom, som Burrus havde været klog; selv den ædle Filosof Seneca faldt som Offer for deres Forfølgelser; han blev tvungen til at tage sig selv af Dage.

Foruden at være grusom og vellystig var Nero grænseløs forfængelig og pragtel-skende. Han ødslede Millioner paa Bygninger og lod en hel Bydel rasere for at bygge »det gyldne Hus», i hvilket han vilde bo. En mægtig Ildebrand i Rom fremmede hans Planer og skaffede ny Plads til Bygninger. Folket ansaa Nero for Brandstifteren, selv angav han — paa-staas der — de Kristne som de Skyldige. De blev forfulgte paa det grusomste; det berettes, at Nero brugte deres Legemer, der blev indsyede i Sække, som Fakler ved sine natlige Fester. I hvert Fald er den første større Kristenforfølgelse knyttet til Neros Navn. Tilbedelsen af Kejseren, der nu var sat i System, bragte de Kristne, der naturligvis ikke vilde ofre til Kejserbusterne, i alvorlig Konflikt med Staten. I Rom maatte de leve saa skjult som muligt, og deres Gudstjenester fejrede de under Jorden i Katakomberne, som endnu indeholder mange Minder om denne Martyrtid.

Fig. 89. Kejser Titus, Søn af Kejser Vespasian, f. Aar 41 e. Kr., død Aar 81. Han var sin Faders Medregent fra Aar 70 efter at have kuet Jøderne, der havde sat Romernes Taalmodighed paa Prøve ved stadig religiøs Ophidselse og blodige Uroligheder lige fra Aar 44. Kun i to Aar (79—81) beholdt Riget den udmærkede Regent. (Glyptoteket, København.)

Nero ansaa sig selv for en stor Kunstner. Især hen imod Slutningen af sit Liv, da han var paa Besøg i Grækenland, optraadte han som Digter og Skuespiller, ja som Sejerherre ved de olympiske Lege, tilsidesatte al Værdighed, omgivet af sine Smigreres tvungne Hyldest. Til sidst blev man dog ked af denne Komediant paa Kejsertronen, og man besluttede at befri sig for ham, men Sammensværgelsen blev opdaget, og Ophavs-mændene blev henrettede eller tog sig selv af Dage.

Nero vilde overtræffe alle og kappedes med de første Sangere, mens Grækenland samtidigt blev udplyndret. Han udfordrede den offentlige Mening ved at tage en Mand til Ægte, og da dette officielt gentoges to Gange, blev Forbitrelsen saa stor, at Legionerne afsatte ham. Ved en frigiven Slaves Hjælp berøvede han sig selv Livet Aar 68.

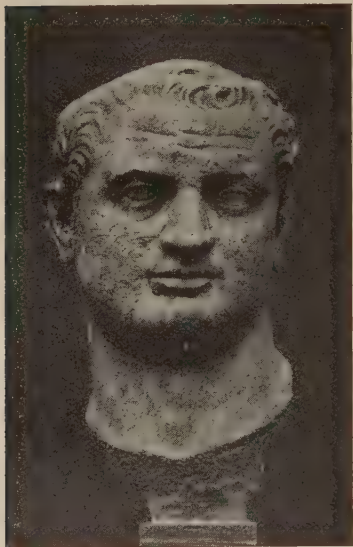

Fig. 90. Kejser Domitian, en samvittighedsfuld, men grusom og mistænksom Hersker. Under hans Regering (81—96) blev igen de sørgeligt berømte Processer angaaende Majestætsforbrydelser sædvanlige. (Glyptoteket, København).

DET FLAVISKE KEJSERDYNASTI

Med Nero uddøde den gamle Kejserfamilie, den Julisk-Claudiske Slægt, og Tronen stod ledig, for hvem der kunde erobre den, eller for den, som dens Indehavere bestemte til Efterfølger. I Begyndelsen blev det Legionerne, der afgjorde Kejservalget. Galba, en Befalingsmand i Spanien, en af dem, der havde fordrevet Nero, besteg hans Trone, men blev kort efter dræbt af Prætorianergarden, der indsatte en Adelsmand Otho. Denne besejredes dog straks af de nordlige Legioner, der gav Vitellius Kejserværdigheden. Han regerede ogsaa kun nogle faa Maaneder, i hvilke det lykkedes ham at bortødsle over 100 Millioner Kr. paa Mad og Drikke. Men dette blev saa ogsaa Enden paa det udsvævende Liv ved Kejserhoffet. Nu kom der en Række Kejsere, der, paa faa Undtagelser nær, levede efter strenge Principper, sparsommeligt og arbejdsomt, regerede dygtigt og human, og som undertiden tillige ved strenge Forholdsregler hævede Rigets Moral.

Denne Række Kejsere begyndte med det flaviske Dynasti, grundlagt af Titus Flavius Vespasianus (69—79). Han var bleven udraabt til Kejser i Asien og Afrika allerede under Vitellius, og en af hans Feltherrer dræbte den uduelige Cæsar.

Skønt der ikke var meget i Statskassen, da Vespasian overtog Regeringen, lod han Rom forskønne paa en meget gavmild Maade. Pengene skaffede han sig ved Erobringer og Beskatninger. Han førte meget hel-

dige Krige, Hæren holdtes under Disciplin, og det lykkedes at dæmpe truende Oprør i Gallien og Germanien. Kejserens Søn, Titus, ledede et Felttog mod de fanatiske Oprørere i Judæa, dette medførte bl. a., at Romerne Aar 70 efter Kristi Fødsel indtog og ødelagde Jerusalem.

Vespasian, der havde tjent sig op fra ganske lav Herkomst, forte et meget enkelt Liv, og han vilde ogsaa have, at Staten skulde spare. Naturligvis vakte hans Sparsommelighed Forbitrelse hos det ødsle Romerfolk, og der udbredtes mange Smædeskrifter om ham, hvilket han bar over med. De gode Romere burde have tænkt paa, at da der manglede en 5—6 Milliarder i Statskassen var det virkelig Øjeblikket til at vise Sparsommelighed. Beskyldninger for Majestætsforbrydelse, som tidligere ofte havde betydet Døden for Ofret, tog den nye Kejser ingen Notits af. Selv lod han aldrig nogen dræbe.

Vespasian gjorde som sagt meget for Roms Forskønnelse og Genopbyggelse efter de store Ildebrænde. Blandt andet paabegyndte han Kolossæum; det fuldendtes af hans Søn, den ovennævnte Titus, der Aar 79 efter Kristus blev Kejser efter Faderen. Foruden at være en dygtig Hærfører, havde Titus faaet en god Uddannelse paa andre Om-

raader. I hans Tronbestigningsaar indtraf det meget omtalte Udbrud af Vulkanen Vesuv, der var bleven anset for udslukt.

Titus havde i sin Ungdom ført et ganske tøjlesløst Liv. Han var flere Gange Konsul, passede sit Embede nogenlunde og hengav sig ellers til Fornøjelser. Da han blev Kejser, forandrede han Levevis. Han, der før havde brugt mange Penge, skænkede nu meget til de Nødlidende i By-

Fig. 91. Kejser Trajan i Rustning.
(Glyptoteket, København).

erne Pompeji og Herkulanum efter Vesuvs Udbrud. Han havde haft en Forbindelse med den jødiske Konge Agrippas Søster, Berenike, men denne Forbindelse brød han nu.

Medens han havde været Konsul, havde Titus ikke saa sjældent ladet ubehagelige eller mistænkte Mennesker dræbe, men efter at han var bleven ophøjet til Ypperstepræst, lod han ikke mere nogen dræbe. Han hjalp overalt, hvor han kunde, og hvis han en Dag ikke havde haft Lejlighed til at øve Barmhjertighed, sagde han til sine Omgivelser: »Mine Venner, i Dag er en Dag bleven spildt.« — Hans aabne, menneskevenlige Optræden, efter at han var bleven Kejser, skaffede ham Navnet »Menneskeslægtens Glæde og Kærlighed.« Han regerede kun en kort Tid, og døde Aar 81 efter Kristus. Som kom Broderen, Domitian, paa Tronen.

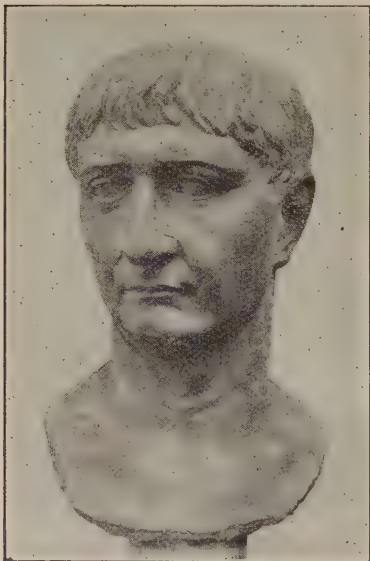

Fig. 92. Trajan. (Glyptoteket, Kbh.).

Domitian er af Traditionen opstillet som den mørke Modsætning til Titus lysende Skikkelse. I Virkeligheden var han ogsaa en grusom Tyran, der særligt hen imod Slutningen af sin Regering, da han følte sig omgivet af Modstand og Sammensværgelser paa alle Sider, førte et Rædselsregimente. Imidlertid forklares meget i hans Adfærd paa samme Maade som hos Tiberius, en Kejser, som han i flere

Retninger minder om, og som han havde taget til Eksempel. Han var en Mand, der greb kraftigt ind i Regeringen og arbejdede paa i endnu højere Grad at koncentrere denne om Kejserens Person, ja han greb ind i Folkets Levevis med strenge Regler om Sparsommelighed og Moral, med Politiforanstaltninger og haarde Straffe. Finansstyrelsen og Provinsernes Sager laa ham stadig paa Sinde, og i Virkeligheden har Rom sjældent været bedre regeret. Men alt dette ophidsede ikke blot det tilsidesatte Senat og det stadig levedygtige Aristokrati imod ham, men ogsaa hele Folkestemningen, der i ham saa Tyrannen og folte, hvorledes hans Magtbevidsthed voksede fra Dag til Dag. Den truede Liv og Gods, især hos de rige, hvis Ejendomme han efterstræbte for at berige Statskassen.

De konfiskerede Formuer brugte han til at forhøje Legionernes Sold og til Pengeudde-linger blandt Byens Proletarer; men end ikke denne Gavnildhed kunde sikre hans Stilling.

For at beskytte Riget mod de frie Germaner begyndte han Anlæggelsen af den lange Grænsebefæstning »Limes« mellem den øvre Rhin og Donau. Hans Hære vandt ganske vist Sejre i den nordvestlige Del af Riget, særligt i Britannien, hvor Agricola gennemførte Erobringen af hele Landet; men mod Nordøst led han flere Nederlag mod Dacerne og Markomannerne; der opstod Mytteri i Hæren, og Kejseren frygtede den Magt, Agricola havde vundet ved sine Sejre. Mistænksomheden og Usikkerheden forværrede Kejserens despotiske Tendenser, tilsidst førte han et virkeligt Blodregimente, der kun kunde kvæles i hans eget Blod. Domitian faldt i Aar 96 som Offer for en Paladsrevolution. Senatet hævnedes sig paa sin faldne Fjende ved at ophæve hans Forordninger og omstyrte hans Billedstøtter.

Kun halvandet Aar forundtes det den af Senatet valgte Nerva at beklæde Tronen. Han afskaffede nogle tyngende Skatter, indskrænkede den Skik at give Skuespil for Folket og formindskede Pragten ved Hoffet. Han ønskede ikke, at saakaldte Majestætsforbrydere eller de, der levede paa jødisk Vis skulde forfølges. Han uddelte en stor Del af sine private Ejendomme og lod nogle af Statens Jorder opdyrke af fattige Bønder.

Aar 98 efter Kristi Fødsel døde Nerva i sit 66. Aar.

Fig. 93. Trajansøjlen i Rom, rigt prydet med Relieffer, der fremstiller Scener fra den kraftige Kejseres Felttog. Søjlen er af parisk Marmor. Inde i den fører en Spiraltrappe op til det øverste. Paa Toppen stod Kejserens Statue i Bronze. Nu staar Apostelen Peters Statue der med Himmeriges Nøgle i sin Haand.

TRAJAN, HADRIAN, ANTONIUS PIUS, MARCUS AURELIUS

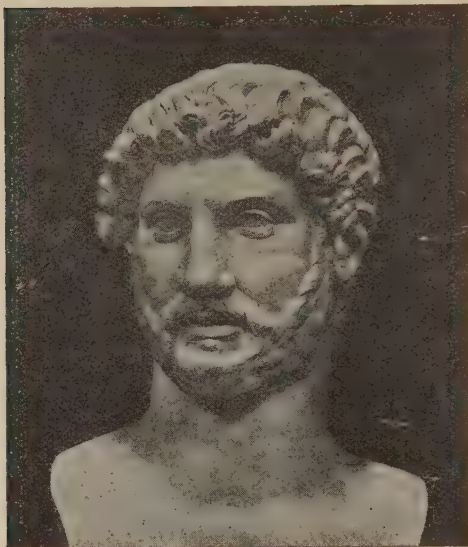

Fig. 94. Kejser Hadrian.

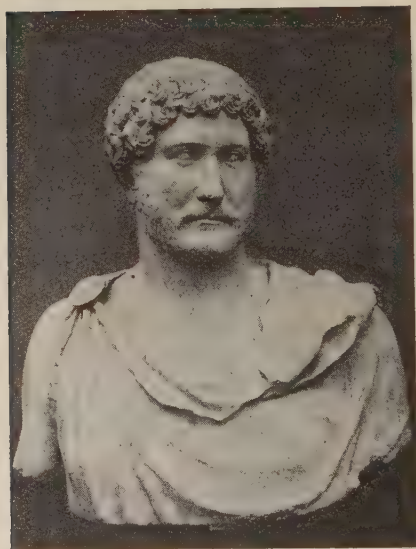

Fig. 95. Hadrian. (Glyptoteket, København).

Nerva efterfulgtes af sin Adoptivson, en af de fortræffeligste Regenter Historien kan berette om, Trajan (98—117), Rigets bedste Feltherre. Han var Spanier, den første Provinsbeboer paa Kejsertronen. Den Sædvane, at en Kejser ved Adoption udnævnte sin Efterfølger, blev til Velsignelse for Riget. Saaledes gik Kejsermagten nu lige til Marcus Aurelius fra den ene dygtige Haand til den anden.

Uden at tilsætte Disciplinen i Hæren deltog Kejser Trajan i Soldaternes sædvanlige, daglige Liv, bar den menige Soldats Klædedragt, deltog i Legemsøvelserne og gik til Fods med Soldaterne; om de mere fremragendes Dygtighed vidste han derfor god Besked. Han udførte den romerske Kejsertids største Daad; ved hans Felttog udstraktes Herredømmet til Karpaterne og fik derved sin største Udstrækning.

Trajan lattede Skattebyrden, indførte lave Kornpriser, hjalp fattige Børn, formindskede Hoffets Udgifter, og i sin Retspleje fulgte han det Princip, at hellere maatte Hundrede skyldige gaa fri end én uskyldig blive straffet. Han oprettede Biblioteker og andre offentlige Bygninger, samt byggede en Mængde af de berømte romerske Veje — Hærveje og Kurerveje; f. Eks. en Kæmpevej fra Sorte-

havet til Frankrig. Men alligevel administrerede han saa klogt at Statens Kasse altid var vel ved Magt.

Ogsaa Kunst og Videnskab begunstigedes af Trajan, og da man under hans Regering — og det var noget nyt for Rom — kunde tænke hvad man vilde og sige, hvad man tænkte, blev det ikke længere saa svært for Kunst og Videnskab at florere.

Der er kun en Mening om Kejserens ædle Personlighed; tilmed Kristendommen ærede hans Minde. Det blev Skik, at det romerske Senat i flere Hundrede Aar tilraabte enhver nyvalgt Kejser: »Bliv bedre end Trajanus«. Mens han i Østen arbejdede paa en stærk Grænse mod Partherne, blev han syg og døde efter, som sin Efterfølger, at have adopteret sin Landsmand Hadrian (117—138).

Ogsaa Hadrian er en imponerende Personlighed, enten man nu betragter hans vidtspændende Virksomhed eller den intensive Kraft, han lagde i Gennemførelsen af sine Planer. Man kunde opstille ham som et Mønster paa Flid, hvis Ordet Flid ikke var en altfor overfladisk Betegnelse for en rigt udrustet Naturs stadig strømmende Handlekraft. Thi saadan var Hadrian. Forbavsende var allerede det Hjernearbejde, han kunde præstere. En af hans Livsskildrere siger, at han kun behøvede at læse en Bog een Gang for at kunne den udenad; han kunde diktere flere Breve paa en Gang, samtidig tale med flere af sine Raadgivere om forskellige Æmner, og han kendte Navnet

paa alle, der havde tjent under ham. I Grammatik, Veltalenhed og Digtekunst stod han paa Højden af sin Tids Dannelses. Foruden Kendskab til Filosofi, Astronomi og de matematiske og magiske Videnskaber havde han ogsaa Indsigt i Lægekunsten; han var Billedhugger, han sang, spillede og malede, skrev baade Vers og Prosa, endogsaa videnskabelige Afhandlinger, deriblandt en om Krigskunsten og desuden sine

Fig. 96. Kejserinde Sabina, Hadrians Gemalinde. Som Kejserinde fik hun Navnet Julia, og efter sin Mands 12. Regeringsaar tillige Navnet Augusta. En smuk, begavet Kvinde, om hvem Historikerne meddeler oprørende Beretninger, som imidlertid lyder usandsynlige, da man fra andre Kilder ved, at hun var en dydig Kvinde.

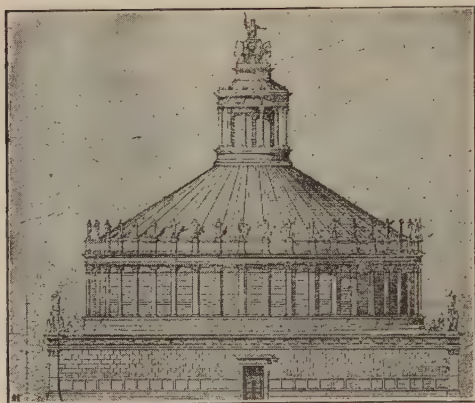

Fig. 97. Hadrians Gravmonument (Rekonstruktion). Paa Toppen stod en Statue af Kejseren, kørende i en Triumfvogn. Den mægtige Bygning blev i Middelalderen brugt som Fæstning under Navnet St. Angelo.

Fig. 98. Kejser Marcus Aurelius (161—180).

Aarsbøger, der blev udgivet under hans Frigivnes Navne.

I Udholdenhed kappedes han med sine stærkeste Soldater. Han gik til Fods, med bart Hoved, over Alpernes Snefjelde og gennem Afrikas glødende Sandørkener. Paa Sicilien besteg han Ætna, ligesom han i Syrien havde besteg Mons Cassius, for at se Solen staa op. Naar han opholdt sig i Hæren, omgikkedes han saa meget med Soldaterne, at han selv kunde udpege dem, der bedst havde fortjent Forfremmelse. Han var venlig mod sine Frigivne og aabenhjertig mod

dem, der havde vundet hans Fortrolighed, og sagde ikke gerne Nej til en Bøn. En Gang bad en gammel Kone ham om Hjælp i en Sag, men fik til Svar: »Jeg har ikke Tid«. »Hvorfor er du da Kejser«, indvendte hun, og indtaget af hendes Frimodighed opfyldte han hendes Bøn.

Den lange Fredsperiode under Hadrians Regering forstyrredes egentlig kun af et nyt Jødeoprør, der en Tid satte Skræk i hele den østlige Del af Riget. Paa Kypern, i Cyrenaica og paa andre Steder optraadte Jøderne som blodtørstige Angribere og massakrerede Tusinder af Grækere; i Judæa havde de

fundet deres Messias i Bar Kochba («Stjernens Son»). Kejseren blev nødt til at begynde en Udryddelseskrig og fuldbyrde Jødernes Spredning, Aar 134.

Sin Stilling som Regent opfattede Hadrian med den strengeste Alvor og Pligtfølelse, og skyede intet Besvær for at udfylde den. Ifølge den Grundsætning, at en Kejser ligesom Solen burde beskue alle Lande, besøgte Hadrian alle Romerrigets Provinser fra det nordlige Britannia til Rigets yderste Grænser mod Syd og Øst, og af sine 21 Regeringsaar tilbragte han de 16 paa Rejser. Disse Rejser var ikke Felttog. Hans Maal var at styrke Riget ved at bevare Freden, og han søgte overalt at bringe Orden i Provinserne under Hensyntagen til deres Egenart og lokale Interesser. Han havde Sans for de forskellige Steders historiske Minder og søgte at genoplive disse, hvor han kom hen. I Athen lod han sig saaledes indvie i de eleusiske Mysterier, og han lod sin Billedstøtte opstille i den olympiske Zeus' Tempel, der efter 6 Aarhundreders Forfald, blev genopbygget. I Ægypten beundrede han de vældige Mindesmærker fra Faraoernes Tid, men forsømte heller ikke at besøge Pompejus Grav og lade den gøre i Stand paa en værdig Maade. I Bithynien i Lilleasien genopbyggede han Byer, der var ødelagte af Jordskælv, og overalt i Asien lod han til Minde om sit Besøg opføre Templer og andre Pragthygninger og anlægge store Torve.

Hjemme i Rom omformede han Hofembederne, Krigsvæsenet og Domstolene og gav det hele den Støbning, som det i Hovedsagen beholdt lige til det fjerde Aarhundrede. Især omfattede han Lovgivningen med

Fig. 99. Kejser Antonius Pius.

varm Interesse, og blandt de kejserlige Forordninger, der indførtes paa hans Initiativ, er der flere, der indleder nye humane Foranstaltninger. Han beskyttede de landsforvistes Born og tog sig af Privatejendommens Interesser. Han lettede Skatterne, men fordrede til Gengæld, at enhver skulde tage Vare paa sin Ejendom; den der bevidst forødte sine Midler,

Fig. 100. Marcus Aurelius bringer Offer til Guderne.

lod han offentlig piske i Amfiteatret. Han forbød Herrerne at dræbe Slaverne, og afskaffede de uhyggelige Fængselshuler, hvor Privatfolk hidtil havde haft Ret til at lade deres Undergivne gøre Tvangsarbejde, ja hvor man tilmed vilkaarligt havde kunnet lade frie Mænd indespærre.

Et ejendommeligt Lys falder over Slutningen af Hadrians Liv og røber det sammensatte og disharmoniske i hans Karakter. Under Sygdommens og Alderdommens Tryk voksede hans Mistænksomhed, saa at han endog lod flere af sine nærmeste dræbe. Men samtidig var Staten stadig Genstand for hans Omsorg. Paa sin sidste Fødselsdag indfandt han sig dødssyg i Senatet

for til sin Efterfølger at anbefale den Mand, der gennem sit Hjertes Godhed og sit milde Væsen — Egenskaber som han selv savnede — udmærkede sig fremfor alle dem, der kunde komme i Betragtning, nemlig Antonius Pius. Men da ogsaa denne, ligesom Hadrian selv var barnløs, bestemte han tillige, at Antonius Pius som sin Efterfølger skulde adoptere den unge Marcus Aurelius, og saaledes udpegede den doende Kej-

ser, fremsynet ogsaa paa dette Punkt, den Mand, der som »Filosoffen paa Tronen« skulde blive den ædleste Skikkelse i Roms Kejserrække.

Hadrian efterfulgtes af sin Adoptivson Antoninus, der fik Tilnavnet Pius, den Fromme, paa Grund af, at han med særlig Pietet værnede om sin Forgængers Minde. Han udstedte Forbud mod at lade de Kristne straffe. Det var Skik, at den nye Kejser modtog Gaver af de romerske Byer, men Antoninus Pius eftergav dette ligesom han heller ikke vilde

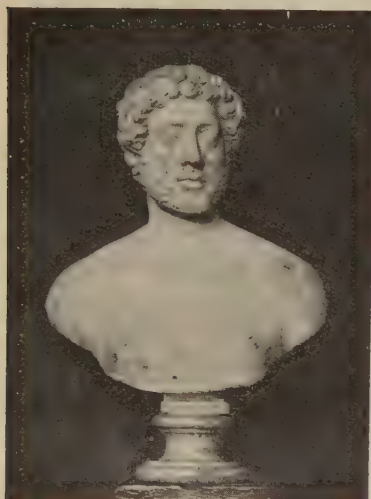

Fig. 101. Lucius Verus, Marcus Aurelius Medregent (161—169).
(Glyptoteket, København).

Fig. 102. Kejser Commodus.
(Glyptoteket, København).

modtage Arv efter afdøde Romere, men efterlod Arven til Bornene, hvis der fandtes saadanne.

Sin Datter gav Kejseren den ædle Marcus Aurelius, sin Efterfølger (161—180) til Hustru. Denne Efterfølgers største Interesser var Viden-skaben, de skønne Kunster, Musik og Jura. Han havde en ligefrem grænseløs Kundskabstrang, levede som Stoiker og bar Filosofkappen.

Sin største Berømmelse har Marcus Aurelius vundet som filosofisk Forfatter. Hans »Selvbetragtninger« er igennem Aarhundrederne bleven læst som en Slags Opbyggelsesbog, og er en vigtig Kilde til vort Kendskab til Stoicismens senere Udvikling. Denne Filosofi, der stammer fra Grækenland, blev i Republikens to sidste Aarhundreder de dannede Romeres Livsanskuelse. Den stemte med deres Trang til Orden og Rede i

Sagerne, Strenghed og Fasthed i Livsførelsen, Klarhed og Konsekvens i Tænkningen. Personligheder som Cato og Scipionerne var overbeviste Stoikere, og den første Kejsertids største Tænkner, Neros Lærer, Seneca, udviklede den stoiske Lære til at omfatte hele Livet, ogsaa dets Skønhed og Glæde, uden derfor at opgive det Præg af Selvbeherskelse og indre Ro, der altid havde udmærket Stoikerne. Den almenmenneskelige Humanitet, der ikke alene skulde overvinde Afstanden mellem Nationerne, men ogsaa Standsforskellen i Samfundene, fik sit symbolske

Fig. 103. Caracalla, myrdet Aar 217.

Udtryk deri, at det blev en Slave og en Kejser, der samtidig gav Læren dens afsluttende Form, nemlig Epiktet, der havde begyndt som Slave, og Marcus Aurelius, der paa vigtige Punkter fulgte Slavens Anvisninger. Hos Kejseren fik denne Filosofi Præg af Religion: en fast Tillid til Tilværelsens styrende Magt, til Guddommen, hvis Væsen og Vilje gennemtrænger alt, dog mere som en uundgaaelig Skæbne end som en fri, personlig Magt. At føje sig efter denne Forsynets Ledelse er Menneskets religiøse Pligt og sande Lykke; det gør Mennesket uafhængigt af ydre Tilskikkelser og giver det Kraft til at leve ifølge sin indre Natur og udføre sine Pligter.

Visdom og Dyd er Stoikerens Ideal, Ledestjernen for hans Liv.

Marcus Aurelius fik rigelig Lejlighed til at afgive Beviser paa dette i sit private Liv. Født og skabt som en Fredens Mand maatte han ofre hele sin Manddom paa den fordringsfulde Statsstyrelse, ja paa Krigerens Liv, der holdt ham fast paa Felttog og i Lejrliv Aar efter Aar. Han haabede at faa Hjælp til dette Kæmpearbejde, da han tog sin Adoptivbroder til Medregent, men denne var en uduelig Mand, hvis tidlige Død var en Lykke for Marcus Aurelius. Han maatte nu alene udkæmpe de Kampe, som hans ansvarsfulde Arbejde paalagde ham. For første Gang siden Augustus Tid truedes Riget nu virkelig af ydre Fjender: Partherne mod

Øst, og de germanske Stammer mod Nord, især Markomannerne, der fra Donauegnene trængte ned i Italien (165). Marcus Aurelius var ikke nogen glimrende Feltherre, men forstandig som han var, og en Mand af strenge Grundsætninger, pligtro og udholdende, gennemførte han ogsaa sin Krigerpligt, og det lykkedes ham at besejre Partherne og slaa Markomannerne tilbage. — Hans herlige Rytterstatue i Rom fremstiller ham med Rette som Sejrherr. Men andre Ulykker ramte Riget. Fra Orienten havde Hæren bragt Pesten med sig til Italien; der maatte udskrives tyngende Skatter — og tilsidst rejste Germanerne sig igen. Kejseren kaldtes atter til Donauegnene, hvor han døde under et Felttog Aar 180 i Byen Vindobona, det nuværende Wien.

Han efterfulgtes paa Tronen af sin Søn Commodus (180—193), men denne lignede ikke sin Fader; han var en voldsom og brutal Natur.

Commodus ydmygede Senatet, skønt det var gaaet saa vidt i slavisk Eftergivenhed, at denne stolte

Romerforsamling kaldte sig Commodus' Senat. Da saa Kejseren blev greben af det, der kaldes Højhedsvanvid, var han moden til en Revolution, der ogsaa indtraf og Kejseren ryddedes af Vejen. Han kunde mere sig med paa en eneste Dag at skyde hundrede Løver i Cirkus; hver Løve dræbtes med eet Skud. Han havde uhyre legemlige Kræfter og optraadte af og til i Gladiatorkampene, hvor han i Herkules Skikkelse knuste Hovederne paa Gladiatorerne med en Kolve. Han var grusom og vellystig og saa med Glæde, at Mennesker pintes.

Fig. 104. Titus Triumfbue i Rom.

Fig. 105. Det Indre af Caracallas Thermær. (Rekonstruktion).

Hans Efterfølger kom kun til at regere et Par Maaneder. Det var den 60-aarige Pertinax, der var bleven udraabt til Kejser af Commodus' Mordere og af Livvagten. Men da han elskede den romerske Enkelhed, gav Afkald paa den Arv, der tilfaldt ham og straffede Angiveri, blev han til Besvær for dem, der uhindret vilde begaa Lovovertrædelser. Hans oporske Livvagt dræbte ham i det samme Aar, han tiltraadte Regeringen.

SOLDATERKEJSERTIDEN

Da Livvagten havde myrdet Pertinax, udbød den Kejserværdigheden til Salg. Dette horte en meget formuende Romer, Didius Julianus, der købte Stillingen, mod at Soldaterne fik omkring 4000 Kr. hver. Men Folket blev forbitret over Prætorianernes Overmod, og Hærene ude i de romerske Provinser marcherede mod Rom. Efter 66 Dages Regering blev Kejseren afsat af Senatet og dræbt.

Fig. 106. Konstantinsbuen i Rom.

Nu udraabtes der samtidig 3 Kejsere i tre forskellige Dele af Riget, men det lykkedes kun Septimius Severus (193—211) at holde sig ved Magten efter at have besejret Medbejlerne, hvorved Byzanz (senere Konstantinopel) blev ødelagt. Han erstattede den gamle italienske Prætorianergarde med en ny Livvagt, hvis Mandskab han tog fra Hærene i Provinserne.

Hans Sonner, Caracalla og Geta, tiltraadte Regeringen sammen. De havde længe været uenige, og Caracalla lod sin Broder myrde for sin Moders Øjne. Han myrdede ogsaa Juristen Papinianus, der nægtede at skrive et Forsvar for Brodermordet, og derefter fulgte en hel Række Mord — nogle opgiver, at 20.000 Mennesker dræbtes. Hans Rige blev for

første Gang anfaldet af Alemanerne, men han afslog Anfaldet. Under et Felttog blev han selv myrdet.

Den efterfølgende Kejser, Macrinus blev ligeledes myrdet af Soldaterne. En 14-aarig Dreng Heliogabalus blev nu Roms Kejser. Han prøvede paa om muligt at overgaa sine Forgængere i Usædelighed og Laster. Regeringen førtes af hans Mormor, Julia Domna, Enke efter Septimius Severus. I 18-aars Alderen mydedes han efter at have adopteret

sin Fætter Aar 222. — Igen fik Rom en fjortenaars Dreng til Kejser, Alexander Severus. Hans kloge Moder anbragte ved hans Side et Statsraad paa 16 Senatorer, man fjernede de udelige Embedsmænd og bragte Orden i Rigets Sager. »Gør mod andre hvad du vil, at andre skal gøre mod dig«, denne Indskrift satte Alexander Severus over Indgangen til det kejserlige Palads. Denne Kejser blev sammen med sin Moder dræbt i Mainz af Soldaterne. De kunde ikke finde sig i den strenge Mandstugt og Orden.

En kæmpestor, grusom og gerrig Mand, Thrakeren Maximinus blev nu Kejser. Han havde været Hyrde og var steget i Graderne i Hæren. Hans Grusomhed bevirkede, at han blev

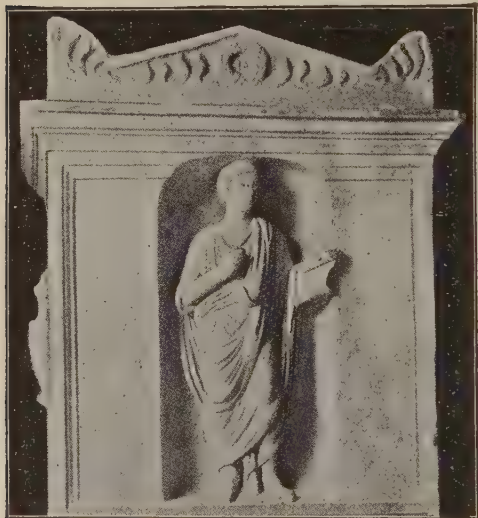

Fig. 107. Gravmæle over en Dreng fra Kejsertiden, Q.Sulpicius Maximus, et Vidunderbarn. Blandt 52 Deltagere vandt han i 9 Aars Alderen ved en litterær Konkurrence Prisen ved de saakaldte kapitolinske Lege. Han improviserede et Digt paa græsk. Disse Fester var indstiftede af Kejser Domitian. Drengen døde 11½ Aar gammel.

dræbt af sine egne Soldater, mens han var i Færd med at ydmyge Senatet, som havde rejst sig og udnævnt en Modkejser, og saa blev igen en fjortenaarig Dreng, Gordianus, Kejser. Han tog til Medkejser Araberen Filippus og blev snart dræbt i et Mytteri. Saa valgtes der Kejsere snart her og snart der af de forskellige Hære. Der var nok af Kejsere og saakaldte Modkejsere.

Men nu drog en formelig Bølge af fremmede Folk, Germaner, Frankere og Goter mod Rom. Berømt er Herulernes Plyndringstog i Græken-

land, hvor Byerne brandskattedes, og hvor Historikeren Dexippos tilføjede en Skare et Nederlag udenfor Athen omkring Aar 267. Tilsidst blev Situationen saadan, at hverken Hæren eller Senatet vovede at udpege Kejsere. Ved en Lejlighed blev denne Sag mellem Senatet og Hæreledsen udsat næsten et Aar. Imidlertid fik man nye Besøg af ydre Fjender, og Aar 275 e. Kr. sattes den 70-aarige Senator Tacitus paa Tronen.

Tacitus vandt Sejre i Lilleasien og foretog mange Forbedringer af Befæstningslinjen mellem Rhin og Donau. Det forundtes dog kun den milde og højsindede Mand at regere lidt over et halvt Aar. Han blev dræbt af Soldaterne, og Hæren i Asien valgte Probus til Kejser. Germaner og andre Folk, der havde gjort Romerrigets Grænser usikre, blev nu drevne bort, og da Kejseren fik Ro for Fjenderne, lod han Soldaterne udføre en Del nyttigt Arbejde, blandt andet lod han plante Druer ved Rhin og Donau. Den ungarske, franske og rhinske Vindyrkning stammer fra denne Tid. Men Soldaterne syntes ikke om at arbejde. Aar 282 myrdede de Kejseren.

Saa fulgte en Periode med hurtigt skiftende Kejsere af mindre Betydning, indtil den dygtige Kriger og store Organisator Diocletian blev valgt (284—305). Paa mindre end et Hundrede Aar — egentlig i Løbet af 92 Aar — havde Rom haft 25 Herskere. En Aarsag til denne hyppige Skiften er den Maade, paa hvilken de fleste af dem endte deres Liv. To og tyve af dem faldt for Morderhaand.

Nu fulgte en Fællesregerings-Periode med to Overkejsere og et Par Underkejsere. Kejserhofferne kappedes med hverandre i Pragtudfoldelse, hvad der var dyrt, saa der maatte udskrives store Skatter. Diocletian blev ramt af Sygdom og trak sig tilbage til Privatlivet.

Konstantin, der senere fik Tilnavnet den Store (306—337), var bleven opfostret ved Diocletians Hof og udraabtes af Hæren til Kejser. Men ogsaa nu fremtraadte der Modkejsere — en Tid lang ikke mindre end

Fig. 108. Gravsten over en ung romersk Pige. (Glyptoteket, København).

6 — og nye Forhold var under Udvikling i den gamle romerske Stat; Kristendommen var bleven en Magt af allerstørste Betydning. Der maatte tages Hensyn til en Religion, der vandt saa mange Tilhængere, og Konstantin selv var tilbøjelig til at efterkomme de Kristnes Forordringer. Selv lod han sig paa sin Dødsseng ved Daab optage i den kristne Kirke. Dels af religiøse Grunde, men hovedsagelig fordi Orienten længe faktisk havde været den vigtigste Del af Imperiet, forflyttede han Regeringen til Byzantium, der efter ham kaldtes Konstantinopel. Det

kristne Præsteskab optog ham mellem Helgenerne; han havde ved et Edikt Aar 313 givet de Kristne Trosfrihed.

Hans Sønner, der kom paa Tronen Aar 337, var grusomme Mænd, der først myrdede deres Slægtinge, og saa begyndte Krig mod hverandre. I den Række Kejsere, der nu fulgte, var mange venligt stemte mod de Kristne. Kejseren havde ofte fuldt op at gøre med at beskytte Riget mod Indfald af germanske Stammer, mægle Fred eller holde de forskellige Trossamfund i Ørerne. Nu drog Hunnerne frem Nord for Sortehavet, og Vestgoterne, der flygtede for dem, blev optagne i Romerriget, men de syntes, at de blev for haardt behandlet, saa de gjorde Oprør og sejrede ved Adrianopel over Kejser Valens Aar 378.

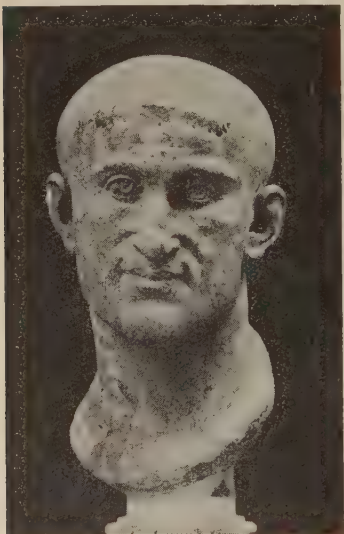

Fig. 109. Kejser Konstantin den Store, død 337.

Da Valens var omkommen i Kampen ved Adrianopel, tog hans Broder søn Gratianus den dygtige Kriger Theodosius til Medregent over den østlige Rigshalvdel, hvorefter det lykkedes at slutte en taalelig Fred med Goterne. De fik Lov til at slaa sig ned i det nordlige Lilleasien og paa Balkanhalvoen. De forstod at arbejde sig frem til Embeder og Stillinger, og gennem dem foregik der en indre Germanisering af det romerske Rige.

Rigets Deling i to Halvdele var mere og mere bleven en Kendsgerning. Den ene, det østromerske Rige, havde Konstantinopel til Hovedstad, den anden, det vestromerske Riges Hovedstad var Milano og senere Ravenna. Kejser Theodosius, der forholdt sig neutral i Tron-

stridighederne, men forbød hedenske Ofringer og lukkede Templerne, var den sidste Hersker over begge Romerrigerne. Efter hans Død skiltes de.

DET ROMERSKE RIGE DELES OG SPLITTES

DET VESTROMERSKE OG DET ØSTROMERSKE RIGE

Det en Gang saa store, helstobte, stolte Romerrige blev altsaa delt i to Dele, da Theodosius gik bort. Ved hans Død Aar 395 efter Kristi Fødsel rettede man sig efter hans testamentariske Bestemmelse; hans elleveaarige Søn Honorius blev Hersker over det vestromerske Rige, og hans attenaarige Søn Arcadius sættes til at styre det østromerske Rige.

Paa dette Tidspunkt, da Folkevandringerne begyndte at presse paa, krævedes der stærke Herskerhænder til at passe et Statsror som det romerske. I Begyndelsen fik de unge Regenter en Slags Rigsforstander ved Siden, der sad inde med den egentlige Regeringsmagt.

I Aaret 410 udbredtes den uhyggelige Efterretning over Verden, at selve Rom var bleven indtaget af de omkringstregfende Vestgoter under Alarik; dette Folk drog dog videre og grundlagde et Rige i Spanien og Sydfrankrig.

Hvad var det da, som drev de Folkeslag fremad, der stormede mod Rom? Foruden deres egen stærke Tilvækst kan man søge Grunden i det, der kaldes den store Folkevandring. Et Nomadefolk, Hunnerne, der levede paa Stepperne i det mellemste Asien, blev efter en frygtelig Hungersnød tvunget til med deres Familier, deres tiloversblevne Kreaturer og deres transportable Bohave at søge et andet Opholdssted. En

Fig. 110. Romersk Kejser fra det fjerde Aarhundrede.

Del af disse Horder drog mod Europa. De germanske Folk blev fordrevne eller underkuede. Hunnerne blev, rimeligvis af religiøse Grunde, i deres tidligste Barndom snittede i Ansigtet, saa de saa frygtelige ud,

og deres Sindelag var saa vildt som tænkes kunde hos et Menneske. De var undersætsige, sværnakkede, grovlemmede og havde store Hoveder. Sult, Kulde og Tørst var de vant til fra Barndommen.

Fattigdom og Utilfredshed udbredtes overalt i Italien, hvor der jo nu var sammenstuvet Mennesker af alle mulige Slags og Racer. Der herskede en saadan Nød, at allerede Kejser Theodosius havde maattet udstede Forbud mod offentlig Tiggeri.

Omkring Midten af det 5. Aarhundrede e. Kr. er det vestromerske Rige en Skygge af sig selv. Mord og Svig letter en hurtig Skiften Kejsere, disse udnævnes endogsaa af og til af de germanske Fyrster. Barbarerne udnævnte det vestromerske Riges sidste Kejser, Romulus Augustus, der af Folket haanedes med Tilnavnet Agustulus, det vil sige, August den lille. — Da han nægtede at overlade Barbarerne en Tredjedel af Italiens Jord, som de forlangte, blev der

Fig. 111. Statue af Kejser Marcus Aurelius, klædt i Rustning, denne er prydet med et Medusahoved, to Gribbe og nedenunder Roms Ørn, staaende paa et Bladornament. Nederst en Række Dyrehoveder. Uniformskappen (Paludamentum) er kastet over venstre Skulder. (Glyptoteket, København).

Oprør. Augustus blev afsat Aar 476 e. Kr. En Barbar gjorde sig til Konge over Italien.

Odoacer, som den nye Hersker hed, handlede altid i Overensstem-

melse med Romernes Skikke og Love og vandt megen Agtelse. Han blev imidlertid slaaet af Østgoternes Konge, Theodorik den Store, der nu blev Medregent. Men dette fælles Regentskab varede ikke længe. Theodorik tragtede efter at blive Enehersker og under det Paaskud, at Odoacer tragtede efter hans Liv, lod han ham myrde.

I det østromerske Rige fandtes der et Folk med gammel Kultur, men det kunde ikke holdes sammen, og Samfundene kunde ikke omskabes efter de nye Behov. Samtidig med at Folket levede i Elendighed, Rænker og Fattigdom, førte Magtens Indehavere et Liv i Overdaadighed. Kejser Acadius lod sig fuldstændig beherske af en grusom Haremsvogter, der i Virkeligheden var Landets Hersker.

Vandalerne, der havde faaet Fodfæste paa Afrikas Nordkyst, truede det østromerske Riges Besiddelser. Karthago, der igen var bleven en By, skønt med en anden Befolkning, blev indtaget af Vandalerne, der nedhuggede alt, hvor de gik frem. Det er efter dem, at Hærværk kaldes Vandalisme. Deres Konge Genserik hærgede med sine Vikinger Middelhavskysterne.

Det østromerske Riges Historie er Beretningen om en tusindaarig Dodskamp. Barbarernes Anfald blev slaaet tilbage den ene Gang efter den anden, men Riget svækkedes dog ved disse stadige Krige, ved Fyrsternes indbyrdes Stridigheder og deres lastefulde Liv. Det østromerske Rige bestod til Aar 1453, da Tyrkerne indtog Konstantinopel.

1. BIND'S INDHOLD

URTIDEN OG OLDTIDEN

DEN FORHISTORISKE TID

Fra Tidernes Begyndelse	7
Den palæolitiske Tid	15
Den ældre neolitiske Tid. Den ældre Stenalder i Norden	30
Den senere neolitiske Tid. Den yngre Stenalder i Norden	36
Broncealderen	51
Jernalderen	70

DEN NÆRMERE ORIENTS OG GRÆKENLANDS HISTORIE

Ægypten	89
Babylonien og Assyrien	137
Perserne	181
Grækenland	199

DET ROMERSKE RIGES HISTORIE

Rom og Italien	257
Rom underkaster sig Middelhavslandene	279
Indre og ydre Farer for Republiken	312
Republikens Fald	330
Rom bliver Kejserdømme	345
Det romerske Rige deles og splittes	381

